

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 47

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-47>

Заснований у 2006 році
Видається чотири рази на рік

Переяслав
2020

У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань національної економіки України, розвитку підприємництва, аграрної економіки, функціонування фінансової системи та соціальної сфери.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур.

Редакційна рада: Мармуль Л. О., докт. екон. наук (головний редактор);

Алексєєв І. В., докт. екон. наук; Гордей О. Д., докт. екон. наук; Горошкова Л. А., докт. екон. наук; Ігнатенко М. М., докт. екон. наук; Калюга Є. В., докт. екон. наук; Кириленко О. П., докт. екон. наук; Кужелєв М. О., докт. екон. наук; Лук'яненко І. Г., докт. екон. наук; Пасічний М. Д., докт. екон. наук; Петрук О. М., докт. екон. наук; Тропіна В. Б., докт. екон. наук; Череп А. В., докт. екон. наук; Чугунов І. Я., докт. екон. наук; Леваєва Л. Ю., канд. екон. наук; Макарчук І. М., канд. екон. наук; Малишко В. В., канд. екон. наук; Паламарчук О. М., канд. екон. наук; Рibaкова Т. О., канд. екон. наук; Слюсар С. Т., канд. екон. наук; Чабан Г. В., канд. екон. наук; Кучеренко С. Ю., канд. екон. наук (відп. секретар).

Міжнародна редакційна рада: В. Воронов докт. соц. наук (Латвія); А. Ігнасяк-Шульц докт. екон. наук (Польща); О. Ванкевич докт. екон. наук (Республіка Білорусь); О. Доріна докт. екон. наук (Республіка Білорусь); А. Левітська докт. екон. наук (Республіка Молдова); В. Меньшиков докт. соц. наук (Латвія); С. Полоник докт. екон. наук (Республіка Білорусь); М. Хітов докт. економіки (Болгарія); Т. Сорокіна докт. екон. наук (Республіка Білорусь); Т. Тетеринець канд. екон. наук (Республіка Білорусь); В. Юшчус докт. соц. наук (Литва).

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». Протокол № 4 від 16 грудня 2020 року.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р. відповідно до рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 15 жовтня 2019 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесений до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б».

Адреса редакційної колегії:

08400, м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30, к. 107.

Засновник та видавець: Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Художник обкладинки: Попенко О.В.

Коректор: Рibaкова Т.О.

Верстка: Сердюк А.В.

Підписано до друку 17 грудня, 2020 року. Формат 60x84/8.

Папір офсет. №1.

Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Ум. др. арк. 21,86.

Обл.–вид. арк. 10,75. Наклад 100 примірників.

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

08400, обл. Київська, м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи

(реєстрація: серія КВ, №12268-1152 Р від 01.02.2007; перереєстрація: серія КВ, №21383-11183 ПР від 17.06.2015.)

Тел./факс +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com>

Періодичне наукове видання «Економічний вісник університету»

зарєєстроване в міжнародній базі даних періодичних видань:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело.

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, IDEAS/RePEc, Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Periodicals Directory (CША), Google Scholar, Research Bible, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Українські наукові журнали.

Министерство образования и науки Украины
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный
педагогический университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 47

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-47>

Основан в 2006 году
Издается четыре раза в год

Переяслав
2020

В сборнике опубликованы научные статьи по актуальным вопросам национальной экономики Украины, развития предпринимательства, аграрной экономики, функционирования финансовой системы и социальной сферы.

Для научных работников, преподавателей, студентов экономических специальностей, работников финансово-кредитных учреждений и предпринимательских структур.

Редакционный совет: Мармуль Л. А. докт. экон. наук (главный редактор);

Алексеев И. В., докт. экон. наук; Гордей О. Д., докт. экон. наук; Горошкова Л. А., докт. экон. наук; Игнатенко Н. Н., докт. экон. наук; Калюга Е. В., докт. экон. наук; Кириленко О. П., докт. экон. наук; Кужелев М. А., докт. экон. наук; Лукьяненко И. Г., докт. экон. наук; Пасечный Н. Д., докт. экон. наук; Петрук А. М., докт. экон. наук; Тропина В. Б., докт. экон. наук; Череп А. В., докт. экон. наук; Чугунов И. Я., докт. экон. наук; Леваева Л. Ю., канд. экон. наук; Макаруч И. Н., канд. экон. наук; Малышко В. В., канд. экон. наук; Паламарчук О. Н., канд. экон. наук; Рыбакова Т. А., канд. экон. наук; Слюсар С. Т., канд. экон. наук; Чабан Г. В., канд. экон. наук; Кучеренко С. Ю., канд. экон. наук (отв. секретарь).

Международный редакционный совет: В. Воронов докт. соц. наук (Латвия), А. Игнасяк-Шульц докт. экон. наук (Польша), Е. Ванкевич докт. экон. наук (Республика Беларусь), Е. Дорина докт. экон. наук (Республика Беларусь); А. Левитская докт. экон. наук (Республика Молдова), В. Меньшиков докт. соц. наук (Латвия), С. Полоник докт. экон. наук (Республика Беларусь), М. Хитов докт. экономики (Болгария), Т. Сорокина докт. экон. наук (Республика Беларусь), Т. Тетеринец канд. экон. наук (Республика Беларусь); В. Юшчиус докт. соц. наук (Литва).

Рекомендован к печати Ученым советом ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды». Протокол № 4 от 16 декабря 2020 г.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 г. № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 г. сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1301 от 15 октября 2019 г. в соответствии с решением Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 15 октября 2019 г. сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в Перечень научных профессиональных изданий Украины, категория «Б».

Адрес редакционной коллегии:

08401, г. Переяслав, ул. Сухомлинского, 30, к. 107.

Учредитель и издатель: Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды».

Художник обложки: Попенко А.В.

Корректор: Рыбакова Т.А.

Верстка: Сердюк А.В.

Подписан к печати 17 декабря 2020. Формат 60x84/8.

Бумага офсет. № 1.

Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Ум. п.л. 21,86.

Обл.-изд. л. 10,75. Тираж 100 экземпляров.

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды.

08400, Киевская обл., г. Переяслав, ул. Сухомлинского, 30.

Свидетельство о внесении в Государственный реестр субъектов издательского дела

(регистрация: серия KB, № 12268-1152 P от 01.02.2007; перерегистрация: серия KB, №21383-11183 ПР от 17.06.2015.)

Тел. / Факс +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94, e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт сборника научных трудов: <https://economic-bulletin.com>

Периодическое научное издание «Экономический вестник университета» зарегистрировано в международной базе данных периодических изданий:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: *Ekonomičnij visnik universitetu*

Abbreviated key title: *Ekon. visn. univ.*

Индексирование и реферирование: «Україніка Наукова», «Джерело».

Международные информационные и наукометрические базы данных: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, IDEAS/RePEc, Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Periodicals Directory (CША), Google Scholar, Research Bible, Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского, Украинские научные журналы.

Ministry of Education and Science of Ukraine
Pereiaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 47

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-47>

Established in 2006
Issued quarterly

Pereiaslav
2020

The collection contains the scientific articles on the actual issues of the national economy of Ukraine, development of entrepreneurship, agricultural economy, functioning of financial system and social sphere.

For scientists, teachers, students of economic specialties, employees of financial and credit institutions and entrepreneurs.

Editorial Board: **L. O. Marmul**, Doctor of Economics (chief editor);

I. V. Alekseyev, Doctor of Economics; **O. D. Hordei** Doctor of Economics; **L. A. Goroshkova** Doctor of Economics; **M. M. Ignatenko**, Doctor of Economics; **Y. V. Kaliuga**, Doctor of Economics; **O. P. Kyrylenko**, Doctor of Economics; **M. O. Kuzheliev**, Doctor of Economics; **I. G. Lukianenko**, Doctor of Economics; **M. D. Pasichnyi**, Doctor of Economics; **O. M. Petruk**, Doctor of Economics; **V. B. Tropina**, Doctor of Economics; **A. V. Cherep**, Doctor of Economics; **I. Y. Chugunov**, Doctor of Economics; **L. Y. Levaieva**, Candidate of Economics; **V. V. Malyshko**, Candidate of Economics; **I. M. Makarchuk**, Candidate of Economics, **O. M. Palamarchuk**, Candidate of Economics; **T. O. Rybakova**, Candidate of Economics; **S. T. Sliusar**, Candidate of Economics, **G. V. Chaban**, Candidate of Economics, **S. Y. Kucherenko**, Candidate of Economics (Secretary).

International Editorial Board: **V. Voronov**, Doctor of Sociology (Latvia); **A. Ignasiak-Szulc**, Doctor of Economics (Poland); **O. Vankevych**, Doctor of Economics (Republic of Belarus); **O. Dorina**, Doctor of Economics (Republic of Belarus); **A. Levitska**, Doctor of Economics (Republic of Moldova); **V. Menshikov**, Doctor of Sociology (Latvia); **S. Polonyk**, Doctor of Economics (Republic of Belarus); **M. Khitov**, Doctor of Economics (Bulgaria); **T. Sorokina**, Doctor of Economics (Republic of Belarus); **T. Teterynets**, Candidate of Economics (Republic of Belarus); **V. Juščius**, Doctor of Sociology (Lithuanian).

Recommended by the Academic Council of Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University. Protocol No 4 dated December 16, 2020.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1301 from October 15, 2019 and according to the resolution of the Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from October 15, 2019, the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is included to the List of scientific professional publications of Ukraine, category «B».

Address of Editorial Board:

08400, Pereiaslav, Sukhomlynskogo Str., 30, office 107.

Founder and issuer: Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University.

Cover page designer: O.V. Popenko

Corrector: T.O. Rybakova

Layout: A.V. Serdyuk

Signed for print on December 17, 2020. Format 60x84/8.

Offset paper №1.

Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet. 21,86.

Issued sheets 10,75. 100 copies.

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University.

08400, Kyiv Region, Pereiaslav, Sukhomlynskogo Str., 30.

Certificate on inclusion to the State Publisher Register

(registration: series KB, No 12268-1152 P dated 01.02.2007; re-registration: series KB, No 21383-11183 PR dated 17.06.2015).

Tel./fax +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Website of scientific bulletin: <https://economic-bulletin.com>

Serial publication «University Economic Bulletin»,

Registered in the international database of serial publications:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo.

International information and scientometric data base: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, IDEAS/RePEc, Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Periodicals Directory (USA), Google Scholar, Research Bible, National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy, Ukrainian Scientific Journals.

УДК 339.13 : 711.455

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-47-07-12>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ НА ЗАСАДАХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Антонов О. І.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні й практичні аспекти формування й використання організаційно-економічного механізму соціально-економічного розвитку малих підприємств сільського зеленого туризму на засадах конкурентоспроможності.

Метою роботи є формування структури й складників та використання організаційно-економічного механізму розвитку підприємств сільського зеленого туризму з врахуванням чинників конкурентоспроможності, конкурентних переваг, конкуренції.

Методологічною основою статті стали як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. Були використані методи: історичний, діалектичний, системно-структурного аналізу і синтезу, статистико-економічні, SWOT-аналізу, групувань, проблемно-цільовий підхід.

Результати роботи. У статті визначено особливості формування структури й складників організаційно-економічного механізму функціонування та розвитку підприємств сільського зеленого туризму з врахуванням вимог конкурентоспроможності, чинників конкурентних переваг і конкуренції на ринку туристичних послуг.

Галузь застосування результатів. Матеріали, результати й висновки статті можуть бути використані у діяльності сільських територіальних громад, органів місцевого самоврядування, підприємств й агроосель, закладів вищої освіти відповідної спеціалізації, факультетів економіки й менеджменту, фінансово-гуманітарних, туризму й готельно-ресторанного господарства.

Висновки. Враховуючи, що організаційно-економічний механізм функціонування малих підприємств сільського зеленого туризму передбачає різні їх типи та форми об'єднань, у його формуванні доцільно враховувати вимоги конкурентоспроможності. Серед складників актуальними можуть бути інституційне й інноваційно-інвестиційне забезпечення, тактичне й стратегічне планування, маркетингові інструменти, інтеграційні об'єднання, інструменти державно-приватного партнерства. Також прогресивним є використання методів створення сільських зелених туристичних кластерів, альянсів, асоціацій, центрів, екопоселень, осередків, мереж на основі кооперації та інтеграції при використанні спільного туристично-ресурсного потенціалу територій розміщення суб'єктів господарювання.

Ключові слова: підприємства, сільський зелений туризм, розвиток, організаційно-економічний механізм, структура, складники, чинники, мотивація, стимулювання, конкурентоспроможність.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ РАЗВИТИЯ МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ СЕЛЬСКОГО ЗЕЛЕННОГО ТУРИЗМА НА ПРИНЦИПАХ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

Антонов А. И.

Предметом исследования являются теоретические, методические и практические аспекты формирования и использования организационно-экономического механизма социально-экономического развития малых предприятий сельского зеленого туризма на основе конкурентоспособности.

Целью работы является формирование структуры и составляющих и использование организационно-экономического механизма развития предприятий сельского зеленого туризма с учетом факторов конкурентоспособности, конкурентных преимуществ, конкуренции.

Методологической основой статьи стали как общенаучные, так и специальные методы научного познания. Были использованы методы: исторический, диалектический, системно-структурного анализа и синтеза, статистико-экономические, SWOT-анализа, группировок, проблемно-целевой подход.

Результаты работы. В статье определены особенности формирования структуры и составляющих организационно-экономического механизма функционирования и развития предприятий сельского зеленого туризма с учетом требований конкурентоспособности факторов конкурентных преимуществ и конкуренции на рынке туристических услуг.

Область применения результатов. Материалы, результаты и выводы статьи могут быть использованы в деятельности сельских территориальных общин, органов местного самоуправления, предприятий и агроусадоб, высших учебных заведений соответствующей специализации, факультетов экономики и менеджмента, финансово-гуманитарных, туризма и гостинично-ресторанного хозяйства.

Выводы. Учитывая, что организационно-экономический механизм функционирования малых предприятий сельского зеленого туризма предусматривает различные их типы и формы объединений, в его формировании целесообразно учитывать требования конкурентоспособности. Среди составляющих актуальными могут быть институциональное и инновационно-инвестиционное обеспечение, тактическое и стратегическое планирование, маркетинговые инструменты, интеграционные объединения, инструменты государственно-частного партнерства. Также прогрессивным является использование методов создания сельских зеленых туристических кластеров, альянсов, ассоциаций, центров, экопоселений, ячеек, сетей на основе кооперации и интеграции при использовании общего туристско-ресурсного потенциала территорий размещения субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: предприятия, сельский зеленый туризм, развитие, организационно-экономический механизм, структура, составляющие, факторы, мотивация, стимулирование, конкурентоспособность.

THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF DEVELOPMENT OF SMALL ENTERPRISES OF RURAL GREEN TOURISM ON THE PRINCIPLES OF COMPETITIVENESS

Antonov Oleksandr

The subject of the research is the theoretical, methodological and practical aspects of the formation and use of the organizational and economic mechanism of the socio-economic development of small enterprises in rural green tourism based on competitiveness.

The purpose of the work is to form the structure and components and use the organizational and economic mechanism for the development of rural green tourism enterprises, taking into account the factors of competitiveness, competitive advantages, competition.

The methodological basis of the article is both general scientific and special methods of scientific knowledge. Methods were used: historical, dialectical, system-structural analysis and synthesis, statistical and economic, SWOT-analysis, groupings, problem-target approach.

Results of work. The article defines the features of the formation of the structure and components of the organizational and economic mechanism of the functioning and development of rural green tourism enterprises, taking into account the requirements of the competitiveness of the factors of competitive advantages and competition in the market of tourist services.

The field of application of results. The materials, results and conclusions of the article can be used in the activities of rural territorial communities, local authorities, enterprises and agro-estates, higher educational institutions of the corresponding specialization, faculties of economics and management, financial and humanitarian, tourism and hotel and restaurant industry.

Conclusions. Taking into account that the organizational and economic mechanism of functioning of small enterprises of rural green tourism provides for their various types and forms of associations, in its formation it is advisable to take into account the requirements of competitiveness. Institutional and innovative investment support, tactical and strategic planning, marketing tools, integration associations, instruments of public-private partnership may be relevant among the components. Also progressive is the use of methods for creating rural green tourism clusters, alliances, associations, centers, ecovillages, cells, networks on the basis of cooperation and integration when using the common tourist and resource potential of the territories where business entities are located.

Key words: enterprises, rural green tourism, development, organizational and economic mechanism, structure, components, factors, motivation, incentives, competitiveness.

JEL Classification: Q12, L83, O13, O15.

Постановка проблеми. Розвиток малих підприємств сільського зеленого туризму визначається як поступальний процес, що залежить від цілей та активності зацікавлених сторін, які створюють туристичну продукцію даної сільської місцевості. Їх поєднує географічно й адміністративно визначені ресурсний та інформаційний туристичний простір. У цьому просторі здійснюється певна цілеспрямована діяльність інших зацікавлених сторін – держави та її регіональних владних утворень, органів місцевого самоврядування, власників готелів, лижних і водних станцій, власне самих мешканців цих регіонів.

Їх конкурентна орієнтація й стратегія в управлінні окремими організаціями, які стосуються діяльності місцевих жителів і туристів, безпосередньо впливають на можливості розвитку сільських територій. До традиційної конкурентної боротьби між окремими сільськими туристичними підприємствами та господарями останнім часом долучилися об'єднані територіальні громади й утворення. Відтак, утворилися три конкурентні площини: власників господарств або агроосель, міні- та малих підприємств та власне територіальних громад і територіальних утворень, що вимагає поглиблення наукових розробок у цьому напрямі для врахування у формуванні організаційно-економічного механізму господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні проблему конкуренції, зокрема, у середовищі сільського зеленого туризму, значною мірою опрацьовано в економічній літературі. Зокрема, у відомих наукових працях (О.О. Бейдика, Ігнатенка М.М., Корчинської О.О., Мармуль Л.О., Марченко О.А., Романюк І.А., Ярового В.Ф. та ін.) досліджується поняття конкуренції територіальних утворень, що зумовлено розвитком процесів глобалізації, регіоналізації та децентралізації. Разом з тим, розроблення проблеми конкуренції й конкурентоспроможності власне агроосель і туристичних підприємств, впливу на них регіонів розміщення, сільських територій та громад, їх ролі в управлінні туризмом носить переважно описовий, якісний характер. Як правило, практичною відсутністю характеризується комплексне уявлення про детермінанти їх виникнення, динаміку й потенціал розвитку, обґрунтування його організаційно-економічного механізму з урахуванням конкурентних вимог. Тому їх дослідження є актуальним, теоретично й практично значимим.

Мета статті – формування структури й складників та використання організаційно-економічного механізму розвитку підприємств сільського зеленого туризму з врахуванням чинників конкурентоспроможності, конкурентних переваг, конкуренції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування організаційно-економічного механізму функціонування малих підприємств сільського зеленого туризму на засадах конкурентоспроможності має передбачати її всебічну оцінку. Вона є основою для прийняття управлінських рішень про напрями їх розвитку у поточних умовах та на перспективу. Сукупність індикаторів може бути типовою, з доцільністю застосування для оцінки їх можливого впливу на розвиток сільських територій [1, с. 82]. Специфіка такої екстраполяції буде, однак, вимагати розширеного визначення деяких категорій, наприклад, споживачів (туристи, відвідувачі, мешканці), зайнятості, туристичних ресурсів, чинників туристичної й інвестиційної привабливості даного територіального утворення.

При цьому конкурентоспроможність малих підприємств сільського зеленого туризму комерційного спрямування визначається безліччю чинників. Передусім, йдеться про умови проживання, харчування й прийому відпочивальників; споживчі властивості та якість туристичних продуктів і послуг; міру їх маркетингової підтримки та просування; особливості цільових ринків, сегменти та поведінку споживачів; потенціал і ресурси туристичних дестинацій сільських територій тощо. Однак конкурентоспроможність – це відносна характеристика, яка відображає відмінність від товару чи послуги конкурента, по-перше, за ступенем відповідності одній і тій самій суспільній потребі; по-друге, за витратами на задоволення цієї потреби.

Забезпеченню конкурентоспроможності малих підприємств сільського зеленого туризму сприяють: управлінські рішення про вихід на нові ринки збуту, реорганізація структури, зміни господарських зв'язків і маркетингової політики тощо. Ринкові відносини диктують підприємству чіткі кінцеві цілі успіху в конкурентній боротьбі: максимальне задоволення запитів споживача і високий рівень ефективності виробничо-економічної діяльності [2, с. 35]. Реалізація цих цілей полягає у віднайденні і використанні конкурентних переваг, які забезпечують досягнення міцних конкурентних позицій на ринку.

Конкурентоспроможність суб'єктів туристичного бізнесу означає, отже, їх здатність ефективно використовувати свій потенціал, спрямований на успішний комерційний результат за дотримання умов збалансованого розвитку сільських територій. Конкурентні переваги – це такі характеристики чи властивості, які забезпечують підприємству переваги над прямими конкурентами, а також підприємствами суміжних галузей, насамперед, сільського господарства.

Основними чинниками, які забезпечують конкурентні переваги, є наступні:

- відмінна якість туристичних продуктів і послуг, що являє собою підвищену цінність для покупців або через зменшення їх витрат, або у зв'язку із підвищенням ефективності продукції. Така внутрішня конкурентна перевага забезпечує туристичному підприємству підвищену ринкову владу, тобто може примусити ринок платити більш високу ціну;

- витрати підприємства нижчі за рахунок високої продуктивності. Така внутрішня конкурентна перевага робить його діяльність більш дохідною;

- унікальні навички, атракції чи технології, які створюють унікальну цінність для споживачів.

Конкурентні переваги малих підприємств сільського зеленого туризму за джерелами їх виникнення можна поділити на внутрішні і зовнішні. Внутрішні – це характеристики внутрішніх аспектів діяльності (майнові й ресурсні комплекси та можливість, рівень витрат, продуктивність праці, організація бізнес-процесів тощо), які перевищують аналогічні характеристики пріоритетних конкурентів [3, с. 58]. Внутрішні переваги є базисом загальної конкурентної переваги суб'єктів господарювання. У більш широкому розумінні вони визначаються як такі: виробничі (продуктивність праці, економічність витрат, забезпеченість майном і матеріально-технічними ресурсами); технологічні (сучасність, гнучкість технологічних процесів, використання інновацій); кваліфікаційні (професійність, активність, творчість персоналу, схильність до нововведень).

Також це організаційні переваги (сучасність, системність, структурованість); управлінські (ефективність і результативність управління якістю, закупівельними та збутовими процесами; мотивація персоналу); інноваційні (впровадження нових технологій, продуктів, послуг, наявність і впровадження ноу-хау); культурно-етичні (ринкова культура підприємства, традиції, гостинність працівників і власників); економічні (платоспроможність, ліквідність, прибутковість, рентабельність); територіальні (розміщення, близькість до джерел матеріальних і людських ресурсів, ринків збуту, транспортних шляхів та каналів розподілу).

Зовнішні конкурентні переваги базуються на спроможності малих підприємств сільського зеленого туризму створити більш значимі цінності для споживачів його продукції. Це створює можливості більш повного задоволення їх потреб, зменшення витрат чи підвищення ефективності діяльності [4, с. 208]. Зовнішні конкурентні переваги орієнтують підприємство на розвиток та використання тих чи інших внутрішніх переваг та забезпечують йому стійкі конкурентні позиції, оскільки орієнтують на цілеспрямоване задоволення потреб конкретної групи споживачів.

До зовнішніх конкурентних переваг малих підприємств сільського зеленого туризму можна віднести, насамперед: інформаційні (можливості доступу до інформації та поінформованості про стан і тенденції розвитку ринку, дію сил і умов навколишнього бізнес-середовища, поведінку споживачів, конкурентів); якісні (рівень якості продукції та послуг за оцінками споживачів); поведінкові (ступінь поширення концепцій маркетингу серед працівників щодо задоволення потреб споживачів конкретних цільових ринків); кон'юнктурні (ринкові умови діяльності, конкурентне середовище); інституційні (сприятливе нормативно-законодавче забезпечення, оподаткування та ін.); рівень розвитку сільських територій розміщення й відношення сільських громад.

Також це переваги сервісні (рівень та якість послуг загального характеру); іміджеві (загальні уявлення споживачів про підприємство та його пропозиції продажу, популярність); цінові (рівень та можлива динаміка цін); збутові (портфель замовлень, прийоми та методи розподілу продукції); комунікаційні (канали і способи поширення інформації про підприємство, наявність і використовуваність зворотного зв'язку). В залежності від конкурентного середовища, стану та динаміки ринку туристичних послуг, формується організаційно-економічний механізм функціонування малих підприємств сільського зеленого туризму [5, с. 54].

Так, в залежності від наявного майна, рівня забезпеченості грошовими ресурсами та джерел основних доходів можуть бути організовані туристичні господарства (на базі селянських господарств, домогосподарств або агроосель (агросадиб) та підприємства (на базі фермерських господарств, аграрних підприємств, як міні-готелі, бази відпочинку, міні-пансіонати тощо). Вони організують сільську туристичну діяльність у певних формах (надаючи житло, харчування, транспорт у комплексі або поодиночі) або напрямках (пасивний, активний комбінований відпочинок) або видах (літній, зимовий туризм, полювання, збір грибів і ягід, рибна ловля тощо).

Вказана діяльність споріднює їх, але податкову базу вони мають різну. У випадку підприємств сільського зеленого туризму як фермерських або аграрних підприємств вказані суб'єкти є юридичними особами та платниками податків як малі підприємства, якщо ця додаткова туристична діяльність перевищує за обсягом доходів річний мінімум заробітної плати або 50,0% доходів від основної діяльності [6, с. 52]. У випадку туристичних господарств як особистих і домашніх господарств сільський зелений туризм є допоміжним видом діяльності та не вважається таким, що приносить суттєвий дохід, отже, не є основою оподаткування. Разом з тим спеціалізовані агрооселі, відповідним чином законодавчо оформлені та облаштовані (з народним місцевим колоритом, ландшафтним дизайном, з цікавими атракціями та послугами і т.п.) за умови прибуткової діяльності є також платниками податку.

Цінова політика як елемент організаційно-економічного механізму господарювання формується під впливом туристично-ресурсних можливостей та конкурентних переваг місць розміщення суб'єктів господарювання; кон'юнктури споживчих ринків, інституційних особливостей їх забезпечення, інших чинників соціально-економічного та геополітичного становища в країні. Під впливом державної соціально-економічної політики формуються та діють такі складові організаційно-економічного механізму, як податкова, кредитно-грошова, митна, інституційна. Це податки і збори, процентні ставки за кредитами, правила перетину кордонів та перевезення вантажів, інші митні вимоги. Інститути та інституції у сільському зеленому туризмі відносно суб'єктів його господарювання утворюють керівні державні та регіональні й місцеві органи, владні структури або представники, сільські громади, громадські організації, нормативно-законодавчі акти та вимоги.

Крім вказаних чинників, потреби у зайнятості, доходах, відтворенні загалом, традиції і звичаї, статусність, особистісні потреби, рішення сільських громад впливають на мотиви і стимули туристичної діяльності [7, с. 302]. Мотиви полягають у потребі суспільного визнання, можливості отримання додаткових місць прикладання праці та доходів, збільшенні комунікацій між людьми, особистісному рості. В залежності від місці, ресурсів, ринкового середовища ті або інші складники організаційно-економічного механізму використовуються як пріоритетні. В такому розумінні він є основою реалізації управлінських рішень, а його компоненти та структура – наслідком системного управління підприємствами у сфері сільського зеленого туризму.

Як показують наші дослідження, сільський зелений туризм розвивається на базі особистих селянських та фермерських господарств, а також родинних домогосподарств населення [8, с. 338]. Тому велике значення в управлінні розвитком їх діяльності має застосування не тільки тих або інших компонентів організаційно-економічного механізму, але й підходів, методів та інструментів тактичного і стратегічного управління. На нашу думку, це використання, насамперед, основних положень та принципів соціальної відповідальності за власну діяльність; здійснення волонтерських заходів щодо організації навколишнього середовища не тільки заради власного бізнесу, але й свого села, сільської громади.

Серед інших управлінських підходів та інструментів, відповідно до пріоритетів розвитку малих підприємств сільського зеленого туризму, найбільш результативним є застосування проблемно-цільового підходу. Він дозволяє виявити проблеми й тенденції, які потребують першочергового вирішення та реагування. А вже відповідно до них розробляються концепції, положення, заходи, обґрунтовуються ресурси, форми та напрями вирішення [9, с. 295]. При цьому вирішення тактичних управлінських проблем передбачає наявність умінь та навичок психології управління, ділового спілкування, публічного адміністрування, а стратегічних – індикативного й стратегічного планування, моделювання та прогнозування бізнесової діяльності [10, с. 782].

Управління впровадженням інновацій та залученням інвестицій з метою розширення сільського зеленого туризму здійснюється за допомогою бізнес-планування та інноваційно-інвестиційного проектування. Крім того, на основі їх розробок власники агроосель та особистих селянських господарств мають змогу започаткувати власну справу у цьому напрямі, отримавши пільгові кредити, кошти спеціальних фондів та громадських організацій. З метою управління удосконаленням реалізації пропонованих туристичних продуктів і послуг необхідно використовувати маркетингові стратегії поведінки на ринку. В свою чергу, їх зміст залежить від наявних ресурсних та інших конкурентних переваг, рівня конкуренції й динаміки ринку туристичних послуг на селі, платоспроможного попиту населення.

Висновки. Враховуючи, що організаційно-економічний механізм функціонування малих підприємств сільського зеленого туризму передбачає різні їх типи та форми об'єднань, у його формуванні доцільно враховувати вимоги конкурентоспроможності. Серед складників актуальними можуть бути інституційне й інноваційно-інвестиційне забезпечення, тактичне й стратегічне планування, маркетингові інструменти, інтеграційні об'єднання, інструменти державно-приватного партнерства. Також прогресивним є використання методів створення сільських зелених туристичних кластерів, альянсів, асоціацій, центрів, екопоселень, осередків, мереж на основі кооперації та інтеграції при використанні спільного туристично-ресурсного потенціалу територій розміщення суб'єктів господарювання.

Безумовно, що в основі використання компонентів організаційно-економічного механізму, прийняття управлінських рішень має бути системний моніторинг конкурентних позицій малих підприємств сільського зеленого туризму. Він має здійснюватися як власниками цього бізнесу, так і статистичними державними органами, науковцями та науковими установами, сільськими громадами й громадськими організаціями. Вони є зацікавленими в опрацюванні показників моніторингу як підстави для формування та використання організаційно-економічного механізму перспективного розвитку й майбутньої діяльності.

Список використаних джерел

1. Корчинська О. О. *Організаційно-економічне та інституційне забезпечення розвитку сільського зеленого туризму. Агросвіт. 2015. № 5. С. 80-83.*
2. Ігнатенко М. М., Мармуль Л. О., Сарапіна О. А. *Соціально-економічний потенціал сільських територій як основа розвитку підприємств сільського зеленого туризму на засадах інноваційності. Економіка і менеджмент культури. № 2. 2016. С. 32-38.*
3. Стеченко Д., Безуглий І. *Організаційно-економічний механізм регулювання сфери надання рекреаційно-туристичних послуг. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2014. № 2 (26). С. 55-60.*
4. Мармуль Л. О., Романюк І. А. *Фінансове забезпечення та податкові аспекти розвитку туристичної діяльності в Україні. Економічний вісник університету, Вип. 42, 2019. С. 204-210.*
5. Яровий В. Ф. *Формування організаційно-економічного механізму функціонування підприємств галузі туризму на засадах інтеграції. Проблеми системного підходу в економіці. Вип. 6(62). 2017. С. 53-56.*
6. Ігнатенко, М. М., Мармуль, Л. О. *Надання послуг сільського зеленого туризму фермерськими господарствами з метою здійснення їх диверсифікації та підвищення дохідності діяльності. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу, № 3(39), 2017, С. 50–53.*
7. Романюк І. А. *Розвиток сільського зеленого туризму в умовах необхідності диверсифікації сільської економіки. Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку аграрного сектору економіки України : колективна монографія. За заг. ред. А. В. Руснак. Херсон : ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2017. С. 299–307.*
8. Ihnatenko M., Sarapina O., Sakun A., Marmul L. and Pylypenko K. *Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering, 8(12), 2019, pp. 337-340.*
9. Marmul L. O., Ignatenko M. M., Ushakov D. S., Kuchyn S. P. *Transformation of approaches to determine influence factors in the economic development models. International Journal of Economics & Business Administration, Vol. VII, Iss. 2. 2019. pp. 290-301.*
10. Ihnatenko M., Antoshkin V., Lokutova O., Postol A. and Romaniuk I. *Ways to Develop Brands and PR Management of Tourism Enterprises with a Focus on National Markets. International Journal of Management, 11 (5), 2020, pp. 778-787.*

References

1. Korchyns'ka, O. O. (2015). *Orhanizatsiyno-ekonomichne ta instytutsiyno zabezpechennya rozvytku sil's'koho zelenoho turyzmu [Organizational, economic and institutional support for the development of rural green tourism]. Ahrosvit – Agrosvit, 5, 80-83.*

2. Ihnatenko, M. M., Marmul', L. O. & Sarapina, O. A. (2016). *Sotsial'no-ekonomichnyy potentsial sil's'kykh terytoriy yak osnova rozvytku pidpryyemstv sil's'koho zelenoho turyzmu na zasadakh innovatsiynosti* [Socio-economic potential of rural areas as a basis for the development of rural green tourism enterprises on the basis of innovation]. *Ekonomika i menedzhment kul'tury*, 2, 32-38.
3. Stechenko, D. & Bezuhlyy, I. (2014). *Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm rehulyuvannya sfery nadannya rekreatsiyno-turystychnykh posluh* [Organizational and economic mechanism of regulation of recreational and tourist services]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (26), 55-60.
4. Marmul', L. O. & Romaniuk, I. A. (2019). *Finansove zabezpechennya ta podatkovyi aspekty rozvytku turystychnoyi diyal'nosti v Ukraini* [Financial support and tax aspects of tourism development in Ukraine]. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 42, 204-210.
5. Yarovyy, V. F. (2017). *Formuvannya orhanizatsiyno-ekonomichnoho mekhanizmu funktsionuvannya pidpryyemstv haluzi turyzmu na zasadakh intehtratsiyi* [Formation of organizational and economic mechanism of functioning of enterprises in the field of tourism on the basis of integration]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, 6(62), 53-56.
6. Ihnatenko, M. M. & Marmul', L. O. (2017). *Nadannya posluh sil's'koho zelenoho turyzmu fermers'kymy hospodarstvamy z metoyu zdiysnennya yikh dyversyfikatsiyi ta pidvyshchennya dokhidnosti diyal'nosti* [Provision of rural green tourism services by farms in order to diversify them and increase profitability]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 3(39), 50-53.
7. Romaniuk, I. A. (2017). *Rozvytok sil's'koho zelenoho turyzmu v umovakh neobkhdnosti dyversyfikatsiyi sil's'koyi ekonomiky* [Development of rural green tourism in terms of the need to diversify the rural economy]. *Stratehichni napryamy sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku aharnoho sektoru ekonomiky Ukrainy* [Strategic directions of socio-economic development of the agrarian sector of the economy of Ukraine]: kolektyvna monohrafiya. *Za zah. red. A. V. Rusnak. Kherson : TOV «VKF «STAR» LTD», 299-307.*
8. Ihnatenko, M., Sarapina, O., Sakun, A., Marmul', L. & Pylypenko, K. (2019). *Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency*. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(12), 337-340.
9. Marmul' L. O., Ignatenko M. M., Ushakov D. S. & Kuchyn S. P. (2019). *Transformation of approaches to determine influence factors in the economic development models*. *International Journal of Economics & Business Administration*, VII, 2, 290-301.
10. Ihnatenko M., Antoshkin V., Lokutova O., Postol A. & Romaniuk I. (2020). *Ways to Develop Brands and PR Management of Tourism Enterprises with a Focus on National Markets*. *International Journal of Management*, 11 (5), 778-787.

ДАНИ ПРО АВТОРА**Антонов Александр Игоревич**, аспірантДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: ekonomika2013@ukr.net**ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ****Антонов Александр Игоревич**, аспірантГВУЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав, 08401, Украина
e-mail: ekonomika2013@ukr.net**DATA ABOUT THE AUTHOR****Antonov Aleksandr**, postgraduatePereiaslav-Khmelnitsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University
str. Sukhomlinsky 30, Pereiaslav, 08401, Ukraine
e-mail: ekonomika2013@ukr.net

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Бутко М. П.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні засади організації та розвитку підприємств сільського зеленого туризму, його регулювання та підтримки як форми підприємницької діяльності на селі.

Метою роботи є розробка теоретичних засад та практичних пропозицій щодо здійснення державної підтримки підприємств сільського зеленого туризму та її удосконалення.

Методологічною основою статті стали основні теоретичні й методологічні положення економічної науки, нормативно-законодавчі акти України, праці провідних зарубіжних і вітчизняних науковців.

Результати роботи. У роботі визначено умови та ресурси, особливості та інституту організації та розвитку підприємств сільського зеленого туризму. Обґрунтовано важливість і джерела його поширення та зростання як форми підприємницької діяльності на селі. Запропоновані форми статистичної звітності для обліку. Розроблено напрями удосконалення державного регулювання подальшого розвитку його суб'єктів, у т.ч. із залученням регіональних та місцевих органів влади, об'єднаних територіальних громад.

Галузь застосування результатів. Результати можуть бути використані підприємствами сільського зеленого туризму, об'єднаними територіальними громадами, регіональними та державними органами влади.

Висновки. В подальшому, для забезпечення розвитку сільського зеленого туризму в Україні та ефективного управління ним вбачається доцільним: удосконалити нормативно-правову базу сільської туристичної діяльності як на державному, так і на регіональному рівні; постійно проводити моніторинг показників та вивчення потреб ринку його продуктів і послуг; створити інфраструктуру державної фінансово-кредитної підтримки суб'єктів господарювання сільського зеленого туризму.

Ключові слова: сільський зелений туризм, суб'єкти господарювання, агросадоби, державне регулювання, підтримка, удосконалення, управління, стратегії, регіони.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМА НА РЕГИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ

Бутко Н. П.

Предметом исследования являются теоретические и практические основы организации и развития предприятий сельского зеленого туризма, его регулирования и поддержки как формы предпринимательской деятельности на селе.

Целью работы является разработка теоретических основ и практических предложений по осуществлению государственной поддержки предприятий сельского зеленого туризма и ее совершенствование.

Методологической основой статьи стали основные теоретические и методологические положения экономической науки, нормативно-законодательные акты Украины, труды ведущих зарубежных и отечественных ученых.

Результаты работы. В работе определены условия и ресурсы, особенности и институты организации и развития предприятий сельского зеленого туризма. Обоснована важность и источники его распространения и роста как формы предпринимательской деятельности на селе. Предложенные формы статистической отчетности для учета. Разработаны направления совершенствования государственного регулирования дальнейшего развития его субъектов, в т.ч. с привлечением региональных и местных органов власти, объединенных территориальных общин.

Область применения результатов. Результаты могут быть использованы предприятиями сельского зеленого туризма, объединенными территориальными общинами, региональными и государственными органами власти.

Выводы. В дальнейшем, для обеспечения развития сельского зеленого туризма в Украине и эффективного управления им представляется целесообразным: усовершенствовать нормативно-правовую базу сельской туристической деятельности как на государственном, так и на региональном уровне; постоянно проводить мониторинг показателей и изучения потребностей рынка его продуктов и услуг; создать инфраструктуру государственной финансово-кредитной поддержки субъектов сельского зеленого туризма.

Ключевые слова: сельский зеленый туризм, субъекты хозяйствования, агроусадьбы, государственное регулирование, поддержка, совершенствование, управление, стратегии, регионы.

STATE SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF RURAL GREEN TOURISM AT THE REGIONAL LEVEL

Butko Mykola

The subject of research is the theoretical and practical principles of organization and development of rural green tourism enterprises, its regulation and support as a form of entrepreneurial activity in rural areas.

The purpose of the work is to develop theoretical principles and practical proposals for the implementation of state support for rural green tourism enterprises and its improvement.

The methodological basis of the article were the main theoretical and methodological provisions of economics, regulations of Ukraine, the works of leading foreign and domestic scientists.

Results of work. The paper identifies the conditions and resources, features and institutions of organization and development of rural green tourism enterprises. The importance and sources of its spread and growth as a form of entrepreneurial activity in the countryside are substantiated. The forms of statistical reporting for the account are offered. The directions of improvement of the state regulation of the further development of its subjects are developed, including with the involvement of regional and local authorities, united territorial communities.

Field of application of results. The conclusions of the article can be used in the educational and scientific process of higher education institutions, the work of rural communities, local governments, fiscal services.

Conclusions. In the future, to ensure the development of rural green tourism in Ukraine and its effective management is considered appropriate: to improve the regulatory framework of rural tourism activities at both state and regional levels; constantly monitor indicators and study the needs of the market of its products and services; create an infrastructure of state financial and credit support for rural green tourism entities.

Key words: rural green tourism, business entities, farmsteads, state regulation, support, improvement, management, strategies, regions.

JEL Classification: L83, O13, Q10, R58

Formulation of the problem. Significant reduction of the rural population, economic collapse and degradation of rural areas of the country and reduction of employment through the holginization and digitalization of agriculture require the development and organization of new forms of management in rural areas and their management. One of such forms can be small business, as it combines the interests of both producers and consumers of products and services. In addition, all segments of the rural population are interested in the development of this sector of the economy. After all, providing employment for a large part of the population, thus forming the «middle» class, they become the foundation for the formation of a modern paradigm of socio-economic development. One of the main manifestations of entrepreneurial initiative in rural areas is rural green tourism.

Rural green tourism is the activity of the rural population related to the rural environment, rural houses, buildings, other property and occupations. The focus of its activities as a separate business are nature and man. Rural green tourism develops locally (pointwise) and has no harmful effects on the environment, in contrast to mass or intensive agricultural production.

At the same time, it makes a significant contribution to the preservation and development of rural areas and regional development in general. It allows you to use the existing housing stock, household and communal services, available food of own production, free labor resources, publicly available various and unique rural tourist attractions and does not require significant investment income and expenses.

Analysis of recent research and publications. Issues of organization and management of economic entities in rural green tourism were considered in the works of V.P. Vasilieva, M.I. Rutinsky, Yu.V. Zinko, L.M. Zaburanna, L.O. Marmul, O.A. Marchenko, I.A. Romanyuk, V.F. Spring. However, in the scientific works of these authors, management is considered mainly at the level of management of small businesses and farmsteads. Its state regulation and support at the state and local levels, by united territorial communities, public organizations and other institutions, especially in the regional context, need further research.

The purpose of the article is to determine the peculiarities of the functioning of rural green tourism entities as a special form of entrepreneurial activity in rural areas in order to justify the directions of state regulation and support with the participation of united territorial communities, non-governmental institutions at the regional level.

Presentation of the main research material. As evidenced by the practical experience of European countries, including post-socialist camp, research, accelerated development of rural green tourism can play the role of a catalyst for structural adjustment of the economy, ensure demographic stability and solve socio-economic problems in rural areas. This statement is especially relevant for Ukraine, where in rural areas there is a sharp decline in natural growth and depopulation, rising unemployment and declining material security and quality of life, mass migration of able-bodied residents, especially young people.

Therefore, for our country a strategically important task in a relatively short period of time is the need to overcome the gap in this area and realize the existing large resource tourism potential by pursuing a strong policy of state regulation and support. To do this, it is important to create an effective model of organization, management of rural green tourism as a fairly common activity in rural areas and its comprehensive support for this purpose.

In the modern socio-economic conditions of advanced countries, rural green tourism has a multilevel structure. Its organization and development are taken care of at the national, regional and local levels. The development of rural green tourism is also influenced by public associations and unions. The relationship between state and non-state influence and regulation is different and changes under the influence of political, socio-economic, demographic, financial, environmental and other factors [1, p. 4]. Currently, the long-term impact of rural green tourism on the economic development of individual regions is manifested in a multiplier effect. Attracting investment for the development of rural green tourism infrastructure promotes the development of related industries: construction, agriculture, light and food industries, crafts, sports and entertainment, etc. This creates a basis for increasing employment, increasing its welfare. The importance of the development of rural green tourism for the national and

regional economy determines its state regulation. Therefore, at these levels it is necessary to eliminate a number of problems that significantly hinder the development of this type of tourism.

Rural green tourism is a new form of entrepreneurial activity. It can be attributed to the sphere of small business, which forms the market environment in the domestic agricultural sphere. The development of enterprises in the industry contributes to the creation of new jobs in rural areas, the introduction of scientific and technological progress in small forms of agricultural production, is an important source of local budgets and budgets of peasant families. They, in turn, become a buffer zone, which reduces the risks of destroying the potential of public wholesale agricultural production to solve socio-economic problems of the village.

Rural green tourism can be considered entrepreneurship, as the owners of farmsteads create additional jobs, thereby reducing unemployment in rural areas (for example, one bed provides work for an average of 6-7 local residents) [2, p. 208]. They provide services related to accommodation and meals, transfers, as well as attractions related to the normal life of a villager; baking bread, fishing, bonfire dinners, participation in field work and celebrations, etc. for a fee. This will create profits for owners of small businesses and farmsteads.

On the other hand, rural green tourism is a specific form of recreation in private farms in rural areas with the use of property and labor resources of personal peasant, subsidiary or farm, natural and recreational features of the area and cultural, historical and ethnographic heritage of the region. This type of tourism involves tourists in their own house of the farmer, a separate (guest) house or on the territory of a personal farm.

In almost all countries for small enterprises of rural green tourism certain benefits are established and state support is provided [3, p. 782]. Without the effective support of the state, small rural green tourism enterprises will not be able to exist, develop and strengthen their position in the emerging market. They will not be able to resist the monopoly position of suppliers of resources, as well as intermediaries who establish full control over the market, prices, product quality.

Today, the owners of rural estates rely on the Law «On personal peasant economy» (№ 742-IV of 15.05.2003) [4] with clarifications and additions, according to which a farmer who is not a business entity has the right to services in the field of rural green tourism with the use of personal farm property. The provisions of this Law do not disclose the full range of responsibilities in the field of rural green tourism, which hinders the development of this area, so for the priority development of rural green tourism it is necessary to have and implement the Law «On Rural Green Tourism» [5]. It has been developed, reviewed, but remains at the Project level for a long time.

At present, its adoption is extremely necessary, because tourism activities in the field of rural green tourism are significantly different from tourism activities. The service providers are not professionals. These are the owners of households, private and farms that rely on local resources. The provisions of this law should determine the general legal, organizational and socio-economic principles of implementation of the state policy of Ukraine in this important area and promote the involvement of the rural population in the tourism business on the basis of self-employment and self-sufficiency.

Until now, only modest attempts have been made in the legal and organizational support of the processes of small business formation in rural areas. There is no system of stimulating the formation of small farms, as there is no economic mechanism for their support, statistical accounting. The only information on the functioning of rural green tourism in rural areas are forms of reporting on tourist tax, but only in cases where the private estate is registered as a private enterprise or as a mini-hotel. Therefore, in the regional departments of statistics it is advisable to include the reception of data on alternative types of tourism, which will receive all the information about these types of tourism.

The successful development of small business significantly depends on the political and economic environment in which it operates. However, no less important factor that constantly accompanies a certain economic environment is the criminogenic state, which complicates or nullifies the actions of the entrepreneur. The real threat of causing harm (damage) to business entities puts the task of ensuring personal, economic, national security in general [6, p. 57]. Many business issues are regulated and covered by civil, administrative, criminal and other legislation. However, as practice shows, it is impossible to solve all the problems related to business security with the help of legal regulation alone.

In the new competitive environment (especially in the conditions of increasing corruption of fiscal and control functions of state bodies) there are a lot of problems related to securing not only individuals and legal entities, their property, but also business (commercial) information as intellectual property. Both legal and special measures are used to protect business information flows from various encroachments, and in necessary cases their complex application is required. To prevent and solve these problems, the so-called digital state, virtual administration centers, etc. This significantly reduces the cost of unproductive time, bureaucratic procedures and corruption.

The set of information circulating in business activities, in order to clarify them, can be conditionally grouped by areas:

- business (commercial) information system (information on the state of the economic system, factors that positively or negatively affect the sphere of management, and commerce in which the entrepreneur operates);
- legal information system (information on current legislation regulating and protecting the activities of rural green tourism enterprises);
- special-operational information system (information on ways and means of securing business information from access by third parties).

The use of special measures aimed at protecting intellectual property depends primarily on the owners of information. In turn, the question may arise about the need to ensure external and internal security of structural forms of small business [7, p. 124]. These include environmental protection; social justice and responsibility; democracy;

aesthetic harmony. It should be noted that the growth of demand for recreation in rural areas has a positive impact on the development of rural green tourism in Ukraine; unique historical and ethnographic heritage and rich natural tourist and recreational resources; rural ecology; availability of free labor resources and traditional hospitality of owners; affordable price for rest and the opportunity to receive additional services.

Resources of rural green tourism in Ukraine are formed, therefore, by factors of invaluable natural and historical heritage; 15 unique nature reserves; favorable climate, which differs from the climate of many countries; identity of ethnic heritage; more than 4.0 million people unemployed or partially employed in agriculture; 6.4 million residential buildings that could potentially be used for rural tourism; 2/3 of agricultural products in personal farms form surpluses and there are problems with their sale, etc. [8, p. 339].

At the same time, on the way to its development, significant problems are the lack of effective legal support; imperfection of the mechanism of rational and ecologically balanced use of natural and historical-cultural potential for the needs of tourism; insufficient implementation of marketing strategies to promote services and products in the field of rural green tourism and brands; low level of staffing [9, p. 123]. These are also problems with the standardization of farmsteads and service quality management; brand formation; the use of advertising and information at the national and regional levels; insufficient use of innovative technologies, including virtual, digital in the field of sales, operations in general.

Thus, the strategic goal of state regulation and support for the development of rural green tourism in Ukraine should be to create a competitive national product not only for the domestic market but also the world, which is able to satisfy the discerning consumer [10, p. 298]. To do this, it is necessary to expand the range of services and test them in the domestic market, to ensure the comprehensive development of tourist and recreational areas (destinations), tourist centers, taking into account socio-economic and environmental characteristics, the interests of rural communities and tourists.

Conclusions. Rural green tourism is a relatively new activity in the countryside. It is useful for both vacationers and hosts - villagers, businesses, rural communities, regions and the state as a whole. Rural green tourism contributes to the development of many related sectors of the economy, preservation of national spirituality, promotion of Ukrainian culture, dissemination of knowledge and information about the historical, natural, ethnographic features of the country. This deserves all possible support from the state, public organizations, large agribusiness.

In the future, to ensure the development of rural green tourism in Ukraine and its effective management, it is considered appropriate: to improve the regulatory framework for rural tourism at both state and regional levels; constantly monitor indicators and study the needs of the market of its products and services; create an infrastructure of state financial and credit support for rural green tourism entities.

References

1. Zaburanna L. K. (2012). *Rural tourism as a factor of effective socio-economic development of rural areas of Ukraine. Rural green tourism*, 1. 3-5.
2. Marmul L. O., Romaniuk I. A. (2019). *Financial support and tax aspects of tourism development in Ukraine. Economic Bulletin of the University*, 42. 204-210.
3. Postol A. et al. (2020). *Ways to develop brands and PR management of tourism enterprises with a focus on national markets. International Journal of Management (IJM)*, 11. 778-787.
4. Law of Ukraine «On Personal Agriculture» № 3108-IV of 17.11.2005 and amendments of 25.12.2008 № 799-VI. URL: http://www.tourlib.net/zakon/pro_selgosp.htm
5. Law of Ukraine «On Rural Green Tourism». URL: http://derazhnia-rda.gov.ua/docum/2012/zakon_ukrajini_pro_silskij_turizum.
6. Romaniuk I. A. (2017). *State support and regulation of the development of small rural green tourism enterprises. Economics and culture management*, 1. 56-60.
7. Marmul L. O., Pinchuk T. V. (2009). *Organization and development of agrarian tourism in the region: monograph. Kherson: Aylant*.
8. Ihnatenko M., Sarapina O., Sakun A., Marmul L. and Pylypenko K. (2019). *Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(12). 337-340.
9. Yakovenko V.D., Arbuzova Y.V. (2013). *Perspective directions of green tourism development in Ukraine. Information technologies in education, science and production*, 3 (4). 121-125.
10. Ihnatenko M. M., Marmul L. O., Ushakov D. S., and Kuchyn S. P. (2019). *Transformation of approaches to determine influence factors in the economic development models. International Journal of Economics & Business Administration*, VII (2). 290-301.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Бутко Микола Петрович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та державної служби

Національний університет «Чернігівська політехніка»

вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна

e-mail: stu_management@ukr.net

ORCID iD: 0000-0002-8628-9444

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Бутко Николай Петрович, доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой менеджмента и государственной службы
Национальный университет «Черниговская политехника»
ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина
e-mail: stu_management@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Mykola Butko, Ph.D., Professor, Head of the Department of Management and the Civil Service
Chernihiv National University of Technology,
95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine
e-mail: stu_management@ukr.net

УДК 338.439.02: 631

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-47-17-22>

**ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК
ПРИСКОРЕННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ТА ЗДІЙСНЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-
ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ЇХ РОЗВИТКУ**

Ігнатенко М. М.

Предметом дослідження є процеси здійснення впливу зовнішньоекономічної діяльності на модернізацію виробництва й інноваційно-інвестиційні процеси розвитку аграрних підприємств.

Метою роботи є виявлення та оцінка впливу зовнішньоекономічної діяльності на необхідність модернізації та інноваційно-інвестиційного забезпечення розвитку аграрних підприємств в Україні, зарубіжного досвіду їх здійснення та проблем, які потребують нагального вирішення для підвищення конкурентоспроможності на європейському й світовому аграрному ринках.

Методологічною основою статті стали монографічний, історичний, системно-структурного аналізу і синтезу, статистичних групувань, проблемно-цільовий.

Результати роботи. Виявлено впливи зовнішньоекономічної діяльності на необхідність здійснення модернізації аграрного виробництва й прискорення інноваційно-інвестиційних процесів розвитку аграрних підприємств. Наведено досвід організації інноваційно-інвестиційної діяльності за кордоном. Визначено напрями інновацій та джерела інвестицій, а також форми їх залучення на рівні аграрних підприємств для підтримки й підвищення їх конкурентоспроможності у зовнішньоекономічному вимірі

Галузь застосування результатів. Результати можуть бути використані підприємствами, об'єднаними територіальними громадами, регіональними та державними органами влади.

Висновки. З реалізацією інноваційних та інноваційно-інвестиційних проектів пов'язані перспективи аграрних підприємств, їх зовнішньоекономічна діяльність й конкурентоспроможність на зарубіжних аграрних ринках. Проте їх впровадження все ще не стали масовими. Узагальнюючи порядок їх здійснення, можна визначити основні проблеми їх реалізації на рівні аграрних підприємств. Наразі, це недосконалість і несформованість інституційного забезпечення; обмежений перелік активів, які можуть брати банки як заставу.

Ключові слова: аграрні підприємства, зовнішньоекономічна діяльність, чинник, вплив, модернізація, інноваційно-інвестиційні процеси, розвиток, краудфандинг, конкурентоспроможність, ринок.

**ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ КАК
ФАКТОР УСКОРЕНИЯ МОДЕРНИЗАЦИИ ПРОИЗВОДСТВА И ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ
ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ ИХ РАЗВИТИЯ**

Ігнатенко Н. Н.

Предметом исследования являются процессы оказания влияния внешнеэкономической деятельности на модернизацию производства и инновационно-инвестиционные процессы развития аграрных предприятий.

Целью работы является выявление и оценка влияния внешнеэкономической деятельности на необходимость модернизации и инновационно-инвестиционного обеспечения развития аграрных предприятий в Украине, зарубежного опыта их осуществления и проблем, требующих неотложного решения для повышения конкурентоспособности на европейском и мировом аграрном рынках.

Методологической основой статьи стали монографический, исторический, системно-структурного анализа и синтеза, статистических группировок, проблемно-целевой.

Результаты работы. Вывявлено влияния внешнеэкономической деятельности на необходимость осуществления модернизации аграрного производства и ускорения инновационно-инвестиционных

процесів розвитку аграрних підприємств. Приведені опыт організації інноваційно-інвестиційної діяльності за рубежом. Определені направлення інновацій і джерела інвестицій, а також форми їх привлечення на рівні аграрних підприємств для підтримки і підвищення їх конкурентоспособності во внешнеекономічному вимірюванні.

Область применения результатів. Результати можуть бути використані підприємствами, об'єднаними територіальними громадами, регіональними і державними органами влади.

Висновки. С реалізацією інноваційних і інноваційно-інвестиційних проектів пов'язані перспективи аграрних підприємств, їх внешнеекономічна діяльність і конкурентоспособність на зарубіжних аграрних ринках. Однак їх впровадження все ще не стали масовими. Обобщая порядок їх здійснення, можна визначити основні проблеми їх реалізації на рівні аграрних підприємств. Сейчас это несовершенство и несформированность інституціонального забезпечення; обмежений перелік активів, які можуть приймати банки в якості застави.

Ключевые слова: аграрні підприємства, внешнеекономічна діяльність, фактор, вплив, модернізація, інноваційно-інвестиційні процеси, розвиток, краудфандинг, конкурентоспособність, ринок.

FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF AGRARIAN ENTERPRISES OF UKRAINE AS A FACTOR OF ACCELERATING THE MODERNIZATION OF PRODUCTION AND IMPLEMENTATION OF INNOVATION AND INVESTMENT PROCESSES OF THEIR DEVELOPMENT

Ihnatenko Nikolay

The subject of the research is the processes of influencing foreign economic activity on the modernization of production and innovation and investment processes of the development of agricultural enterprises.

The purpose of the work to identify and assess the impact of foreign economic activity on the need for modernization and innovation and investment support for the development of agricultural enterprises in Ukraine, foreign experience in their implementation and problems that require urgent solutions to improve competitiveness in the European and world agricultural markets.

The methodological basis of the article was monographic, historical, system-structural analysis and synthesis, statistical groupings, problem-target.

Results of work. The influence of foreign economic activity on the need to modernize agricultural production and accelerate innovation and investment processes in the development of agricultural enterprises is revealed. The experience of organizing innovation and investment activities abroad is presented. The directions of innovation and sources of investment, as well as the forms of their attraction at the level of agricultural enterprises to maintain and increase their competitiveness in the external economic dimension have been determined.

The field of application of results. The results can be used by enterprises united by territorial communities, regional and state authorities.

Conclusions. The prospects of agricultural enterprises, their foreign economic activity and competitiveness in foreign agricultural markets are associated with the implementation of innovative and innovative investment projects. However, their introduction has not yet become widespread. Summarizing the procedure for their implementation, it is possible to identify the main problems of their implementation at the level of agricultural enterprises. Now it is imperfect and lack of formation of institutional support; a limited list of assets that banks can accept as collateral.

Key words: agricultural enterprises, foreign economic activity, factor, influence, modernization, innovation and investment processes, development, crowdfunding, competitiveness, market.

JEL Classification: Q11, Q17, F14

Постановка проблеми. У сучасних умовах забезпечення конкурентоспроможності зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств України можливе на засадах всебічної модернізації та інноваційності розвитку агроформувань. Однак останнім часом намітилася тенденція, пов'язана з великим розривом у соціально-економічному розвитку великих агрокорпорацій, які представлені на європейських та світових аграрних ринках, й інших аграрних підприємств. У зв'язку з цим однією з найбільш актуальних проблем є модернізація інноваційної та інвестиційної стратегій їх функціонування, створення сприятливого інвестиційного клімату, активізація інноваційної й інвестиційної діяльності всіх господарюючих суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що проблеми модернізації та інноваційної діяльності аграрних підприємств знаходяться в колі наукових інтересів провідних вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів-аграрників В. Андрійчук, О. Бородіна, А. Данкевич, С. Дем'яненко, М. Ігнатенко, М. Калінчик, М. Малік, Л. Мармуль, Б. Пасхавер, І. Рибаків, Н. Рунчева, П. Саблук, В. Юрчишин та ін. Проте чинники зовнішньоекономічної діяльності та оцінка їх впливу на інноваційні процеси підприємств агросфери потребують подальших розробок.

Мета статті – виявлення та оцінка впливу зовнішньоекономічної діяльності на необхідність модернізації та інноваційно-інвестиційного забезпечення розвитку аграрних підприємств в Україні, зарубіжного досвіду їх здійснення та проблем, які потребують нагального вирішення для підвищення конкурентоспроможності на європейському й світовому аграрному ринках.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організаційно-економічний механізм розвитку інноваційної діяльності аграрних підприємств охоплює: стратегічне управління інноваціями, спрямоване на розробку та реалізацію програм і проектів, виходячи з їх венчурного й виробничого потенціалу, зовнішніх і внутрішніх факторів, потреб споживачів у нововведеннях. Також це планування інновацій, підтримка й стимулювання інноваційної підприємницької діяльності; система фінансування інноваційних процесів з багатоканальними джерелами надходження фінансових ресурсів, контроль за використанням інвестицій, їх зворотністю й оцінка ефективності інноваційно-інвестиційних проектів [1, с. 40]. До нього належать й оподаткування організацій, що розробляють і освоюють нововведення, страхування інноваційних ризиків; стратегічний і тактичний інноваційний маркетинг, спрямований на підтримку конкурентоспроможності і освоєння нових ринків збуту; ціноутворення на інноваційну продукцію, роботи, послуги.

Складність агропромислового виробництва і його специфіка визначають своєрідність підходів і методів управління інноваційною діяльністю, сполучення різних типів інновацій, посилення ролі держави в їх стимулюванні. Варто підкреслити, що особливості сільськогосподарського виробництва характеризуються високим рівнем ризиків інноваційних процесів. Ризик фінансування науково-виробничих результатів, ризик часового розриву між витратами і результатами, невизначеність попиту на інноваційну продукцію не зацікавляють приватних інвесторів, тим більше іноземних, вкладати капітал у реалізацію стратегій інноваційного розвитку сільського господарства [2, с. 6].

З метою зміни такого відношення на рівні власників необхідно розуміти інноваційно-інвестиційну діяльність як систему з певними властивостями та враховувати їх. Так, це поліструктурність, емерджентність, наявність пов'язаних між собою центрів відповідальності інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку, які здійснюють генеруючий синергетичний ефект. Аналіз світової практики функціонування аграрної сфери показує, що важливою умовою інноваційного розвитку є формування міжнародного ринку інноваційних технологій [3, с. 12]. Це забезпечує прискорення інноваційних процесів, про що свідчить досвід найбільш розвинених країн. При формуванні стратегії інноваційної діяльності принципово важливим є вибір визначального вектора державної політики. За кордоном склалися і реалізуються різні стратегії, організаційно-економічні елементи, які формують і стимулюють інноваційну політику держави (табл.1).

Таблиця 1. Напрями та форми державної інноваційної політики за кордоном

Напрями інноваційної політики	Основні організаційно-економічні елементи	Країни
Формування національної інноваційної системи	Реструктуризація державного сектора науки	Болгарія, Польща, Литва
	Інтеграція науки і освіти	Латвія, Естонія, Чехія
	Залучення малого і середнього бізнесу в інноваційну діяльність	Румунія, Чехія, Словаччина, Латвія, Естонія, Туреччина, Чилі
	Визначення пріоритетних експортних напрямів у галузях високих технологій	Чехія, Румунія, Чилі, Туреччина
Оптимізація структури національної інноваційної системи	Адаптація державної системи управління і планування до особливостей інноваційної системи	Японія, Норвегія, Індія, Чилі
	Оптимізація державного фінансування науки й інноваційної сфери	США, Франція, Велика Британія, Данія, Норвегія, Швеція, Австралія
	Розвиток фундаментальних досліджень	Велика Британія, Швеція, Словенія
Стимулювання інноваційної кооперації бізнесу й науки	Стимулювання зближення корпорацій, бізнесу і наукового сектора	США, Фінляндія
	Великі державні вкладення в науку та інноваційну сферу, залучення національного приватного капіталу	Ізраїль, Фінляндія
	Стимулювання інновації активності приватного сектора із залученням іноземних інвестицій в інноваційну сферу	Велика Британія, Ірландія, Китай, Малайзія, Індія, Ізраїль
	Стимулювання інноваційної ініціативи наукового сектора	Німеччина Японія, Нова Зеландія, Данія
	Стимулювання ініціатив регіонів	Франція, Німеччина, Фінляндія
Налагодження внутрішніх інноваційних мереж	Створення особливих умов для утворення зв'язків в інноваційній сфері	США, Норвегія, Ірландія

Найбільшого поширення за кордоном одержала державна політика, яка базується на механізмах фінансової підтримки науково-дослідної й дослідно-конструкторської роботи (НДДКР) державою, інвестиційними фондами, приватним агробізнесом тощо, а також на дотриманні прав на об'єкти інтелектуальної власності. Особливість

американської структури управління науково-технічним прогресом (НТП) – тісна взаємодія держави і приватного бізнесу, значна частина змішаних організацій фінансується з державних і приватних джерел [4, с. 72]. У США держава робить значний внесок у розвиток аграрної науки – близько 1 млрд. дол. на рік. Ці кошти складаються із коштів федерального бюджету (менше половини) й коштів бюджетів штатів.

Проте найбільш активну роль в інноваційному прориві індустріально розвинених країн відіграє внутрішньо-фірмова наука, інтегрована в реальний сектор економіки. У таких країнах, як Велика Британія, Франція, Чехія, Австрія, Бельгія і Німеччина на її частку доводиться 62,0 -70,0% загальних витрат на науку; у США – 70,0%, Китаї – 71,0%; Швеції, Японії та Ізраїлі – 75,0 – 77,0%. Таким чином, прикладні дослідження ефективно поєднуються з аутсорсингом послуг наукових центрів і університетів. Цей розподіл дослідницьких зусиль дозволяє фірмам розвивати власний інноваційний потенціал, залишаючись при цьому в центрі потоків науково-технічної інформації.

В основі всіх процесів управління науково-інноваційною діяльністю (НІД) лежить планування, хоча воно носить обмежений характер і нерозривно пов'язане з фінансуванням, інвестуванням, бюджетуванням або здійснюється паралельно. Набір методів і засобів державної політики, спрямованих на розвиток інноваційної активності, досить широкий, хоча її варіанти, рушійні сили й організаційні рішення в різних країнах мають свої особливості [5, с. 47]. У більшості країн здійснюється планування науково-технічної діяльності, спрямоване на усунення ризику дублювання робіт, урахування довгострокових міждисциплінарних досліджень, установа деякого абсолютного рівня обсягів фінансування НДДКР із суспільних фондів (бюджету).

Дана модель повинна містити у собі 3 основних складові: інвестиційна привабливість, управління інвестиційним процесом, заходи з поліпшення інвестиційного клімату. Кожен з представлених елементів має свій алгоритм по залученню інвестицій. Загальна сума кошторисної вартості інвестиційних проектів становила майже 27,9 млрд. грн., з яких основним джерелом фінансування були власні кошти – 19,2 млрд. грн. або 68,8 %.

Щодо галузевого спрямування, то більшість інноваційно-інвестиційних аграрних проектів у країні станом на 01.01.2017 р. були визначені як будівництво або реконструкція і спрямовані на вирощування ВРХ – 89 од. (23,4 %), у т.ч. молочного напрямку 72 од. (18,9 %) та м'ясного – 17 од. (4,5 %). Також це обробка, зберігання та переробка зерна й насіння – 73 од. (19,2 %); свинокомплекси – 62 од. (16,3 %); овоче- та плодосховища – 35 од. (9,2 %); птахохомплекси – 23 од. (6,1 %); багаторічні насадження – 13 од. (3,4 %); краплинне зрошення – 13 од. (3,4 %); переробка сільськогосподарської сировини – 6 од. (1,6 %) та ін.

Найбільше інноваційно-інвестиційних проектів реалізовувалось у галузі скотарства, а також обробки, зберігання та переробки зерна й насіння. Зрозуміло, що кожен з них може мати різний рівень інноваційності, проте переважну більшість із них (можливо, і всі) можна визнати інноваційними, оскільки навряд чи сучасний інвестор буде вкладати кошти в несучасні технології. Оскільки в Україні поки що не створено умов для широкомасштабного інвестиційного розвитку малих і середніх товаровиробників, інвестиції у найближчі роки буде здійснювати, переважно, великий агробізнес [6, с. 5].

Зростання обсягу інвестицій в агроутворення, розмір яких наразі перевищив докризовий період, свідчить про поліпшення інвестиційної привабливості й позитивні очікування. Крім реальних інвестицій у фізичні активи, про поліпшення інвестиційного клімату також свідчать настрої інституційних інвесторів на фінансових ринках. Зокрема, наприкінці 2016 р. уперше із жовтня 2014 р. загальна ринкова вартість українських публічних аграрних акціонерних товариств знову перевищила 3,5 млрд. дол. США.

Позитивний тренд відновлення інвестиційних надходжень свідчить про поліпшення очікувань підприємств, що вже працюють. За умов продовження позитивних тенденцій можна очікувати на зростання частки іноземних інвестицій у країну [7, с. 52]. Отже, усе це свідчить про збільшення інвестиційних можливостей для впровадження інноваційних проектів аграрних підприємств. Певною мірою, зроблений вище висновок підтверджує й те, що наприкінці 2016 р. платформа розвитку агробізнесу AgroTalks запустила унікальний для України спеціалізований краудфандинговий майданчик для пошуку інвестицій в аграрні проекти – DonateAgro.

Як зазначають в AgroTalks, використання DonateAgro передбачає розміщення агропроектів різної спрямованості: від технологічних до соціальних; гнучку модель фінансування, за якої є змога отримати грошові кошти, навіть якщо фінансова мета не досягнута. Також це забезпечує привертання уваги громадськості до проблеми, яку вирішує проект. Сума вкладень може варіювати від 20,0 грн. до 1500,0 грн.

У деяких випадках суми можуть бути в рази більшими: десятки тисяч гривень або доларів, але тут спонсор очікує в обмін частку в бізнесі або прототип продукту. Тоді йдеться про інвестування й за цей напрям відповідає команда InvestAgro. Як свідчить світовий досвід, механізм краудфандингу дає змогу всім бажаним вкладати в реалізацію проекту стільки, скільки вони можуть. При цьому сума таких фінансових вкладень зазвичай не обмежена (тільки загальною вартістю реалізації проекту) [8, с. 126].

Одна з ключових відмінностей DonateAgro полягає в тому, що платформа спеціалізується на агротематиці. Щоб потрапити на краудфандингову платформу, треба подати заявку на сайті, після чого AgroTalks оцінює потенціал і стартап на життєспроможність за набором бізнес-критеріїв (інноваційність, технологічність, унікальність, економічний ефект від впровадження тощо), вивчає документи, аналізує фінансові запити, а самі автори проектів, за потреби й бажання, проходять або повноцінну програму акселерації в бізнес-школі, або консалтинг від представників бізнес-середовища. Лише потім проект розміщують на платформі [9, с. 94]. На основі систематизації інформації вказаної платформи ми з'ясували, що наразі на ній розміщено інвестиційні запити на фінансування 13 аграрних проектів, вартість яких коливається в широкому діапазоні: від 40 тис. грн. до 600 тис. євро.

Результати аналізу вказаних аграрних проектів свідчать, що переважній більшості із них притаманний високий рівень інноваційності (деякі на рівні кращих світових аналогів). Це дає підстави вважати їх перспективними для впровадження в агробізнес. У контексті сучасних світових технологічних трендів, заслуговують уваги напрацювання українських фахівців у сфері роботизації аграрного виробництва.

Так, в Україні (м. Дніпро) у 2017 р. команда фахівців, до якої входять агрономи, інженери систем управління й архітектори, розробила й упроваджує концепт автономного сільськогосподарського робота AgroSmart L, здатного автоматизувати всі польові роботи. Робот працює на електриці, тому пально-мастильні матеріали не потрібні. Комплекс складається із системи безпілотних «міні-тракторів» і набору навісних маніпуляторів. Набір підбирають індивідуально для кожного фермера залежно від умов землеробства й асортименту вирощування культур.

Перспективним є використання AgroSmart L у точному землеробстві, адже він оснащений великою кількістю датчиків і зможе під час роботи збирати інформацію про вологість, кислотність ґрунту, стан посівів й інші дані. Робот знатиме точне розташування кожної насінини та рослини, зможе самостійно виконувати більшість технологічних операцій [10, с. 297].

В аспекті впровадження інноваційних проектів, пов'язаних з роботизацією галузі тваринництва, зазначимо, що в Україні вже реалізовано кілька таких проектів. Так, перший проект роботизованої молочної ферми було впроваджено у 2013 р. у ТОВ «Терезине» (Київська обл.). Там уже кілька років функціонують вісім роботів. Унікальність цього проекту полягає в тому, що доїння корів проводять за допомогою восьми станцій добровільного доїння (VMS) на 500 дійних корів.

Нині це найбільша роботизована ферма у країні [11, с. 852]. У 2015 р. у ПСП «Україна» (Житомирська обл.), що входить до групи компаній «Ерідон», відбулось офіційне відкриття другої роботизованої молочної ферми з автоматизованим доїнням. Її проектна потужність – 1000 дійних корів, проте на першому етапі було встановлено вісім роботів-доярів, які обслуговують 500 корів. Завдяки системі добровільного доїння вдалося підвищити добову продуктивність корів на 25,0 % порівняно з традиційним молокопроводом, одержуючи 25,0 кг молока на корову, істотно поліпшити його якість.

Висновки. Очевидно, варто погодитися з тим, що з реалізацією інноваційних та інноваційно-інвестиційних проектів пов'язані перспективи аграрних підприємств, їх зовнішньоекономічна діяльність й конкурентоспроможність на зарубіжних аграрних ринках. Проте їх впровадження все ще не стали масовими. Узагальнюючи порядок їх здійснення, можна визначити основні проблеми їх реалізації на рівні аграрних підприємств. Наразі, це недосконалість і несформованість інституційного забезпечення; обмежений перелік активів, які можуть брати банки як заставу.

Найявний механізм ціноутворення на аграрному ринку часто стоїть на заваді високій ефективності агробізнесу. Це недовіра або низька довіра зарубіжних приватних інвесторів до держави й органів державного управління як гарантів безпеки інвестицій. Нарешті, мова йде й про великий розрив у фахових компетентностях, якими володіють випускники закладів вищої освіти, із тими, яких потребують роботодавці, отже, й сумніви щодо фахового супроводу процесу інвестування, особливо серед зарубіжних інвесторів.

Список використаних джерел

1. Головачова О. С. Інституційні аспекти регулювання зовнішньої торгівлі агропромисловою продукцією. *Агросвіт*. 2012. № 11. С. 38-42.
2. Андрійчук В. Г. Інноваційна модернізація вітчизняної економіки: стратегічні орієнтири та механізм їх реалізації. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2010. № 1. С. 4-8.
3. Ігнатенко М. М., Рунчева Н. В. Процеси ресурсозабезпечення спеціалізації та концентрації виробництва в корпоративних агроформуваннях. *Економіка та держава*, № 1, 2012. С. 10-14.
4. Дацій О. І. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності в агропромисловому комплексі України. *Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку*. 2011. № 1. С. 65-76.
5. Ігнатенко М. М., Чулайленко О. А. Перспективи розвитку обслуговуючих кооперативів у сільському господарстві України. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2012. №2 (18). С. 45-48.
6. Ігнатенко М. М., Мармуль Л. О., Леваєва Л. Ю., Романюк І. А. Ідентифікація сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у сукупності форм організації діяльності на селі. *Агросвіт*. 2019. № 17. С. 3-7.
7. Sievidova I. et al. Optimizing the strategy of activities using numerical methods for determining equilibrium. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, no. 6 (4(102)), 2019. pp. 47-56.
8. Шпикуляк О. Г. Бізнес-система управління інноваційними ресурсами в агропромисловому виробництві України. *Економіка АПК*. 2012. № 4. С. 123-127.
9. Коваль С. В. Організаційно-економічні засади розвитку та вдосконалення структури ринку плодоовочевої продукції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 7. Ч. 2. С. 93-96.
10. Marmul L. O., Ignatenko M. M., Ushakov D. S., Kuchyn S. P. Transformation of approaches to determine influence factors in the economic development models. *International Journal of Economics & Business Administration*, vol. VII, iss. 2. 2019. pp. 290-301.
11. Ihnatenko M. M., Marmul L. O., Petrenko V. S., Karanushenko A. S., Levaieva L. Yu. Innovative Tools in the Methodology and Teaching of the Basic Principles of Enterprise Management. *International Journal of Management*. No. 11 (6), 2020. Pp. 847-854.

References

1. Holovachova, O. S. (2012). *Institutsiyni aspekty rehulyuvannya zovnishn'oyi torhivli ahropromyslovyu produktsiyeyu* [Institutional aspects of foreign trade regulation of agro-industrial products]. *Ahrosvit – Agrosvit*, 11, 38-42.
2. Andriychuk, V. H. (2010). *Innovatsiyna modernizatsiya vitchyznyanoyi ekonomiky: stratehichni oriyentyry ta mekhanizm yikh realizatsiyi* [Innovative modernization of the domestic economy: strategic guidelines and the mechanism of their implementation]. *Zovnishnya torhivlya: ekonomika, finansy, pravo*, 1, 4-8.
3. Ihnatenko, M. M. & Runcheva, N. V. (2012). *Protsesy resursozabezpechennya spetsializatsiyi ta kontsentratsiyi vyrobnytstva v korporatyvnykh ahroformuvannyakh* [Processes of resource provision of specialization and concentration of production in corporate agricultural formations]. *Ekonomika ta derzhava*, 1, 10-14.
4. Datsiy, O. I. (2011). *Finansove zabezpechennya innovatsynoyi diyal'nosti v ahropromyslovomu kompleksi Ukrainy* [Financial support of innovative activity in the agro-industrial complex of Ukraine]. *Problemy investytsiyno-innovatsiynoho rozvytku*, 1, 65-76.
5. Ihnatenko, M. M. & Chupaylenko, O. A. (2012). *Perspektyvy rozvytku obsluhovuyuchykh kooperatyviv u sil's'komu hospodarstvi Ukrainy* [Prospects for the development of service cooperatives in agriculture of Ukraine]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (18), 45-48.
6. Ihnatenko, M. M., Marmul, L. O., Levaieva, L. Yu. & Romaniuk, I. A. (2019). *Identyfikatsiia silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv u sukupnosti form orhanizatsii diialnosti na seli* [Identification of agricultural service cooperatives in the set of forms of organization of activities in the countryside]. *Ahrosvit – Agrosvit*, 17, 3-7.
7. Sievidova, I. et al. (2019). *Optimizing the strategy of activities using numerical methods for determining equilibrium*. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 6 (4 (102)), 47-56.
8. Shpykulyak, O. H. (2012). *Biznes-systema upravlinnya innovatsynymy resursamy v ahropromyslovomu vyrobnytstvi Ukrainy* [Business system of innovation resources management in agro-industrial production of Ukraine]. *Ekonomika APK*, 4, 123-127.
9. Koval', S. V. (2016). *Orhanizatsiyno-ekonomichni zasady rozvytku ta vdoskonalennya struktury rynku plodoovochevoyi produktsiyi* [Organizational and economic principles of development and improvement of the market structure of fruit and vegetable products]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, 7(2), 93-96.
10. Marmul, L. O., Ignatenko, M. M., Ushakov, D. S. & Kuchyn, S. P. (2019). *Transformation of approaches to determine influence factors in the economic development models*. *International Journal of Economics & Business Administration*, VII, 2, 290-301.
11. Ihnatenko, M. M., Marmul, L. O., Petrenko V. S., Karnaushenko, A. S. & Levaieva, L. Yu. (2020). *Innovative Tools in the Methodology and Teaching of the Basic Principles of Enterprise Management*. *International Journal of Management*, 11 (6), 847-854.

Дані про автора

Ігнатенко Микола Миколайович, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5713-7951>
 Researcher ID: F-9903-2019
 e-mail: professorignatenko@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Игнатенко Николай Николаевич, доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой экономики ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды», ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав, 08401, Украина
 e-mail: professorignatenko@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Ihnatenko Nikolay, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the Economics Department Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
 str. Sukhomlinsky 30, Pereiaslav, 08401, Ukraine
 e-mail: professorignatenko@ukr.net

ПРОТИРІЧЧЯ ВІДТВОРЕННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА ТА УМОВИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ

Мармуль Л. О.,
Кучеренко С. Ю.,
Леваєва Л. Ю.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти відтворення ресурсного потенціалу підприємств агропромислового виробництва.

Метою роботи є виявлення особливостей й протиріч та обґрунтування теоретичних засад й удосконалення практичних розробок щодо розширеного відтворення ресурсного потенціалу підприємств агропромислового виробництва та всебічного розвитку їх ресурсного забезпечення на перспективу.

Методологічною основою статті стали як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. У статті використовувалися наукові методи дослідження: абстрактно-логічний – для оцінки впливу сукупності чинників на формування відтворення ресурсного потенціалу; системно-структурного аналізу і синтезу – для виявлення складу і функціональної належності джерел відтворення; аналітично-розрахунковий – для вивчення тенденцій та закономірностей відтворення та використання потенціалу; статистико-економічні, графічний – для виявлення й зображення динаміки показників відтворення; розрахунково-конструктивний – для обґрунтування збалансованої моделі процесів відтворення ресурсного потенціалу з урахуванням його діалектичних протиріч.

Результати роботи. У статті виявлено особливості й протиріччя, обґрунтовано теоретичні засади й удосконалено практичні розробки щодо розширеного відтворення ресурсного потенціалу підприємств агропромислового виробництва та всебічного розвитку їх ресурсного забезпечення на перспективу. Розглянуто питання діалектики його здійснення й удосконалення організаційно-економічного механізму з урахуванням виявлених протиріч, процесів диференціації суб'єктів аграрного й агропромислового господарювання, корпоратизації їх менеджменту, формування ринку земельних ресурсів, модернізації матеріально-технічних засобів, значних темпів впровадження інновацій.

Галузь застосування результатів. Отримані у статті висновки й результати доцільно використовувати в навчально-науковому процесі економічних факультетів університетів, у роботі підприємств агропромислового виробництва, у діяльності сільських громад, районних управлінь сільського господарства.

Висновки. Особливістю сучасної економічної ситуації у підприємствах агропромислового виробництва щодо відтворення їх ресурсного потенціалу є наявність діалектичного протиріччя: здійснення екстенсивного типу розширеного відтворення принципово неприйнятне, але воно все ще здійснюється. Тому ресурси використовуються нерационально, оскільки незмінна технічна основа виробництва зумовлює його високу затратність.

Ключові слова: підприємства, агропромислове виробництво, ресурсний потенціал, відтворення, протиріччя, організаційно-економічний механізм, удосконалення, управління.

ПРОТИВОРЕЧИЯ ВОСПРОИЗВОДСТВА РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА И УСЛОВИЯ ЕГО ПРЕОДОЛЕНИЯ

Мармуль Л. А.,
Кучеренко С. Ю.,
Леваева Л. Ю.

Предметом исследования являются теоретические, методические и практические аспекты воспроизводства ресурсного потенциала предприятий агропромышленного производства.

Целью работы является выявление особенностей и противоречий и обоснование теоретических основ и совершенствования практических разработок по расширенного воспроизводства ресурсного потенциала предприятий агропромышленного производства и всестороннего развития их ресурсного обеспечения на перспективу.

Методологической основой статьи стали как общенаучные, так и специальные методы научного познания. В статье использовались научные методы исследования: абстрактно-логический – для оценки влияния совокупности факторов на формирование воспроизводства ресурсного потенциала; системно-структурного анализа и синтеза – для выявления состава и функциональной принадлежности источников воспроизведения; аналитически-расчетный – для изучения тенденций и закономерностей воспроизводства и использования потенциала; статистико-экономические, графический – для выявления и изображения динамики показателей воспроизводства; расчетно-конструктивный – для обоснования сбалансированной модели процессов воспроизводства ресурсного потенциала с учетом его диалектических противоречий.

Результаты работы. В статье выявлены особенности и противоречия, обоснованы теоретические основы и усовершенствована практические разработки по расширенного воспроизводства ресурсного потенциала предприятий агропромышленного производства и

всестороннього розвитку їх ресурсного забезпечення на перспективу. Розглянуті питання діалектики його здійснення і удосконалення організаційно-економічного механізму з урахуванням виявлених протиріччів, процесів диференціації суб'єктів аграрного і агропромислового господарства, корпоративізації їх менеджменту, формування ринку земельних ресурсів, модернізації матеріально-технічних засобів, значительних темпів впровадження інновацій.

Область застосування результатів. Отримані в статті висновки і результати цілеспрямовано використовувати в навчально-науковому процесі економічних факультетів університетів, в роботі підприємств агропромислового виробництва, в діяльності сільських громад, районних управлінь сільського господарства.

Висновки. Особливістю сучасної економічної ситуації на підприємствах агропромислового виробництва по відновленню їх ресурсного потенціалу є наявність діалектичного протиріччя: здійснення екстенсивного типу розширеного виробництва принципово неприйнятно, але воно все ще здійснюється. Тому ресурси використовуються нерационально, оскільки постійна технічна основа виробництва обумовлює його високу затратність.

Ключові слова: підприємства, агропромислове виробництво, ресурсний потенціал, виробництво, протиріччя, організаційно-економічний механізм, удосконалення, управління.

CONTRADICTIONS IN THE REPRODUCTION OF THE RESOURCE POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AND THE CONDITIONS FOR OVERCOMING IT

Marmul Larisa,
Kucherenko Svitlana,
Levaieva Liudmyla

The subject of the research is the theoretical, methodological and practical aspects of reproduction of the resource potential of agricultural enterprises.

The purpose of the work is to identify the features and contradictions and substantiate the theoretical foundations and improve practical developments for the expanded reproduction of the resource potential of agricultural enterprises and the comprehensive development of their resource provision for the future.

The methodological basis of the article was both general scientific and special methods of scientific knowledge. The article used scientific research methods: abstract-logical – to assess the impact of a combination of factors on the formation of reproduction of resource potential; system-structural analysis and synthesis – to identify the composition and functional affiliation of sources of reproduction; analytical and calculation – to study trends and patterns of reproduction and use of potential; statistical and economic, graphic – to identify and display the dynamics of reproduction indicators; computational and constructive – to substantiate a balanced model of the processes of reproduction of resource potential, taking into account its dialectical contradictions.

Results of work. The article reveals the features and contradictions, substantiates the theoretical foundations and improves practical developments on the expanded reproduction of the resource potential of agricultural enterprises and the comprehensive development of their resource provision for the future. The issues of the dialectics of its implementation and the improvement of the organizational and economic mechanism are considered, taking into account the identified contradictions, the processes of differentiation of the subjects of the agrarian and agro-industrial economy, the corporatization of their management, the formation of the land market, the modernization of material and technical means, the significant rates of innovation.

The field of application of results. The conclusions and results obtained in the article should be used in the educational and scientific process of the economics faculties of universities, in the work of agricultural enterprises, in the activities of rural communities, district administrations of agriculture.

Conclusions. A feature of the modern economic situation at enterprises of agro-industrial production to recreate their resource potential is the presence of a dialectical contradiction: the implementation of an extensive type of expanded reproduction is fundamentally unacceptable, but it is still being carried out. Therefore, resources are used irrationally, since the constant technical basis of production determines its high cost.

Key words: enterprises, agro-industrial production, resource potential, reproduction, contradictions, organizational and economic mechanism, improvement, management.

JEL Classification: L23, J21, J43

Постановка проблеми. У забезпеченні конкурентоспроможності підприємств сільського господарства й агропромислового виробництва загалом важливе значення має їх ресурсний потенціал. Саме величина й структура ресурсного забезпечення здійснює визначальний вплив на спеціалізацію та концентрацію виробництва, процеси корпоративізації та капіталізації суб'єктів аграрного господарювання, інноваційні моделі розвитку виробничих процесів та їх організацію. Відзначимо, що важливою проблемою при цьому залишається раціональне співвідношення основних груп ресурсів – природних, матеріально-технічних, фінансово-інвестиційних, трудових.

У теорії та практиці господарювання обґрунтовуються різні підходи до вирішення ще одного питання – способів, форм, механізмів і засобів відтворення виробничих ресурсів сільськогосподарських підприємств. Оскільки природа виробничих ресурсів, що використовуються в аграрному виробництві, досить складна, умови, закони та процеси їх відтворення також мають значну специфіку та особливості. Їх всебічне врахування

є запорукою ефективного відтворення виробничих ресурсів, підвищення дохідності та конкурентоспроможності аграрного виробництва, економічного росту в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми відтворення ресурсів, ресурсного потенціалу підприємств агропромислового виробництва були неодноразово розглянуті у наукових працях провідних вітчизняних економістів-аграрників: В. Г. Андрійчука, А. С. Даниленка, С. І. Дем'яненка, М. М. Ігнатенка, С. М. Кваші, Ю. О. Лупенка, П. М. Макаренка, М. Й. Маліка, Л. О. Мармуль, І.А. Романюк.

У той же час питання діалектики його здійснення й удосконалення організаційно-економічного механізму з урахуванням виявлених протиріч, процесів диференціації суб'єктів аграрного й агропромислового господарювання, корпоратизації їх менеджменту, формування ринку земельних ресурсів, модернізації матеріально-технічних засобів, значних темпів впровадження інновацій висвітлені недостатньо. Необхідно також враховувати проблеми ресурсокористування та ресурсозбереження в агропромислових підприємствах у світовому вимірі, оскільки це тісно пов'язано із функціонуванням вітчизняного та світових аграрних ринків, вирішенням питань продовольчої безпеки, соціально-економічним розвитком сільських територій.

Мета статті – виявлення особливостей й протиріч та обґрунтування теоретичних засад й удосконалення практичних розробок щодо розширеного відтворення ресурсного потенціалу підприємств агропромислового виробництва та всебічного розвитку їх ресурсного забезпечення на перспективу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Джерелом розширеного відтворення як у межах аграрних й агропромислових підприємств, так і в межах суспільства загалом, є додатковий продукт і його вартісний вираз – чистий дохід і прибуток. При розширеному відтворенні додатковий продукт поділяється на два основні складники – фонд споживання та фонд нагромадження. Наразі, процес відтворення проходить у часі три стадії: виробництво, розподіл, обмін і споживання. Однак між відтворенням на мікро- та макрорівнях існують і суттєві відмінності. На мікрорівні (підприємство, фірма) відтворення набуває форми кругообігу капіталу (засобів підприємства).

Процес кругообігу проходить три стадії: грошову, виробничу й товарну [1, с. 92]. При цьому першу та третю стадії можна об'єднати в одну – сферу обігу, тоді друга стадія являтиме собою сферу виробництва. Інша особливість відтворення на мікрорівні полягає в тому, що на перший план у процесі кругообігу капіталу виходить вартісний аспект його руху: важливо, щоб гроші приносили приріст. Натурально-речовий аспект руху капіталу відходить тут на другий план. Передбачається, що агропромислове підприємство виробляє те, що приносить комерційний успіх.

Процес відтворення капіталу на мікрорівні набуває форми не лише кругообігу, а й обігу, тобто кругообігу капіталу, взятого в його безперервному відновленні. З точки зору характеру обігу та кругообігу розрізняється основний капітал (основні засоби) й оборотний капітал (оборотні засоби). Основні засоби свою вартість на продукцію переносять по частинах у вигляді амортизації, відновлюються за рахунок неї та повертаються підприємству в міру реалізації продукції. До основних засобів відносяться: будівлі, споруди, машини, інструменти, прилади тощо.

Оборотні засоби мають схожі характеристики, але іншу спрямованість. Це та частина засобів, що натурально втілена в предметах праці, обслуговує один виробничий цикл, змінює свою натуральну форму, а свою вартість у повному обсязі переносить на готову до реалізації продукцію. Вона відновлюється в кожному циклі та повертається до агропромислового підприємства після кожного акту продажу [2, с. 12]. До них відносяться предмети праці та, перш за все, сировина, матеріали, паливо, енергія.

Заробітну плату також змістовно приєднують до оборотних засобів, тому що вона повністю входить у кожен цикл кругообігу та повертається при кожному акті реалізації. Оборотні засоби та зарплата в сукупності утворюють обігові кошти підприємств агропромислового виробництва. За характером участі у виробництві основні засоби поділяються на активну частину, яка безпосередньо діє на предмети праці, та пасивну частину. Розрізняються також основні виробничі й основні невиробничі засоби.

Основні засоби враховуються в натуральній і грошовій формі. Грошова форма має різновиди: повна й залишкова балансова вартість, а також повна та залишкова відновлювана вартість. Розрізняється фізичне та моральне зношування основних засобів. При фізичному зношуванні береться до уваги втрата фізичної дієздатності, при моральному – економічна недоцільність господарського використання застарілих основних засобів. На рівні суспільства особливого значення набуває натурально-речовий аспект відтворення. Це означає, що відтворення у вартісній формі тепер доповнюється проблемою відтворення в кожній окремій галузі та сфері господарства.

Важливим елементом сучасного агропромислового виробництва є виро послуг та інформації. В свою чергу, послуги можуть бути матеріальними (транспортні, агросервісні, побутові) і нематеріальними (освіта, культура, охорона здоров'я, туризм). Наразі, прийнято розрізняти два типи розширеного виробництва і, відповідно, два типи економічного зростання: екстенсивний та інтенсивний. У першому випадку джерелом зростання агропромислового виробництва виступають додаткові ресурси; в другому ж – ефективність виробництва. Обидва вони можуть проявляти себе як на мікрорівні, в межах підприємства, так і на макрорівні, в межах всього суспільного аграрного відтворення [3, с. 241].

Результати відтворення ресурсного потенціалу підприємств агропромислового виробництва за певний період часу (рік, півріччя, квартал, місяць) відображаються в цілій системі показників. Найбільш загальним показником виробництва, відповідно, й відтворення на мікроекономічному рівні, є валова агропродовольча

продукція. Вона розглядається як сукупність всіх матеріальних благ і послуг, створених даним підприємством за певний відрізок часу.

В ринкових умовах функціонування агропромислових підприємств валова продукція набуває модифікованої грошової форми, тобто завжди можна поставити питання про те, якою є вартість валової продукції підприємства, виробленої ним за той чи інший відрізок часу. Попри грошову форму валової продукції, особливо треба виділити товарну та реалізовану продукцію. Товарна продукція є частиною валової продукції, яка готова до реалізації на ринку.

Кількісно товарна продукція менша від валової на ту її частину, що витрачається підприємством на власні потреби. Реалізована продукція являє собою ту частину товарної продукції, яка вже продана. Зрозуміло, що в кожен окремих момент товарна та реалізована продукція кількісно можуть не співпадати. У вартісному (грошовому) виразі це новостворена вартість, яку часто називають доданою вартістю або валовим доходом. У свою чергу, чистий продукт за кінцевим використанням можна було б поділити на дві частини: необхідний продукт і додатковий продукт.

Необхідний продукт – це та частина чистого продукту, яка є необхідною для відтворення робочої сили працівників підприємства. Його зовнішнім вартісним виразом є заробітна плата та інші виплати, державою у формі податків і призначається на соціальні і економічні потреби суспільства [4, с. 5]. Зовнішнім вартісним виразом додаткового продукту виступає чистий дохід, який далі поділяється на прибуток, процент, ренту, підприємницький дохід і податкову частину. Співвідношення між додатковим і необхідним продуктом вказує на те, яку частину чистого продукту колективи працівників агропромислових підприємств використовують безпосередньо для себе, а яку частину – на соціальні та економічні потреби підприємства й суспільства в цілому.

Слід зазначити наявність в економічній літературі певної суперечності стосовно, здавалося б, традиційних досліджень відтворювального процесу в агропромисловому виробництві. Так, проблеми відтворення та нагромадження у галузі практично не розглядаються авторами більшості сучасних підручників і посібників з аграрної економіки й економіки агропромислових підприємств. Відсутня ця тема і в перекладених виданнях, які надходять в Україну з країн Західної Європи та Сполучених Штатах Америки.

Певною мірою таку ситуацію можна пояснити тим, що в новітніх підручниках і посібниках з економіки проблеми відтворення розглядаються як складової економічного розвитку [5, с. 14]. Наприклад, вивчаючи вплив розподілу валового продукту на формування інтенсивного типу розвитку аграрних підприємств, зазначає, що розподіл є важливим знаряддям впливу на процес виробництва в наступних циклах. Це зумовлено тим, що залежно від пропорцій розподілу валового продукту на його складові частини залежать можливості простого і розширеного відтворення. Отже, прискорення господарського розвитку, формування інтенсивного й інноваційного типів агропромислового виробництва значною мірою залежать від проявів законів і закономірностей розширеного відтворення в ринкових умовах.

У сучасній економічній літературі поряд з простим і розширеним відтворенням виділяють також звужений тип відтворення, коли обсяги виробництва скорочуються. Таку зміну в поглядах можна пояснити тим, що ідеологія планової економіки не передбачала можливе зменшення обсягів виробництва агропродовольчої продукції. Але динаміка показників ресурсного потенціалу розвитку підприємств агропромислового виробництва у 90-х роках ХХ ст. переконливо показала, що існує й звужений тип відтворення.

Наразі, відтворення на мікрорівні – це індивідуальне відтворення аграрного / агропромислового підприємства. Його формою є відтворення знову ж таки ресурсного потенціалу, тобто основного капіталу у вигляді засобів праці – природних ресурсів, будівель, машин, устаткування, автоматизованих систем управління тощо [6, с. 69]. Індивідуальне відтворення за ринкової економіки забезпечується за рахунок збереження авансованих коштів (просте відтворення); частки прибутку, отриманого внаслідок виробництва і реалізації товару (розширене відтворення).

Практика господарювання засвідчує, що індивідуальне відтворення агропромислових підприємств (як і суспільне відтворення) може бути позначене періодами значного зростання чи уповільнення виробництва, застою чи навіть депресії. Ці коливання називаються кон'юнктурними. Вони мають певні циклічні повторення, тому їх в економічній науці позначають ще як кон'юнктурні цикли [7, с. 25]. Рух індивідуального відтворення виробничих ресурсів та їх потенціалу від авансування до авансування характеризується кругообігом основних виробничих засобів. Агропромислові підприємства незалежно від виду, організаційної структури, форми власності та господарювання тощо мусять авансувати кошти на власне відтворення ресурсного потенціалу.

Вкладаючи певні кошти у виробництво на основний капітал, аграрні й агропромислові підприємства ставлять за мету повернення їх через певний час (5-7 років тощо), як мінімум, і з приростом, як максимум. Авансовані в основні виробничі ресурси кошти як складова частина вартості товару, який виробляють, рухаються у вигляді амортизаційних відрахувань, зосереджуються в амортизаційному фонді до повного повернення, знову авансуються у новий цикл індивідуального виробництва, забезпечуючи його збереження [8, с. 49].

Індивідуальне відтворення розширюється за рахунок використання частини прибутку. Рух усіх виробничих ресурсів (основних засобів праці та оборотних – її предметів) супроводжується їх зношенням, використанням і заміщенням у вартісній та натуральній формах [9, с. 293]. Водночас, оскільки до вартості виготовленого продукту входить вартість не тільки використаних виробничих засобів, а й найманої робочої сили агропромислових формувань, то реалізація його продукції має не тільки повернути кошти, авансовані на виробничі засоби, а й створити фонд заробітної плати працівників.

Висновки. Особливістю сучасної економічної ситуації у підприємствах агропромислового виробництва щодо відтворення їх ресурсного потенціалу є наявність діалектичного протиріччя: здійснення екстенсивного типу розширеного відтворення принципово неприйнятне, але воно все ще здійснюється. Тому ресурси використовуються нерационально, оскільки незмінна технічна основа виробництва зумовлює його високу затратність.

Внаслідок цього підвищується собівартість агропродовольчої продукції та зменшується маса прибутку. Таким чином, утворюється замкнуте коло, що не дозволяє подолати кризовий стан доволі значній кількості малих і середніх агропромислових підприємств. Наразі, доволі суттєві позитивні тенденції намітились щодо скорочення витрат праці та основних і оборотних засобів на одиницю продукції, особливо на рівні великих агрохолдингів і агрокорпорацій. Вказане є характерною ознакою інтенсифікації агропромислового виробництва, але за умови збільшення його абсолютних обсягів або інновацій, використовуваних у ньому.

Список використаних джерел

1. Корецька С. О. *Методологічні аспекти формування ресурсної стратегії підприємства*. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економіка». 2012. Вип. 4(60). С. 89-100.
2. Ігнатенко М. М., Рунчева Н. В. *Процеси ресурсозабезпечення спеціалізації та концентрації виробництва в корпоративних агроформуваннях*. Економіка та держава, 2017. № 1. С. 10-14.
3. Борисова В. А. *Напрями економічного відтворення ресурсного потенціалу АПК*. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». 2011. № 1 (30). С. 236–245.
4. Ігнатенко М. М., Мармуль Л. О., Леваєва Л. Ю., Романюк І. А. *Ідентифікація сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у сукупності форм організації діяльності на селі*. Агросвіт. 2019. № 17. С. 3-7.
5. Романюк І. А. *Особливості відтворювального процесу в аграрному секторі*. Агросвіт. 2016. № 11. С. 12-15.
6. Кінаш І. А. *Показники ефективності використання складових ресурсного потенціалу в умовах переробного підприємства*. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 14. Ч. 1. С. 68-71.
7. Мармуль Л., Лугова О. *Методичні підходи до оцінки економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств*. Економіст. 2012. № 2. С. 24-26.
8. Sievidova I. et al. *Optimizing the strategy of activities using numerical methods for determining equilibrium*. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, No. 6 (4(102)), 2019. pp. 47-56.
9. Marmul L. O., Ignatenko M. M., Ushakov D. S., Kuchyn S. P. *Transformation of approaches to determine influence factors in the economic development models*. International Journal of Economics & Business Administration, Vol. VII, Iss. 2. 2019. pp. 290-301.

References

1. Korets'ka, S. O. (2012). *Metodolohichni aspekty formuvannya resursnoyi stratehiyi pidpryyemstva [Methodological aspects of forming the resource strategy of the enterprise]*. Visnyk Natsional'noho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannya. Seriya «Ekonomika», 4(60), 89-100.
2. Ihnatenko, M. M. & Runcheva, N. V. (2017). *Protsesy resursozabezpechennya spetsializatsiyi ta kontsentratsiyi vyrobnytstva v korporatyvnykh ahroformuvannyakh [Processes of resource provision of specialization and concentration of production in corporate agricultural formations]*. Ekonomika ta derzhava, 1, 10-14.
3. Borysova, V. A. (2011). *Napryamy ekonomichnoho vidtvorennya resursnoho potentsialu APK [Directions of economic reproduction of resource potential of agro-industrial complex]*. Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarynoho universytetu. Seriya «Finansy i kredyt», 1 (30), 236-245.
4. Ihnatenko, M. M., Marmul, L. O., Levaieva, L. Yu. & Romaniuk, I. A. (2019). *Identyfikatsiia silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv u sukupnosti form orhanizatsii diialnosti na seli [Identification of agricultural service cooperatives in the set of forms of organization of activities in the countryside]*. Ahrosvit – Agrosvit, 17, 3-7.
5. Romaniuk, I. A. (2016). *Osoblyvosti vidtvoryval'noho protsesu v ahrarynomu sektori [Features of the reproduction process in the agricultural sector]*. Ahrosvit – Agrosvit, 11, 12-15.
6. Kinash, I. A. (2015). *Pokaznyky efektyvnosti vykorystannya skladovykh resursnoho potentsialu v umovakh pererobnoho pidpryyemstva [Indicators of efficiency of use of components of resource potential in the conditions of the processing enterprise]*. Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu, 14(1), 68-71.
7. Marmul', L. & Luhova, O. (2012). *Metodychni pidkhody do otsinky ekonomichnoho potentsialu sil'skohospodars'kykh pidpryyemstv [Methodical approaches to assessing the economic potential of agricultural enterprises]*. Ekonomist, 2, 24-26.
8. Sievidova, I. et al. (2019). *Optimizing the strategy of activities using numerical methods for determining equilibrium*. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, 6 (4 (102)), 47-56.
9. Marmul, L. O., Ignatenko, M. M., Ushakov, D. S. & Kuchyn, S. P. (2019). *Transformation of approaches to determine influence factors in the economic development models*. International Journal of Economics & Business Administration, VII, 2, 290-301.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Мармуль Лариса Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5589-9338>

Researcher ID: F-4924-2019

e-mail: marmul61@ukr.net

Кучеренко Світлана Юріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна

e-mail: ksvetau@i.ua

<https://orcid.org/0000-0001-7560-1212>

Researcher ID: S-1892-2018

Леваєва Людмила Юріївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-0697-2700>

Researcher ID: Y-7228-2018

e-mail: lluda85@i.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Мармуль Лариса Александровна, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды», ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина

e-mail: marmul61@ukr.net

Кучеренко Светлана Юрьевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды», ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина

e-mail: ksvetau@i.ua

Леваева Людмила Юрьевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды», ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина

e-mail: lluda85@i.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Marmul Larisa, Doctor of Economics, Professor, Professor of the department of economics Pereiaslav-Khmelnitsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University
Str. Sukhomlinsky 30, Pereiaslav-Khmelnitsky, 08401, Ukraine

e-mail: marmul61@ukr.net

Kucherenko Svitlana, PhD, assistant professor of Economics Department Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
Str. Sukhomlinsky 30, Pereiaslav-Khmelnitsky, 08401, Ukraine

e-mail: ksvetau@i.ua

Levaieva Liudmyla, Ph.D., Assistant Professor of Economics Department Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
Str. Sukhomlinsky 30, Pereiaslav-Khmelnitsky, 08401, Ukraine

e-mail: lluda85@i.ua

УДК 379.834

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-47-28-35>

ВИКОРИСТАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Плевако Я. А.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні й практичні аспекти функціонування підприємств сільського зеленого туризму в європейських країнах та в Україні.

Метою статті є аналіз європейського досвіду підтримки й виявлення особливостей функціонування підприємств сільського зеленого туризму в розрізі провідних європейських країн для оптимізації їх діяльності та зростання кількості в Україні.

Методологічною основою статті стали методи наукового пізнання: монографічний – для теоретичного узагальнення й виявлення особливостей становлення сільського зеленого туризму у європейських країнах; системно-структурного аналізу і синтезу, групування – для інтерпретації

отриманих результатів; проблемно-цільовий – для практичного впровадження європейського досвіду функціонування підприємств сільського зеленого туризму.

Результати статті. У статті виявлено особливості здійснення сільського зеленого туризму у європейських країнах та здійснено групування країн за тотожністю інструментів і механізмів підтримки. Обґрунтовано можливості їх впровадження в Україні у частині практики, інститутів забезпечення, місцевої підтримки не тільки як виду діяльності, але як ресурсу для збереження й відтворення сільських територій.

Галузь застосування результатів. Матеріали, результати й висновки статті можуть бути використані у діяльності сільських територіальних громад, органів місцевого самоврядування, підприємств й агроосель, закладів вищої освіти відповідної спеціалізації та факультетів економіки й менеджменту туризму й готельно-ресторанного бізнесу.

Висновки. Визначено, що найбільш суттєвою особливістю теорії й практики функціонування підприємств сільського зеленого туризму у європейських країнах є розширення їх функцій з суто бізнесових до більш суспільно необхідних та значимих – як інструментів збереження та відтворення сільських територій, у т.ч. депресивних. Це забезпечує більшу їх підтримку на рівні місцевих громад, державної влади, що доцільно на всьляке використання. Також доцільно використовувати апробовані механізми й форми туристичної діяльності на селі.

Ключові слова: малі підприємства, сільський зелений туризм, європейський досвід, підтримка, розвиток, використання, сільські території, відтворення, збереження.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЕВРОПЕЙСКОГО ОПЫТА ПОДДЕРЖКИ РАЗВИТИЯ МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ СЕЛЬСКОГО ЗЕЛЕННОГО ТУРИЗМА В УКРАИНЕ

Плевако Я. А.

Предметом исследования являются теоретические, методические и практические аспекты функционирования предприятий сельского зеленого туризма в европейских странах и в Украине.

Целью статьи является анализ европейского опыта поддержки и выявления особенностей функционирования предприятий сельского зеленого туризма в разрезе ведущих европейских стран для оптимизации их деятельности и роста количества в Украине.

Методологической основой статьи стали методы научного познания: монографический – для теоретического обобщения и выявления особенностей становления сельского зеленого туризма в европейских странах; системно-структурного анализа и синтеза, группировки – для интерпретации полученных результатов; проблемно-целевой – для практического внедрения европейского опыта функционирования предприятий сельского зеленого туризма.

Результаты статьи. В статье выявлены особенности осуществления сельского зеленого туризма в европейских странах и осуществлено группировки стран по тождеством инструментов и механизмов поддержки. Обоснованно возможности их внедрения в Украине в части практики, институтов обеспечения, местной поддержки не только как вида деятельности, но как ресурса для хранения и воспроизведения сельских территорий.

Область применения результатов. Материалы, результаты и выводы статьи могут быть использованы в деятельности сельских территориальных общин, органов местного самоуправления, предприятий и агроусадеб, высших учебных заведений соответствующей специализации и факультетов экономики и менеджмента туризма и гостинично-ресторанного бизнеса.

Выводы. Определено, что наиболее существенной особенностью теории и практики функционирования предприятий сельского зеленого туризма в европейских странах является расширение их функций по чисто бизнес к более общественно необходимым и значимых – как инструментов сохранения и воспроизводства сельских территорий, в т.ч. депрессивных. Это обеспечивает большую их поддержку на уровне местных общин, государственной власти, целесообразно на всемерное использование. Также целесообразно использовать апробированные механизмы и формы туристической деятельности на селе.

Ключевые слова: малые предприятия, сільський зелений туризм, європейський досвід, підтримка, розвиток, використання, сільські території, відтворення, збереження.

USE OF THE EUROPEAN EXPERIENCE OF SUPPORTING THE DEVELOPMENT OF SMALL ENTERPRISES OF RURAL GREEN TOURISM IN UKRAINE

Plevako Yaroslav

The subject of this research is theoretical, methodological and practical aspects of the functioning of rural green tourism enterprises in European countries and in Ukraine.

The purpose of the work to analyze the European experience in supporting and identifying the features of the functioning of rural green tourism enterprises in the context of leading European countries to optimize their activities and increase the number in Ukraine.

The methodological basis of the article was the methods of scientific knowledge: monographic – for theoretical generalization and identification of the features of the formation of rural green tourism in European countries; system-

structural analysis and synthesis, groupings – for the interpretation of the results; problem-target – for the practical implementation of the European experience in the operation of rural green tourism enterprises.

Results of the article. *The article reveals the features of the implementation of rural green tourism in European countries and grouping of countries by the identity of tools and support mechanisms. The possibilities of their implementation in Ukraine in terms of practice, institutions of support, local support not only as a type of activity, but as a resource for the storage and reproduction of rural areas are substantiated.*

The field of application of results. *The materials, results and conclusions of the article can be used in the activities of rural territorial communities, local governments, enterprises and agro-estates, higher educational institutions of the corresponding specialization and faculties of economics and management of tourism and hotel and restaurant business.*

Conclusions. *It has been determined that the most significant feature of the theory and practice of the operation of rural green tourism enterprises in European countries is the expansion of their functions from purely business to more socially necessary and significant ones – as tools for the preservation and reproduction of rural areas, incl. depressive. This ensures their great support at the level of local communities, state authorities, it is advisable to use them in every possible way. It is also advisable to use proven mechanisms and forms of tourism in the countryside.*

Key words: *small businesses, rural green tourism, European experience, support, development, use, rural areas, reproduction, conservation.*

JEL Classification: *O13, Q12, L83*

Постановка проблеми. Європейський досвід підтверджує, що організація малих підприємств сільського зеленого туризму дає можливість збільшити рівень зайнятості і доходів сільського населення, скоротити міграції робочої сили з села до міста, розвивати соціальну інфраструктуру села, покращувати благоустрій сільських територій. Тому їх діяльність повинна бути об'єктом всебічної уваги та підтримки обласних і районних адміністрацій, сільських громад, підприємливих і творчих селянських родин. Тим більше, що це не вимагає великих додаткових інвестицій та спеціальної фахової підготовки. Натомість бажаним є використання виваженого комплексного наукового підходу, належного маркетингового супроводу, освітнього й інформаційного забезпечення.

Розвиток малих підприємств сільського зеленого туризму у більшості країн світу розглядається як невід'ємна складова частина комплексного соціально-економічного розвитку сільських територій. Це актуально й для України, де особливо загострені демографічні й соціально-економічні проблеми на селі. Позитивний вплив сільського зеленого туризму на поліпшення умов і якості життя селян полягає, передусім, у тому, що він розширює сферу зайнятості сільського населення, особливо жінок, і дає селянам додатковий заробіток. При цьому їхні прибутки надходять не тільки від здавання в найм приміщень для проживання, а й від таких послуг: безпосередня реалізація власних сільськогосподарських продуктів (без посередників і транспортних витрат); приготування їжі для гостей (з власноруч вирощеної органічної продукції); прокат туристичного, спортивного, рибальського й іншого спорядження; продаж автентичних художньо-промислових та інших виробів.

З іншої сторони, за помірні кошти здійснюється також повноцінний відпочинок туристів, ознайомлення з місцевими традиціями й культурою; залучення до участі у сільськогосподарських роботах, зокрема, на пасіці, на косовиці; організація розваг (катання на бричці, човні, рафтинг, спостереження за птахами, квітами, рибальство, збір грибів і ягід тощо). Ця діяльність впливає на підвищення рівня та якості життя всіх сільських мешканців, дозволяє створювати не тільки нові робочі місця, але й більш змістовно відпочивати. Тому в багатьох країнах Європи та світу приділяється велика увага розвитку сільського зеленого туризму як виду діяльності, яка дає можливість у короткий час не лише відтворити місцеву інфраструктуру, але й зберегти та розвивати сільські території загалом. Тому дослідження питань функціонування туристичних підприємств на селі, особливо у частині мотивації та стимулювання, має велике значення для теорії й практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні значна кількість науковців присвячує свої праці аналізом світового досвіду сільського зеленого туризму. М. Ігнатенко, О.Марченко, І.Романюк вважають, що для України можливо перейняти західний досвід, особливо сусідніх країн, - Литви, Латвії, Естонії, Польщі, Румунії, Словаччини, Чехії, Угорщини. Л. Мармуль, В.Яровий також визнають, що Західна Європа, як більш просунута в туристичному відношенні, може бути прикладом для всього світу у сфері сільського зеленого туризму. Король М.М. та Атаманчук В.В. у своїх публікаціях відмічають важливість вивчення та використання досвіду провідних туристичних країн, таких як Австрія, Великобританія, Німеччина, Франція зі схожими природними умовами, історією, традиціями, історією та практикою розвитку туризму.

Мета статті – аналіз європейського досвіду підтримки й виявлення особливостей функціонування підприємств сільського зеленого туризму в розрізі провідних європейських країн для оптимізації їх діяльності та зростання кількості в Україні/

Виклад основного матеріалу дослідження. У Європі вважається, що для розвитку малого підприємництва у сільському зеленому туризмі необхідно забезпечити відповідність трьом важливим умовам, серед яких є: наявність житла для розміщення приїжджих, створення умов за принципом В&В («ліжко і сніданок»), забезпечення дозвілля. Згідно проведених досліджень, приблизно 35,0% жителів ЄС віддають перевагу відпустці «в селі» [1, с. 45]. Тому уряд ЄС бачить перспективи розвитку даного виду туризму в Європі як одного з важливих видів діяльності по відтворенню сільської місцевості. Крім того, даний вид туризму є прибутковим для організації підприємницької діяльності за умов цифровізації сільського господарства та скорочення зайнятих у ньому.

Оскільки сільський зелений туризм є дієвим засобом вирішення проблеми утримання населення на селі в слаборозвинутих регіонах, то у багатьох країнах він розглядається як один із важливих напрямів у політиці розвитку села й сільських територій загалом. В Австрії, Великобританії, Данії, Іспанії, Італії, країнах Балтії, Скандинавії, Нідерландах Німеччині, Польщі, Румунії, Угорщині, Франції залучення до діяльності у сфері сільського зеленого туризму всебічно заохочується на державному рівні.

Проте кожна з перерахованих країн прагне створити власну, національну модель розвитку сільського зеленого туризму з врахуванням особливостей природи, історико-культурної й соціально-економічної специфіки, максимально зменшуючи вплив самого туризму на основний та інші види діяльності. На відміну від звичайного туризму, сільський зелений туризм має свої особливості [2, с. 52]. Так, серед основних його функцій виділяються зменшення агротехнічного впливу на довкілля та його охорона; соціальна справедливість щодо місцевих жителів; утвердження демократичних принципів у функціонуванні сільських громад; сприяння забезпеченню естетичної гармонії на селі.

За популярністю відпочинку у сільській місцевості у європейських країнах посідає, наразі, друге місце після відпусток на морі. Він створює нові робочі місця та приносить реальний дохід родинним і місцевим бюджетам, дозволяє знайти нові інструменти для збереження природи. В багатьох країнах розвиток цього виду туризму став головним напрямом охорони і відтворення сільських ландшафтів, виробничо-економічної діяльності, консолідації сільських громад, відродження депресивних сільських територій.

Так, у Німеччині становлення сільського зеленого туризму почалося саме з розробки концепції його розвитку у периферійних регіонах. У результаті на ринку нині представлені пропозиції дешевого відпочинку на природі, без використання дорогої інфраструктури, але з наданням комфортних умов проживання та якісного органічного харчування. У Польщі на сільських жителів, які бажають розпочати діяльність у сфері сільського зеленого туризму, й тих, які вже надають такі послуги, не поширюється дія закону, що регулює господарську (підприємницьку) діяльність. Тому грошові винагороди за відповідні послуги не підлягають стягуванню податку на додану вартість [3, с. 75].

Законодавство також передбачає у випадку обмеженої кількості відпочивальників (як правило, до 10 осіб) звільнення отриманих доходів і від податку на доходи фізичних осіб. Закон зобов'язує сільських господарів реєструвати відпочивальників у спеціальному журналі. Причиною виникнення цивільної відповідальності може бути невиконання або ж неналежне виконання умов домовленостей між сторонами, а також заподіяння шкоди. Така відповідальність реалізується шляхом відшкодування вартості заподіяних збитків. Взаємні права й обов'язки сторін визначаються угодою, укладеною між ними.

В угорському законодавстві регулювання економічних відносин у сільському зеленому туризмі також не підпадає під дію нормативних актів, якими регулюються відносини у сфері підприємництва. Відповідно, не підлягають оподаткуванню й особисті доходи, отримані сільськими мешканцями від використання для відпочинку власного житла, продуктів харчування тощо [4, с. 31]. Існують також спеціальні пільги та переваги для сімейних господарств, які займаються (або виявили бажання зайнятися) діяльністю у сфері сільського зеленого туризму, якщо вони розміщуватимуться на території сільських поселень в економічно слаборозвинутих (визнаних економічно депресивними) регіонах.

Отримати такі пільги та переваги можна на конкурсних засадах. Ці проекти можуть розраховувати на матеріальну підтримку у формі кредитів (до 8,0 тис. дол. США), які в разі успішної реалізації проекту поверненню не підлягають. Великий законодавчий досвід у розвитку сільського зеленого туризму має Латвія. Зумовлено це тим, що вже тривалий час основним контингентом туристів, які бажають відпочити в тамтешній сільській місцевості, є іноземці. Уряд вчасно звернув увагу на цей вельми перспективний вид туризму, здатний вирішити проблему безробіття на селі, і затвердив ряд відповідних законів та нормативів.

За даними Асоціації сільського туризму Латвії, за останніх вісім років у сільській місцевості майже вдвіть зросла кількість місць прийому туристів, у 19,0 разів - кількість ліжко-місць. Сільський туризм у Литві – це форма туризму, який відбувається у сільських місцевостях, забезпечує прибутки місцевому населенню, пропонує індивідуальний відпочинок туристам [5, с. 782]. Він ґрунтується на послугах з розміщення, доповнених додатковими послугами, що орієнтовані на задоволення соціальних та культурних, екологічних потреб на основі використання природних ресурсів згідно принципів збалансованого або сталого розвитку. Проживання туристів відбувається у будинках у сільській місцевості, відпочинкових котеджах місткістю до 20 ліжко-місць.

В Естонії, на думку експертів та провідних науковців країни, сільський зелений туризм може запропонувати найкращі перспективи для естонського села як новий вид економічної діяльності. Для досягнення цього необхідно створити централізовану, уніфіковану, професійну й автономну організацію, яка буде ґрунтовно та успішно просувати сільський туристичний продукт як всередині країни, так і за її межами.

Серед країн Північної Європи сільський зелений туризм з усіма його традиціями, особливостями та цінностями упродовж багатьох десятиліть розвиває Великобританія. Практично значимим є щорічний випуск багатотисячними тиражами буклетів з різними рекламними гаслами або брендами, які розкривають саме неповторні враження від відпочинку («Скоштуймо справжні англійські сільські сніданки», «Милуймося заходом сонця на селі», «Зустрічаємо росяні світанки», «Дихаймо чистим повітрям своєї Батьківщини»).

Це сприяє тенденції росту популярності серед жителів країни та іноземних громадян сільського туризму, розвиток якого отримав підтримку Національної Туристичної організації. Вона провела акредитацію більш як 1,1 тис. агроосель. Даний вид туризму забезпечує понад 380,0 тис. робочих місць і є підвалиною існування

25,0 тис. малих бізнесів лише в одній сільській Англії (не враховуючи Уельсу, Шотландії і Північної Ірландії). В Україні вказані очевидні вигоди ігноруються і на державному, і на місцевому рівні, - кількість агросадиб обмежується десятками і помітних тенденцій до збільшення не виявляє [6, с. 782].

У Фінляндії найбільшим попитом туристів користуються невеличкі будиночки без господарів, розташовані на берегах природних заповідних територій, озер та рік. Орендуючи типовий будиночок, відпочиваючи потрапляють у досить комфортні умови (не рідко такі будиночки відповідають 4-5 зіркам готелів) проживання та проведення активного дозвілля. Вони обладнані сучасною побутовою технікою, меблями (часто лише з дерева), посудом, білизною, електроенергією, сауною тощо. Туристам надається змога взяти напрокат човен, катамаран, велосипед. До умов оренди такого будиночку додається дозвіл (ліцензія) на здійснення спортивної риболовлі на період відпочинку.

Сільський туризм в Ісландії представлений мережею із 140 агроосель, що забезпечують більше 4,0 тис. ліжко-місць по всій країні. Ісландські ферми не лише надають послуги з розміщення та харчування, але й пропонують ряд туристичних атракцій. Це поїздки верхи на конях, риболовля, детальне знайомство з традиціями регіону, його побутом, культурою та ремеслом. Це оренда житла та автомашин для здійснення індивідуальних поїздок по країні. Нарешті, це приватні тури, які передбачають вільний вибір маршрутів та місць для огляду, а також можуть включати комфортне (класу «люкс») проживання в агрооселях.

Якість такого відпочинку контролюється і сертифікується DDASS – міністерством охорони здоров'я і соціального забезпечення Франції, а також міністерством молоді і спорту. У Німеччині сільський туризм розглядається в рамках так званої концепції «сталого розвитку» (sustainable development) сільської місцевості і керується міністерством сільського господарства. Німецька концепція сільського туризму несе велике соціокультурне навантаження: збереження і популяризацію традиційного вигляду села, «сільської філософії», традиційних навичок і ремесел. Це особливо цінно для українського села, де національні традиції є забутими або їх соромляться, особливо у східній частині країни.

Враховуючи прагнення відпочиваючих до комфорту та більш якісного сервісу, сфера сільського туризму в Німеччині варіює за формами від відпочинку у старих фермерських господарствах, дещо стилізованих під старовину, до проведення відпустки у сучасних, обладнаних новітньою технікою, будинках. Цікавим є досвід сільського туризму в Австрії. Ця невелика альпійська країна, за площею співрозмірна з Карпатським туристичним регіоном України, нині налічує понад 15,0 тис. зареєстрованих сільських туристичних господарств сумарною місткістю 170,0 тис. ліжко/місць.

Особливістю відпочинку в австрійських Альпах є безпосередня задіяність відпочивальників у традиційному фермерському господарюванні: догляді за тваринами, вигоні худоби на альпійські луки; зборі альпійських трав, грибів і ягід; виготовленні сирів та молокопродуктів [7, с. 55]. Також тут розроблені різноманітні програми та маршрути активного гірського, екстремального й екологічного туризму. Якщо перший напрям не такий показовий, то екологічні й пізнавальні програми мали б попит серед вітчизняних відпочивальників, які багато працюють.

За подібною схемою розвивається і сільський туризм у Швейцарії. Щоб отримати знак якості Об'єднання «Відпочинок на сільському подвір'ї», треба відповідати певним критеріям. Господарство має надавати послуги з обслуговування туристів щонайменше впродовж 2 років; пропонувати мінімум три харчові продукти власного виробництва; туристичні атракції повинні тісно пов'язуватись з сільським господарством. Такі вимоги, безумовно, заслуговують на увагу.

Сільський туризм Франції представляє Національна організація будинків відпочинку і зеленого туризму (Maisondes Gitesde Franceetdu Tourisme Vert). Вона пропонує відпочинок в агрооселях різних класів та різноманітні види відпочинку, сертифіковані за високими національними стандартами сервісу. З порівняння агроосель Франції з будиночками Північної Європи видно, що вони набагато комфортніші, з особливим національним шармом і багатими гастрономічними традиціями у харчуванні туристів.

Оселі аграрних районів Франції різняться не лише зірковістю (від простих сільських будиночків до вілл і приватних історичних замків (chateaux), а й за етно-географічною ознакою: оселі окремих провінцій – Шампані, Провансу, Гасконі, Нормандії, Бургундії, Савойї мають свій особливий шарм, якого не знайдеш у жодній іншій провінції чи регіоні Європи [8, с. 52].

У Франції розроблена спеціальна програма дитячого відпочинку в сільській місцевості протягом шкільних канікул. Діти від 3 до 13 років запрошуються для проживання у сім'ї, для догляду за свійськими тваринами (ягнята, поросята, кролики), активних ігор на природі зі своїми сільськими ровесниками, цікавих походів і пригод. Також у селі діти мають змогу вивчати народні танці і художні ремесла, фольклор краю, іноземні мови. Така практика могла бути запроваджена в українських селах, особливо у процесі культурних обмінів між Сходом і Заходом країни.

Сільський туризм в Іспанії передбачає розміщення на фермах, у сільських будинках, невеликих сільських готелях. Власники таких агроосель в Іспанії об'єднані в асоціації. Завдання таких асоціацій полягає в тому, щоб категоризувати сільські туристичні об'єкти в залежності від рівня послуг, що надаються, і контролювати їхню відповідність вимогам асоціацій. Проблеми категоризації характерні і для України, тому іспанський досвід щодо створення саме регіональних асоціацій міг би бути показовим у їх вирішенні.

Сучасний сільський зелений туризм в Італії представлений справжніми міні-готелями рівня 3-4 зірок з антикварними меблями, обладнаними санвузлами, басейнами, тенісними кортами тощо. Сільські туристичні

комплекси надають туристам можливість займатися різними видами активного відпочинку (здійснювати кінні і пішохідні прогулянки, приймати участь в екскурсіях для огляду місцевих визначних пам'яток і навколишніх місць, відвідувати сільські ярмарки і відтворені середньовічні костюмовані свята тощо). Важливе місце серед їх послуг займає гастрономія, представлена італійською кухнею, виноробством та ін.. Саме сільський туризм надає можливість не тільки смачно та якісно їсти, але і привезти із собою в якості сувенірів рідкісні вина, настоянки та особливі продукти: маслини, трюфелі, спеціальні сорти сиру і маслинової олії, в'ялені томати, паста, що не надходять у міські супермаркети й вироблені в екологічно чистих домашніх умовах.

З усіх європейських країн для України велике значення має досвід, набутий безпосередніми західними сусідами – Польщею, Румунією, Словаччиною, Угорщиною. У нинішній Польщі в розрізі гмін або самоврядних громад сільський туризм розвивається досить нерівномірно. Причинами цього є і нерівномірні природні умови й ресурси країни, економічна нерівномірність розвитку регіонів, історичне минуле, географічне положення (ступінь віддаленості від основних шляхів сполучення), традиції відпочинку. При цьому слід зауважити, що законодавство чітко відмежовує концепцію та принципи ведення сільського зеленого туризму від інших видів туристичних послуг, що надаються у сільській місцевості і законодавчо віднесені до підприємницької діяльності.

На відміну від останніх, надання послуг сільського туризму за польськими законами не належить до підприємництва, а тому прибутки селянських господарств не підлягають обкладанню податком на додану вартість. Крім того, законодавство передбачає також звільнення від оподаткування доходів, що отримані завдяки наданню послуг з розміщення туристам за таких умов: житловий будинок, в якому здаються кімнати, належить до сільського господарства; кімнати здаються туристам, а не сезонним працівникам чи третім особам; кімнати для туристів знаходяться у житловому будинку сільської родини, а не в іншій спеціально пристосованій будівлі для туристів; число кімнат, що здаються туристам, не перевищує п'яти. Цей досвід, безумовно, є прийнятним і для формування та підтримки малих підприємств сільського зеленого туризму в Україні.

У Румунії велика увага надається раціональному природокористуванню та збереженню природи, особливо у Карпатах і Трансільванії. Практично значимою у цій країні є практика створення й сертифікації екологічних туристичних дестинацій і маршрутів. Для їх організації, моніторингу і контролю використання навіть передбачаються посади спеціальних екологічних рейнджерів та/або інспекторів. Приклад Угорщини є досить показовим у частині розробки сценаріїв та здійснення для туристів спеціальних свят (тільки кінних змагань та ін. свят нараховується понад 40 в рік).

Аналіз заходів, що сприяли організації й становленню малих підприємств сільського зеленого туризму в Європейському Союзі, дозволив виділити можливості використання отриманого досвіду, основними серед яких є пільговий режим оподаткування, маркетингові стратегії просування послуг, напрями або спеціалізація туристичної діяльності на селі, непрямі й прямі державні та місцева підтримка.

Отже, малі підприємства сільського зеленого туризму, які функціонують на Заході, переконливо довели свою власну важливість в якості інструменту, засобу або господарсько-бізнесової моделі вирішення соціально-економічних й екологічних проблем сільських територій [9, с. 339]. Завдяки їм відбувається зростання зайнятості, розвиток інфраструктури, отримання стійких та вагомих прибутків, зміцнення бюджетів самоврядних громад.

Найбільшими перешкодами на шляху розвитку таких формувань у сільській місцевості України вважаються транспортна віддаленість осередків відпочинку; санітарно-побутова й туристична невідповідність; низький рівень надання послуг й обмежений їх перелік; нестача цілісних туристичних пропозицій, що містять продукти, орієнтовані на новий тип туриста; низький рівень маркетингу, недостатнє методичне забезпечення та відсутність цілеспрямованої послідовної діяльності, байдужість місцевих громад і владних структур. Вказані недоліки потребують швидкого усунення, адже у залученні туристів існує велика конкуренція з боку сусідніх країн, які пропонують кращі санітарно-побутові умови, інфраструктуру, сполучення й атракції.

Досі залишаються невирішеними питання із впровадження системи підготовки профільних фахівців, навчання і перекваліфікації сільських господарів, незайнятого сільського населення. В Україні не працює жодна група тренерів або дорадників, яка б на постійній основі здійснювала профільне повне консультування, супровід та навчання зацікавлених осіб. Натомість, є значна кількість господарів або підприємців, які працюють, не маючи спеціальних навичок, на ентузіазмі.

Необхідно також проводити навчання власників агроосель ефективним і не складним прийомам гостинності, обслуговування, іноземним мовам. Тому досі маємо таку сумну статистику: в польських, словацьких і румунських Карпатах щорічно відпочиває на один-два порядки більше західноєвропейських туристів, ніж в українських. Для закордонних туристів важливо, наскільки легальною у країні є форма надання відпочинкових послуг малими підприємствами сільського зеленого туризму, хто відповідає за якість прийому, через кого можна організувати поїздку; наскільки цікавою, вартісною й безпечною вона буде.

Висновки. Всебічне вивчення та впровадження європейського досвіду здійснення малого підприємництва у сільському зеленому туризмі в Україні направлене на досягнення його стратегічної мети – створення конкурентоспроможного національного туристичного продукту на селі, здатного максимально задовольнити потреби як співвітчизників, так і іноземців. Також це розширення внутрішнього та постійне зростання обсягів в'їзного туризму за рахунок сільських територій, забезпечення їх комплексного розвитку, їх туристичних дестинацій та розширеного відтворення з урахуванням соціально-економічних інтересів сільського населення й населення країни загалом.

Список використаних джерел

1. Дешевенко Л. П. Сільський зелений туризм – складова економічної системи держави. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації*. 2015. №2. С. 42-50.
2. Ігнатенко М. М., Адамчик О. О. Підвищення конкурентоспроможності підприємств сільського зеленого туризму на засадах брендингу та маркетингових стратегій. *Агросвіт*. 2020. № 11. С. 50-57.
3. Мармуль Л. О., Романюк І. А. Удосконалення структури ринку праці сільських територій шляхом розвитку підприємств сільського зеленого туризму. *Економічний вісник університету*, Вип. 38, 2018. С. 70-77.
4. Король М. М., Атаманчук В. В. Аналіз європейського досвіду організації зеленого туризму. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 7. Ч. 2. С. 30-33.
5. Ihnatenko M., Antoshkin V., Lokutova O., Postol A. and Romaniuk I. Ways to Develop Brands and PR Management of Tourism Enterprises with a Focus on National Markets. *International Journal of Management*, 11 (5), 2020, pp. 778-787.
6. Столярчук П. Г., Домінюк В. В. Аналіз європейського досвіду організації сільського зеленого туризму та його категоризації. *Вимірювальна техніка та метрологія*. 2010. № 71. С. 175–184.
7. Яровий В. Ф. Соціально-економічна ефективність функціонування підприємств сільського зеленого туризму та галузі туризму загалом. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*, № 4, 2017. С. 53-58.
8. Ігнатенко М. М., Мармуль Л. О. Надання послуг сільського зеленого туризму фермерськими господарствами з метою здійснення їх диверсифікації та підвищення доходності діяльності. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*, № 3, 2017. С. 50-53.
9. Ihnatenko M., Sarapina O., Sakun A., Marmul L. and Pylypenko K. Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(12), 2019, pp. 337-340.

References

1. Deshevenko, L. P. (2015). *Sil's'kyi zelenyyi turizm – skladova ekonomichnoyi systemy derzhavy [Rural green tourism is a component of the economic system of the state]*. *Bukhhalters'kyi oblik, analiz ta audyt: problemy teorii, metodolohiyi, orhanizatsiyi*, 2, 42-50.
2. Ihnatenko, M. M. & Adamchik, O. O. (2020). *Pidvyshchennya konkurentospromozhnosti pidpryyemstv sil's'koho zelenoho turyzmu na zasadakh brendynhu ta marketynhovoykh stratehiy [Improving the competitiveness of rural green tourism enterprises on the basis of branding and marketing strategies]*. *Ahrosvit - Agrosvit*, 11, 50-57.
3. Marmul', L. O. & Romaniuk, I. A. (2018). *Udoskonalennya struktury rynku pratsi sil's'kykh terytoriy shlyakhom rozvytku pidpryyemstv sil's'koho zelenoho turyzmu [Improving the structure of the labor market in rural areas through the development of rural green tourism enterprises]*. *Ekonomichnyy visnyk universytetu - Economic Bulletin University*, 38, 70-77.
4. Korol', M. M. & Atamanchuk, V. V. (2016). *Analiz yevropeys'koho dosvidu orhanizatsiyi zelenoho turyzmu [Analysis of the European experience in organizing green tourism]*. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, 7 (2), 30-33.
5. Ihnatenko, M., Antoshkin, V., Lokutova, O., Postol, A. & Romaniuk, I. (2020). *Ways to Develop Brands and PR Management of Tourism Enterprises with a Focus on National Markets*. *International Journal of Management*, 11 (5), 778-787.
6. Stolyarchuk, P. H. & Dominyuk, V. V. (2010). *Analiz yevropeys'koho dosvidu orhanizatsiyi sil's'koho zelenoho turyzmu ta yoho katehoryzatsiyi [Analysis of European experience in organizing rural green tourism and its categorization]*. *Vymiryuvalna tekhnika ta metrolohiya*, 71, 175-184.
7. Yarovy, V. F. (2017). *Sotsial'no-ekonomichna efektyvnist' funktsionuvannya pidpryyemstv sil's'koho zelenoho turyzmu ta haluzi turyzmu zahalom [Socio-economic efficiency of rural green tourism enterprises and the tourism industry in general]*. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4, 53-58.
8. Ihnatenko, M. M. & Marmul', L. O. (2017). *Nadannya posluh sil's'koho zelenoho turyzmu fermers'kymy hospodarstvamy z metoyu zdiysnennya yikh dyversyfikatsiyi ta pidvyshchennya dokhodnosti diyal'nosti [Provision of rural green tourism services by farms in order to diversify them and increase profitability]*. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 3, 50-53.
9. Ihnatenko, M., Sarapina, O., Sakun, A., Marmul, L. & Pylypenko, K. (2019). *Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency*. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(12), 337-340.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Плевако Ярослав Анатолійович, аспірант

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна

e-mail: ekonomika2013@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Плевако Ярослав Анатольевич, аспирант

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

DATA ABOUT THE AUTHOR

Plevako Yaroslav, postgraduate
Pereiaslav-Khmelnitsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University
str. Sukhomlinsky 30, Pereiaslav, 08401, Ukraine
e-mail: ekonomika2013@ukr.net

УДК 330.15. 338.486

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-47-35-40>**НАПРЯМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ Й МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ****Романюк І. А.**

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти визначення та впровадження інноваційно-інвестиційних й маркетингових стратегій для підвищення конкурентоспроможності підприємств сільського зеленого туризму і відтворення сільських територій.

Метою роботи є обґрунтування основних складових та напрямів здійснення інноваційно-інвестиційних і маркетингових стратегій забезпечення ефективного розвитку підприємств сільського зеленого туризму з урахуванням інших, у т.ч. проблемних чинників територій їх розміщення.

Методологічною основою статті стали основні теоретичні й методологічні положення економічної науки, нормативно-законодавчі акти України, праці провідних зарубіжних і вітчизняних науковців з економіки, маркетингу та менеджменту туристичних підприємств.

Результати роботи. У роботі обґрунтовано значення використання інноваційно-інвестиційних та маркетингових стратегій для ефективного розвитку підприємств сільського зеленого туризму. Визначено основні їх складові та напрями. Виявлено основні проблеми та здійснено прогноз очікуваних результатів залучення.

Галузь застосування результатів. Результати можуть бути використані підприємствами сільського зеленого туризму, об'єднаними територіальними громадами, регіональними та державними органами влади.

Висновки. Інновації мають провідне значення у підвищенні ефективності діяльності підприємств сільського зеленого туризму в умовах економіки знань. Тому важливе значення має їх групування за сферами здійснення. Інвестування розвитку підприємств сільського зеленого туризму визнано однією з основних проблем, які стримують їх поширення через низькі доходи переважної більшості сільського населення з однієї сторони та житлові й інші умови, які потребують покращення, - з іншої. Тому визначення їх джерел та резервів має першочергове значення. Маркетингові стратегії мають провідне значення для розвитку підприємств сільського зеленого туризму. Їх основними інструментами визначено бренди й торгові марки; віртуальні продажі; реклама й PR-технології, деталізовані за підприємствами й агрооселями; туристичними товарами, унікальними й притаманними тим або іншим сільським територіям (продовольчими, косметичними, народних промислів); атракціями й послугами.

Ключові слова: сільський зелений туризм, суб'єкти господарювання, агросадиби, інновації, інвестиції, маркетинг, стратегії, напрями, розвиток.

НАПРАВЛЕНИЯ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННЫХ И МАРКЕТИНГОВЫХ СТРАТЕГИЙ ЭФФЕКТИВНОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ СЕЛЬСКОГО ЗЕЛЕННОГО ТУРИЗМА**Романюк И. А.**

Предметом исследования являются теоретические и практические аспекты определения и внедрения инновационно-инвестиционных и маркетинговых стратегий для повышения конкурентоспособности предприятий сельского зеленого туризма и воспроизведения сельских территорий.

Целью работы является обоснование основных составляющих и направлений осуществления инновационно-инвестиционных и маркетинговых стратегий обеспечения эффективного развития предприятий сельского зеленого туризма с учетом других, в т.ч. проблемных факторов территорий их размещения.

Методологической основой статьи стали основные теоретические и методологические положения экономической науки, нормативно-законодательные акты Украины, труды ведущих зарубежных и отечественных ученых по экономике, маркетингу и менеджменту туристических предприятий.

Результаты работы. В работе обосновано значение использования инновационно-инвестиционных и маркетинговых стратегий для эффективного развития предприятий сельского

зеленого туризму. Определены основные их составляющие и направления. Выявлены основные проблемы и осуществлен прогноз ожидаемых результатов привлечения.

Область применения результатов. Результаты могут быть использованы предприятиями сельского зеленого туризма, объединенными территориальными общинами, региональными и государственными органами власти.

Выводы. Инновации имеют ведущее значение в повышении эффективности деятельности предприятий сельского зеленого туризма в условиях экономики знаний. Поэтому важное значение имеет их группировка по сферам осуществления. Инвестирование развития предприятий сельского зеленого туризма признана одной из основных проблем, сдерживающих их распространение при низких доходах подавляющего большинства сельского населения с одной стороны и жилье и другие условия, которые нуждаются в улучшении, - с другой. Поэтому определение их источников и резервов имеет первостепенное значение. Маркетинговые стратегии имеют ведущее значение для развития предприятий сельского зеленого туризма. Их основными инструментами определены бренды и торговые марки; виртуальные продажи; реклама и PR-технологии, детализированные по предприятиям и агроусадебам; туристическими товарами, уникальными и присущими тем или иным сельским территориям (продовольственными товарами, народных промыслов) аттракционами и услугами.

Ключевые слова: сельский зеленый туризм, субъекты хозяйствования, агроусадебам, инновации, инвестиции, маркетинг, стратегии, направления, развитие.

DIRECTIONS OF INTRODUCTION OF INNOVATION-INVESTMENT AND MARKETING STRATEGIES FOR EFFECTIVE DEVELOPMENT OF RURAL GREEN TOURISM ENTERPRISES

Romaniuk Iryna

The subject of the research is the theoretical and practical aspects of defining and implementing innovation, investment and marketing strategies to increase the competitiveness of rural green tourism enterprises and the reproduction of rural areas.

The purpose of the work is to substantiate the main components and directions of implementation of innovation, investment and marketing strategies to ensure the effective development of rural green tourism enterprises, taking into account others, including problematic factors of their locations.

Methodological basis of the article were the main theoretical and methodological provisions of economics, regulations of Ukraine, the works of leading foreign and domestic scientists in economics, marketing and management of tourism enterprises.

Results of work. The importance of using innovation-investment and marketing strategies for the effective development of rural green tourism enterprises is substantiated in the work. Their main components and directions are determined. The main problems were identified and the forecast of the expected results of involvement was made.

The field of application of results. The results can be used by rural green tourism enterprises, united territorial communities, regional and state authorities.

Conclusions. Innovations are of paramount importance in increasing the efficiency of rural green tourism enterprises in the knowledge economy. Therefore, it is important to group them by areas of implementation. Investing in the development of rural green tourism enterprises is recognized as one of the main problems hindering their spread due to the low incomes of the vast majority of the rural population on the one hand and housing and other conditions that need improvement on the other. Therefore, determining their sources and reserves is of paramount importance. Marketing strategies are of paramount importance for the development of rural green tourism enterprises. Their main tools are brands and trademarks; virtual sales; advertising and PR-technologies, detailed by enterprises and agro-villages; tourist goods, unique and inherent in certain rural areas (food, cosmetics, crafts); attractions and services.

Key words: rural green tourism, business entities, farmsteads, innovations, investments, marketing, strategies, directions, development.

JEL Classification: L83, O13, Q10, R58

Постановка проблеми. Провідне значення в організації й забезпеченні ефективної діяльності підприємств сільського зеленого туризму мають інновації, фінанси та інвестиції, маркетингові стратегії та бренди. Інновації як нові знання та нововведення пронизують усі сфери життя сучасного суспільства. Це ж стосується маркетингових стратегій та брендів. Проте стосовно туристичної діяльності на селі вони уявляються й трактуються не досить системно, у вигляді поодиноких заходів та явищ й інструментів. Це пояснюється не лише традиційністю сільського укладу, а й позиціонуванням туристичних послуг і продуктів як автентичних, які мають сприяти відпочинку стомлених новими технологічними укладами й гаджетами міських жителів. Тому зняття цього протиріччя є актуальним та має велике теоретичне й практичне значення для підвищення ефективності розвитку підприємств сільського подальших розробок.

Мета статті – обґрунтування основних складових та напрямів здійснення інноваційно-інвестиційних і маркетингових стратегій забезпечення ефективного розвитку підприємств сільського зеленого туризму з урахуванням інших, у т.ч. проблемних чинників територій їх розміщення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У підприємствах сільського зеленого туризму вони стосуються внутрішньої діяльності: розумний дім; прибирання, харчування, трансфер, інтернет і мобільний

зв'язок; електронні платежі, бронювання, бюджетування й документообіг); продуктів і послуг, їх структури й асортименту; підготовки фахівців; внутрішньо- та міжгалузевих взаємодій. Фінанси є запорукою обороту капіталу. Це можуть бути власні джерела домогосподарств, мікрокредити, у т.ч. пільгові й на безповоротній основі. Також це непряма фінансова підтримка, - пільгове оподаткування або його відсутність. Ми погоджуємось з твердженням, що підприємства сільського зеленого туризму не вимагають значних інвестицій, однак враховуючи, що понад 60,0% житлових та інших приміщень на селі побудовані 40 і більше років тому, вони потребують модернізації, ремонтів, а садиби – сучасного ландшафтного дизайну, фінансово-інвестиційна складова розвитку й управління виходить на перший план.

Це ж стосується маркетингових стратегій і брендів. Українському селянству притаманні природна шляхетність, щедрість, доброта, гостинність, готовність прийти на допомогу, працьовитість і старанність. Сільським жителям важко зрозуміти, що дохід може приносити не тільки важка щоденна сільськогосподарська праця, але й організація відпочинку й туризму [1, с. 865]. Тому дорадча діяльність у такому напрямі має велике значення для підприємців у галузі сільського зеленого туризму. Це ж стосується туристичних продуктів і послуг як товарних марок і брендів. Вишивка з різних регіонів, петриківський розпис, опішнянське гончарство й гуцульське ліжникарство, вироби з дерева і лози мають бути проголошені світовим надбанням. Це ж стосується вітчизняних кулінарних і кондитерських традицій.

Нарешті, мова має йти про мотивацію розвитку підприємств сільського зеленого туризму не тільки для сільських мешканців, міських відпочивальників, але й державних і громадських інститутів в якості основних складників диверсифікації сільської економіки, джерел прикладання праці, розвитку сільських громад і відтворення сільських територій.

Перспективи розвитку підприємств сільського зеленого туризму пов'язані, насамперед, з інвестуванням вільних коштів в інновації [2, с. 105]. З метою визначення пріоритетних напрямів інвестування та впровадження інновацій доцільно їх згрупувати за певними однорідними групами або сегментами. На нашу думку, основними з них можуть бути: житлово-побутові інновації (нові матеріали й технології для будівництва житла й інших приміщень, дизайну довілля, прибирання й обслуговування, приготування їжі та ін.); інновації власне туристичної діяльності (нові атракції, розваги, види відпочинку й релаксу та ін.); нові засоби управління, організації, маркетингу (альянси, кластери, таймшерінг, оперейтинг, брендинг, смарт-туризм та ін.); інновації галузеві, регіональні, загального поширення (в агросфері, на сільських територіях, з якими сільський зелений туризм як вид діяльності пов'язаний найбільшою мірою; в транспорті, засобах комунікацій, торгівлі й громадському харчуванні та ін.).

Таке групування дозволяє визначити пріоритети впровадження інновацій в залежності від наявного потенціалу туристичної діяльності й існуючих конкурентних переваг; конкурентних позицій на ринку туристичних послуг, в економіці сільської території або регіону розміщення; загальних тенденцій розвитку туризму й сільського зеленого туризму; об'єктованих стратегій розвитку; наявності ризиків або лімітуючих чинників (пандемія, обмеження на пересування, відкладений попит, природні катаклізми тощо). Також власникам малих туристичних підприємств або агроосель необхідно вміти вираховувати окупність здійснюваних інновацій, її терміни, прибутковість [3, с. 338]. І, нарешті, важливе значення має при цьому збереження сільської традиційності, автентичності, патріархальності, оскільки інновації постійно супроводжують міський спосіб життя, тому люди прагнуть до своїх витоків, природи, національної ідентичності [4, с. 308].

На нашу думку та згідно експертних оцінок, вітчизняні підприємства сільського зеленого туризму організовані творчо, але не досить впорядковано та економічно у переважній більшості. Тому інновації мають стосуватися, насамперед, впорядкування та підвищення привабливості житлово-комунальних та санітарно-гігієнічних умов і ресурсів, а також забезпечення чіткості та відповідності операційних процесів. Це можливо за допомогою не тільки інноваційних засобів і технологій, але й алгоритмів і стандартів прибирання та профілактики, приготування й зберігання харчових продуктів, організації основної діяльності, розподілу фахових та інших обов'язків. Також йдеться про чітке ціноутворення та розуміння категорії «амортизація», «поточне фінансування» й «інвестиції», структуру доходів і витрат, їх можливу сезонність, циклічність, розриви у часі, врахування екологічних та інших обмежень.

Інвестиційне забезпечення діяльності та розвитку підприємств сільського зеленого туризму в сучасних умовах господарювання практично повністю покладається на їх власників [5, с. 75]. На жаль, програми бюджетної державної підтримки, які діяли наприкінці 90-х – на початку 2000-х років, виявилися згорнутими. Між тим кошти видавалися майбутнім підприємцям з числа осіб, які виявилися безробітними, проходили перепідготовку або здобували додаткову освіту й могли розробити та надати бізнес-плани чи інноваційно-інвестиційні проекти щодо туристичного бізнесу. Отже, основне джерело інвестицій зараз – це власні або кредитні кошти власників.

Вагомим непрямым джерелом доходів підприємств сільського зеленого туризму є пільгове оподаткування або його відсутність [6, с. 48]. Згідно Закону України «Про сільський зелений туризм», прийнятого 23.10.2003 р., діяльність його підприємств за умови розміщення до 10 туристів не має оподатковуватися, так як про це свідчить досвід Польщі й інших країн, в яких вказана пільга призвела до прискореного розвитку й значного поширення туристичного бізнесу на селі, підвищення зайнятості населення й збереження та розвитку сільських територій. Проте Закон України «Про оподаткування» від 28.12.94 р. вказує, що будь-який суб'єкт господарювання чи фізична особа – підприємець, які офіційно зареєстровані, мають сплачувати податки.

Це призвело до того, що зародження сільського зеленого туризму не отримало підтримки протягом певного часу, що не дозволило йому зміцнитися та утвердитися. Більшість представників цього виду діяльності працюють без реєстрації, відповідно, й послуги є напівлегальними та з недостатньо регульованими й стандартизованими послугами, а місцеві та державні бюджети залишаються без надходжень [7, с. 158]. У подібному становищі опинилися й сільськогосподарські обслуговуючі та споживчі кооперативи, що вимагає найшвидшого вирішення подібних нормативно-законодавчих колізій [8, с. 55].

На нашу думку, перспективним джерелом інвестицій у розвиток підприємств сільського зеленого туризму можуть бути спеціальні цільові фонди, створювані з коштів сільських громад, грантів, надавані громадськими організаціями та спонсорами або меценатами. Велике значення може мати й добросусідська співпраця, так звана сільська толока, коли родичі, сусіди, односельці безоплатно допомагають виконувати ту або іншу роботу спочатку одним сусідам, потім іншим і т.д. Це не тільки сприятиме зростанню бізнесу, добробуту сільських жителів, але й самосвідомості, самоповаги, покращенню соціального клімату на селі [9, с. 52]. Подібні традиції щодо облаштування місць загального користування (парків, вулиць та ін.) треба відроджувати у вигляді суботників.

Маркетингові стратегії розвитку підприємств сільського зеленого туризму розуміються нами як один з основних інструментів системного управління ним. Саме від уміння продавати, знання попиту й пропозиції на ринку туристичних послуг та їх динаміки, використання інноваційних технологій продажів залежить їх конкурентоспроможність та ефективність [10, с. 215]. На нашу думку, сільські підприємці у галузі туризму мають створювати й використовувати сукупності брендів і торгових марок, ребрендинг при позиціонуванні своєї основної діяльності. Стосовно технологій продажів, то йдеться про поширення оперейтингу, смарт-туризму, PR-менеджменту, таймшерінгу.

Маючи переважно аграрну спеціалізацію, сільські території, зокрема, Херсонської області, відзначаються екологічною чистотою [11, с. 24]. Тому велике значення має маркетинг не тільки видів відпочинку, але й харчових продуктів, які можна виробляти, споживати, реалізовувати у процесі сільського зеленого туризму. Їх виробництво може бути частиною і туристичного, і аграрного бізнесу на селі. Це цілющі трави та чаї, культурні лікарські рослини та прянощі, мед із степових квітів, нардек або бекмес (кавуновий мед), гарбузовий мед, джеми й пастила із південних плодів і ягід, виноградні соки й вина, мінеральні лікувальні й столові води та ін. Окремих маркетингових компаній заслуговують місцеві бальнеологічні ресурси й продукти з них, які практично не використовуються. Це лікувальні грязі різного походження, складу та дії, геотермальні води для оздоровлення, спа-процедур, виробництва косметики [12, с. 37]. Також це автентичні народні промисли (вишивка, ткацтво, лозоплетіння, малювання, художній розпис, ювелірна справа тощо).

При цьому PR-менеджмент має бути зосереджений не тільки на розробці рекламного супроводу діяльності, але й на формуванні позитивного іміджу цього виду діяльності в тій або іншій об'єднаній територіальній громаді [13, с. 49]. Адже від позитивної суспільної думки, добросусідської підтримки значною мірою належить підприємницький успіх у сільському зеленому туризмі, тривалість та конкурентоспроможність його підприємств і агроосель. З іншої сторони, розвиток підприємств сільського зеленого туризму сприяє раціональній організації сільських територій, пожвавленню сільського життя [14, с. 782]. Враховуючи вказану обставину, доцільно здійснювати національні рекламні кампанії, інформаційну підтримку на рівні засобів масової інформації (віртуальних і реальних) не тільки місцевого й регіонального, але й національного та міжнародного рівня.

Так, на Півдні країни це можуть бути рекламні кампанії, які щороку оновлюються під гаслами: «Зустрічаємо морські світанки»; «Рибалка у Дніпровських плавнях»; «Літо у Дніпровській Гілеї»; «Таврійські степи запрошують» та ін. Відповідно, розробляються туристичні маршрути, заходи, пакетні тури під вказану тематику. При цьому кожне підприємство чи агрооселя сільського зеленого туризму може проявити свою індивідуальність і креативність, а також об'єднати свої ресурси й пропозиції й значно урізноманітнити послуги для відпочивальників. Співпраця може здійснюватися як на основі усних домовленостей, так і оформлена у вигляді туристичних кластерів та альянсів. До неї можуть долучитися й великі національні та регіональні туристичні оператори, інші рекреаційні підприємства та заклади.

Висновки. Отже, інновації мають провідне значення у підвищенні ефективності діяльності підприємств сільського зеленого туризму в умовах економіки знань. Тому важливе значення має їх групування за сферами здійснення. Найбільш поширеними мають бути інновації комунально-побутового та санітарно-гігієнічного спрямування, а також в організації та здійсненні основної діяльності, її реклами й продажах. У формуванні інновацій у сферах загального користування провідна роль належить державним інститутам, великому й середньому агробізнесу та сільським громадам.

Інвестування розвитку підприємств сільського зеленого туризму визнано однією з основних проблем, які стримують їх поширення через низькі доходи переважної більшості сільського населення з однієї сторони та житлові й інші умови, які потребують покращення, - з іншої. Тому визначення їх джерел та резервів має першочергове значення. До них за всіма можливими сценаріями можна відносити власні й позикові кошти, кошти грантів, спонсорів і меценатів. Пропонується створити й долучити до цієї сукупності цільові фонди об'єднаних територіальних громад, безоплатну добросусідську допомогу різними матеріальними й нематеріальними засобами, фізичною працею у формі толок і суботників. Також йдеться про виправлення нормативно-правових казусів та впровадження пільгового оподаткування або його відсутність за умови обмеження ємкості підприємства сільського зеленого туризму кількістю відпочивальників до 10 осіб.

Маркетингові стратегії мають провідне значення для розвитку підприємств сільського зеленого туризму. Їх основними інструментами визначено бренди й торгові марки; віртуальні продажі; реклама й PR-технології, деталізовані за підприємствами й агрооселями; туристичними товарами, унікальними й притаманними тим або іншим сільським територіям (продовольчими, косметичними, народних промислів); атракціями й послугами. Їх результативному здійсненню мають допомогти щорічні рекламні й інформаційні компанії регіонального й національного рівня за широкої підтримки місцевих і державних органів влади, громадських організацій, сільських громад.

Список використаних джерел

1. Ворошилова Г. О. *Розвиток інвестиційних процесів у міжнародному туризмі. Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект: Збірник наук. праць ДонНУ*. 2010. № 2. С. 864-867.
2. Кальченко О. М. *Проблеми формування інвестиційної політики в туристичній галузі. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2009. № 38. С. 102-109.
3. Ihnatenko M. M., Sarapina O. A., Sakun A. Zh., Pylypenko K. A., Marmul L. O. *Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering. Volume-8. Issue-12, October 2019*. С. 337-340.
4. Ihnatenko M., et al. *Features of the content and implementation of innovation and investment projects for the development of enterprises in the field of rural green tourism. International Journal of Management (IJM)*, 2020, no. 11.3. Pp. 304-315.
5. Мармуль Л. О., Романюк І. А. *Удосконалення структури ринку праці сільських територій шляхом розвитку підприємств сільського зеленого туризму. Економічний вісник університету*. 2018. Вип. 38. С. 70-77.
6. Ковтун О. І. *Інноваційні стратегії підприємств: теоретико-методологічні засади. Економіка України*. 2013. 4 (617). С. 44-56.
7. Саєцька Н. В. *Теоретико-методичні аспекти оцінювання конкурентоспроможності суб'єктів туристичної індустрії. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку*. 2013. № 776. С. 154-163.
8. Мазуркевич І. О., Дзюба Т. А. *Інноваційні підходи в діяльності туристичного бізнесу. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2016. № 3. С. 50-56.
9. Ігнатенко, М. М., Мармуль, Л. О. *Надання послуг сільського зеленого туризму фермерськими господарствами з метою здійснення їх диверсифікації та підвищення дохідності діяльності. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу, № 3(39), 2017. С. 50–53.*
10. Нікітіна О. М. *Особливості впровадження маркетингових комунікацій в туристичні послуги. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2016. Вип. 174. С. 212-218.
11. Марченко О. А., Чеснокова С. О. *Особливості маркетингової політики в регіональному функціонуванні туристичної індустрії України. Science, Research, Development, № 29, 2020. С. 22-26.*
12. Швець Ю. О. *Проблеми і перспективи організації та розвитку зеленого туризму в Україні з урахуванням європейського досвіду. Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 22. Ч. 1. С. 36-39.
13. Sievidova I. et al. *Optimizing the strategy of activities using numerical methods for determining equilibrium. Eastern-European Journal Of Enterprise Technologies*, no. 6(4(102)). 2019, pp. 47-56.
14. Postol A., et al. *Ways to develop brands and pr management of tourism enterprises with a focus on national markets. International Journal of Management (IJM)*. № 11. 2020. С. 778-787.

References

1. Voroshylova, H. O. (2010). *Rozvytok investytsiynykh protsesiv u mizhnarodnomu turyzmi [Development of investment processes in international tourism]. Problemy rozvytku zovnishn'oeconomichnykh zv'yazkiv i zaluchennya inozemnykh investytsiy: rehional'nyy aspekt: Zbirnyk nauk. prats' DonNU, 2, 864-867.*
2. Kal'chenko, O. M. (2009). *Problemy formuvannya investytsiynoyi polityky v turystychniy haluzi [Problems of investment policy formation in the tourism industry]. Visnyk Chernihivs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky, 38, 102-109.*
3. Ihnatenko, M. M., Sarapina, O. A., Sakun, A. Zh., Marmul, L. O. & Pylypenko, K. A. (2019). *Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering, 8 (12), 337-340.*
4. Ihnatenko M., et al. (2020). *Features of the content and implementation of innovation and investment projects for the development of enterprises in the field of rural green tourism. International Journal of Management (IJM), 11.3, 304-315.*
5. Marmul', L. O. & Romaniuk, I. A. (2018). *Udoskonalennya struktury rynku pratsi sil's'kykh terytoriy shlyakhom rozvytku pidpryyemstv sil's'koho zelenoho turyzmu [Improving the structure of the labor market in rural areas through the development of rural green tourism enterprises]. Ekonomichnyy visnyk universytetu, 38, 70-77.*
6. Kovtun, O. I. (2013). *Innovatsiyni stratehiyi pidpryyemstv: teoretyko-metodolohichni zasady [Innovative strategies of enterprises: theoretical and methodological principles]. Ekonomika Ukrayiny, 4 (617), 44-56.*

7. Savits'ka, N. V. (2013). *Teoretyko-metodychni aspekty otsinyuvannya konkurentospromozhnosti sub'yektiv turystychnoyi industrii* [Theoretical and methodological aspects of assessing the competitiveness of the tourism industry]. *Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnikha». Seriya: Menedzhment ta pidpryyemnytstvo v Ukraini: suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku*, 776, 154-163.
8. Mazurkevych, I. O. & Dzyuba, T. A. (2016). *Innovatsiyini pidkhody v diyal'nosti turystychnoho biznesu* [Innovative approaches in the tourism business]. *Visnyk Skhidnoukrayins'koho natsional'noho universytetu imeni Volodymyra Dalya*, 3, 50-56.
9. Ihnatenko, M. M. & Marmul', L. O. (2017). *Nadannya posluh sil's'koho zelenoho turyzmu fermers'kymy hospodarstvamy z metoyu zdiysnennya yikh dyversyfikatsiyi ta pidvyshchennya dokhidnosti diyal'nosti* [Provision of rural green tourism services by farms in order to diversify them and increase profitability]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 3(39), 50–53.
10. Nikitina, O. M. (2016). *Osoblyvosti vprovadzhennya marketynhovoykh komunikatsiy v turystychni posluhy* [Features of introduction of marketing communications in tourist services]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka*, 174, 212-218.
11. Marchenko, O. A. & Chesnokova, S. O. (2020). *Osoblyvosti marketynhovoyi polityky v rehional'nomu funktsionuvanni turystychnoyi industriyi Ukrainy* [Features of marketing policy in the regional functioning of the tourism industry of Ukraine]. *Science, Research, Development*, 29, 22-26.
12. Shvets', Yu. O. (2017). *Problemy i perspektyvy orhanizatsiyi ta rozvytku zelenoho turyzmu v Ukraini z urakhuvanniam yevropeys'koho dosvidu* [Problems and prospects of organization and development of green tourism in Ukraine taking into account the European experience]. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*, 22.1, 36-39.
13. Sievidova, I. et al. (2019). *Optimizing the strategy of activities using numerical methods for determining equilibrium*. *Eastern-European Journal Of Enterprise Technologies*, 6(4(102)), 47-56.
14. Postol, A., et al. (2020). *Ways to develop brands and pr management of tourism enterprises with a focus on national markets*. *International Journal of Management (IJM)*, 11, 778-787.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Романюк Ірина Анатоліївна, кандидат економічних наук, старший викладач кафедри маркетингу та медіакомунікацій

Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка
вул. Алчевських, 44, м. Харків, 61002, Україна
e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-9257-2043>

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Романюк Ирина Анатольевна, кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры маркетинга и медиакоммуникаций

Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени Петра Василенко
ул. Алчевских, 44, г. Харьков, 61002, Украина
e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Romaniuk Iryna, Ph.D., Senior Lecturer of department of marketing and media communications
Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture
str. Alchevskikh, 44, Kharkov, 61002, Ukraine
e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ, ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

УДК 330.3 [316.77]

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-47-41-46>

SOFT SKILLS ПЕДАГОГА ПРОФЕСІЙНОЇ ШКОЛИ ЯК ЧИННИК ЙОГО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Студінський В. А.

Постановка проблеми. В сучасних умовах високотехнологічного розвитку економіки постає питання підготовки кадрів безпосередньо для виробництва. Цим питанням, зокрема, займається професійна школа, яка бере на себе основні функції в системі підготовки фахівців. Велика роль в ньому належить саме педагогу, який займається формуванням особистості виробника не лише як виробничої одиниці, але і як чинник формування конкурентоздатності, власне, майбутнього робітника, так і себе особисто як фахівця на ринку освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика використання вмінь і навичок педагога в системі виробничої діяльності завжди була в центрі уваги дослідників освітньої сфери. Останнім часом цьому надається велика увага, оскільки Soft Skills сучасного педагога надають йому відповідні переваги на освітньому ринку. Зокрема, варто звернути увагу на дослідження, здійснені В. В. Сидоренко, Х.-Д. Кюблер, І. С. Каленюк, В. Г. Муромець, Л. Л. Фамілярська та інші.

Метою даного дослідження є простеження і з'ясування взаємозв'язку Soft Skills педагога професійної школи з його конкурентоздатністю на ринку освіти та підготовки конкурентоздатних майбутніх фахівців на ринку праці.

Матеріали і методи. Виконання даного дослідження базується на наступних засадах: концептуальність, що дозволяє отримати інтегровані результати; дискусійності, що дозволяє допуск різних поглядів на дану проблематику; історичності, що дає можливість визначити погляди вчених і практиків на дану проблематику в різні історичні періоди.

Результати дослідження. У статті зроблено спробу розглянути питання як у сучасних умовах розвитку освітнього ринку виростає роль і значення педагога як головної продуктивної сили в системі підготовки майбутнього фахівця. Педагог професійної школи в ринкових умовах створює специфічний продукт – освітню послугу, яка реалізується навчальним закладом в умовах серйозної конкуренції. Педагог окрім своїх суто фахових компетенцій повинна володіти ще рядом умінь та навичок. Їх доволі часто характеризують об'ємним терміном Soft Skills – «м'які навички» та «гнучкі навички». Soft Skills дозволяють бути успішним незалежно від специфіки діяльності та напрямку, в якому працює особа, зокрема педагог професійної школи.

Як правило, їх відносять до, так званих, соціальних навичок: вміння переконувати, знаходити підхід до людей, лідирувати, міжособистісне спілкування, ведення переговорних процесів, робота в команді, особистісний розвиток, управління часом, ерудованість, креативність та інші якості. Парадокс в даному випадку полягає у тому, що вищезазвані навички важко назвати такими, які лежать поза межею фахових компетенцій педагога. Разом з тим, саме ці якості надають педагогу стають його конкурентними перевагами на освітньому ринку. До того ж, такі переваги окремих педагогів створюють переваги навчальному закладу, який отримує переваги на ринку.

Навчальний заклад повинен бути зацікавленим у тому, щоб її виробничий (педагогічний) персонал був найбільш підготовлений професійно (Hard Skills) та наділений якостями поза межу професійних якостей, які стають чинником конкурентоздатності на освітньому ринку (Soft Skills). В такому поєднанні досягається ефект синергізму як на особистісному рівні, так і на рівні навчального закладу.

Висновки. Soft Skills педагога професійної школи дає можливість отримувати йому переваги в освітньому процесі та на освітньому ринку за умови їх вмілого застосування. Також, Soft Skills педагога грають велику роль у організації процесу навчання майбутніх фахівців, впливають на формування їх як членів суспільства. Педагоги, які володіють відповідними якостями у сумарному результаті впливають на створення відповідного іміджу навчального закладу і його конкурентоздатності на ринку освіти.

Ключові слова: Soft Skills, педагог, освітній ринок, конкуренція, переваги, навчальний заклад, професійна школа.

SOFT SKILLS ПЕДАГОГА ПРОФЕСІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ КАК ФАКТОР ЕГО КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

Студинский В. А.

Постановка проблеми. В современных условиях высокотехнологического развития экономики возникает вопрос подготовки кадров непосредственно для производства. Этим вопросом, в частности, занимается профессиональная школа, которая принимает на себя основные функции в системе подготовки специалистов. Большая роль в нем принадлежит именно педагогу, который занимается формированием личности производителя не только как производственной единицы, но и как фактор формирования конкурентоспособности, собственно, будущего рабочего, так и себя лично как специалиста на рынке образование.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблематика использования умений и навыков педагога в системе производственной деятельности всегда была в центре внимания исследователей образовательной сферы. В последнее время этому уделяется большое внимание, поскольку Soft Skills современного педагога придают ему соответствующие преимущества на образовательном рынке. В частности, стоит обратить внимание на исследования, проведенные В. В. Сидоренко, Х.-Д. Кюблер, И. С. Каленюк, В. Г. Муромец, Л. Л. Фамилярская и другие.

Целью данного исследования является проследить и выяснения взаимосвязи Soft Skills педагога профессиональной школы с его конкурентоспособностью на рынке образования и подготовки конкурентоспособных будущих специалистов на рынке труда.

Материалы и методы. Выполнение данного исследования базируется на следующих принципах: концептуальность, что позволяет получить интегрированные результаты; дискуссионности, что позволяет допуск различных взглядов на эту проблематику; историчность, что дает возможность определить взгляды ученых и практиков на эту проблематику в различные исторические периоды.

Результаты исследования. В статье сделана попытка рассмотреть вопросы как в современных условиях развития образовательного рынка вырастает роль и значение педагога как главной производительной силы в системе подготовки будущего специалиста. Педагог профессиональной школы в рыночных условиях создает специфический продукт - образовательную услугу, реализуемой учебным заведением в условиях серьезной конкуренции. Педагог профессиональной школы в рыночных условиях создает специфический продукт - образовательную услугу, реализуемой учебным заведением в условиях серьезной конкуренции. Педагог кроме своих сузубо профессиональных компетенций должен обладать еще рядом умений и навыков. Их довольно часто характеризуют объемным сроком Soft Skills - «мягкие навыки» и «гибкие навыки». Soft Skills позволяют быть успешным независимо от специфики деятельности и направления, в котором работает лицо, в частности педагог профессиональной школы.

Как правило, их относят к так называемым, социальным навыкам: умение убеждать, находить подход к людям, лидировать, межличностное общение, ведение переговорных процессов, работа в команде, личностное развитие, управление временем, эрудированность, креативность и другие качества. Парадокс в данном случае заключается в том, что вышеназванные навыки трудно назвать такими, которые лежат за чертой профессиональных компетенций педагога. Вместе с тем, именно эти качества придают педагогу становятся его конкурентными преимуществами на образовательном рынке. К тому же, такие преимущества отдельных педагогов создают преимущества учебному заведению, который получает преимущества на рынке.

Учебное заведение должен быть заинтересован в том, чтобы ее производственный (педагогический) персонал был наиболее подготовлен профессионально (Hard Skills) и наделен качествами за чертой профессиональных качеств, которые становятся фактором конкурентоспособности на образовательном рынке (Soft Skills). В таком сочетании достигается эффект синергизма как на личностном уровне, так и на уровне учебного заведения.

Выводы. Soft Skills педагога профессиональной школы дает возможность получать ему преимущества в образовательном процессе и на образовательном рынке при условии их умелого применения. Также, Soft Skills педагога играют большую роль в организации процесса обучения будущих специалистов, влияют на формирование их как членов общества. Педагоги, которые обладают

соответствующими качествами в суммарном результате влияют на создание соответствующего имиджа учебного заведения и его конкурентоспособности на рынке образования.

Ключевые слова: Soft Skills, педагог, образовательный рынок, конкуренция, преимущества, учебное заведение, профессиональная школа.

SOFT SKILLS TEACHER OF A VOCATIONAL SCHOOL TEACHER AS A FACTOR OF ITS COMPETITIVENESS

Studinski Volodymyr

Formulation of the problem. In modern conditions of high-tech economic development, the question of training directly for production arises. This issue, in particular, is addressed by the vocational school, which assumes the main functions in the training system. The big role in it belongs to the teacher who is engaged in formation of the personality of the manufacturer not only as a production unit, but also as a factor of formation of competitiveness, actually, the future worker, and himself personally as the expert in the market of education.

Analysis of recent research and publications. The issue of using the skills of a teacher in the system of production activities has always been the focus of researchers in the field of education. Recently, much attention has been paid to this, as Soft Skills of the modern teacher give him the appropriate advantages in the educational market. In particular, it is worth paying attention to the research carried out by V.V. Sidorenko, H.-D. Kubler, I.S. Kalenyuk, V.G. Muromets, L.L. Familyarskaya and others.

The purpose of this study is to trace and elucidate the relationship of Soft Skills teacher of a vocational school with its competitiveness in the education market and to train competitive future professionals in the labor market.

Materials and methods. The implementation of this study is based on the following principles: conceptuality, which allows to obtain integrated results; debatability, which allows the admission of different views on this issue; historicity, which makes it possible to determine the views of scientists and practitioners on this issue in different historical periods.

Research results. The article attempts to consider the question of how in modern conditions of development of the educational market the role and importance of the teacher as the main product force in the system of training of the future specialist is grown. Pedagogical vocational school in market conditions creates a special product - an educational service, which is implemented by the educational institution in conditions of serious competition. In addition to his purely professional competencies, the teacher must have a number of skills and abilities. They are often characterized by the broad term Soft Skills - «soft skills» and «flexible skills». Soft Skills allow you to be successful regardless of the specifics of the activity and the direction in which the person works, in particular the teacher of the vocational school.

As a rule, they are referred to as so-called social skills: the ability to persuade, approach people, lead, interpersonal communication, negotiation, teamwork, personal development, time management, erudition, creativity and other qualities.

The paradox in this case is that the above skills are difficult to call those that lie outside the professional competencies of the teacher. However, it is these qualities that give the teacher become his competitive advantages in the educational market. In addition, such advantages of individual teachers create advantages for the educational institution, which receives advantages in the market.

The educational institution should be interested in its production (teaching) staff to be the most professionally trained (Hard Skills) and endowed with qualities beyond the professional qualities that become a factor of competitiveness in the educational market (Soft Skills). In this combination, the effect of synergy is achieved both at the personal level and at the level of the educational institution.

Conclusions. Soft Skills teacher of a vocational school gives him the opportunity to gain benefits in the educational process and in the educational market, provided their skillful use. Also, Soft Skills educator play a major role in organizing the learning process of future professionals, influencing their formation as members of society. Teachers who have the appropriate qualities in the total result affect the creation of an appropriate image of the institution and its competitiveness in the education market.

Key words: Soft Skills, teacher, educational market, competition, advantages, educational institution, vocational school.

JEL Classification: C18, Z30, Z31.

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі глобалізаційних процесів особлива роль і значення належить педагогу. Сьогодні вчитель (вихователь, викладач, майстер виробничого навчання) не є просто ретранслятором певної суми знань, які він повинен донести до свого учня (студента, слухача, вихованця). Насамперед, педагог виступає в ролі особистості, яка формує певні компетентності. При цьому, власне педагог повинен володіти як професійними, так і загальними компетентностями та гармонійно їх використовувати на практиці. Така інтеграція дає можливості переваг на освітньому ринку.

Завдання і мета даного дослідження полягає у визначенні ролі і значення Soft Skills педагога професійної школи, які надають останньому переваги на освітньому ринку. Разом з тим зрозуміти як це впливає на формування відповідних компетентностей в учнів, а також створення певних ефектів переваг навчального закладу на ринку освітніх послуг.

Ступінь вивчення проблеми. Проблематика використання вмінь і навичок педагога в системі виробничої діяльності завжди була в центрі уваги дослідників освітньої сфери. Останнім часом цьому надається велика увага, оскільки Soft Skills сучасного педагога надають йому відповідні переваги на

освітньому ринку. Зокрема, варто звернути увагу на дослідження, здійснені В. В. Сидоренко, Х.-Д. Кюблер, К. М. Гнезділова, В. Г. Муромець, Л. Л. Фамілярська та інші.

Виклад основного матеріалу. У загальному розумінні педагог є особою, яка здійснює практичну діяльність у сфері виховання та навчання або є розробником проблем педагогіки як науки [3, с. 87]. Професійна школа (освіта), яка у свою чергу, є складовою загальної системи освіти, що є комплексом педагогічних, організаційних та управлінських заходів, спрямованих на оволодіння громадянами умінь та навичками в певній обраній сфері професійної діяльності, розвиток компетентностей та професіоналізму, формування загальної і професійної культури. Таким чином, педагог професійної школи спрямовує свою діяльність не лише у сфері загальної освіти, але й у відповідній професійній галузі знань. Педагог професійної школи бере на себе відповідні функції у підготовці фахівців, які у перспективі створюватимуть додаткову вартість. У зв'язку з цим економічна роль педагога в сучасному суспільстві значно зростає. Тому виникає питання формування нової освітньої парадигми, яка детермінує не лише філософію власне освіти, а й підвищує рівень підготовки індивіда у сфері виробництва [4, с. 103-105].

Зокрема, як зазначає Х.-Д. Кюблер: «Суспільство, як і всі інші соціальні устрої, формуються внаслідок діяльності людей, які в них проживають. У результаті людської діяльності виникають установи та організації, але також завжди знову та знову відчувається вплив дієвих збігів обставин. Відповідно, устрій суспільства завжди тяжіє до змін, то більш істотних, то більш поверхових, то яскраво відчутних, то скоріше прихованих. Зміни у більшості випадків виявляються та оцінюються істориками тільки ретроспективно, проте досить часто сучасники теж намагаються поставити відповідні діагнози. Очевидно, що сучасні суспільства відрізняються особливо швидкими та всебічними трансформаціями, відповідно до характеру технічних інновацій та показників економічного прогресу; безперечно темп життя у них безперечно прискорюється» [2, с.25]. Тому й таким трансформаціям піддана й сама діяльність педагога, зокрема у професійній школі різного рівня. Педагог знаходиться в центрі суспільних трансформацій, від його компетентності багато в чому залежить і розвиток власне самого суспільства. Зокрема, на перший план виходять особисті якості педагога, насамперед у сфері підготовки фахівців. Серед цих якостей виокремлюють як Hard skills (суто професійні навички), так і Soft Skills. Вважається, що саме останні забезпечують: ефективність роботи у командах, налагоджування комунікацій, здатність приймати рішення у різних ситуаціях, вирішувати конфлікти та інші [5].

Зауважимо, що виокремлюють п'ять основних якостей, що відносять до Soft Skills.

Комунікація. Фактично комунікативна функція є однією з головних у діяльності педагога. Та разом з тим до неї відноситься не лише вміння подати навчальний матеріал, але й взаємний зв'язок між усіма учасниками комунікативного процесу: викладачами, учнями, студентами, представниками громадськості, органів влади, правоохоронних установ, батьками, адміністрацією навчального закладу та ін. Звичайно, що найголовнішою в цій системі є комунікація педагога та учня. Можливо, що це є визначальною властивістю професійного хисту, оскільки, власне, педагог знаходить постійної комунікації. Як образно зауважив В.О. Сухомлинський: «Слово вчителя – як інструмент впливу на душу вихованця, нічим не замінити. Мистецтво виховання включає насамперед мистецтво говорити, звертатися до людського серця. Я твердо переконаний, що багато шкільних конфліктів, які нерідко закінчуються великою бідою, починаються з невміння вчителя говорити з учнями» [7, с. 321].

Комунікація як в середині, так і зовні навчального закладу створює певний імідж про викладача, його вартісну оцінку як фахівця і як людини. Тому цей нематеріальний ресурс може мати цілком вартісний вираз, коли справа доходить до ефективності діяльності педагога, учня, а також і навчального закладу. Комунікативність педагога, зокрема, є певним ідентифікатором його професійної підготовки. При цьому постає питання наповнення цієї якості як формою, так і змістом. Особливо це стосується смислового аспекту спілкування. Тут якраз важливо знати і вміти що і як говорити чи подавати інформацію (а також сприймати її) в залежності від аудиторії комунікаторів. В зв'язку з цим можна погодитися із думкою В.В. Сидоренко, яка вважає, що підготовка комунікативно компетентного педагога, зокрема в умовах післядипломної педагогічної освіти, передбачає реалізацію певних завдань на двох рівнях у їх взаємозв'язку і взаємозумовленості [9, с. 100].

Робота у команді. Команда у виробничому (навчальному) процесі є колективом, який спрямований на досягнення єдиної мети. При цьому, кожний член команди виконує свої індивідуальні функції, які в сумарному вигляді мають синергетичний ефект. Досягти цього ефекту одночасно просто і складно. Просто тому, що кожний член команди чітко повинен усвідомлювати своє місце і значення, а складність полягає в тому, що важливо чітко розуміти «виробничий» потенціал кожного члена колективу і навантажувати його відповідним кількісним і якісним обсягом відповідних функціональних обов'язків. Найважчим процесом такого командо творення є саме в творчих колективах, до яких належать і педагогічні. Часто творчу особистість важко взагалі вписати в загальний виробничий процес. Тут уже гостро постає проблема загального менеджменту та адаптивності роботи в подібних колективах окремих її членів [8, с. 44].

Ведення переговорів. Дану якість можна віднести до комунікативної функції. Проте, ведення переговорів насамперед включає доведення певної комунікації до логічного завершення з досягненням визначеної мети. Компроміс у таких випадках теж може бути як стратегічна чи тактична мета. Інтелект індивіда грає в цьому процесі одну із головних ролей. Причому, мова йде як про інтелект загальний, так і про інтелект емоційний. Саме установка визначає поведінку в системі переговорного процесу.

З цього приводу доволі цікавий висновок робить Наталя Гумба: «Розвинений емоційний інтелект дає змогу більш адекватно оцінювати емоції інших людей, діяти більш адекватно до своїх внутрішніх емоційних

потреб, використовувати свої емоції й емоції інших людей для вибору вигідної для себе моделі поведінки. Хоч як не парадоксально, але люди з більш розвиненим емоційним інтелектом, як і люди з більш розвиненим загальним інтелектом, приймають раціональніші, вигідніші для себе рішення. Тобто раціональність поведінки людини (R) залежить від (E) – рівня її емоційного інтелекту. У кінцевому підсумку R (раціональна поведінка людини) є функцією двох аргументів – I (інтелекту) та E (емоційного інтелекту). $R=f(I, E)$ » [1, с. 50].

Конфлікт-менеджмент. Жоден колектив у процесі свого функціонування не позбавлений певної конфліктності. Парадоксальність конфлікту як такого полягає в тому, що він з одного боку грає роль руйнівної сили, а з іншого – сили, що творить. В останньому випадку такий компонент є притаманним у творчих колективах, які займаються науковою, педагогічною та творчою діяльністю. І саме від вміння як керівника, так і рядового працівника спрямувати цю силу у потрібне русло. Вміння справлятися з конфліктними ситуаціями у колективі, зокрема педагогічному, належить до інтегральних якостей педагога. При цьому можна зауважити, що конфліктні моменти можуть виникати як серед членів колективу, так і в середині власне педагога, особливо тоді, коли він знаходиться у певному творчому пошуку. Тому, вміння владнати внутріособистісний конфлікт є чи не найскладнішим завданням особистості взагалі.

Лідерські здібності. Педагог по своїй природі повинен бути лідером. Це зумовлюється, як мінімум, тим, що педагог повинен вести за собою учнівський колектив. При лідерських якостях стають важливими всі компетентності педагога в їх варіативності і комбінації.

Якось А.С. Макаренко з приводу впливу на колектив та окремих особистостей зауважив: «Я впевнений, що у майбутньому в педагогічних вузах обов'язково буде викладатися і постановка голосу, і поза, і володіння своїм організмом, і володіння своїм обличчям, і без такої праці я не уявляю себе вихователем. Звичайно, постановка голосу має значення не лише для того щоб гарно співати чи розмовляти, а щоб уміти найбільш точно, переконливо, дієво виражати свої думки й почуття. Все це питання виховної техніки. Наприклад, відносно голосу, як можна виносити догану, в яких межах ви маєте право показати свій гнів чи незадоволення, чи маєте право ви його показати, чи не маєте права, і якщо ви маєте право, то як повинні показати. Ця постійна дія вихователя і є виховання. Вихованець сприймає вашу душу і ваші думки не тому, що знає, що у вас на душі відбувається, а тому, що бачить вас, слухає вас. Якщо ми йдемо в театр і милуємося акторами, які грають прекрасно, то там ця гра – ваша естетична насолода, а тут вихованець має перед собою такий же живий організм, але той, що грає, а той, що виховує» [6, с. 57]. В принципі, кожен педагог, який працює з колективами учнів, студентів чи слухачів повинен володіти лідерськими здібностями, аби, як мінімум, якісно інформаційно впливати на них і доносити інформацію і знання та формувати відповідні компетентності.

Висновки. Таким чином, Soft Skills педагога дає можливість підсилювати його професійні якості на освітньому та трудовому ринках. При цьому педагог професійної школи є тим, хто вміє використовувати ці якості в різній комбінації, залежно від кон'юнктури ринку. Також важливо зрозуміти, що успіх на ринку освіти педагогом досягається в результаті організації своєї праці найкращим чином. І вже це є запорукою конкурентоздатності.

Список використаних джерел

1. Гумба Н. Правда про людину. Київ : Український пріоритет, 2012. 200 с.
2. Кюблер Х.-Д. Міфи про суспільство знань. Київ : ВД Дмитра Бураго, 2010. 264 с.
3. Педагогический словарь. В 2-х томах. Т.2., М.: Изд-во АПН, 1960. 766 с.
4. Студінський В. А. Економічна поведінка в трансформаційній економіці: Курс лекцій. Київ : Фекнікс, 2010. 264 с.
5. Гнезділова К. М. Формування SOFT SKILLS у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. URL: http://doshkilly.at.ua/avatar/photo/16_formuvannja_soft_skills.pdf
6. Макаренко А. С. Избранные произведения: в 3-х т. Т.3. Київ : Радянська школа, 1984. 576 с.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.5. Статті. Київ : Радянська школа, 1977. 639 с.
8. Фамілярська Л. Л. Особливості розвитку сучасного педагога в системі післядипломної освіти. ScienceRise: Pedagogical Education. 2017. № 6 (14). С.43-45.
9. Сидоренко В. В. Комунікативна професіограма вчителя української мови і літератури в умовах післядипломної педагогічної освіти. Науково-теоретичний і прикладний аспекти сучасного викладання української мови та літератури в школі. Матеріали обласного семінару-практикуму «Науково-теоретичний та прикладний аспекти сучасного викладання української мови і літератури в школі». Донецьк: Каштан, 2011. С. 90-101.

References

1. Humba, N. (2012). Pravda pro lyudynu [The truth about man]. Kyiv : Ukrayins'kyi priorytet.
2. Kyubler, Kh.-D. (2010). Mify pro suspil'stvo znan' [Myths about the knowledge society]. Kyiv : VD Dmytra Buraho.
3. Pedagogicheskiy slovar' [Pedagogical dictionary]. T. 2., M.: Izd-vo APN, 1960. 766 s.
4. Studinski, V. A. (2010). Ekonomichna povedinka v transformatsiyini ekonomitsi: Kurs lektsiy [Economic behavior in a transformational economy: a course of lectures]. Kyiv : Fekniks.
5. Hnezdilova, K. M. Formuvannya SOFT SKILLS u maybutnikh vykhovateliv zakladiv doshkil'noyi osvity [Formation of SOFT SKILLS in future educators of preschool education]. URL: http://doshkilly.at.ua/avatar/photo/16_formuvannja_soft_skills.pdf
6. Makarenko, A. S. (1984). Izbrannyye proizvedeniya [Selected works]. T. 3. Kyiv: Radyans'ka shkola.

7. Sukhomlyns'kyi, V. O. (1977). *Vybrani tvory [Selected works]. T. 5. Statti. Kyiv: Radyans'ka shkola.*
8. Familyars'ka, L. L. (2017). *Osoblyvosti rozvytku suchasnoho pedahoha v systemi pislyadyplomnoyi osvity [Features of modern teacher development in the system of postgraduate education]. ScienceRise: Pedagogical Education, 6 (14). 43-45.*
9. Sydorenko, V. V. (2011). *Komunikatyvna profesiohrama vchytelya ukrayins'koyi movy i literatury v umovakh pislyadyplomnoyi pedahohichnoyi osvity [Communicative professiogram of a teacher of Ukrainian language and literature in the conditions of postgraduate pedagogical education]. Naukovo-teoretychnyy i prykladnyy aspekty suchasnoho vykladannya ukrayins'koyi movy ta literatury v shkoli. Materialy oblasnoho seminaru-praktykumu «Naukovo-teoretychnyy ta prykladnyy aspekty suchasnoho vykladannya ukrayins'koyi movy i literatury v shkoli». Donets'k: Kashtan. 90-101.*

ДАНИ ПРО АВТОРА

Студінський Володимир Аркадійович, кандидат економічних наук, доктор історичних наук, професор кафедри методики професійної освіти та соціально-гуманітарних дисциплін, Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти
а/с 123, м. Київ, 03191, Україна
e-mail: studzinskiw@bigmir.net
orcid.org/0000-0002-6513-8612

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Студинский Владимир Аркадьевич, кандидат экономических наук, доктор исторических наук, профессор кафедры методики профессионального образования и социально-гуманитарных дисциплин, Белоцерковский институт непрерывного профессионального образования
а/я 123, г. Киев, 03191, Украина
e-mail: studzinskiw@bigmir.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Studinski Volodymyr, Ph.D. in Economical Science, D. in Historical Science, Professor, Bila Tserkva Institute of Continuing Professional Education
Box 123, Kiev, 03191, Ukraine
e-mail: studzinskiw@bigmir.net

УДК 37.013.32

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-47-46-52>

ФОРМУВАННЯ «SOFT SKILLS» СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ – ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Гарага А. В.

Предметом дослідження є формування «soft skills» у майбутніх фахівців сфери обслуговування.

Метою статті є розгляд основних детермінант розвитку «soft skills» у майбутніх фахівців сфери обслуговування.

Завдання дослідження – здійснити аналіз професійної підготовки фахівців сфери обслуговування, розширити навчально-методичне забезпечення підготовки фахівця туризму, висвітлити сутність та основні відмінності професійної підготовки фахівців сфери туризму у різних ЗВО України, запропонувати напрями формування «м'яких» навичок підготовки фахівців сфери обслуговування.

Методи дослідження. У процесі дослідження були застосовані такі загальні та конкретні наукові методи дослідження: системний підхід, методи логічного узагальнення та порівняння, наукової абстракції, методи синтезу, логічного узагальнення та аналогій. Методологічну базу дослідження склали наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених та провідних фахівців, аналітичні матеріали з проблеми дослідження.

Результати роботи. Здійснено аналіз професійної підготовки фахівців сфери обслуговування, розширено навчально-методичне забезпечення підготовки фахівця туризму, висвітлено сутність та основні відмінності професійної підготовки фахівців сфери туризму у різних ЗВО України, запропоновано напрями формування «м'яких» навичок підготовки фахівців сфери обслуговування.

Галузь застосування результатів. Отримані результати дослідження можуть бути використані навчальними відділами ЗВО України для розширення освітньо-професійних програм, навчальних комплексів, навчальних планів та робочих програм.

Висновки. виходячи з аналізу процесу професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму, сутності поняття та її структури, було встановлено основні методи розвитку «soft skills» для студентів сфери обслуговування:

самостійне вивчення інформації про моделі успішної поведінки (читання літератури, самостійне вивчення різних матеріалів, тренінги);

пошук зворотного зв'язку – отримання зворотного зв'язку від однокурсників, викладачів, наставників і роботодавців про успішність своєї поведінки в аспекті розвитку конкретного досвіду;

навчання на досвіді інших і ментворкінг – виділення і вивчення моделей успішної поведінки того, хто має високий рівень розвитку даної компетенції, робота з наставником;

рішення кейсів – дослідження конкретних ситуацій з пропозицією оптимальних шляхів вирішення;

«навчання через розгортання сюжетних ліній на основі бінарних тематичних опозицій» – включення в вивчення матеріалу через подання його у вигляді розповіді, історії шляхом виявлення його емоційно-особистісної значущості.

Ключові слова: реформа вищої освіти, професійний стандарт, компетенції, «soft skills», «hard skills», моделі «soft skills», гнучкі навички, формування компетенцій, методи активного навчання.

ФОРМИРОВАНИЕ «SOFT SKILLS» СТУДЕНТОВ УНИВЕРСИТЕТА – ПЕРСПЕКТИВНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Гарага А. В.

Предметом исследования является формирование «soft skills» в будущих специалистов сферы обслуживания.

Целью статьи является рассмотрение основных детерминант развития «soft skills» в будущих специалистов сферы обслуживания.

Задача исследования – провести анализ профессиональной подготовки специалистов сферы обслуживания, расширить учебно-методическое обеспечение подготовки специалиста туризма, осветить сущность и основные отличия профессиональной подготовки специалистов сферы туризма в разных учреждениях высшего образования Украины, предложить направления формирования «мягких» навыков подготовки специалистов сферы обслуживания.

Методы исследования. В процессе исследования были применены такие общие и конкретные научные методы исследования: системный подход, методы логического обобщения и сравнения, научной абстракции, методы синтеза, логического обобщения и аналогий. Методологическую базу исследования составили научные труды отечественных и зарубежных ученых и ведущих специалистов, аналитические материалы по проблеме исследования.

Результаты работы. Осуществлен анализ профессиональной подготовки специалистов сферы обслуживания, расширен учебно-методическое обеспечение подготовки специалиста туризма, освещены сущность и основные отличия профессиональной подготовки специалистов сферы туризма в разных учреждениях высшего образования Украины, предложены направления формирования «мягких» навыков подготовки специалистов сферы обслуживания.

Область применения результатов. Полученные результаты исследования могут быть использованы учебными отделами учреждений высшего образования Украины для расширения образовательно-профессиональных программ, учебных комплексов, учебных планов и рабочих программ.

Выводы. Исходя из анализа процесса профессиональной подготовки будущих специалистов сферы туризма, сущности понятия и его структуры, было установлено основные методы развития «soft skills» для студентов сферы обслуживания:

- самостоятельное изучение информации о модели успешного поведения (чтение литературы, самостоятельное изучение различных материалов, тренінги);
- поиск обратной связи – получение обратной связи от сокурсников, преподавателей, наставников и работодателей об успешности своего поведения в аспекте развития конкретного опыта;
- обучение на опыте других и ментворкінг – выделение и изучение моделей успешного поведения того, кто имеет высокий уровень развития данной компетенции, работа с наставником;
- решение кейсов – конкретных ситуаций с предложением оптимальных путей решения;
- «обучение через развертывание сюжетных линий на основе бинарных тематических опозиций» – включение в изучение материала путем подачи его в виде рассказа, истории путем выявления его эмоционально-личностной значимости.

Ключевые слова: реформа высшего образования, профессиональный стандарт, компетенции, «soft skills», «hard skills», модели «soft skills», гибкие навыки, формирование компетенций, методы активного обучения.

FORMATION OF «SOFT SKILLS» OF UNIVERSITY STUDENTS AS A PROSPECTIVE DIRECTION OF IMPROVING THE QUALITY OF HIGHER EDUCATION

Haraha Alona

The subject of the study is the formation of «soft skills» in future service professionals.

The purpose of the article is to consider the main determinants of the development of «soft skills» in future service professionals.

The task of the research is to analyze the professional training of service specialists, expand the educational and methodological support of tourism specialist training, highlight the essence and main differences of professional training of tourism specialists in different universities of Ukraine, suggest ways to form «soft» skills training.

Research methods. The following general and specific scientific research methods were used in the research process: system approach, methods of logical generalization and comparison, scientific abstraction, methods of synthesis, logical generalization and analogies.

The methodological basis of the study consisted of scientific works of domestic and foreign scientists and leading experts, analytical materials on the research problem.

Results of work. The analysis of professional training of service specialists is carried out, the educational and methodological support of tourism specialist training is expanded, the essence and main differences of professional training of tourism specialists in different universities of Ukraine are highlighted.

Field of application of results. The obtained results of the research can be used by the educational departments of the Free Economic Zone of Ukraine to expand educational and professional programs, educational complexes, curricula and work programs.

Conclusions. Based on the analysis of the process of professional training of future specialists in the field of tourism, the essence of the concept and its structure, the main methods of developing «soft skills» for students in the field of service were established:

- independent study of information about models of successful behavior (reading literature, independent study of various materials, trainings);

- finding feedback – getting feedback from classmates, teachers, mentors and employers about the success of their behavior in terms of developing specific experiences;

- learning from the experience of others and mentoring – selection and study of models successful behavior of someone who has a high level of development of this competence, work with a mentor;

- case studies - the study of specific situations with a proposal for optimal solutions;

- «learning through the development of story lines based on binary thematic oppositions» – Inclusion in the study of the material through its presentation in the form of a story, a story by revealing its emotional and personal significance.

Key words: higher education reform, professional standard, competencies, «soft skills», «hard skills», «soft skills» models, flexible skills, formation of competencies, methods of active learning.

JEL Classification: C18, Z30, Z31.

Постановка проблеми. Актуальність представленого дослідження зумовлена тим, що, незважаючи на активне обговорення проблеми розвитку «soft skills» у студентів у вітчизняній і зарубіжній літературі, рівень їх розвитку дуже низький і потребує деталізації у визначенні їх детермінант. Сучасні випускники вузів швидко стають непотрібними, оскільки отриманий за роки навчання у вузі набір навичок («hard skills») швидко застаріває, мобільність студента характеризується показником низького рівня, а «soft skills» не розвинені на належному рівні, і, отже, випускники стають некомпетентними і неконкурентоспроможними на ринку праці.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Проблемою розвитку «м'яких» навичок в різний час займалися багато вчених, які по-різному розглядали і визначали поняття «soft skills», що можна пояснити особливостями сприйняття і сферою наукових інтересів кожного з них. Так, О. Абашкіна під «soft skills» розуміє «людські якості, без яких навіть найкращий професіонал не зможе добитися хорошого результату...». О. В. Барінова розглядає розвиток «soft skills» в рамках компетентнісного підходу та акцентує увагу на тому, що формуються у студентів компетенції – це «додатковий (допоміжний) мова спілкування замовника фахівців (роботодавця) з вузом, який береться за підготовку фахівців з якостями, заданими (описаними) замовником (роботодавцем) за допомогою компетенцій», маючи на увазі під цими якостями певний набір «soft skills». Е. Гайдученко, А. Марушев під «soft skills» розуміють навички, що дозволяють знаходити спільну мову з іншими людьми, налагоджувати і підтримувати з ними зв'язки, вміти доносити свої думки.

Водночас аналіз літератури з проблеми дослідження свідчить про те, що, незважаючи на вагомий результати досліджень і численні пошуки в напрямі розвитку вищої освіти, формування «soft skills» для студентів сфери обслуговування залишаються недостатньо вивченими.

Мета статті – розглянути основні детермінанти розвитку «soft skills» у студентів сфери обслуговування. У статті представлений контент-аналіз поняття «soft skills», що забезпечує цілісність сприйняття терміну і його змісту, рівня застосовності в комунікативному полі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У суміжних професійних напрямках – менеджменті, управлінні персоналом, бізнесі, частіше звучать дефініції «soft skills» і «hard skills» і аналізується співвідношення «гнучких» і «твердих» компетенцій в ході професійного розвитку майбутніх співробітників. Роботодавці прагнуть конкурентоспроможних фахівців, тому смисловий акцент при прийомі на роботу ставлять на наявність стійких «soft skills» компетенцій. Гнучкі (м'які) компетенції («Soft skills») не мають однозначного трактування в науці на даний момент, однак переважна більшість дослідників (О. Абашкіна, О. В. Барінова, А. Марушев, В. Давидова, М. А. Чуркіна, Д. Іванов, М. А. Чошанов, О. Л. Чуланова, В. Шипілов та ін.) переконані в їх пріоритетній позиції в порівнянні з «hard skills», особливо, якщо мова стосується кар'єрограми х і досягнення успіху в діяльності.

Обидва терміни «soft skills» і «hard skills» були запропоновані за аналогією з англійськими термінами «hard wage» (апаратне забезпечення) і «soft wage» (програмне забезпечення), що обслуговують світ

комп'ютерної техніки. За «Hard skills», в свою чергу, закріпилися вузькопрофесійні (тверді) навички, а термін «soft skills» став позначати комплекс неспеціалізованих надпрофесійних навичок, які відповідають за успішну участь у робочому процесі і високу продуктивність.

О. Л. Чуланова і А. І. Івоніна підкреслюють, що успіх людини в професійній сфері на 85% залежить від м'яких компетенцій, а на 15% від жорстких [5]. Тож не дивно, що при прийомі на роботу частіше діагностують багатоцільові навички «soft skills», які універсальні, важливі незалежно від професії і сфери, «забуваючи» часто поцікавитися професійними компетенціями «hard skills».

Розвиток інформаційних технологій, зміна економіки посилює до 93% інтерес роботодавців до гнучких навичок. Значимість «soft skills» особливо виділяється сучасними дослідниками, так, в масштабному дослідженні «Форсайт Компетенції 2030» експерти використовували поняття «надпрофесійних навичок», зазначивши, що дані навички є універсальними і важливі для фахівців найрізноманітніших галузей. Оволодіння ними дозволяє працівнику підвищити ефективність роботи в своїй галузі, а також дає можливість переходити між галузями, зберігаючи свою затребуваність (в англійських джерелах про «soft skills» можна зустріти термін «employ ability», інакше кажучи, «Можливості працевлаштування») [3]. Аналітики World Economic Forum зробили прогноз десяти ключових компетенцій, які будуть затребувані в 2030 році [2]. Серед найбільш значущих виявилися – вміння вирішувати складні завдання, критичне мислення, креативність. Потім були названі: компетенція управління людьми, навички координації та взаємодії, емоційний інтелект, судження і прийняття рішень, клієнтоорієнтованість, вміння вести переговори і когнітивна гнучкість. Підкреслимо, що всі перераховані компетенції відносяться до «soft skills».

Безумовно, розвиток «soft skills» сьогодні оцінюють як процес динамічного перетворення особистості протягом усього її життя. Продуктивність життєдіяльності та життєздатності людини передбачає наявність умов, які б сприяли, на наш погляд, вмотивованим перетворенням наявних у неї особистісних властивостей і якостей пропорційно середовищу і оточуючим її людям. Однак ми відзначаємо розрив між вимогами життя і освітньою практикою. Досвід конструктивного аналізу освітньої системи шкіл, вузів свідчить про те, що педагог ще не готовий розвивати ці навички, вважаючи, що по-старому просто вчити легше, не можна помилятися. Дуже тривалий час у молодого педагога, так само як і у педагога зі стажем, як показує практика, зберігається боязнь зробити щось не так, інакше, ніж інші, середовище наставників диктує зручні для них принципи, динамізм зміни – це перепона предметності.

Сьогодні акцент в освітньому середовищі педагогічного вузу зроблений на проектно-дослідницьку діяльність. Багаторічна практика показує, що студенти, які не включені в проектно-дослідницьку діяльність, що не вміють прогнозувати, що не знаходять навички самоосвіти, а роблять те, що їм кажуть робити, відвідуючи освітні події без осмисленого ставлення до цих подій. Навчаючись 4-5 років, вони витрачають час, енергію, сили на все що завгодно, тільки не на підвищення власної ефективності, просування себе і своєї індивідуальної траєкторії професійного становлення. Під професійним становленням ми розуміємо бачення «Я» як суб'єкта, який володіє набором динамічно мінливих «м'яких» навичок, необхідних для підвищення рівня персональної професійної ефективності.

На думку Е. Ф. Зеєра, «основним фактором досягнення вершин професіоналізму виступає самоактуалізація, заснована на реалізації свого особистісно-професійного потенціалу» [9]. Це можна пояснити тим, що самоактуалізація педагога включає в себе «категорії натхненності і причетності, мотивованості «зсереди», суб'єктивної присутності» [7], які так само необхідні в процесі розвитку «soft skills».

Базові комунікативні навички, або комунікативна грамотність (вміння слухати, переконувати та аргументувати, вести переговори, проводити презентації, публічні виступи, самопрезентації, командна робота, націленість на результат, діловий лист і т. д.), які сприяють розвитку відносин з людьми, допомагають підтримувати розмову, ефективно вести себе в критичних ситуаціях при спілкуванні з оточуючими. Навички self-менеджменту (управління емоціями, стресом, власним розвитком, планування і цілепокладання, тайм-менеджмент, енергія, ентузіазм, ініціативність, наполегливість, рефлексія, використання зворотного зв'язку), які допомагають ефективно контролювати свій стан, час, процеси. Навички ефективного мислення, або інтелектуального мислення (системне, креативне, структурний, логічний, проектне, тактичне і стратегічне мислення, пошук і аналіз інформації, вироблення і прийняття рішень), які відповідають за управління процесами в голові, допомагають зробити власне життя і роботу більш системними.

Управлінські навички, або форсайт-управління (управління виконанням, планування, постановка задач, мотивування, контроль реалізації завдань, менторинг, коучинг, подача зворотного зв'язку, управління проектами, змінами), які відповідають за планування, мотивування, управління власними змінами і т. д. Безумовно, на наш погляд, розвиток «soft-skills» можна розглядати як конструктивне сприяння в комунікативному полі, при якому з'являється якась подієва ідентифікація внутрішнього потенціалу, що має розвиваючу функцію. Знання в комунікативному полі є ключовою умовою розвитку особистісного набору студента, який відкриває перед ним перспективи розвитку «soft skills» (навичок інтелектуального мислення). Це визначається проявом поваги, співчуття і чуйності в міжособистісних відносинах, включає розуміння внутрішнього світу і поведінки суб'єкта, з яким встановлено комунікативний контакт за допомогою інтуїтивного проникнення в його переживання, співпереживання, визнання цінності людської культури, і розуміється нами як навички self-менеджменту.

Як вважає Ю. М. Беспалов, професіоналізм людини «реалізується більш активніше тоді, коли людина усвідомлює значення культури та організовує свої власні сили. Участь людини в розвитку культури ... це

найважливіший критерій залучення особистості до світу духовного і професійного багатства суспільства, показник індивідуальної розвиненості ... «[6]. Творчість в комунікативному полі забезпечується в організації діалогу в спілкуванні, наявності відносин, активної позиції суб'єктів спільного творчого пошуку, формуючи при цьому навички комунікативної грамотності. Освітнє середовище педагогічного вузу орієнтоване на прагнення розвиватися, отримувати новий досвід, професійно зростати; цілях власного розвитку і конкретних планах розвитку; студенти починають пробувати не тільки те, що їм добре дається, але і щось нове, йдуть на ризик; починають аналізувати свої дії і їх результати, шукають причини успіхів і невдач саме в своїх діях, а не в зовнішніх обставинах; прагнуть отримувати зворотний зв'язок про успішність своїх дій від однокурсників, викладачів, роботодавців і т.д.

Ключовими правилами виділених детермінант стають: знання в комунікативному полі – навчання і розвиток – непереривний; процес: постійне отримання нового досвіду, знайомство з новими професіоналами, виконання більш складних завдань, використання нових інструментів; вивчення оточуючих процесів, нових трендів, досягнень в пріоритетних областях інтересів; регулярне читання літератури та інформаційних ресурсів в обраній галузі; співпереживання в комунікативному полі – робота з людьми, у яких хочеться вчитися і з яких хочеться брати приклад (як в особистісному, так і в професійному плані); вміння ефективно використовувати інформацію, що надходить у зворотному зв'язку (реакцію інших на ваші дії або бездіяльність) і визначати її цінність; сприяння в комунікативному полі – ефективне планування та упорядкування власного розвитку; комплексний підхід до власного розвитку: використання різних форматів розвитку і навчання; поступовий розвиток тих напрямків, які допоможуть досягти успіху в навчанні або роботі; розвиток персональних і професійних навичок через виконання нових завдань і проектів; використання можливостей альтернативного освіти: відвідування корисних і цікавих заходів (майстер-класи, тренінги, семінари).

Розглядаючи процес розвитку і саморозвитку «soft skills» у фахівців сфери обслуговування ключовою складовою цих процесів вважаємо наявність індивідуальної траєкторії професійного становлення (або індивідуального плану розвитку). Такого роду власна програма пріоритетних цілей розвитку, кроків і заходів, необхідних для досягнення заявлених цілей [5], демонструє самодостатність випускника як фахівця, що володіє метакомпетенціями. Для того щоб навчання було дійсно ефективним (так само як і будь-яка інша діяльність), треба ефективно сформулювати реальну мету і ефективно змоделювати процес, який базується на розвитку «soft skills» згідно комунікативного поля. Правильно спроектоване освітнє середовище сприяє досягненню поставлених цілей. При цьому найголовніше – прийняти на себе відповідальність за власний саморозвиток, не перекладаючи її на викладачів, тренерів, спікерів і т. д. Практика організації Форсайт-управління в педагогічному вузі з урахуванням комунікативного поля ґрунтується на складанні власного плану розвитку бакалавра, в авторській розробці розрахована на три місяці, півроку, рік, дивлячись на свій розвиток з доробком на майбутні цілі в житті або професійної траєкторії становлення. Алгоритм планування визначається наступними важливими предметами: а) в чому розвиватися – цілі (для цього необхідно проаналізувати всі бар'єри на шляху до життєвих або професійним цілям, запросити зворотний зв'язок у авторитетних і референтних людей; б) як розвивати інструменти розвитку (підбір відповідних інструментів розвитку); в) з ким розвивати – пошук референтної людини, яка зможе дати конструктивний зворотний зв'язок, зможе підтвердити розвиток «soft skills» і допомогти з вибором розвиваючих дій.

Слід зазначити важливу роль наявності мотиваційної складової розвитку «soft skills», основу якої складають «педагогічні прагнення того, хто навчається» [4], будучи запорукою забезпечення практико-орієнтованості, зв'язку з професійною діяльністю, рішенням професійних завдань [2]. В цілому необхідно чітко зафіксувати, як будуть оцінюватися результати по кожному інструменту і по кожній цілі. Наступним кроком є своєчасне планування різних розвиваючих дій: тренінги та майстер-класи, розвиток на робочому місці (або на проектах), саморозвиток і читання літератури, ментворкінг – навчання у інших і інші. Необхідно встановити точні межі виконання всіх завдань і розвиваючих заходів, вибрати точки проміжного контролю, щоб регулярно проводити моніторинг результатів і (при необхідності) коригувати цей процес. Індивідуальність результатів залежить від процесу освоєння нових навичок. Не слід переходити до наступного елементу, поки попередній освоєний недостатньо [1].

Висновки. Таким чином, отримані результати, дозволяють визначити шляхи для оптимізації підготовки фахівців у ЗВО, щоб отримати конкурентоспроможних, успішних, ефективних професіоналів після закінчення навчання.

Закладам не варто орієнтуватися виключно на «hard skills», професійні компетенції, на шкоду розвитку «soft skills», загальнокультурні компетенції. Реальність і ринок праці показують, що відразу після отримання диплома молодий спеціаліст йде працевлаштуватися, де у нього в першу чергу з'ясовують наявність «soft skills» і або беруть на роботу, або ні. Для того, щоб закріпити «soft skills» у студентів можна використовувати декілька підходів, наприклад, навчати безпосередньо, вводячи окремі курси в рамках варіативного компонента навчального плану. Другий підхід – використовувати потенціал дисциплін у поєднанні з неформальною освітою, позанавчальною виховною роботою.

Разом з тим, ми вважаємо, що далеко не вичерпаний ресурс щоденних практичних занять для становлення і розвитку гнучких компетенцій студентів. Особливо доречно з цією метою застосовувати методи активного навчання (роботу малими групами, мозковий штурм, круглі столи, навчальні квести, рольові і ділові ігри, проектне навчання, навчання кейсами та ін.), щоб, як можна раніше, з самих перших курсів створити розвиваюче середовище. Більш того, формування «soft skills» слід передбачати в рамках освоєння кожної дисципліни

навчального плану, причому на молодших курсах, де більше дисциплін, які формують загальнокультурні і загально професійні компетенції, подібна робота повинна проводитися з особливою ретельністю.

Системне впровадження викладачами нових форм роботи, серйозна, клопітка робота над методикою викладання в руслі забезпечення гнучких навичок студентів, незважаючи на складність діагностики процесу становлення «soft skills», а також подолання споживчої і учнівської позиції сучасних студентів, дозволять максимально наблизитися до ідеальної моделі сучасного випускника-професіонала.

Список використаної літератури

1. Жадько Н. В., Безруких М. М. *Формирование «мягких» навыков в профессиональном обучении. Профессиональное образование. Столица.* 2011. № 8. С. 14-15.
2. Короткая М. В., Попова Е. Д. *Развитие soft skills у студента вуза через работу со школьниками. Высшая школа.* 2016. № 12-1. С. 54-55.
3. Петров А. Ю., Махароблидзе А. В. *Soft skills современного менеджера: командообразование и лидерские навыки. Екатеринбург: Изд-во Уральского университета, 2017.* 188 с.
4. Яркова Т. А., Черкасова И. И. *Формирование гибких навыков у студентов в условиях реализации профессионального стандарта педагога. Вестник Тюменского государственного университета. Гуманитарные исследования. Humanities.* 2016. Т. 2. № 4. С. 222-234.
5. Ananiadou K., Claro M. *21st Century Skills and Competences for New Millennium Learners in OECD Countries. OECD Education Working Papers.* 2009. No. 41.
6. Paris: OECD Publishing. doi: 10.1787/218525261154 Blackmore P. *A categorization of approaches to occupational analysis. Journal of Vocational Education and Training.* 1999. Vol. 51. Issue 1. P. 61-78.
7. Cinque M. *'Lost in translation'. Soft skills development in European countries. Tuning Journal.* 2016. Vol. 3. Issues 2. P. 389-427.
8. Cobb E. J., Meixelsperger J., Seitz K. K. *Beyond the Classroom: Fostering Soft Skills in Professional LIS Organization. Journal of Library Administration.* 2015. Vol. 55. Issue 2. P. 114-129.
9. Crosbie R. *Learning the Soft Skills of Leadership. Industrial and Commercial Training.* 2005. Vol. 37. Issue 1. P. 45-51.

References

1. Zhad'ko N. V., Bezrukikh M. M. (2011). *Formirovanie «myagkikh» navykov v professional'nom obuchenii [Formation of «soft» skills in vocational training]. Professional'noe obrazovanie – Professional education. Stolitsa, 8.* 14-15.
2. Korotkaya M. V., Popova E. D. (2016). *Razvitie soft skills u studenta vuza cherez rabotu so shkol'nikami [Development of soft skills in a university student through work with schoolchildren]. Vysshaya shkola – Graduate School, 12-1.* 54-55.
3. Petrov A. Yu., Makharoblidze A. V. (2017). *Soft skills sovremennogo menedzhera: komandoobrazovanie i liderskie navyki [Soft skills of a modern manager: team building and leadership skills]. Ekaterinburg: Izd-vo Ural'skogo universiteta.*
4. Yarkova T. A., Cherkasova I. I. (2016). *Formirovanie gibkikh navykov u studentov v usloviyakh realizatsii professional'nogo standarta pedagoga [Formation of flexible skills among students in the context of the implementation of the professional standard of a teacher]. Vestnik Tyumenskogo gosudarstvennogo universiteta. Gumanitarnye issledovaniya. Humanities. – Bulletin of the Tyumen State University. Humanities research. Humanities. T. 2. № 4. S. 222-234.*
5. Ananiadou K., Claro M. (2009). *21st Century Skills and Competences for New Millennium Learners in OECD Countries. OECD Education Working Papers, 41.*
6. Blackmore P. (1999). *A categorization of approaches to occupational analysis. Journal of Vocational Education and Training, Vol. 51. Issue 1. P. 61-78. Paris: OECD Publishing. doi: 10.1787/218525261154*
7. Cinque M. (2016). *'Lost in translation'. Soft skills development in European countries. Tuning Journal. Vol. 3. Issues 2. P. 389-427.*
8. Cobb E. J., Meixelsperger J., Seitz K. K. (2015). *Beyond the Classroom: Fostering Soft Skills in Professional LIS Organization. Journal of Library Administration, Vol. 55. Issue 2. P. 114-129.*
9. Crosbie R. (2005). *Learning the Soft Skills of Leadership. Industrial and Commercial Training, Vol. 37. Issue 1. P. 45-51.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Гарага Альона Володимирівна – викладач кафедри професійної освіти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». e-mail: alonagaraga@ukr.net <https://orcid.org/0000-0001-6313-6034>

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Гарага Алена Владимировна – преподаватель кафедры профессионального образования ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды». e-mail: alonagaraga@ukr.net

INFORMATION ABOUT AUTHOR

Alona Haraha – Lecturer of Vocational Education
 Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
 e-mail: alonagaraga@ukr.net

УДК 005.551:005.95/96=111

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-47-52-59>

ТІМБІЛДИНГ ЯК УПРАВЛІНСЬКИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ПОБУДОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМАНДИ

**Зленко А. М.,
 Ісайкіна О. Д.**

Необхідність формування команди може виникати в різних ситуаціях розвитку організації. Швидкі зміни як в політиці, так і в бізнесі ставлять ряд завдань, пов'язаних з командоутворенням. Найбільш часто виникає запит на формування оперативних команд для роботи в умовах обмеженого часу; згуртування топ-менеджерів з метою більш результативного обміну інформацією, посилення креативності та об'єднання зусиль для досягнення цілей підприємства в цілому; згуртування співробітників усередині підрозділу (відділу) з метою підвищення ефективності управління підлеглими і підвищення працездатності підрозділу; згуртування менеджерів середньої ланки з метою прискорення проходження інформації, поліпшення психологічного клімату.

Один із найефективніших прийомів управління персоналом, який використовують не тільки комерційні компанії, а й громадські організації – це тимбілдинг. Адже успіх компанії залежить не тільки від професіоналізму працівників та грамотного управління ними, а і від згуртованого дружнього колективу. Основна мета тимбілдинга (командоутворення) – емоційне згуртування колективу, підвищення віддачі від спільної роботи. Суть «Team Building»: створення у співробітників організації необхідних умов для формування навичок ефективної роботи в команді і у себе особисто, вміння працювати в команді та виявлення лідерів, згуртування колективу і створення атмосфери неформального спілкування. Тренінги з командоутворення (тимбілдинг), бізнес-тренінги, активний відпочинок співробітників – ефективний інструмент формування професійної команди. Фахівці помітили: побудові системи ефективно працюючої команди, об'єднаної і захопленої спільною метою, помітно сприяє моделювання ситуацій, коли співробітники виявляються залученими до нового, незвичного для них процесу.

Предметом дослідження є командоутворення (тимбілдинг), як ефективний інструмент формування професійної команди.

Мета написання статті полягає у дослідженні теоретичних аспектів застосування тимбілдингу, визначення переваг, недоліків та доцільності його використання в практичній управлінській діяльності.

Результати роботи можуть знайти своє практичне застосування в менеджменті сучасних вітчизняних підприємств та організацій.

Отже, тимбілдинг – це спосіб з окремих професіоналів створити команду, яка орієнтована на досягнення спільних цілей, важлива інвестиція в майбутнє будь-якої компанії. Такі заходи допомагають співробітникам краще пізнати один одного і налагодити зв'язок, формують корпоративну культуру, сприяють підвищенню ефективності роботи.

Ключові слова: командоутворення, тимбілдинг, управління, персонал, згуртування колективу, командний дух, корпоративний менеджмент, вітчизняні компанії, підприємства та організації.

ТИМБІЛДИНГ КАК УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТ ДЛЯ ПОСТРОЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМАНДЫ

**Зленко А. Н.,
 Исайкина Е. Д.**

Необходимость формирования команды может возникать в различных ситуациях развития организации. Быстрые изменения как в политике, так и в бизнесе ставят ряд задач, связанных с командообразованием. Наиболее часто возникает запрос о формировании оперативных команд для работы в условиях ограниченного времени; сплочения топ-менеджеров с целью более результативного обмена информацией, усиление креативности и объединения усилий для достижения целей предприятия в целом; сплочения сотрудников внутри подразделения (отдела) с целью повышения эффективности управления подчиненными и повышения работоспособности подразделения; сплочения менеджеров среднего звена с целью ускорения прохождения информации, улучшение психологического климата.

Один из самых эффективных приемов управления персоналом, используют не только коммерческие компании, но и общественные организации – это тимбилдинг. Ведь успех компании зависит не только от профессионализма работников и грамотного управления ими, а и от сплоченного дружнего

коллектива. Основная цель тимбилдинга (командообразование) – эмоциональное сплочение коллектива, повышение отдачи от совместной работы. Суть «Team Building»: создание у сотрудников организации необходимых условий для формирования навыков эффективной работы в команде и у себя лично, умение работать в команде и выявления лидеров, сплочение коллектива и создание атмосферы неформального общения. Тренинги по командообразованию (тимбилдинге), бизнес-тренинги, активный отдых сотрудников – эффективный инструмент формирования профессиональной команды. Специалисты заметили: построению системы эффективно работающей команды, объединенной и захваченной общей целью, заметно способствует моделирование ситуаций, когда сотрудники оказываются вовлеченными в что-то новое, необычный для них процесс.

Предметом исследования является командообразование (тимбилдинге), как эффективный инструмент формирования профессиональной команды.

Цель написания статьи заключается в исследовании теоретических аспектов применения тимбилдинга, определение преимуществ, недостатков и целесообразности его использования в практической управленческой деятельности.

Результаты работы могут найти свое практическое применение в менеджменте современных отечественных предприятий и организаций.

Итак, тимбилдинг – это способ из отдельных профессионалов создать команду, которая ориентирована на достижение общих целей, важная инвестиция в будущее любой компании. Такие мероприятия помогают сотрудникам лучше узнать друг друга и наладить связь, формируют корпоративную культуру, способствуют повышению эффективности работы.

Ключевые слова: командообразование, тимбилдинг, управление, персонал, сплочение коллектива, командный дух, корпоративный менеджмент, отечественные компании, предприятия и организации.

TEAM BUILDING AS A MANAGEMENT TOOL FOR BUILDING A PROFESSIONAL TEAM

Zlenko Alla,
Isaikina Elena

The need to form a team may arise in different situations of organization development. Rapid changes in both politics and business pose a number of challenges related to team building. Most often there is a request for the formation of operational teams to work in a limited time; uniting top managers in order to more effectively exchange information, increase creativity and join forces to achieve the goals of the enterprise as a whole; uniting employees within the unit (department) in order to increase the efficiency of management of subordinates and increase the efficiency of the unit; uniting middle managers in order to accelerate the flow of information, improve the psychological climate.

One of the most effective methods of personnel management, which is used not only by commercial companies, but also by public organizations, is team building. After all, the success of the company depends not only on the professionalism of employees and their competent management, but also on a close-knit friendly team. The main purpose of team building (team building) – emotional cohesion of the team, increasing the return on teamwork. The essence of «Team Building»: creating the necessary conditions for employees to develop skills to work effectively in a team and in person, the ability to work in a team and identify leaders, unite the team and create an atmosphere of informal communication. Team building trainings, business trainings, active recreation of employees – an effective tool for forming a professional team. Experts have noticed that building a system of an effective team, united and committed to a common goal, significantly contributes to the modeling of situations when employees are involved in a new, unusual for them process.

The subject of research is team building (team building) as an effective tool for forming a professional team.

The purpose of writing the article is to study the theoretical aspects of the use of team building, identify the advantages, disadvantages and feasibility of its use in practical management.

The results of the work can find their practical application in the management of modern domestic enterprises and organizations.

Thus, team building is a way for individual professionals to create a team that is focused on achieving common goals, an important investment in the future of any company. Such activities help employees to get to know each other better and establish communication, form a corporate culture, and increase work efficiency.

Keywords: team building, management, staff, team cohesion, team spirit, corporate management, domestic companies, enterprises and organizations.

JEL Classification: G34, M12, M14, J50

The urgency of the problem. In the team and under its influence there is a formation of personality – its orientation, social activity, will are formed, conditions for self-regulation and development of abilities are created. The implementation of joint socially valuable and personally significant activities contributes to the definition and development of collectivist relations as a special quality of the individual, which shows its solidarity with the purpose and program of the team, the willingness to actively defend them. In a team with a friendly atmosphere, there are fewer problems and employees are more loyal and motivated. So it is not surprising that every leader tries to influence the cohesion of the team and improve the microclimate in the organization. One of the effective methods of improving team interaction is team building.

The degree of research of the problem. The question of the peculiarities of teamwork and the importance of team building was studied by such scientists as P. F. Drucker, T. Yu. Litvinenko, P. V. Zhuravliova, O. B. Frost. Much attention is also paid to the study of positive and negative aspects of team building, these issues are covered in the works of M. Komartsov, A. Saus, K. Komaford.

The subject of research is team building (team building) as an effective tool for forming a professional team.

The purpose of writing the article is to study the theoretical aspects of the use of teambuilding, identify the advantages, disadvantages and feasibility of its use in practical management.

Presenting main material. Teambuilding (English team – team, building – construction, creation) – is a set of activities designed to create team spirit among employees of the organization, team building. The main task is to increase the efficiency and effectiveness of staff, improve interaction between them, which, ultimately, affects the improvement of business performance. Proper use of human resources is the most important element of effective company management. Therefore, team building is aimed at modeling life within the team and directing it to joint effective activities.

When deciding on the need to use team building tools, first of all, you should pay attention to the presence of certain problems in the company, the most common of which are: communication disorders; lack of trust in the team; lack of team interaction; downplaying the work of colleagues; «Shifting» responsibility for the result to another person. The presence of at least one of these «symptoms» is already an alarm bell for the team leader. If these shortcomings are detected in time, in many cases they can be overcome quickly and painlessly. Such problems are a kind of diseases that are inherent in teams. You do not need to ignore them. It is necessary to «dive» as deeply as possible into the team (independently or with the help of external evaluation) and understand: the problem is one or more of them [5].

Teambuilding is characterized by the fact that each program has certain techniques and mechanisms that contribute to achieving the goals. The main goals in team building are four:

Uniting the team, creating a sense of common goals.

Improving interaction between team members and increasing trust. Replacing competition with cooperation. Simply put, no one should be ashamed to ask a neighbor and on occasion be ready to respond to someone else's request.

Increasing staff loyalty to management. By participating in trainings on an equal footing with subordinates, the director is perceived by them as a person, not a position. The logic of his decisions becomes clearer to the team and causes less rejection.

Psychological relief for staff. This is especially true for units operating in a busy monotonous mode.

One of the important parts of a team-building event is the task of making a team decision.

Depending on the purpose of the team-building event, tools are chosen.

The first level of training involves a deeper acquaintance of team members, awareness of the difference between the concepts of «group» and «team», awareness of their own role in the team and determine the motivation of each participant.

The second, more practical level, involves a more detailed analysis of the team by diagnosing all members, determining the role of each and developing team decision-making skills.

The arsenal of team-building tools is: testing, diagnostics, team coaching, facilitation of team values and team decision-making, practical tasks and games. Today, a large number of tests are also available to diagnose the team. For example [2]:

FIRO test: allows you to determine how much group members want to work in a group and are inclined to work in a group, able to establish informal relationships with others, how they are controlled and want to be controlled, involved and willing to be involved.

The **Belbin test** helps to determine the role of a member in a team, indicates typical personality characteristics, acceptable shortcomings. Belbin is convinced that each of us plays one of eight roles at work. And only the presence of all roles in the team guarantees its success.

Yitzhak Adizesat's test of team roles, its analysis in the training process helps team members get to know each other better, make sure that all functions of Adizes' management are represented in the team, and create a matrix of styles. In Yitzhak Adizec's methodology, the main foundation for building any team is only two main components – respect and trust. The life cycle curve will help determine the stage at which the team is.

The test «Determining the role of a leader in a team» is effective only in the case of complete anonymity of its implementation and awareness of the need for its implementation by the leader. He helps the leader to see himself through the eyes of his subordinates, analyze the results and draw appropriate conclusions.

Test «Assessment of the team from the inside». What is the team you work for? Is it effective? Is the team a good psychological climate? Is there an atmosphere of mutual respect? This test provides answers to all these questions, and it is also desirable to take it anonymously.

To better understand each team member, on the eve of training, you can diagnose the personality using the method of Mayer - Brix or DISC [2].

One of the most effective tools often used in team building training is the facilitation of «Team member values» that help them in their work.

To begin, ask the group to answer the following questions:

What do you think are core values?

How are human values formed during life?

Do a person's values affect his work in a team and how?

Do you feel the difference in values of different generations?

Then ask each person to write down ten key values on a separate piece of paper. Divide the group members into teams and ask them to choose a total of ten values for each small team and write each value on a separate sheet. It is desirable to give each team sheets of different colors. After grouping the values on the facilitation board, by voting, you can choose the values that will be most important to everyone. Finally, I recommend comparing them with the company's values and see how they match [2].

To form a strong team, there is team management, which consists of three aspects:

team skills – formation and development of team work skills, which are the basis of the team management implementation system. These include the following skills: harmonization of a common goal with personal goals; taking responsibility for the team's result; situational leadership (leadership for the task) and flexible change of style in accordance with the characteristics of the task; constructive interaction and self-government; making a single team decision and coordinating it with team members.

team spirit – the formation of team spirit, ie a set of psychological phenomena that characterize the informal relationship of employees to colleagues and the organization. The development of team spirit, but in essence, is a set of measures aimed at: strengthening the sense of cohesion, the formation of a stable sense of «We»; development of trust between employees, understanding and acceptance of individual characteristics of each other; creating motivation for joint activities; creating experience of highly effective joint actions; increasing the informal authority of managers; development of loyalty of program participants in relation to the organization.

team building – team building, mechanical actions, selection, optimization of team structure and functional-role distribution: effective use of the strengths of the team; distribution of roles in the team for optimal achievement of results; formation of a new structure in the merger, acquisition, restructuring of the enterprise; creating a working environment in the formation of project teams; establishing horizontal links within the team, regional units [1].

The basis of team management is team building. It provides an opportunity to: create an informal atmosphere in the team; create a team of like-minded people; identify leaders in the team; unite employees; to form skills of collective interaction. However, the achievement of all the above goals depends on the conditions in which team building is performed.

There are several situations in which team building is simply necessary.

1. Low motivation of employees. People go to work without wanting to improve their work. Mechanically perform their duties and wait for the end of the working day. If possible, avoid tasks. Accordingly, low productivity, the team plunges into quarrels and quarrels, to encourage employees to conquer some new heights is absolutely impossible.

2. Organizational changes in the company – mergers, acquisitions, divisions or mergers of departments and so on. Employees who find themselves in new conditions may feel alienated from the company, abandoned, unnecessary, inferior, lack attention. Teambuilding in these conditions allows you to integrate employees into a new corporate environment.

3. Conflicts within the team. This does not mean one-time quarrels between employees, but constant tense relationships between people (for example, for career reasons) that interfere with work. Team building activities make it possible to identify points of contact between even the most uncompromising rivals and turn competition into cooperation.

4. The company is just created, from the newly recruited employees you need to form a working team. Teambuilding is best for this.

Scientists distinguish four main types of team building.

Historical. Participants of events in one form or another «live» well-known historical events with new introductory. For example, one of the agencies is carrying out a historical reconstruction of the «Storm of Königsberg»: the team determines the strategy of capturing the city and tactics, and directly participates in «battles» stylized for the real events of 1945, and hosts periodically complicate the quest, adding new obstacles, which during the Great Patriotic War, of course, did not exist. What matters here is not so much historical authenticity as mutual benefit within the team. There are also simplified measures when participants are immersed in stylized circumstances.

Sports. It occurs most often – it's all kinds of competitions (often on the street, sometimes in the halls), relay races, games. Despite the name, no special physical training is required: tasks are selected based on the age and physical condition of employees. For example, giant basketball, when the team's task is to throw a ball 4-5 meters in diameter into a huge basket standing in a pair of tens of meters. Without the effort of each player to throw the ball to the basket will not work, and the distance to the basket is selected taking into account the capabilities of the participants.

Psychological. Also often used type of team building – the use of training, tests, joint problem solving, finding a way out of difficult situations. Their meaning is that employees learn to better understand the logic of decision-making by other people, learn to «get used» to the team, find out the psychological roles and attitudes of their colleagues – this further helps in solving work problems. The simplest example of such teambuilding is «trust» exercises.

Creative. The most interesting type of team building, but also the most difficult to prepare. Here, participants stage plays, sing karaoke, paint pictures together, arrange dance battles, conduct costumed historical reconstructions and so on.

Exotic. Expensive types of activities carried out mainly in specific climatic conditions. These include river rafting, rafting, mountain climbing, joint trips to exotic countries and so on.

Team building activities are also divided into office teambuilding and outdoor teambuilding.

In the office. Within four walls, in a limited space, it is not possible to organize a large sports competition, but the office is quite suitable for training, intellectual competitions, quests and other forms of team building. The

advantages of such teambuilding is that the events take place in a familiar environment, and after them the work premises are perceived completely differently, which introduces an element of additional motivation.

Outdoors. Here, on the contrary, the change of circumstances plays an important role. Outdoor team building can be organized in nature, at recreation centers, in country camps, stadiums and so on. The content of the events is not limited – it is both a competition and a quiet holiday together with trainings and competitions. Often the management of companies chooses the so-called «rope course» as the main one.

There are two ways to organize team building activities:

1. On their own. The employer plans and organizes activities. This method is convenient if the company is very small (teambuilding is done by the head, a creative person) or, conversely, large, and it has a specialist or a unit that organizes corporate events. Pros - cost savings (though not always), complete control over the process, confidentiality (and this is an important factor in team building).

2. With the involvement of third-party firms. There are many companies on the market that organize team building events – from seminars to elite competitions in exotic conditions. Such services cost a lot, but you do not need to worry about anything: prepare a script, rent a room or territory, organize a coffee break and so on, the team will only have to come and take part.

In order to build a strong team to be successful, you need to consider: location; time; phasing. A special role in the implementation of team building is played by the venue. It is best when the event takes place away from the office environment. Unusual conditions are manifested among employees of informal leaders.

Another important condition for success is time. It is best to conduct teambuilding training on weekdays. After all, employees usually want to spend the weekend at home, in nature or with family. Therefore, it is better to protect yourself from situations when one of the colleagues can not or does not want to participate in team building.

In addition, successful teambuilding takes place in the following sequence:

- division into teams. In cases where the company has several departments, it is best to form mixed teams. In this way, employees will be able to communicate more closely or meet people with whom they have a common workplace, but there is no opportunity to communicate with each other;

- choice of name, motto. At this stage, communication is established between the participants, and the common motto will encourage and raise team spirit during the competition;

- exercises and games. Various team games that should finally unite the team and teach to cooperate;

- summing up. Discussion of actions during different stages of training will allow to analyze the mistakes and achievements. This will be a good example for future problem situations.

In order to organize an effective corporate event aimed at achieving team building, it is necessary to take several important and consistent steps:

1. Define goals, objectives and budget. It is necessary to understand what the goal is: To resolve contradictions in the team? Form a single team from disparate groups? Relax together? Just introduce employees to each other? In what way? And how much money are you willing to spend on it?

2. Choose a format. Will it be a «rope» course, «woolen» team building or regular office training? Will you choose nature or rent the nearest sports complex? You will «make a movie» or give preference sports competition? Suggest several options to choose from. If the decision is joint, employees will participate in the event more actively and with interest.

3. Consult a teambuilding specialist. You can just talk to a specialist from a specialized firm. And you can hire a staff development coach to tell you how to conduct the event, and the team is morally prepared.

4. Develop a script. The easiest option is to download from the Internet and adapt for your team. You can try to prepare a script yourself, it makes sense if you already have experience with such events. The idea must meet the purpose of teambuilding and team composition. It is not quite right to organize endurance competitions if the majority of employees are elderly people.

5. Select the appropriate time. Ideally, team building games should be played during business hours. This is logical from all points of view: the team is needed primarily by the employer to achieve its goals. And employees will be much more interested in team building, which is not held on their weekend. Although much depends on the relationship in the team. If people themselves take the initiative to go to nature together on Saturday or Sunday, their desire must be encouraged.

6. Organize an event. For teambuilding to take place, you need to consider many household nuances. Arrange transport if necessary. Provide participants with hot meals or prepare coffee breaks. Take into account the possible deterioration of weather conditions. If the event is divided into blocks or sections, provide classes for those who have already finished or have not yet begun to participate in their block (entertainment, buffet, etc.). If team building is on-site, it is important to comply with all safety requirements for participants, especially when it comes to extreme measures – rafting on a mountain river, climbing mountain peaks and so on. Before the start, the participants are instructed.

If the organizers of team building will comply with all these conditions, then after its completion: the team will undoubtedly unite; old conflicts will be resolved; the tension will be relieved; employees will have shared memories.

At the same time, some companies also organize teambuilding for prevention – these are usually flexible entertainment programs aimed at uniting people, because the basis of a successful team is trust. Coordinated communication, friendly relations, support – all these are derived from it. Going to a bowling alley or organizing a joint picnic will not form a feeling of team closeness. Trust is formed on a psychological level, the level of unconscious

emotions. Overcoming individual fears or complexes with the support of colleagues is an ideal time to establish deep emotional connections between team members. There are companies that organize happy hours for employees every month. This tradition has been borrowed from Western companies, which provide entertainment once or twice a month (usually on the last Friday). It takes a lot of time and money, but the benefits are questionable. This approach is more like meeting old friends or acquaintances who want to spend time together. It makes sense in such activities, but it is not a team formation [5].

Comparing teambuilding and happy hours events, it is worth noting three main features that characterize teambuilding training:

- complexity of conducting. Organizing teambuilding is much harder than going to a coffee shop all together. To conduct team building it is necessary to identify the problems of the team, choose a team building program, conduct it, analyze the results, develop a plan of action. Happy hours does not provide for this and is purely entertaining;

- methodological basis. Each team building program has its own methodology, because it contains special mechanics of interaction with participants, who need to know and understand how they work. It can be an effective HR- tool in the hands of a specialist, and may not bring any benefit, being at the disposal of a beginner;

- result. Carrying out team building always gives results – certain changes in the team, which can be identified during the observation of the team. Establishing teamwork and the emergence of trust significantly affect the final results of joint work. These changes have a qualitative nature and long-term effect, which is so important for business [5].

In addition, self-organized activities often do not live up to the expectations of the employer and do not leave the best memory in the staff. It also happens that inexperienced hired specialists organize teambuilding, which leads to an unexpected result. Why is this happening?

Reason 1. Boring scenario. It is not necessary to say that the planned game turned into a boring lecture on the importance of cohesion. It may be different: the office quest turned out to be too complicated, and most employees simply did not want to think about the rules and fully immerse themselves in the game. The historical reconstruction was conceived on a very narrow topic, little known to the staff, because of which they could not use the logic of decision-making of historical figures and sat bored. Or maybe a new teambuilding specialist downloaded a script from the Internet that was already used last year.

Reason 2. The event is too busy. The organizer organized several energetic contests, trainings and competitions, and then an analysis for an hour and a half. The participants are so exhausted that they did not want to think about any team. Sometimes there are no normal conditions for rest at the outbuilding team building, people have to stand for an hour or two during the event, it also does not improve the perception of management ideas.

Reason 3. The participants were not fed. As prosaic as it sounds, it is for this reason that team building measures often fail. Workers who were accustomed to a comfortable meal had to push at the tables, some did not get something, others had to eat cold food. Worst of all, when the organizer says, «Now there's a half-hour break, there's a coffee shop two blocks away, you can go there for a snack». In this case, the team may be formed on the basis of outrage by the employer.

Reason 4. Poor organization of teambuilding. For example, a hundred participants of the outbound teambuilding arrived on three buses, unloaded together, approached the tables of the organizers, and there is a bunch of badges mixed. Confusion, cursing, half an hour of lost time. And there was everything – to properly organize the process and lay out the badges on the tables.

Reason 5. Compulsory participation. «If they don't go, we will deprive them of the prize», some executives do. Arrange events on weekends or holidays, force employees of pre-retirement age, despite their obvious reluctance, to climb the rope nets along with young people and so on.

Reason 6. Weather conditions are not taken into account. It is impossible to organize out-of-town teambuilding at uncomfortable temperature, during rain, wet snow or suffocating heat. It is not always possible to predict sharp changes in the weather, but you can adjust the program of the event. Otherwise, people will freeze, get wet, get a sunstroke, and they will not remember training, but unpleasant sensations.

Reason 7. Psychological discomfort of participants. This happens when management is removed from participation and remains an observer in general activities (employees feel experienced). Or requires special treatment in the competition. Even if the director simply does not stop attempts to please him by subordinates, it already turns team building into a formally pointless event.

If the event is unsuccessful, do not jump to conclusions that teambuilding is not for you. First of all, you need to understand the causes of errors. Problem in the script or in the organization? Not enough resources or just a bad choice of time? To find out the reason, the best option is to collect feedback: to conduct a survey in the team, orally or in the form of a questionnaire. Depending on the results of the survey, you will be able to adjust the organization of the process – for example, entrust it to a specialized firm, change the format, number and composition of participants, and so on.

The main driver of team building is the game. It relaxes and adjusts in an informal way. Among the games aimed at cohesion, there are several:

- for acquaintance. For example, each participant calls his and the adjective to the first letter of the name, and each subsequent, before naming their data, repeats the previous ones.

- to activate. For example, a fun game in which making the sound of a certain animal, you need to find a couple.

- for team building. For example, problem situations from which they must find a common way out.

- for reflection and summarizing. Participants discuss the training, indicate what they liked, did not like, express wishes.

There are many options for fun and effective team building for employees. Here are some ideas:

- sports. Competitions of teams in sports games: football, paintball;
- quest. The quest organizes situations that require the application of professional skills: joint decision-making, support for each other.

- in nature.

- board games. The game throws participants to unexpected problem situations that need to be solved collectively.

All managers know that the main result of work depends on the team. Conflicts, inability to interact and lack of common goal will nullify even the most successful business. Therefore, it is worth working hard on developing a model for forming a strong team. So, business analysts know that any serious business starts with team building.

You need to understand that even a successful event is just one episode in the life of the company, which can benefit the team, and can only remain a pleasant memory. Psychologists believe that to achieve the effect of team values must not only be declared, but also implemented in everyday activities. Teambuilding should not be based on positioning the company as a family, but on very specific measures: recognition of employee success, prospects for development in the profession, fair resolution of conflicts, support for initiative. Then the person will have enough motivation to continue working in the company, and to maintain team values.

There are several situations when teambuilding will only worsen the state of affairs in the organization:

- if the leader professes a purely administrative style of management and believes that subordinates should take it for granted (teambuilding in this case becomes an attempt to adjust the team to the values of the leader, which very rarely works);

- if the main value of the company is considered to be individual achievements, and the system of motivation is set to encourage them (programmers working in a remote mode on individual projects, it makes no sense to form a team);

- high staff turnover, despite the fact that management does not see anything wrong with it;

- management's fears of competition from lower employees;

- the company does not have a clear system of motivation, management evaluates employees based on internal feelings (in these conditions it is difficult to formulate the direction of team building, because employees do not know what competencies they need to develop for career and professional growth);

- the team already exists and works normally (the case when it is better - the enemy of good).

It would seem that why teambuilding in a time of pandemic, when most companies work remotely or try to avoid crowds of employees? This is a crisis, and the crisis must be survived, minimally spending money on various additional activities, including team building. Yes, this is a crisis, but the crisis will end, and a good cohesive team will not come from nowhere to work on it. The advantages of the remote form of team building are obvious:

Productivity growth. Even if your employees no longer sit in the same office, they continue to work together. Creative team building allows you to establish better communication, act effectively in a new situation and solve unexpected problems. A joint creative task unites and helps to organize teamwork, while adding a touch of entertainment and humor.

Growing loyalty. Savings, staff reductions, reduced salaries and bonuses, increased work for the same pay. Many companies have faced this over the last year. Many workers were overwhelmed with gloomy thoughts and fear of losing their jobs. Online team building in this case works as an anti-stress and confirmation that the company values its employees and confidently overcomes difficult times.

Emotional support. Despite the appearance of a huge number of articles on how to work remotely, this form of work is liked and not suitable for everyone. Sitting all day indoors is a test for an extrovert. And some are prevented from concentrating by other family members who are also «under house arrest». All this is very depressing and can affect the work. Online team building allows you to be distracted, reboot, gossip and joke with colleagues, comment on their creative process and create shared memories that will warm in the future.

Therefore, the therapeutic effect of online teambuilding should not be underestimated.

Conclusions. Teambuilding is a way for individual professionals to create a team that is focused on achieving common goals, an important investment in the future of any company. Such activities help employees to get to know each other better and establish communication, form a corporate culture, and increase work efficiency. Teambuilding allows you to teach team members to communicate informally, but still retain an element of the business component. Teambuilding allows you to best identify and consolidate an informal leader, which is especially important for a project manager. In addition, this method allows team members to develop the ability to take responsibility for the collective result, along with the ability to show their own individual qualities; learn the importance of clear subordination within the team and see the possibility of effective performance of the task using a jointly developed strategy and tactics to solve it. That is, team members have the opportunity, on the one hand, to understand the benefits of teamwork, and on the other - to realize the importance of their own contribution to the overall result.

Список використаних джерел

1. Карпов А. В. *Організаційна психологія*. 2014. URL: https://stud.com.ua/60425/psihologiya/organizatsiyuna_psihologiya

2. *Командоутворення: корисні інструменти та кейси*. URL: <https://prohr.rabota.ua/komandoutvorennya-korisni-instrumenti-ta-keysy/>

3. Маковоз Е. У., Сторожилова У. Л. *Необходимость тимбилдинга на всех стадиях коллективного развития. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2009. №25. С. 124-125.*
4. Мороз О. В., Нікіфорова Л. О., Шиян А. А. *Соціально-психологічні чинники мотивування працівників приладобудівних підприємств: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2011. 252 с.*
5. Сорокун А. *Тімблдінг: розвага чи ефективний HR-інструмент? URL: <https://profpressa.com/articles/timbilding-rozvaga-chi-efektivnii-hr-instrument>*
6. Ярмолюк Д. І., Хлуп'янець Д. І., Яблонська І. В. *Тімблдінг як один із ефективних методів управління персоналом. Економіка та управління підприємствами. Випуск 3(20). 2020. С.152-156.*

References

1. Karpov, A. V. (2014). *Orhanizatsiina psikhologhiia. [Organizational psychology]. 2014. URL: https://stud.com.ua/60425/psihologiya/organizatsiyna_psihologiya [in Ukr].*
2. *Komandoutvorennia: korysni instrumenty ta keisy. [Team building: useful tools and cases]. URL: <https://prohr.rabota.ua/komandoutvorennia-korysni-instrumenti-ta-keysii/> [in Ukr].*
3. *Makovoz, E. U. & Storozhilova, U. L. (2009). Neobkhodimost' timbilinga na vsekh stadiyakh kollektivnogo razvitiya. [The need for team building at all stages of collective development.]. Visnik ekonomiki transportu i promislovosti - Bulletin of Transport Economics. (25). 124-125 [in Rus.].*
4. *Moroz, O. V., Nikiforova L. O. & Shyian A. A. (2011). Sotsialno-psykholohichni chynnyky motyvuvannia pratsivnykiv prykladobudivnykh pidpriemstv: monohrafiia. [Socio-psychological factors motivating employees of instrument-making enterprises: monograph]. Vinnytsia: VNTU. 252 [in Ukr.].*
5. *Sorokun, A. Timbilingh: rozvaha chy efektyvnyi HR-instrument? [Teambuilding: entertainment or an effective HR tool?]. URL: <https://profpressa.com/articles/timbilding-rozvaga-chi-efektivnii-hr-instrument> [in Ukr.].*
6. *Yarmoliuk, D. I., Khlup'ianets, D. I. & Yablonska I. V. (2020). Timbilingh yak odyz iz efektyvnykh metodiv upravlinnia personalom. [Teambuilding as one of the effective methods of personnel management]. Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy - Economics and business management. 3(20). 152-156 [in Ukr.].*

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Зленко Алла Миколаївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401
<https://orcid.org/0000-0002-5586-3984>
e-mail: zlenko.am@ukr.net

Ісайкіна Олена Дмитрівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401
<https://orcid.org/0000-0001-6370-7546>
e-mail: isaykina.od@ukr.net

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Зленко Алла Николаевна, кандидат исторических наук, доцент кафедры документоведения и методики обучения

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» ул. Сухомлинского 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина, 08401
e-mail: zlenko.am@ukr.net

Исайкина Елена Дмитриевна, кандидат исторических наук, доцент кафедры документоведения и методики обучения

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» ул. Сухомлинского 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина, 08401
e-mail: isaykina.od@ukr.net

DATA ON AUTHORS

Zlenko Alla, candidate of historical sciences, associate professor of scientific discipline of documentation and teaching methods

Pereyaslav-Khmelnitsky Hryhoriy Skovoroda Pedagogical University
30, Sukhomlynsky Str., Pereyaslav-Khmelnitsky, Kyiv region, Ukraine, 08401
e-mail: zlenko.am@ukr.net

Isaikina Elena, candidate of historical sciences, associate professor of scientific discipline of documentation and teaching methods

Pereyaslav-Khmenytsky Hryhoriy Skovoroda Pedagogical University
30, Sukhomlynsky Str., Pereyaslav-Khmelnitsky, Kyiv region, Ukraine, 08401
e-mail: isaykina.od@ukr.net

ЗАСТОСУВАННЯ НОВІТНІХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА МЕТОДІВ ДЛЯ ВПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Макарчук І. М.,
Малишко В. В.,
Горда О. О.

Сьогодні Україна знаходиться на стадії входження в світовий освітній простір, що вимагає змін як в критеріях оцінювання якості освіти, так і в самій методології освітнього процесу, що неможливе без структурної реформи всієї національної системи вищої освіти. Серед головних задач, які постають перед вищими навчальними закладами слід виділити наступні: гарантія працевлаштування майбутнього спеціаліста не тільки на внутрішньому, але й на зовнішньому ринках за умов високої конкуренції, а також забезпечення умов для професійної мобільності випускників.

Метою модернізації вищої освіти має бути поєднання найкращих досягнень українського та зарубіжного досвіду в сфері виховання особистості, яка здатна до активного засвоєння та генерування знань отриманих з різних джерел та схильна до самостійних дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Проблеми аналізу та впровадження застосування новітніх освітніх технологій та методів для впровадження компетентнісного підходу при підготовці майбутніх фахівців знаходяться в колі наукового інтересу сучасних вітчизняних педагогів, вчених та практиків, серед яких О. Овчарук, Т. Туркот, Г. Ельнікова, Ж. Делор, О. Ковершніков, О. Локшина, Л. Петренко, О. Пометун, В. Радкевич, О. Савченко, Н.Горденко, В. Андрущенко, Л. Сущенцева, В. Ягупов та ін.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні новітніх освітніх технологій та методів для впровадження компетентнісного підходу при підготовці майбутніх фахівців.

Визначаючи основні напрями діяльності вищої школи, слід орієнтуватись на організацію навчального процесу таким чином, щоб кожен студент став суб'єктом саморозвитку та самоорганізації, вмів самостійно здобувати інформацію з різноманітних джерел, аналізувати та засвоювати її через дослідницьку та науково-пізнавальну діяльність в межах компетентнісного підходу.

Отже, реорганізація освіти на принципах компетентнісного підходу в освітньому процесі має будуватись на основі освоєння необхідних компетенцій, використовуючи аналітичне та проектне мислення студента, а також мотиваційні аспекти та прагнення студента до самоорганізації й отримання знань самостійно.

Ключові слова: освітні технології, компетентісний підхід, освітній процес, вища освіта, інновації, методи навчання, освітній простір.

ПРИМЕНЕНИЕ НОВЕЙШИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И МЕТОДОВ ДЛЯ ВНЕДРЕНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА ПРИ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Макарчук И. И.,
Мальшко В. В.,
Горда Е. А.

Сегодня Украина находится на стадии вхождения в мировое образовательное пространство, требует изменений как в критериях оценки качества образования, так и в самой методологии образовательного процесса, невозможно без структурной реформы всей национальной системы высшего образования. Среди главных задач, стоящих перед высшими учебными заведениями следует выделить следующие: гарантия трудоустройства будущего специалиста не только на внутреннем, но и на внешнем рынках в условиях высокой конкуренции, а также обеспечение условий для профессиональной мобильности выпускников.

Целью модернизации образования должно быть сочетание лучших достижений украинского и зарубежного опыта в сфере воспитания личности, способной к активному усвоению и генерированию знаний полученных из различных источников и склонна к самостоятельным действиям.

Анализ последних исследований и публикаций, в которых начато решение данной проблемы и на которые опираются авторы. Проблемы анализа и внедрения применения новейших образовательных технологий и методов для внедрения компетентностного подхода при подготовке будущих специалистов находятся в кругу научного интереса современных отечественных педагогов, ученых и практиков, среди которых А. Овчарук, Т. Туркот, Г. Ельнікова, Ж. Делор, В. Ковершніков, А. Локшина, Л. Петренко, А. Пометун, В. Радкевич, А. Савченко, Н.Горденко, В. Андрущенко, Л. Сущенцева, В. Ягупов и др.

Цель исследования заключается в обосновании новейших образовательных технологий и методов для внедрения компетентностного подхода при подготовке будущих специалистов.

Определяя основные направления деятельности высшей школы, следует ориентироваться на организацию учебного процесса таким образом, чтобы каждый студент стал субъектом

саморозвиття і самоорганізації, умел самостійно отримувати інформацію з різних джерел, аналізувати і засвоювати її через дослідницьку і науково-пізнавальну діяльність в межах компетентного підходу.

Ітак, реорганізація освіти на принципах компетентного підходу в освітньому процесі повинна ґрунтуватися на основі оволодіння необхідних компетенцій, використовуючи аналітичне і проектне мислення студента, а також мотиваційні аспекти і прагнення студента до самоорганізації і отримання знань самостійно.

Ключевые слова: освітні технології, компетентний підхід, освітній процес, вища освіта, інновації, методи навчання, освітній простір.

APPLICATION OF THE LATEST EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AND METHODS FOR IMPLEMENTATION OF COMPETENCE APPROACH IN FUTURE SPECIALISTS TRAINING

Makarchuk Inna,
Malyshko Vitalina,
Gorda Olena

Today, Ukraine is at the stage of entering the world educational space, which requires changes both in the criteria for assessing the quality of education and in the methodology of the educational process, which is impossible without structural reform of the entire national higher education system. Among the main tasks facing higher education institutions are the following: guaranteeing the employment of future professionals not only in domestic but also in foreign markets in conditions of high competition, as well as providing conditions for professional mobility of graduates.

The aim of modernization of higher education should be to combine the best achievements of Ukrainian and foreign experience in the field of personal education, which is able to actively assimilate and generate knowledge obtained from different sources and prone to independent action.

An analysis of recent research and publications that address this issue and on which the authors rely. Problems of analysis and implementation of the latest educational technologies and methods for the implementation of the competency approach in the training of future professionals are in the scientific interest of modern domestic teachers, scientists and practitioners, including O. Ovcharuk, T. Turkot, G. Yelnikova, J. Delor, O. Kovershnikov, O. Lokshina, L. Petrenko, O. Pometun, V. Radkevich, O. Savchenko, N. Gordenko, V. Andrushchenko, L. Sushchentseva, V. Yagupov and others.

The purpose of the study is to substantiate the latest educational technologies and methods for implementing a competency-based approach in the training of future professionals.

Determining the main activities of higher education, should focus on the organization of the educational process so that each student becomes a subject of self-development and self-organization, able to independently obtain information from various sources, analyze and assimilate it through research and cognitive activities within a competent approach.

Thus, the reorganization of education on the principles of competence approach in the educational process should be based on the development of necessary competencies, using analytical and project thinking of the student, as well as motivational aspects and the student's desire to self-organize and acquire knowledge independently.

Key words: educational technologies, competence approach, educational process, higher education, innovations, teaching methods, educational space.

JEL Classification: I23, J31, O15.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основі модернізації освітньої системи в Україні є впровадження педагогічної інновації, тобто інноваційних педагогічних технологій та нових методів навчання.

Т. І. Туркот розглядає педагогічну інновацію як специфічну форму педагогічної діяльності та особливий стиль мислення, що направлені на впровадження нововведень в освітній процес [11]. «Інноваційний процес в освіті – це сукупність послідовних, цілеспрямованих дій, спрямованих на її оновлення, модифікацію мети, змісту, організації, форм і методів навчання та виховання, адаптації навчального процесу до нових суспільно-історичних умов» [11].

Необхідність впровадження освітніх інновацій викликана новими реаліями, такими як:

- зміни в організації освітнього процесу, а також введення нових методологій в організацію педагогічного процесу, що викликані перетвореннями в соціальній та економічній сферах;
- гостра необхідність в інноваційній діяльності викладача та творчому підході до впровадження нових напрямків в освітньому процесі, що пов'язані з оновленням української школи та стрімкою гуманітаризацією освіти;
- оцінка інноваційного потенціалу закладу, а також рівня інформатизації навчального процесу абітурієнтами, що нині мають дуже широкий вибір ВНЗ для вступу.

Педагог має бути вкрай чутливим до змін суспільних потреб, безперервного їх оновлення та необхідності корегування навчально-виховної роботи. Така риса стає необхідною в сучасних умовах посиленої інформатизації навчального процесу. Крім того виникає потреба в нових знаннях, вміннях, а особливо в новому творчому мисленні [7].

Особливу увагу слід приділити такому напрямку оновлення освіти як її інформатизація відповідно до Національної програми інформатизації України. Цей процес передбачає активне впровадження новітніх

інформаційних технологій в освітню галузь. Основними етапами такого процесу є оснащення навчальних закладів сучасною комп'ютерною технікою та необхідним програмним забезпеченням для підтримки навчального процесу в тому числі дистанційної форми навчання, організація та реконструкція комп'ютерних лабораторій для підготовки кваліфікованих фахівців, розробка електронних підручників за допомогою новітніх технологій, забезпечення мережами засобів доступу студентів до дистанційного навчання та до необхідних баз даних.

Наповнення та зміст комп'ютерних програм має базуватись на певних принципах: розвиток творчого підходу та креативності у студентів, індивідуалізації навчання, приділення особливої уваги практичним заняттям. Для наукового та методичного обґрунтування наповнення комп'ютерних програм використовуються новітні інформаційні технології [11].

Наведемо декілька аспектів порівняльної характеристики традиційного та інноваційного навчання [11].

Таблиця 1. Порівняльна характеристика традиційного та інноваційного навчання

Критерій характеристики	Особливості технології навчання	
	традиційна	інноваційна
Місце і роль викладача у навчальному процесі	Суб'єкт, який визначає всі аспекти процесу навчання	Суб'єкт, який ініціює процес навчання і стимулює перетворення студентів в активних суб'єктів процесу навчання
Місце і роль студентів у навчальному процесі	Сприйняття, засвоєння та відтворення інформації, яку надає викладач	Активне засвоєння і генерування знань, отриманих із різноманітних джерел
Тип інформаційної комунікації	Керована викладачем інформація	Багатоканальна система, яка генерує інформацію між викладачем і студентами, а також забезпечує інформаційну взаємодію між ними
Метод управління процесом навчання	Тоталітарне або авторитарне управління	Демократичне управління
Рівень творчості	Творчість притаманна викладачеві, студенту пропонується вже готова інформація	Творчість викладача стає більш різноманітною, а діяльність студента має яскраво виражений творчий характер
Проблемність процесу навчання	У кращому випадку має місце описування проблем чи проблемних ситуацій	Навчання відбувається в основному на прикладах і в умовах проблемних ситуацій, що сприяє формуванню вмінь їх визначення і вирішення
Рівень контролю за процесом навчання	Формальні, не індивідуалізовані форми контролю. Жорсткий контроль	Гнучкі індивідуалізовані форми контролю, навчання студентів самоконтролю та рефлексії
Результат навчання	Сукупність знань	Сукупність знань, практичних вмінь і навичок, здатність до їх творчого використання в професійній діяльності

Існує безліч визначень поняття «компетенції»: «компетенція – це готовність людини до мобілізації знань, умінь і зовнішніх ресурсів для ефективної діяльності в конкретній життєвій ситуації» [12].

Наведемо ще одне визначення даному поняттю: «інтегровані комплекси знань, умінь, особистісних властивостей – усе, що бере участь в отриманні практичних результатів; сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задаються по відношенню до певного кола предметів і процесів і необхідних для якісних продуктивних дій по відношенню до них; наперед задана норма освітньої підготовки» [3].

Підсумовуючі всі наведені вище визначення можемо сказати, що компетентності - це «об'єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень та ін. у певній сфері діяльності людини як абстрактного носія» [9].

Коло компетенцій, які вже доцільно розглядати як бажаний результат освіти, окреслено в деяких документах та матеріалах ЮНЕСКО. У доповіді Міжнародної комісії з освіти для XXI ст. «Освіта: прихований скарб» Ж. Делор визначає «чотири стовпи, на яких ґрунтується освіта», а саме: «навчитися пізнавати, навчитися робити, навчитися жити разом, навчитися жити», тобто «придбати не лише професійну кваліфікацію, але і в ширшому сенсі компетентність, яка дає змогу справлятися з різними ситуаціями і працювати у колективі» [4, с.31].

Проведемо аналіз інноваційних педагогічних технологій та їх вплив на розвиток загальних компетентностей студентів [8].

Зупинимо нашу увагу на формуванні проектно-дослідницьких компетенцій, що широко використовуються в підготовці фахівців сфери обслуговування. Серед засобів формування даних компетентностей є: практико-орієнтовані, інформаційні, навчально-телекомунікаційні, дослідницькі проекти та ігрові проекти [6].

Таблиця 2. Аналіз інноваційних педагогічних технологій

Інноваційні педагогічні методи	Компетентності, що формуються.
Особистісно-орієнтовані методи	Компетентності самостійної роботи, навички самостійного розв'язання проблем
Навчання через дослідження	Дослідницькі навички та вміння
Розвивальні	Аналіз та синтез інформації, схильність до самостійної роботи
Групові	Робота в команді, спілкування
Формування креативної особистості	Генерування нових ідей та їх впровадження
Метод проектів	Аналіз та синтез інформації, ініціативність, розробка та впровадження проектів
Синектика	Розвиток критичного мислення, розвиток навичок прийняття рішень
Проблемні дискусії	Робота в команді та робота в міждисциплінарній команді, навички швидкого прийняття рішень та розв'язання проблем
Інформаційні технології	Базові вміння та володіння комп'ютерною технікою, вміння отримувати, аналізувати, управляти інформацією.
Дистанційна освіта	Комп'ютерні вміння, отримання та управління інформацією
«Кейс»-технологія	Отримання навичок розв'язання проблем та швидкого прийняття рішень
Система ECTS	Володіння базовими та професійними знаннями та навичками, вміння застосовувати знання на практиці.

Ігрові проекти передбачають проведення занять у формі імітаційної організації роботи відділу, організації чи закладу. Метою такого проекту являється формування вміння та професійних навичок, їх застосування в практичній діяльності. Студенти під час занять навчаються опрацьовувати первинні, фінансові, статистичні документи. Адже готельно-ресторанні комплекси слід розглядати як «...інтегровану сукупність таких основних підсистем: управління фінансами, управління матеріальними потоками, управління обслуговуванням, управління якістю, управління персоналом, управління збутом, аналіз фінансів, собівартості, оборотних коштів, управління маркетингом тощо» [5; 13].

Практико-орієнтовані проекти – це методологія формування професійних компетентностей, що передбачають створення студентами певного бізнес-проекту. Студенти формують ідею, планують обсяг роботи, визначають джерела інформації, здійснюють збір та аналіз інформації, працюють над розрахунковою та маркетинговою частиною, проводять презентацію отриманих результатів.

До інформаційних проектів слід віднести проекти, що аналізують ринки певних послуг чи товарів, що включають також розробку маркетингової стратегії та рекламних заходів. «Готельний маркетинг покликаний привести надання послуг у відповідність з попитом, і спрямувати зусилля маркетингової служби готелю на створення таких послуг, які б відповідали попиту» [4; 5].

До навчально-телекомунікаційних відносяться проекти з активним використанням інноваційного програмного забезпечення для моделювання проекту. Особливостями такого методу являються спільна творча та пізнавальна діяльності студентів а також міжпредметні зв'язки, глибока інтеграція знань та вмінь. Студент проявляє не тільки дослідницькі компетенції, а й демонструє вміння поєднувати засвоєні засоби діяльності та технічні вміння. Сьогодні освітні програми мають відповідати сучасним вимогам в підготовці кадрів сфери обслуговування. «Для більшості готелів України (60%), впровадження автоматизованих інформаційних технологій (АІТ) є необхідним і вже стало реальним фактом вкрай важливим для успішного розвитку бізнесу» [5].

«Науковцю-початківцю, яким є студент, під час написання своїх перших наукових досліджень складно виокремити необхідну інформацію з великої кількості джерел у короткий термін. Існують різні методики опрацювання інформації, що допомагають визначити головне без глибокого аналізу його змісту, особливо якщо потрібно опрацювати значну кількість літератури» [10].

У процесі підготовки та проведення будь-якого дослідження можна виділити п'ять головних етапів: етап накопичення наукової інформації (пошук джерел та їх вивчення); формування теми, мети, завдання дослідження; теоретичне дослідження (обґрунтування напрямків, методики дослідження); проведення експерименту (розробка програми, методики, аналіз даних, формулювання висновків); оформлення результатів наукового дослідження [5].

Нині в навчально-виховний процес активно впроваджуються інтерактивні методи навчання, тобто специфічну організацію навчально-пізнавального процесу, що передбачає створення комфортних умов для самореалізації студента, успішної співпраці студента з одногрупниками та викладачем. Особливістю такої форми навчання є саме активна взаємодія всіх учасників навчального процесу, студент та викладач стають рівноправними суб'єктами, що дозволяє швидко та ефективно аналізувати роботу свою та одногрупників чи учасників робочої групи. Це сприяє кращому, більш швидкому та свідомому сприйняттю знань, вмінь та навичок.

Інтерактивне навчання передбачає моделювання виробничих ситуацій, обставин, їх аналіз, використання рольових ігор, співробітництва, творчого та критичного мислення, толерантного спілкування.

Впроваджуючи такі методи навчання, викладач має звернути увагу на ряд факторів, а саме: необхідність поступового переходу до нової форми навчання та психологічна підготовка студентів, обговорити з групами певні правила поведінки в аудиторії та взаємодії між собою та з викладачем, сприйняття інтерактивного навчання як можливості реалізації особистісної орієнтації в навчальному процесі, необхідність постійного контролю за результатами інтерактивного навчання з можливістю швидкої зміни стратегії навчання, ретельна планування роботи викладача зі студентами для всебічного і повного охоплення матеріалу.

Для початку варто перейти до активної роботи студентів в невеликих групах, використовуючи «мозковий штурм», потім поступово слід вводити і нові методи роботи.

Слід також розглянути переваги та недоліки інтерактивного методу навчання. До переваг можемо віднести: розвиток у студентів соціальних компетентностей, вміння спілкуватись, самостійно приймати важливі рішення, розвиток комунікативних вмінь, задіяна особиста мотивація студента, тобто зацікавленість в отриманні результату, розвиток можливостей та вмінь збору, обробки та аналізу інформації з різних джерел, використання набутих навичок та вмінь в пізнавальній діяльності з різних дисциплін, а також в житті поза навчальним закладом. Серед переваг слід зазначити високий рівень засвоєння матеріалу, а також можливість спілкування з викладачем відкрито, на рівні демократичного партнерства. Викладач організовує пізнавальну діяльність студентів, консультує та координує.

До недоліків інтерактивного навчання слід віднести такі фактори як: вивчення порівняно невеликого обсягу інформації та великі затрати часу, неможливість якісного та всебічного контролю викладача за обсягами засвоєння матеріалу.

Інтерактивні технології навчання сприяють розвитку у сучасного студента наступних навичок: розуміти сутність явищ, думати, шукати, аналізувати, інтерпретувати інформацію, вміти застосовувати її в реальних ситуаціях.

Однією з таких інтерактивних технологій є групова робота студентів, тобто робота в підгрупах чи в парах. Така робота на семінарських, лабораторних та практичних заняттях формує комунікативні навички, вміння вести діалог, висловлювати та відстоювати свою точку зору, вміння переконувати, а також слухати опонента. Групи слід формувати, коли вирішення проблеми індивідуально передбачає певні труднощі. Групи формуються з врахуванням індивідуальних здібностей та психологічних характеристик студентів.

До методів групової роботи можемо віднести «прес»-метод та метод «мікрофон». «Прес»-метод передбачає чітко та послідовне висвітлення та обґрунтування своєї позиції з наведенням прикладів та винесенням висновків. Метод «мікрофону» стає досить ефективним в певних ситуаціях. Такий метод вчить студентів чітко, коротко та швидко висловлювати свою думку та позицію з приводу того чи іншого питання. Імпровізований мікрофон передається від одного студента до іншого, при цьому кожен отримує можливість висловити свої думки та ставлення до проблеми. Відповідає студент стисло, висловлюється чітко та аргументовано, учасники групи в цей час не перебивають, не коментують та не оцінюють відповіді.

Особливе місце серед активних та інтерактивних методів навчання належать так звані групові тренінги.

Сам термін «тренінг» походить від англ. train, training – тренування, навчання. Попередньо такі методи розглядалися як «засоби впливу», що спрямовані на розвиток знань, вмінь, навичок, необхідних для спілкування, розвитку компетентності.

Групові тренінги слід розглядати як «активне групове навчання, орієнтоване на навчання професійно корисним навичкам та адаптації до нової соціальної ролі» [11].

Т. І. Туркот зазначає, що проведення різного роду тренінгів мають на меті вирішення ряду специфічних завдань, а саме:

- отримання теоретичних знань;
- формування загальних та професійних навичок;
- розвиток особливих психологічних навичок, що в майбутньому сформують особисті якості, певну модель поведінки, особливості спілкування;
- певна корекція системи вже існуючих відносин та розвиток проявів особистої активності та самостійності.

При організації та проведенні будь-якого тренінгу викладач має враховувати ряд специфічних принципів [1]. Серед них слід виділити:

- згода на добровільну участь, студент має бути зацікавлений в особистісних змінах, а тому і в активній участі в тренінгах, у виконанні завдань;
- активна участь, лише налаштованість на активну та різноманітну діяльність під час тренінгу забезпечує високий рівень засвоєння матеріалу, адже кожен учасник не тільки чує, бачить та проговорює певну інформацію, але і активно відтворює та застосовує її;
- творчий підхід та дослідницька діяльність студентів, викладач має створити атмосферу креативності та пошуку, де студенти відкриватимуть для себе нові факти, закономірності а також особисті якості та можливості;
- усвідомлення власної поведінки (об'єктивність), тобто перехід від імпульсивного до об'єктивного рівня усвідомлення, що відбувається завдяки зворотному зв'язку учасників тренінгу;
- партнерська взаємодія учасників тренінгу, тобто відбувається спілкування, при якому студенти вчаться чути думку іншого, враховувати інтереси, почуття, переживання, цінності сторонніх та їх особистісні позиції, а також виявляти інтерес до сказаного партнером;

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ, ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

- узгодження та гармонізація процесу взаємодії, інтелектуальної та емоційної сфер, негативних та позитивних факторів процесу обговорення, встановлення балансу між комфортними умовами при спілкуванні та дискомфортом під час бурхливого обговорення проблем;

- принцип наочності або образної фіксації, що полягає в обов'язковому відображенні змісту тренінгу в схемах, малюнках та символах, така наочність допомагає краще зрозуміти та засвоїти інформативний матеріал;

- спрямованість на практичне застосування засвоєного матеріалу та отриманого досвіду в соціальній та професійній сферах, тому зміст групових тренінгів має містити інформацію, що реально відображає сучасні життєві потреби та має фахову спрямованість;

- стимулювання педагогом позитивних особистісних змін учасників тренінгу.

Для реалізації наведених принципів проведення групових тренінгів викладач має володіти техніками емпатичного та рефлексивного слухання.

Рефлексивне слухання передбачає активний зворотній зв'язок слухачів з тим, хто говорить. Такий метод застосовується з метою активізувати аудиторію, стимулювати отримання більшого обсягу інформації, глибшого її засвоєння.

Основні прийоми, що застосовуються при рефлексивному слуханні це:

- з'ясування, тобто уточнення почутої інформації, використовуючи звернення такі як: «Чому ви так думаєте?», «Що ви маєте на увазі?»;

- вербалізація, просте повторювання почутого для виділення для себе головного: «Ви говорите, що...», «Ви думаєте, що...»;

- перефразування, тобто інтерпретація почутого для подальшого активного обговорення отриманої інформації: «Іншими словами, Ви стверджуєте, що...»;

- віддзеркалення почуттів, тобто комунікативний прийом, що через демонстрацію розбіжності у поглядах та їх сприйняття допомагає зміцнити контакт між співрозмовниками: «Можливо, ви засмучені тим, що...»;

- резюмування, тобто узагальнення та промовляння основних ідей почутого: «Якщо підсумувати сказане...».

Порівняно з рефлексивним емпатичне слухання більше орієнтується на рівноправну співпрацю та взаємодію, спілкування стає спільним дослідженням.

Сьогодні все більшого поширення набуває метод «мозкові атаки» (брейн-стормінгу). Головна задача такого методу це генерування ідей. Цей метод має декілька етапів:

- формування проблеми;

- розминка для тренування (швидкий пошук відповідей);

- «штурм» проблеми, фіксація всіх ідей студентів без критики;

- оцінка всіх ідей та вибір кращих;

- спільне обговорення кращих ідей, їх захист та прийняття колективного рішення.

Метод синектики, запропонований американським вченим Дж. Гордоном, полягає в використанні на його перших етапах так званого «творчого механізму». Викладач не формулює чітко проблему, а окреслює її загальні ознаки, які допомагають зрозуміти ситуацію постановки проблеми, тобто неодноразово уточнюють її зміст. Варто накопичити декілька оригінальних ідей та обрести найкращі з них. Якщо ця творча задача не вирішується, тоді варто повернутись до аналізу факторів, що породжують цю проблему, бо розбити проблему на складові.

Суть методу вільних асоціацій передбачає використання нових асоціацій, які породжують продуктивні думки щодо вирішення проблеми, на етапі генерування нових ідей задля підвищення результативності творчої діяльності. В процесі виникнення асоціацій встановлюються нові зв'язки між компонентами проблеми та елементами зовнішнього середовища і досвідом студента.

У вищому навчальному закладі дидактичну гру використовують як засіб активації процесу навчання. Це організована навчально-ігрова взаємодія викладача та студентів під час моделювання структури професійної діяльності майбутнього спеціаліста. Особливість дидактичної гри полягає в поєднанні рольової поведінки учасників гри (студентів, викладачів) та імітованої моделі ситуації, вирішення типових, професійних, творчих та навчальних задач. Гра дозволяє розкрити професійний та творчий потенціал студента. Кожен має змогу продемонструвати свої можливості, а також проаналізувати дії інших учасників гри. Важливим елементом професіоналізму майбутнього фахівця є здатність до ділового спілкування. Саме метод ділової гри спрямований на розвиток таких вмінь [11; 13].

Все більшої популярності останнім часом набуває «метод кейсів». Основна задача цього методу – змодельовати таку ситуацію, в якій студент має самостійно приймати рішення. Терміном «кейс» позначають події, що дійсно відбулись в одній з можливих сфер діяльності. Ці події стають предметом обговорення в студентській групі. Попередньо учасникам надається можливість ознайомитись з обставинами, що стали основою реальних чи уявних подій.

Сьогодні також широко використовується метод «коло ідей». Цей метод полягає в залученні всіх студентів до обговорення та складається з таких кроків:

- постановка проблеми;

- розподіл студентів на групи з урахуванням індивідуальних та психологічних особливостей студентів, визначається термін обговорення питання;

- обговорення проблеми в групах та визначення основної ідеї в кожній групі;

- групи висловлюються по черзі, записуються всі ідеї;

- розгляд проблеми в цілому, підведення підсумків.

Рідше використовується такий метод як «метод акваріум». Викладач поділяє групу на дві (або чотири) підгрупи. Одна з груп обговорює ситуацію-завдання протягом короткого періоду (біля 5 хв.) та висловлює свої аргументи та ідеї.

Після закінчення обговорення в основній підгрупі, починається обговорення їх ідей другою підгрупою.

Такий метод як «займи позицію» дозволяє визначити яка кількість думок існує щодо обговорюваного питання-проблеми. Кожному дається можливість висловитись, обґрунтувати свою думку, всі свої ідеї, навести аргументи в підтримку кожної з них. Цей метод виховує толерантність та коректне ставлення до позиції співрозмовника.

Суть методу «розігрування ситуації в ролях» полягає у визначенні особистого ставлення до виробничої ситуації, та у отриманні досвіду поведінки в тій чи іншій ситуації шляхом «проживання ролі» в певній ситуації, що може виникнути в професійній діяльності. Цей метод допомагає отримати досвід через імітування поведінки.

Метод «ток-шоу» передбачає отримання студентами досвіду публічних виступів, обговорення, дискутування та відстоювання своєї думки. Студенти діляться на дві групи «глядачі та запрошені гості». Спочатку надається слово «гостям», а потім «глядачі» запрошуються до обговорення. Останні мають змогу ставити запитання та висловлювати свою думку стосовно почутого.

Часто в студентських групах використовується метод «ажурна плитка». Такий метод передбачає поділ групи на підгрупи для відпрацювання «домашнього завдання», тобто ряду питань з обговорюваної проблеми. В аудиторії відбувається інший поділ на підгрупи, де студенти обмінюються інформацією, щодо питань над якими працювали в «домашніх підгрупах». Тобто кожен виступає в новій групі експертом з ряду проблем. Таким чином кожен студент ділиться та отримує нову інформацію щодо обговорюваної теми. Повернувшись в «домашні підгрупи», всі її члени діляться новою отриманою інформацією.

Визначаючи основні напрями діяльності вищої школи, слід орієнтуватись на організацію навчального процесу таким чином, щоб кожен студент став суб'єктом саморозвитку та самоорганізації, вмів самостійно здобувати інформацію з різноманітних джерел, аналізувати та засвоювати її через дослідницьку та науково-пізнавальну діяльність в межах компетейного підходу. Як висновок, слід зазначити, що рівень навчального закладу залежить перш за все від якості та повноти інноваційних технологій, які в ньому застосовуються [2]. Ефективність застосування наведених технологій передбачена наявністю декількох факторів: компетентні викладачі, що володіють інноваційними технологіями, мотивація студентів та їх достатній рівень фахової підготовки, організаційне, методичне та технічне забезпечення процесу впровадження інноваційних технологій.

Отже, реорганізація освіти на принципах компетейного підходу в освітньому процесі має будуватись на основі освоєння необхідних компетенцій, використовуючи аналітичне та проектне мислення студента, а також мотиваційні аспекти та прагнення студента до самоорганізації й отримання знань самостійно.

Список використаних джерел

1. Авдєєва І. М. Мельникова І. М. *Інноваційні комунікативні технології в роботі куратора академгрупи: навч. посібник*. К. ВД «Професіонал». 2007.
2. Андрущенко В. *Інноваційний розвиток освіти в стратегії «українського прориву»*. Вища освіта України. 2008. №2. С. 10–18.
3. Горденко Н. В. *Формирование академических компетенций у студентов ВУЗов*. автореф. дисс. канд. пед. наук: 13.00.08. Ставропольский государственный университет. Ставрополь, 2006. 22 с.
4. Делор Ж. *Образование: сокрытое сокровище*. UNESCO. 1996. 37 с.
5. Ковершніков В. С. *Організація готельно-ресторанного господарства: навч. посіб.* Київ: Видавництво Ліра-К, 2018. 564 с.
6. Кураш В. І. *Проектні технології*. Черкаси. 2012
7. Лапузіна О. М. *Формування професійної етики у майбутніх інженерів на основі ситуаційного навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»*. Вінниця, 2006. 20 с.
8. Луговий В. І. *Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні*. Педагогіка і психологія. 2009. №2(63). С.13-25.
9. Овчарук О. В. *Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти: научное издание. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: Світовий досвід та українські перспективи: (Бібліотека з освітньої політики)*. Колективна монографія. Київ. К.І.С. 2004. С. 6-15.
10. Свістельник І. *Інформаційна культура студента: навч. посіб.* К. Кондор, 2018. 182 с.
11. Туркот Т. І. *Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів*. К. Кондор, 2011. 628 с.
12. Хуторський А. В. *Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. Народное образование*. 2003. №2. С. 58-64.
13. Liudmyla Burdonos, Inna Makarchuk. *Training of service sector specialists: domestic and foreign experience. Professional education: methodology, theory and technologies*. Bun. 7. 2018 C. 57-74.

References

1. Avdieieva, I. M., Melnykova, I. M. (2007). *Innovatsiini komunikatyvni tekhnolohii v roboti kuratora akademhrupy: navch. posibnyk [Innovative communication technologies in the work of the curator of the academic*

group: textbook. manual]. K. VD «Profesional».

2. Andrushchenko, V. (2008). *Innovatsiyni rozvytok osvity v stratehii «Ukrainskoho proryvu» [Innovative development of education in the strategy of «Ukrainian breakthrough»]*. *Vyshcha osvita Ukrainy*, 2, 10–18.

3. Hordenko N. V. (2006). *Formyrovanye akademycheskykh kompetentsyi u studentov VUZov. avtoref. dyss. kand. ped. Nauk [academic competencies among university students. author. diss. Cand. ped. Sciences]*: 13.00.08. *Stavropolskiy gosudarstvennyy unyversytet. Stavropol*, 22 s.

4. Delor Zh. (1996). *Obrazovanye: sokrytoe sokrovyshe [Education: a hidden treasure]*. UNESCO, 37 s.

5. Kovershnikov V. S. (2018). *Orhanizatsiia hotelno-restorannoho hospodarstva: navch posib. [Organization of hotel and restaurant industry: textbook]*. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K, 564 s.

6. Kurash V. I. (2012). *Proektni tekhnologii [Design technologies]*. Cherkasy.

7. Lapuzina O. M. (2006). *Formuvannia profesiinoi etyky u maibutnikh inzheneriv na osnovi sytuatsiynoho navchannia: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk [Formation of professional ethics in future engineers on the basis of situational training: author's ref. dis. for science. degree of Cand. ped. Science]: spets. 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity»*. Vinnytsia, 20 s.

8. Luhovyi V. I. (2009). *Yevropeiska kontsepsiia kompetentnisnogo pidkhodu u vyshchii shkoli ta problemy yii realizatsii v Ukraini [European concept of competency approach in higher education and problems of its implementation in Ukraine]*. *Pedahohika i psykholohiia*, 2(63), 13-25.

9. Ovcharuk O. V. (2004). *Rozvytok kompetentnisnogo pidkhodu: stratehichni oriientyry mizhnarodnoispilnoty: nauchnoe yzdanye. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: Svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy: (Biblioteka z osvitoi polityky). Kolektyvna monohrafiia [Development of a competency approach: strategic guidelines of the international community: scientific publication. Competence approach in modern education: World experience and Ukrainian perspectives: (Library on educational policy). Collective monograph]*. Kyiv, K.I.S, 6-15.

10. Svistelnik I. *Informatsiina kultura studenta: navch. posib. [Student information culture: textbook]*. K. Kondor, 2018. 182 s.

11. Turkot T. I. (2011). *Pedahohika vyshchoi shkoly: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [Higher school pedagogy: A textbook for students of higher educational institutions]*. K. Kondor, 628 s.

12. Khutorskiy A. V. (2003). *Kliuchevyye kompetentsyy kak komponent lychnostno-oryentirovannoi paradyhmy obrazovaniya [Key competencies as a component of a student-centered education paradigm]*. *Narodnoe obrazovanye*, 2, 58-64.

13. Liudmyla Burdonos, Inna Makarchuk. (2018). *Training of service sector specialists: domestic and foreign experience. Professional education: methodology, theory and technologies*, 7. 57-74.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Макарчук Інна Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав, 08401, Україна

e-mail: makarchyck.inna@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-8434-5660>

Researcher ID: 0089054

Малишко Віталіна Валеріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав, 08401, Україна

e-mail: malyshkovitalina@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8906-9060

Researcher ID: Y-4360-2018

Scopus Author ID: 57147957000

Горда Олена Олександрівна, студентка 2 курсу магістратури, професійна освіта (сфера обслуговування)

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав, 08401, Україна

e-mail: BARWINOK_2017@ukr.net

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Макарчук Инна Николаевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», ул. Сухомлинського, 30, г. Переяслав, 08401, Україна,

e-mail: makarchyck.inna@gmail.com

Малишко Виталина Валериевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», ул. Сухомлинського, 30 г. Переяслав, 08401, Україна,

e-mail: malyshkovitalina@gmail.com

Горда Елена Александровна, студентка 2 курса магистратури, профессиональное образование (сфера обслуживания)

ГБУЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», ул. Сухомлинського, 30 г. Переяслав, 08401, Україна,
e-mail: BARWINOK_2017@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Makarchuk Inna, PhD in Economics, Assistant Professor, Chair of Finances, Accounting and Taxation
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University, Sukhomlynsky Str. 30, Pereiaslav,
08401, Ukraine
e-mail: makarchyck.inna@gmail.com

Malyshko Vitalina, PhD in Economics, Associate Professor, Chair of Finances, Accounting and Taxation
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University, Sukhomlynsky Str. 30, Pereiaslav,
08401, Ukraine
e-mail: malyshkovitalina@gmail.com

Gorda Olena, student Department of Vocational Education
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University, Sukhomlynsky Str. 30, Pereiaslav,
08401, Ukraine
e-mail: BARWINOK_2017@ukr.net

УДК 336.41.014

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-47-69-75>

ДІЯЛЬНІСТЬ ІНСТИТУТІВ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Городніченко Ю. В.

Предметом дослідження є діяльність інститутів спільного інвестування.

Метою статті є дослідження сутності та особливостей діяльності інститутів спільного інвестування в Україні, виокремлення недоліків їх діяльності та перспектив розвитку.

Методи, що були використані в процесі дослідження: метод системно-структурного аналізу й синтезу, метод порівняльного аналізу, узагальнення, загальнонаукові, спеціальні методи наукового пізнання та інші методи дослідження.

Результати роботи. Охарактеризовано роль інститутів спільного інвестування в залученні та обігу інвестиційними фондами.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в діяльності Міністерства фінансів України, Верховної Ради України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, а також у закладах вищої освіти при викладанні економічних дисциплін.

Висновки. Для залучення інвесторів до ринку інститутів спільного інвестування важливо здійснити великий комплекс заходів, головним серед яких є поінформованість населення про такий ринок та донесення до кожного члена суспільства переваг вкладення коштів у даний ринок.

Ключові слова: інвестиції, інститути спільного інвестування, фінансові інститути, функціональні інститути, інвестори в цінні папери.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ИНСТИТУТОВ СОВМЕСТНОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Городниченко Ю. В.

Предметом исследования является деятельность институтов совместного инвестирования.

Целью статьи является исследование сущности и особенностей деятельности институтов совместного инвестирования в Украине, выделение недостатков их деятельности и перспектив развития.

Методы, которые были использованы в процессе исследования: метод системно-структурного анализа и синтеза, метод сравнительного анализа, обобщения, общенаучные, специальные методы научного познания и другие методы исследования.

Результаты работы. Охарактеризована роль институтов совместно инвестирования в привлечении и обороте инвестиционными фондами.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в деятельности Министерства финансов Украины, Верховной Рады Украины, Национальной комиссии по ценным бумагам и фондовому рынку, а также в учреждениях высшего образования при преподавании экономических дисциплин.

Выводы. Для привлечения инвесторов к рынку институтов совместно инвестирования важно осуществить большой комплекс мероприятий, главным среди которых является осведомленность населения о таком рынке и донесения до каждого члена общества преимуществ вложения средств в данный рынок.

Ключевые слова: *инвестиции, институты совместного инвестирования, финансовые институты, функциональные институты, инвесторы в ценные бумаги.*

ACTIVITIES OF JOINT INVESTMENT INSTITUTIONS IN UKRAINE

Horodnichenko Yuliia

Subject of research is the activities of collective investment institutions.

The purpose of the article is to study the essence and features of the activities of mutual investment institutions in Ukraine, highlighting the shortcomings of its activities and prospects for development.

Methods used in the research process: *method of system-structural analysis and synthesis, method of comparative analysis, generalization, general scientific, special methods of scientific knowledge and other research methods.*

Study results. *The role of joint investment institutions in attracting and trading investment funds is described.*

Application of results. *The results of the study can be used in the activities of the Ministry of Finance of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, the National Commission on Securities and Stock Market, as well as in higher education institutions in the teaching of economic disciplines.*

Conclusions. *To attract investors to the market of collective investment institutions, it is important to implement a wide range of measures, the main of which is public awareness of such a market and informing each member of society about the benefits of investing in this market.*

Keywords: *investments, joint investment institutions, financial institutions, functional institutions, investors in securities.*

JEL Classification: *E62, G23, G12.*

Постановка проблеми. Активізація інвестиційної діяльності є пріоритетною умовою стабільного розвитку регіонів, яка здатна залучити фінансові та матеріальні ресурси як вітчизняних, так й зарубіжних інвесторів, а також раціонально їх використовувати в найбільш пріоритетних галузях економіки. Обсяг залучених інвестицій в економіку домогосподарств та і країни загалом – один із критеріїв ефективності його функціонування, який потребує дослідження та удосконалення механізму його реалізації, розробку шляхів залучення додаткових інвестицій. А одним із потужних інвесторів, які можуть акумулювати інвестиційні фонди є інститути спільного інвестування. Саме ці суб'єкти акумулюють капітал дрібних інвесторів та вкладають його в цінні папери, економлячи при цьому час за допомогою ефективного виручення коштів. Проте, попри ряд переваг, в діяльності інститутів спільного інвестування в Україні є ряд недоліків, які потребують вирішення.

Аналіз останніх публікацій та невирішена частина проблеми. Проблематикою діяльності інститутів спільного інвестування в Україні займалися такі вітчизняні вчені, як О. Дзюблюк, В. Корнеєв, Б. Луців, В. Кудряшов, А. Кузнєцова, С. Науменкова, Л. Федулова та ін. Проте дане питання недостатньо досліджене та обґрунтоване як на науковому, так і на законодавчому рівнях.

Виклад основного матеріалу. Основний документ, який регулює діяльність інститутів спільного інвестування виступає закон «Про інститути спільного інвестування», який був розроблений, перш за все, з метою максимального вдосконалення системи управління ІСІ, удосконалення порядку створення, функціонування і ліквідації цих інститутів, а також підвищення ефективності інвестиційної діяльності інститутів спільного інвестування, що повинно збільшити обсяги надходжень інвестицій в економіку країни. Серед основних переваг цього документа – розширення переліку спеціалізованих фондів, серед яких фонди акцій, фонди облігацій, фонди грошового ринку, фонди державних цінних паперів, біржові індексні фонди та інші, що дозволить ринку пропонувати потенційним клієнтам більш широкий і різноманітний продукт. Це дозволить збільшити рівень обсягів активів ІСІ.

Закон України «Про інститути спільного інвестування» [6] є підсумком майже двадцятирічного розвитку індустрії інвестиційних фондів в Україні. За системністю правового регулювання та рівню кодифікації даний закон практично не має аналогів в країнах Європейського співтовариства, а також країнах СНД.

За критерієм функціонального навантаження та приналежності обслуговуючих суб'єктів до інфраструктури фінансового ринку запропонована класифікація фінансових інститутів, згідно якої виділено інститути-регулятори, функціональні інститути, що потребують послуг інфраструктурних інститутів та інфраструктурні фінансові інститути.

Діяльність фінансових інститутів-регуляторів спрямована на забезпечення виконання офіційних та неофіційних норм та правил. Фінансові інститути-регулятори використовують відповідний інструментарій: регулятивні функції та процедури (законодавчі, реєстраційні, ліцензійні і наглядові), правила і стандарти СРО, норми ділового обороту, правові прецеденти, стандарти та процедури юридичних, аудиторських, рейтингових компаній та ін.

Функціональні інститути забезпечують акумуляцію та ефективний перерозподіл капіталу, збільшення ліквідності фінансових активів. До функціональних фінансових інститутів належать банки, страхові компанії, кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди, інститути спільного інвестування, фінансові компанії, ломбарди тощо. Функціональні фінансові інститути визначають рівень розвитку фінансового ринку.

Інфраструктурні фінансові інститути забезпечують необхідні організаційно-економічні умови для функціонування усіх учасників фінансового ринку з метою координації їх дій, підвищення ефективності фінансових операцій. Інфраструктурні фінансові інститути поділяються на основні фінансові інститути –

організатори торгівлі, інститути, що забезпечують виконання угод та допоміжні фінансові інститути – інформаційно-аналітичні та науково-дослідні інститути, що підтримують технічне функціонування ринку.

Інвестори в цінні папери – фізичні та юридичні особи, резиденти і нерезиденти, які набули права власності на цінні папери з метою отримання доходу від вкладених коштів та/ або набуття відповідних прав, що надаються власнику цінних паперів відповідно до законодавства.

Інституційними інвесторами є інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди), інвестиційні фонди, взаємні фонди інвестиційних компаній, недержавні пенсійні фонди, фонди банківського управління, страхові компанії, інші фінансові установи, які здійснюють операції з фінансовими активами в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – також за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів [1].

Внутрішня підтримка українського фондового ринку знаходиться не на найвищому рівні – українські інституціональні інвестори (пенсійні фонди, страхові компанії, які розміщують свої резерви в ліквідних акціях, інститути спільного інвестування) істотно програють західним інвесторам за обсягом коштів, що інвестуються в український фондовий ринок. Західні ж інвестори дуже швидко реагують на будь-які новини на відміну від вітчизняних.

Інститути спільного інвестування (ІСІ) створюють ефективний механізм для розвитку фондового ринку, відіграють значну роль у міжгалузевому перерозподілі капіталу, додають фондовому ринку стабільності, стимулюють як внутрішній інвестиційний процес, так і зовнішнє інвестування, сприяють розширенню можливостей держави щодо внутрішніх запозичень. Основною функцією ІСІ є залучення та ефективне розміщення фінансових ресурсів інвесторів.

Наразі ІСІ займають перше місце в загальних активах небанківських фінансових інститутів (59,1%) та друге місце після банківських установ у загальних активах фінансових інститутів (11,4%).

Розвиток ІСІ в Україні характеризується наступними тенденціями: збільшення кількості венчурних ІСІ порівняно з іншими типами фондів, крім 2014 р. (для венчурних фондів характерна специфічна інвестиційна стратегія і відсутність регламентованих законом норм диверсифікації активів); збільшення кількості ІСІ в управлінні компаній з управління активами (в 2014 р. середньому в управлінні однієї КУА знаходиться 4,7 ІСІ); посилення залежності ринку спільного інвестування від фондового ринку (стрімке падіння фондового ринку у 2011–2012 рр. позначилося на різкому зменшенні дохідності ІСІ до від’ємних значень; збільшення частки «неякісних» фінансових інструментів в активах ІСІ через велику частку спекулятивної складової таких активів (спекулятивні активи орієнтовані на «короткі гроші», що унеможливує використання ресурсів ІСІ як засобу інвестування реальної економіки) [2].

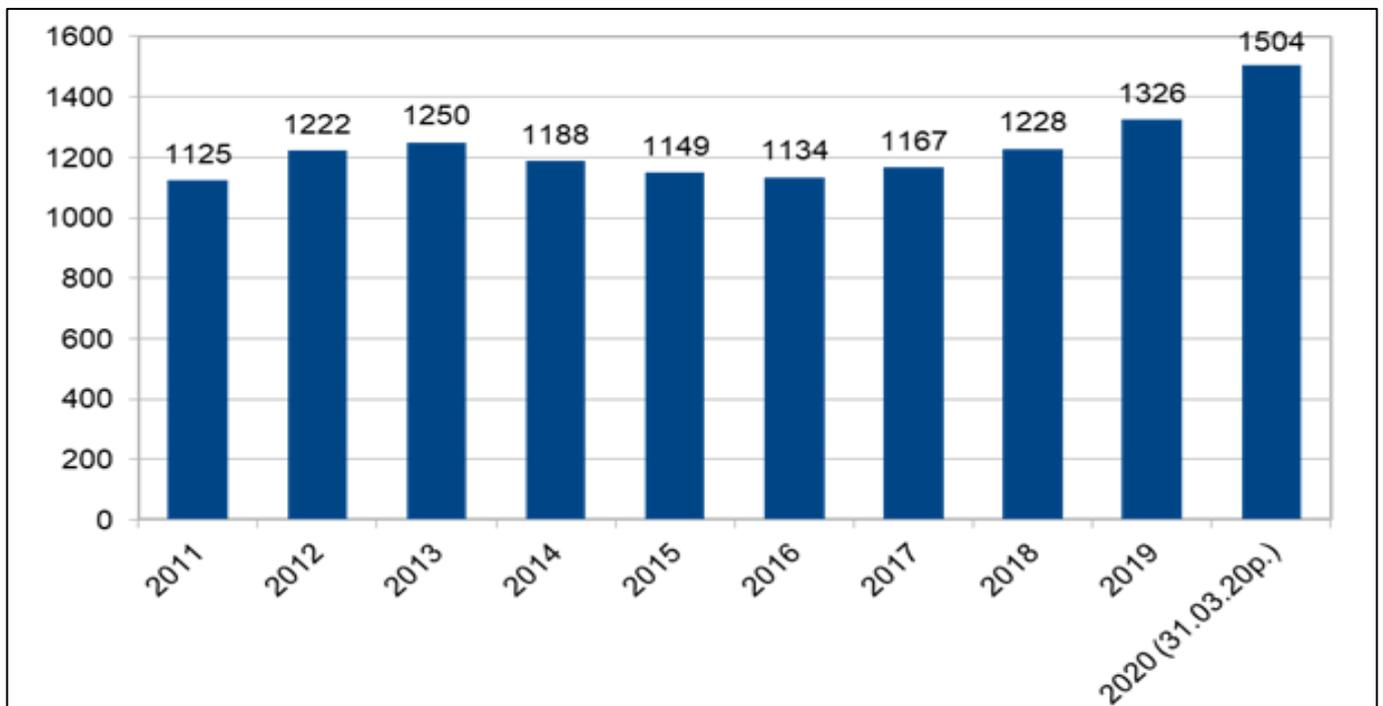

Рисунок 1. Динаміка діючих в Україні інститутів спільного інвестування 2011-2020 рр.

Примітка. Сформовано автором на основі даних [8].

Дослідивши дані Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку та Української асоціації управління активами, бачимо, що протягом досліджуваного періоду спостерігається збільшення інститутів спільного інвестування в Україні. Так, протягом 2011–2013 років стрімко зростає кількість ІСІ в державі, 2014–2016 рр. характеризується спадом інвестиційної діяльності та кількості ІСІ в країні. Проте, починаючи з 2017-

2020 роки ситуація стабілізувалася і показала приріст інститутів спільного інвестування в Україні і становить 1504 ІСІ станом на 31.03.2020 року.

Вже у квітні-червні 2020 року було зареєстровано 50 нових ІСІ. З урахуванням фондів, які закрилися, станом на 30.06.2020 р. загальна кількість зареєстрованих ІСІ збільшилася до 1971, що показує збільшення на 2,3% за II квартал 2020 року.

Розглянувши діаграму на рисунку 2 видно, що протягом досліджуваного періоду активи визнаних інститутів спільного інвестування в управлінні збільшувалися, лише у 2016 році спостерігалось незначне зменшення активів діючих ІСІ, які досягли нормативу мінімального обсягу активів (були визнані такими, що відбулися), перебувають в управлінні КУА та надали звітність за відповідний період (на звітну дату). Станом на 31 березня 2020 року згідно найактуальніших даних сайту Української асоціації інвестиційного бізнесу активи визнаних ІСІ становлять 356884 млн. грн.

Вже у II кварталі 2020 року загальні активи усіх ІСІ в управлінні, включно з тими, які ще не досягли нормативу, зросли на 2,8% до 375201 млн. грн. Активи діючих ІСІ, що досягли нормативу мінімального обсягу активів («визнаних» ІСІ), станом на 30.06.2020 р. дорівнювали 370998 млн. грн. За II квартал 2020 року вони зросли на 4%. Зростання зафіксовано в усіх секторах ІСІ за типами фондів та способами розміщення, окрім закритих ІСІ з приватним розміщенням (крім венчурних), а проте знову венчурні фонди забезпечили основу приросту активів галузі (на 4,1% за II квартал). Вартість чистих активів сформованих ІСІ («визнаних») станом на 30.06.2020 р. сягнула 289685 млн. грн. У II кварталі вона зросла на 5,6%.

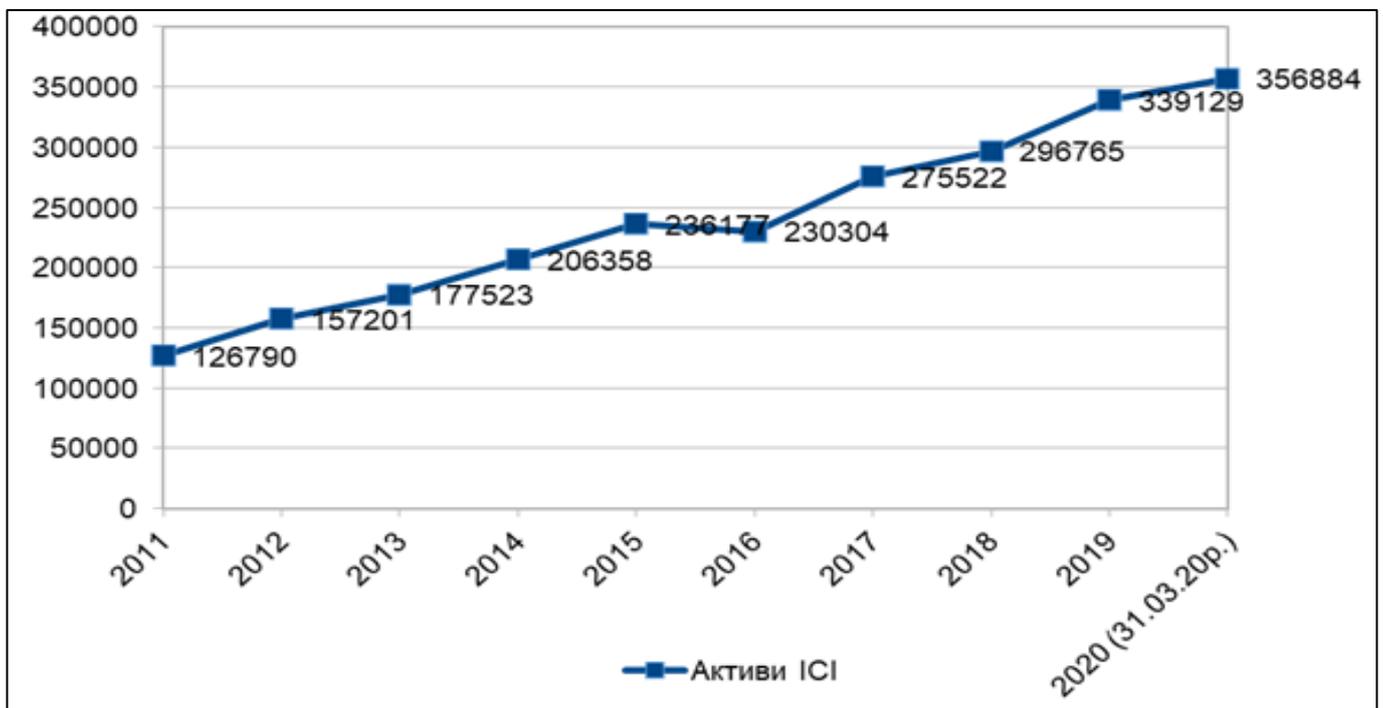

Рисунок 2. Динаміка активів інститутів спільного інвестування в Україні протягом 2011-2020 рр.

Примітка. Сформовано автором на основі даних [8].

Важливими учасниками ринку спільного інвестування виступають компанії з управління активами, тому розглянемо динаміку кількості таких компаній в Україні (рис. 3).

Компанія з управління активами (КУА) – це юридична особа, яка здійснює професійну діяльність з управління активами інститутів спільного інвестування (ІСІ) на підставі ліцензії, яку видає Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, і не може поєднувати цю діяльність з іншими видами професійної діяльності на ринку цінних паперів. КУА здійснює управління активами ІСІ за винагороду. Діяльність КУА жорстко регулюється і обмежується законодавством та контролюється Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку [3].

Як бачимо на рисунку 3 динаміка кількості компаній з управління активами в Україні значно менше функціонує даних компаній, ніж інститутів спільного інвестування. Також, спостерігається тенденція до зменшення КУА в Україні протягом 2016-2019 років та станом на 31 березня 2020 року кількість компаній з управління активами збільшилася на 4 компанії і становить 297 КУА.

Розвиток ІСІ в Україні ускладнюють такі чинники:

- недостатній розвиток фондового ринку та відповідної законодавчої бази;
- нестабільність податкового законодавства та порівняно високе податкове навантаження щодо операцій з цінними паперами;
- недосконалість механізму прямого інвестування;

- відсутні законодавчі гарантії інвесторам, які могли б зменшити ризики вкладів та недостатність відповідної кількості спеціально підготовлених фахівців;
- низький рівень доходів;
- невисокий ступінь поінформованості населення щодо діяльності ІСІ;
- брак ліквідних фінансових інструментів на фондовому ринку та низький рівень довіри населення до різноманітних вкладів.

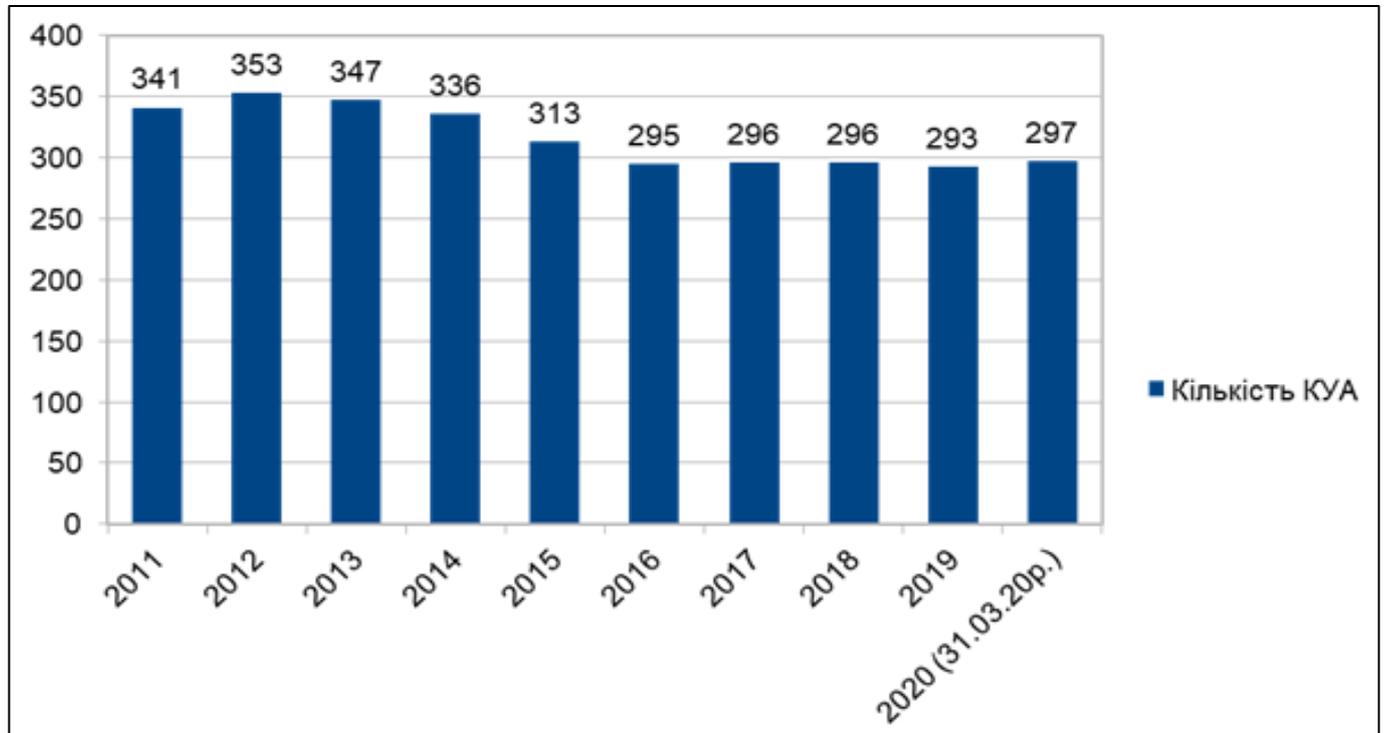

Рисунок 3. Динаміка компаній з управління активами, що діють в Україні 2011-2020 рр.

Примітка. Сформовано автором на основі даних [8].

До основних заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування ІСІ, слід віднести наступні:

- приведення законодавства, що врегульовує діяльність ІСІ, у відповідність до вимог європейського законодавства, зокрема щодо диверсифікації вкладень і розширення інструментів для інвестування, доступних ІСІ;
- удосконалення стандартів розкриття інформації компаніями з управління активами;
- проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо популяризації здійснення інвестицій у ринок ІСІ серед населення України;
- необхідно забезпечити зростання доходів населення;
- налагодити стійку роботу ІСІ через професійний менеджмент;
- формувати позитивний імідж ІСІ серед населення.

Для збільшення інвестиційного потенціалу ІСІ доцільно [4, с. 114-115]:

- поліпшити інституційну складову ринку спільного інвестування шляхом створення сприятливих організаційно-правових умов для істотного нарощення обсягів діяльності ІСІ, насамперед за рахунок розвитку фондів, орієнтованих на інвестування в окремі класи фінансових інструментів (фондів боргових цінних паперів);
- посилити контроль діяльності емітентів, обігу цінних паперів на організованому ринку з метою підвищення якості активів;
- розширити перелік фінансових інструментів для інвестування активів ІСІ;
- запровадити пільгове оподаткування інвесторів, які вкладають кошти в ІСІ на тривалий термін, або зменшити ставку оподаткування інвестиційного доходу;
- спростити процедуру оформлення придбання цінних паперів ІСІ;
- популяризувати ІСІ (провести інформаційно-роз'яснювальну роботу) серед населення України стосовно здійснення інвестицій.

Необхідність в інституційних інвесторів обумовлена потребою дрібних інвесторів в інвестиціях у фінансові інструменти і одночасно складністю процесу інвестування, причиною чому часто є низький рівень фінансової грамотності населення або відсутність відповідних навичок. Використовуючи послуги інституційних інвесторів, потенційні клієнти отримують можливість інвестувати свої кошти в досить широке коло фінансових інструментів. Створення та розвиток інститутів, що ініціюють, які організують і стимулюють процес акумулювання фінансових ресурсів, їх трансформацію в інвестиційні ресурси, є

важливим і необхідним для розвитку економіки. На тлі зростання ролі фінансового посередництва, вплив діяльності інституційних інвесторів на розвиток українського фондового ринку полягає в наступному:

- інституційні інвестори сприяють ефективному розподілу грошових ресурсів населення на фондовому ринку;
- інституційні інвестори забезпечують приплив «довгих грошей» на фондовий ринок;
- інституційні інвестори забезпечують вирівнювання попиту та пропозиції на фондових ринках;
- інституційні інвестори сприяють підвищенню ефективності функціонування фондового ринку України.

Інституційні інвестори, акумулюючи значні грошові ресурси та інвестуючи їх у різні сектори економіки, за допомогою фондового ринку, стають соціальними та інвестиційними інститутами одночасно.

Висновки. Найважливішим напрямом розвитку ринку інституційних інвесторів України, слід виділити підвищення соціальної значущості даного сегмента. Соціальна функція інституційних інвесторів полягає в підтримці високого рівня добробуту населення за рахунок непрямої – через фондовий ринок – участі в процесі збільшення капіталізації національної економіки. Крім того, залучення більшої частини економічно активного населення, за допомогою інститутів спільного інвестування, сприятливо відіб'ється на ситуації з пенсійним забезпеченням, в силу того, що особистий капітал населення буде формуватися заздалегідь в довгостроковій перспективі. Тому розвиток інститутів спільного інвестування обов'язково має супроводжуватися підвищенням його надійності, доступності та затребуваності серед широкого кола населення. Інститути спільного інвестування, з одного боку, мають виступити основним акумулятором середньострокових і довгострокових фінансових ресурсів населення на фондовому ринку, але з іншого боку – повинен виконувати свою соціальну функцію перед населенням і державою, підтримуючи і підвищуючи рівень добробуту громадян, тим самим знижуючи навантаження на держбюджет.

Список використаних джерел

1. Іваницька О. М. Державне регулювання розвитку фінансової інфраструктури: Монографія. Київ: Вид-во НАДУ, 2005. 276 с.
2. Серажим Ю. Моделі регулювання ринку цінних паперів : світовий та український досвід. Банківська справа. 2013. № 4. С. 64-72.
3. КУА ОЛІМП. Офіційний сайт. URL: <https://kua-olimp.com.ua/about/find-out/>
4. Соколова І. Ю. Американские депозитарные расписки. США. Канада (Институт США и Канады РАН). 2007. №1. С. 30.
5. Інституційні чинники розвитку фінансового сектору економіки в умовах ринкової трансформації: монографія / за заг. ред. В. М. Соболева. Київ: УБС НБУ, 2010. 350 с.
6. Петик Л. О., Теліжин І. Л. Діяльність інститутів спільного інвестування в Україні: стан та перспективи. Молодий вчений. № 11 (75), листопад, 2019 р.
7. Закон України «Про інститути спільного інвестування» № 2210-VIII від 16.11.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17>
8. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Офіційний сайт. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/>
9. Українська асоціація інвестиційного бізнесу. Офіційний сайт. URL: http://www.uaib.com.ua/abcpeople/abetka_isi/5909.

References

1. Ivanytska, O. M. (2005). *Derzhavne rehulivannia rozvytku finansovoi infrastruktury [State regulation of financial infrastructure development]. Monohrafiia. Kyiv: Vydavnytstvo NADU.*
2. Serazhym, Yu. (2013) *Modeli rehulivannia rynku tsinnykh paperiv : svitovyi ta ukrainskyi dosvid. [Models of securities market regulation: world and Ukrainian experience]. Bankivska sprava, 4. 64-72.*
3. KUA OLIMP. *Ofitsiynyi sait. URL: https://kua-olimp.com.ua/about/find-out/*
4. Sokolova, Y. Yu. (2007). *Amerikanskie depozitarnye raspiski. SshA [American depository receipts]. Kanada (Institut SShA i Kanady RAN). №1. S. 30.*
5. *Instytutsiini chynnyky rozvytku finansovoho sektoru ekonomiky v umovakh rynkovoi transformatsii: monohrafiia [Institutional officials for the development of the financial sector of the economy in the minds of the market transformation: monograph] za zah. red. V. M. Soboleva. Kyiv: UBS NBU, 2010. 350 s.*
6. Petyk, L. O., Telizhyn, I. L. (2019). *Diiialnist instytutiv spilnoho investuvannia v Ukraini: stan ta perspektyvy [Diyalnististiv Spilni Investuvannya in Ukraine: Standa and Prospec]. Molodyi vchenyi, 11 (75).*
7. *Zakon Ukrainy «Pro instytuty spilnoho investuvannia» № 2210-VIII vid 16.11.2017. [Law of Ukraine «On the Institute of Social Investment» No. 2210-VIII dated November 16, 2017.] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17*
8. *The National Commission on Securities and Stock Market. Ofitsiynyi sait. URL: https://www.nssmc.gov.ua/*
9. *Ukrainska asotsiatsiia investytsiinoho biznesu [Ukrainian Association of Investment Business]. Ofitsiynyi sait. URL: http://www.uaib.com.ua/abcpeople/abetka_isi/5909.*

ДАНИ ПРО АВТОРА

Городніченко Юлія Вадимівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди» вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав, 08401, Україна

e-mail: yuliyagorodnichenko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0473-8101
Researcher ID: AAG-6099-2019

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Городниченко Юлия Вадимовна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского 30, г. Переяслав, 08401, Украина
e-mail: yuliyagorodnichenko@gmail.com

DATA ABOUT AUTHOR

Horodnichenko Yuliia, Ph.D. in Economics, Associate Professor, Chair of Finances, Accounting and Taxation
Pereiaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
30 Sukhomlynsky Str., Pereyaslav, 08401, Ukraine
e-mail: yuliyagorodnichenko@gmail.com

УДК 001.8/657.633.5

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-47-75-81>

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ Й УДОСКОНАЛЕННЯ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ РОЗРАХУНКІВ З ДЕБІТОРАМИ ЗА НЕТОВАРНІМИ ОПЕРАЦІЯМИ

**Коцупатрий М. М.,
Пилипенко К. А.,
Кучеренко М. А.**

Предметом дослідження є організаційні та методичні аспекти здійснення обліку й внутрішньогосподарського контролю розрахунків з дебіторами за нетоварними операціями.

Метою статті визначено їх удосконалення щодо внутрішньогосподарського контролю.

Результати дослідження полягають у встановленні особливостей розрахунків з дебіторами за нетоварними операціями та їх обліку. Це дозволило визначити основні проблеми, функції, напрями, завдання їх внутрішньогосподарського контролю. Запропоновано основні заходи його удосконалення на організаційному (здійснення суцільних перевірок) та методичному рівні (на основі фактичних і документальних перевірок) з залученням інвентаризаційних та ревізійних комісій. Розроблено зміст етапів та розділів заключного звіту контрольних перевірок.

Галузь застосування результатів: підприємства, навчальні заклади з підготовки з фахівців по обліку та оподаткуванню, аналізу, контролю.

Висновки. Ефективність заключного етапу – етапу узагальнення та реалізації результатів контролю – повинна забезпечити аналітичність контрольних даних, задану на попередньому етапі. Вона означає, насамперед, розподіл відхилень витрат на виробництво за причинами їх виникнення, групування та кодування виявлених порушень за масштабом та впливом на господарський процес, системний зв'язок відхилень витрат на виробництво з центрами відповідальності, винними у порушеннях, посилення на документ, що містить слідчо-юридичне обґрунтування вини конкретних виконавців. Такий підхід дозволяє менеджменту підприємств своєчасно та результативно усувати порушення й не допускати їх у майбутньому.

Ключові слова: внутрішньогосподарський контроль, контроль розрахунків з дебіторами, нетоварні операції, інвентаризація.

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ РАСЧЕТОВ С ДЕБИТОРАМИ ПО НЕТОВАРНЫМ ОПЕРАЦИЯМ

**Коцупатрий М. М.,
Пилипенко К. А.,
Кучеренко М. А.**

Предметом исследования являются организационные и методические аспекты осуществления учета и внутреннего контроля расчетов с дебиторами по нетоварным операциям.

Целью статьи определено усовершенствование по внутрихозяйственного контроля.

Результаты исследования заключаются в установлении особенностей расчетов с дебиторами по нетоварным операциям и их учета. Это позволило определить основные проблемы, функции, направления,

задачи их внутреннего контроля. Предложены основные мероприятия его усовершенствования на организационном (осуществление сплошных проверок) и методическом уровне (на основе фактических и документальных проверок) с привлечением инвентаризационных и ревизионных комиссий. Разработано содержание этапов и разделов заключительного отчета контрольных проверок.

Область применения результатов: предприятия, учебные заведения по подготовке из специалистов по учету и налогообложению, анализа, контроля.

Выводы. Эффективность заключительного этапа – этапа обобщения и реализации результатов контроля – должна обеспечить аналитичность контрольных данных, заданную на предыдущем этапе. Она означает, прежде всего, распределение отклонений затрат на производство по причинам их возникновения, группировки и кодирования выявленных нарушений по масштабу и влиянию на хозяйственный процесс, системный связь отклонений затрат на производство с центрами ответственности, виновными в нарушениях, ссылки на документ, содержащий следственно-юридическое обоснование вины конкретных исполнителей. Такой подход позволяет менеджменту предприятий своевременно и результативно устранять нарушения и не допускать их в будущем.

Ключевые слова: внутрішньогосподарський контроль, контроль розрахунків з дебіторами, нетоварні операції, інвентаризація.

ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF IMPLEMENTATION AND IMPROVEMENT OF INTERNAL ECONOMIC CONTROL OF ACCOUNTS RECEIVABLE FOR NON-COMMODITY TRANSACTIONS

**Kotsupatryi Mikhail,
Pylypenko Kateryna,
Kucherenko Mykola**

The subject of the study is the organizational and methodological aspects of accounting and internal economic control of accounts receivable for non-commodity transactions.

The purpose of the article is to improve them regarding to the internal economic control.

The results of the study are in establishing the features of accounts receivable for non-commodity transactions and their accounting. This allowed us to identify the main problems, functions, directions and tasks of their internal economic control. The main measures for its improvement at the organizational (comprehensive audits) and methodological level (based on factual and documentary inspections) with the involvement of property survey boards and auditing commissions are proposed. The content of stages and sections of control inspections final report is developed.

Field of application of the results: enterprises, educational institutions training the specialists in accounting and taxation, analysis, control.

Conclusions. *The effectiveness of the final stage – the stage of generalization and implementation of control results – should ensure the analytical character of control data set in the previous stage. It means, first of all, the distribution of deviations of production costs by reasons of their occurrence, grouping and coding of irregularities detected by their scale and impact on the economic process, the systematic connection of deviations of production costs with the centres responsible for irregularities, reference to the document containing investigative and legal substantiation of the specific performers guilt. This approach allows the enterprises management to eliminate the irregularities effective and timely and to prevent them in the future.*

Key words: *internal economic control, control of accounts receivable, non-commodity transactions, inventory.*

JEL Classification: Q13, M41, M42

Актуальність теми. В умовах ринкової економіки бухгалтерський облік тісним чином переплітається з внутрішньогосподарським контролем. Адже останній є важливим інструментом управління та організації операційної діяльності. Він дозволяє надавати керівництву правдиву й своєчасну інформацію, зібрану на основі обліку, аналізу та оцінки. Особливо це стосується об'єктів та процесів, які перевіряються. Це допомагає реально, тобто неупереджено їх оцінити та прогнозувати, визначити напрями майбутнього розвитку, сприяє прийняттю правильних управлінських рішень.

Ступінь вивчення проблеми. Питання обліку й внутрішньогосподарського контролю розрахунків з дебіторами за нетоварними операціями висвітлювалися у працях провідних вітчизняних науковців: М. Ігнатенко, Л. Мармуль, Н. Новак, Л. Гуцаленко, М. Коцупатрий, У. Марчук, К. Багрій, В. Непочатова, О. Добровольська, В. Скоробагатова та інші.

Вони стосуються організації обліку, його методичних та практичних аспектів здійснення. Організація та методичне забезпечення внутрішньогосподарського контролю потребують подальших розробок, оскільки їх приділено уваги значно менше.

Метою статті є встановлення особливостей здійснення розрахунків з дебіторами за нетоварними операціями та їх обліку й на основі цього, – обґрунтування організаційних та методичних засад розвитку й удосконалення їх внутрішньогосподарського контролю.

Виклад основного матеріалу. Організація внутрішньогосподарського контролю передбачає встановлення його мети і завдань. Для її здійснення необхідно побудувати відповідну структури контролю та

її зв'язок з організаційною структурою управління підприємством в цілому. Доцільно здійснити вибір головних параметрів, актуальних для діяльності підприємства, за необхідності створення підрозділу з внутрішньогосподарського контролю. Необхідно призначити працівників-контролерів або покласти обов'язків з контролю на існуючих співробітників, налагодити координацію між його суб'єктами.

Регламентацію функцій служб (осіб) з контролю, розробку внутрішніх документів, які визначають проведення контролю на даному підприємстві, інформаційне забезпечення контролю, виконання контрольних заходів; технологію отримання даних, планування контролю; систему норм і нормативів, внутрішніх стандартів, внутрішньої звітності. Органами внутрішньогосподарського контролю на підприємстві можуть бути постійно діючі інвентаризаційні комісії, ревізійні комісії, відділи внутрішнього контролю підприємств, окремі контролери у структурних підрозділах та ін.

Слід зазначити, що внутрішньогосподарський контроль на підприємстві здійснюється безперервно. Окремі контрольні заходи проводяться в залежності від виникнення такої необхідності. Керівництво підприємства самостійно встановлює склад, терміни і періодичність процедур контролю. Суб'єктами внутрішньогосподарського контролю виступають особа або група осіб, які наділені відповідними правами та обов'язками зі здійснення контрольних функцій над об'єктами контролю.

При цьому основоположні концепції контролю передбачають, що саме адміністрація, а не контролери повинні встановити належну систему контролю і забезпечити її функціонування. Це відповідає загальному методологічному концептуальному підходу, згідно з яким адміністрація несе відповідальність за підготовку фінансової звітності відповідно до прийнятих бухгалтерських принципів і процедур. У зв'язку з цим адміністрація підприємства повинна розробити таку систему внутрішнього контролю, яка б могла забезпечити достатню упевненість у тому, що фінансова звітність представлена об'єктивно. Так, основними функціями служби внутрішнього контролю визначено:

- контроль за формуванням витрат за місцем їх виникнення, основними технологічними процесами та окремими видами діяльності підприємства;
- виявлення відхилень від затверджених кошторисів і нормативів, аналіз їх причин, встановлення осіб, винних у цьому;
- пошук внутрішніх резервів поліпшення фінансово-господарської діяльності й контроль за дотриманням податкового законодавства;
- проведення перевірок діяльності структурних підрозділів з метою забезпечення ефективності та точності бухгалтерських даних і збереження активів підприємства;
- складання та надання висновків і звітів під час проведення перевірок, забезпечення необхідною інформацією керівництва підприємства.

Об'єктом внутрішнього контролю мають бути: система бухгалтерського обліку підприємства, достовірність звітності, стан майна, забезпеченість власними обіговими коштами, фінансова стійкість, платоспроможність, якість роботи економічних служб, оподаткування, нормування організації виробництва, виконавча дисципліна тощо. Об'єктами внутрішнього контролю розрахунків з дебіторами є облік дебіторської заборгованості, що виникає в результаті господарських операцій, повнота відповідних виплат та записів в обліку при поверненні товарів і визнанні претензій.

Також це наявність реєстрації всіх виданих авансів, підрахунків у бухгалтерських книгах (відомостях, журналах), правильність розрахунку резерву сумнівних боргів, списання безнадійних боргів і їх віднесення на витрати звітного періоду. Для здійснення контролю створюється і працює постійно діюча інвентаризаційна комісія, а перед складанням річної звітності створюються робочі інвентаризаційні комісії. Інвентаризаційна комісія – це колективний орган, що формується з групи осіб, які наділяються певними правами для встановлення фактичної наявності і стану майна та фінансових зобов'язань підприємства, прийняття рішення за результатами проведених інвентаризацій.

При перевірці дебіторської заборгованості вона зобов'язана: виявляти за відповідними документами залишки дебіторської заборгованості і ретельно перевіряти обґрунтованість сум, які обліковуються на рахунках; встановлювати терміни виникнення дебіторської заборгованості, її реальність, осіб, винних у пропуску термінів позовної давності, перевіряти вжиті заходи щодо стягнення заборгованості; перевіряти звіти підзвітних осіб за виданими авансами із врахуванням їхнього цільового призначення; перевіряти обґрунтованість відображеної в бухгалтерському обліку заборгованості за нестачами та крадіжками; приділяти увагу перевірці дат виникнення і строків погашення дебіторської заборгованості, простроченій заборгованості, а також оцінюванню дебіторської заборгованості.

На підприємствах також доцільно створювати ревізійні комісії. Ревізійна комісія здійснює контроль за діяльністю керівництва підприємства. Порядок діяльності, склад та умови оплати праці затверджуються зборами, які її обрали. У період ревізії за необхідності до програм і планів її проведення вносять зміни та доповнення. У випадках, коли перевірку здійснює один фахівець, робочий план не складається. Результати перевірки викладаються у звіті ревізійної комісії.

З метою проведення контролю розрахункових операцій необхідно використовувати різні методи перевірки. Слід проводити суцільні чи вибіркові інвентаризації розрахунків. При проведенні внутрішньогосподарського контролю дебіторської заборгованості перевіряючі особи повинні встановити: реальність дебіторської заборгованості; причини та терміни виникнення дебіторської заборгованості; правильність відображення у

бухгалтерському балансі залишків; реальність повернення та обґрунтованість списання заборгованості; суми дебіторської заборгованості, з яких минув строк позовної давності; правильність відображення заборгованості на рахунках обліку та у фінансовій звітності; наявність актів звірки розрахунків чи гарантійних листів, в яких боржники визнають свою заборгованість та дотримання строків позовної давності.

Важливим практичним питанням є оцінка дебіторської заборгованості для відображення її балансі підприємства. Згідно з П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», вона має відобразитись у Балансі за чистою реалізаційною вартістю, тобто за реальною сумою заборгованості, яку воно може мати. За даними бухгалтерської звітності визначається цілий ряд показників, що характеризують стан заборгованості, наприклад: частка сумнівної дебіторської заборгованості у загальному обсязі, оборотність дебіторської тощо. Організаційну роботу на місці перевірки здійснює керівник ревізійної групи. Вона полягає в уточненні і конкретизації завдань, передбачених програмою перевірки. У разі необхідності він може надати ревізорам додаткову методичну і практичну допомогу з питань перевірки; контролювати стан трудової і виконавської дисципліни. Якщо виникають суперечки або конфліктні ситуації між перевіряльниками і керівниками об'єкта, що ревізується, об'єктивно вирішує ці проблеми. Також керівник групи розглядає і вирішує по суті звернення керівників об'єкта контролю з питань перевірки.

В сучасних умовах реалізується кілька важливих напрямів внутрішньогосподарського контролю. Так, це контроль розрахунків з підзвітними особами. Його джерелами є: накази й розпорядження по підприємству, авансові звіти з прикладеними документами, дані аналітичного і синтетичного обліку по рахунку 372 «Розрахунки з підзвітними особами». Спочатку перевіряючий встановлює, чи визначено коло осіб, що мають право одержувати гроші під звіт. Список осіб, яким можна видавати гроші в підзвіт, затверджується наказом керівника підприємства. Аванси в підзвіт видаються із каси підприємства для операційно-господарських витрат і на службові відрядження, тому необхідно перевірити використання підзвітних сум за цільовим призначенням.

Ретельно перевіряються авансові звіти про використання коштів наданих на відрядження або під звіт. При цьому встановлюється наявність відміток у посвідченні про відрядження щодо прибуття й вибуття і звіряються їх дати з компостерами проїзних квитків, перевіряється правильність оплати добових, квартирних і проїзних. Останнім етапом контролю розрахунків з підзвітними особами є перевірка достовірності записів, пов'язаних з обліком підзвітних сум. Вона встановлюється шляхом зіставлення записів у регістрах синтетичного обліку з авансовими звітами та касовими документами, – ці суми мають збігатись.

Розрахунки по претензіям обліковуються на балансовому рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами» субрахунку 374 «Розрахунки за претензіями». Контроль розрахунків за претензіями, відшкодувань завданих збитків різними дебіторами і кредиторами передбачає попереднє з'ясування наявності заборгованості з боку працівників підприємства, а також причини її виникнення. За кожною претензією контролеру необхідно перевірити її обґрунтованість і правильність оформлення документів.

Перевіряючому потрібно знати, що недотримання термінів пред'явлення претензій використовується часто для приховування фактів крадіжок, зловживань. У зв'язку з цим необхідно вивчити причини відмови постачальників у задоволенні претензій, протоколи розгляду претензійних справ у суді. Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків ведуться на балансовому рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами», субрахунку 375 «Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків». Перевіряючи такі розрахунки, необхідно з'ясувати суми нестач і крадіжок та встановити, чи дотримано строків і порядку їх розгляду, як забезпечується їх відшкодування. Особливо ретельно треба вивчити факти списання нестач і втрат на витрати виробництва чи на збитки за рішенням керівника підприємства, у випадку затвердження судом виконавчих документів.

Зокрема, перевіряється правильність і своєчасність оформлення матеріалів з нестач і псування з причини неналежного оформлення матеріалів. У результаті перевірки важливо з'ясувати причини виникнення нестач і псування (поганий стан складських приміщень, порушення правил приймання і відпуску матеріальних цінностей за кількістю і якістю із одного підрозділу в інший). Слід також з'ясувати, чи правильно визначено суму збитків (сума збитків розраховується за ринковими цінами даної місцевості). Крім того, перевіряється забезпечення на підприємстві відшкодування матеріальних збитків (нестач, витрат), порядок організації контролю за утримання заборгованості за виконавчими листами.

Інвентаризація – один із найважливіших методів бухгалтерського обліку, яким забезпечуються перевірка і документальне підтвердження достовірності даних бухгалтерського обліку про наявність і стан матеріальних і нематеріальних активів, іншого майна, капіталу, інвестицій, розрахунків, резервів і зобов'язань. Завдання інвентаризації дебіторської заборгованості полягають у встановленні фактичної наявності дебіторської заборгованості; розробці пропозицій щодо врегулювання розбіжностей та поліпшення обліку і контролю дебіторської заборгованості на підприємстві; перевірці обґрунтованості записів на рахунках і в регістрах обліку розрахунків з дебіторами.

Закінчення контролю дій за часом є умовним, оскільки вони під час проведення перевірки поступово переходять у наступний, третій етап ревізійного процесу – оформлення матеріалів ревізії (перевірки). Результати перевірки викладаються у звіті ревізійної комісії. Реалізація матеріалів перевірки є завершальним, але дуже важливим етапом ревізійного процесу. Адже треба забезпечити усунення виявлених порушень, мінімізувати їх результати і налагодити фінансово-господарську діяльність таким чином, щоб забезпечити виконання завдань, які стоять перед підприємством, установою чи організацією.

За результатами ревізії фінансово-господарської діяльності Ревізійна комісія складає Звіт, який повинен містити:

- підтвердження достовірності даних, що містяться у звітах та інших фінансових документах;
- інформацію про факти порушення порядку ведення бухгалтерського обліку та надання фінансової звітності, встановленого чинними нормативно-правовими актами при здійсненні фінансово-господарської діяльності підприємства.

Звіт включає такі елементи: вступну частину; основну; заключну. У вступній частині звіту вказується: підстава функціонування контролюючого підрозділу; склад членів підрозділу, що брали участь у здійсненні конкретних процедур; масштаб перевірки; перелік нормативно-правових актів; перелік об'єктів; інформаційне забезпечення внутрішньогосподарського контролю. В основній частині зазначаються форми здійснення внутрішньогосподарського контролю, детально описуються методи і процедури, що застосовувались суб'єктом контролю. Заключна частина містить інформацію щодо відхилень та їх наслідків. За результатами перевірок також складають Акт.

Акт – це двосторонній документ, у якому знаходиться відображення наслідків внутрішньогосподарських перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій та перелік фактів виявлених порушень. Акти можуть бути проміжними або загальними. Проміжні акти складаються за результатами інвентаризації коштів, товарно-матеріальних цінностей, каси. Загальний акт складається після закінчення внутрішньогосподарських перевірок. Він підписується керівником ревізійної групи та головним бухгалтером.

Висновки. Ефективність заключного етапу – етапу узагальнення та реалізації результатів контролю – повинна забезпечити аналітичність контрольних даних, задану на попередньому етапі. Вона означає, насамперед, розподіл відхилень витрат на виробництво за причинами їх виникнення, групування та кодування виявлених порушень за масштабом та впливом на господарський процес, системний зв'язок відхилень витрат на виробництво з центрами відповідальності, винними у порушеннях, посилання на документ, що містить слідчо-юридичне обґрунтування вини конкретних виконавців. Такий підхід дозволяє менеджменту підприємств своєчасно та результативно усувати порушення й не допускати їх у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Пантелєєв, В. П. (2009). *Основи координації внутрішньогосподарського контролю підприємств. Вісник Хмельницького національного університету*, (1), 220-223.
2. Баєрій К. Л. (2012). *Внутрішньогосподарський контроль матеріальних запасів в сучасних кризових умовах господарювання. Сучасні кризові явища в економіці і проблеми облікового, контрольного і аналітичного забезпечення управління підприємством: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (25 травня 2012 р). Луцьк: РВВ Луцького національного технічного університету*, с.16.
3. Гуцаленко Л. В., Коцупатрий М. М., Марчук У. О. (2014). *Внутрішньогосподарський контроль : навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури».*
4. Мармуль Л. О., Новак Н. П. (2018). *Проблеми та перспективи удосконалення обліку та контролю виробничих запасів аграрних підприємств на засадах автоматизації. Теорія та методологія обліку, оподаткування, аудиту та аналізу в системі інформаційного забезпечення управління суб'єктами господарювання: колективна монографія. За ред. д.е.н., проф. О.А. Сарапіної; ХНТУ. Херсон, Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С., 202-211.*
5. Непочатова, В. С. (2016). *Внутрішній контроль розрахунків з покупцями та замовниками. Молодий вчений*, (3 (30)), 134-138.
6. Аранчій, В. І., Аранчій, Д. С., Ігнатенко, М. М. (2016). *Державне регулювання діяльності підприємств з виробництва органічної продукції та контроль за її якістю. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*, (2 (13)), 10-16.
7. Добровольська, О. В. (2010). *Сучасна система організації контролю за дебіторською заборгованістю підприємств. Вісник Запорізького національного університету*, (1), 5-11.
8. Ігнатенко, М. М., Сарапіна, О. А. (2018). *Вплив автоматизації обліку та фінансової звітності на безпеку підприємств. Економічний вісник університету*. (38), 47-53.
9. Кучеренко, М. (2018). *Методичні засади бухгалтерського обліку і контролю діяльності сільськогосподарських кооперативів та їх особливості. Економічний вісник університету*, (39), 22-29. <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-22-29>
10. Скоробогатова, В. В. (2012). *Методика внутрішнього контролю операцій з дебіторською заборгованістю як складовою змішаних активів підприємства. Економічні науки*. (4 (70)), 96-104.
11. Ігнатенко М. М., Мармуль Л. О., Леваєва Л. Ю., Романюк І. А. (2019). *Ідентифікація сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у сукупності форм організації діяльності на селі. Агросвіт*. (17), 3–7.
12. Marmul, L. O., Ignatenko, M. M., Ushakov, D. S., Kuchyn, S. P. (2019). *Transformation of approaches to determine influence factors in the economic development models. International Journal of Economics & Business Administration*, vol. VII, iss. 2, 290-301.

References

1. Panteleiev, V. P. (2009). *Osnovy koordynatsii vnutrishnohospodarskoho kontroliu pidpriemstv*

[Fundamentals of coordination of internal control of enterprises]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, (1), 220-223.

2. Bahrii K. L. (2012). *Vnutrishnohospodarskyi kontrol materialnykh zapasiv v suchasnykh kryzovykh umovakh hospodariuvannya [Internal control of inventories in the current crisis of management]*. *Suchasni kryzovi yavyscha v ekonomitsi i problemy oblikovoho, kontrolnoho i analitychnoho zabezpechennia upravlinnia pidpriemstvom: materialy V Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (25 travnia 2012 r)*. Lutsk: RVV Lutskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu, s.16.

3. Hutsalenko L. V., Kotsupatryi M. M., Marchuk U. O. (2014). *Vnutrishnohospodarskyi kontrol [Internal control]: navch. posib*. Kyiv : «Tsentр uchbovoi literatury».

4. Marmul L. O., Novak N. P. (2018). *Problemy ta perspektyvy udoskonalennia obliku ta kontroliu vyrobnychykh zapasiv ahrarnykh pidpriemstv na zasadakh avtomatyzatsii [Problems and prospects of improving the accounting and control of production stocks of agricultural enterprises on the basis of automation]*. *Teoriia ta metodolohiia obliku, opodatkuvannia, audytu ta analizu v systemi informatsiinoho zabezpechennia upravlinnia subiektamy hospodariuvannia: kolektyvna monohrafiia*. Za red. d.e.n., prof. O.A. Sarapinoi; KhNTU. Kherson, Knyzhkove vydavnytstvo FOP Vyshemyrskyi V.S., 202-211.

5. Nepochatova, V. S. (2016). *Vnutrishnii kontrol rozrakhunkiv z pokuptsiamy ta zamovnykamy [Internal control of settlements with buyers and customers]*. *Molodyi vchenyi*, (3 (30)), 134-138.

6. Aranchii, V. I., Aranchii, D. S., Ihnatenko, M. M. (2016). *Derzhavne rehuliuвання diialnosti pidpriemstv z vyrobnytstva orhanichnoi produktsii ta kontrol za yii yakistiu [State regulation of the activities of enterprises for the production of organic products and control over its quality]*. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, (2 (13)), 10-16.

7. Dobrovolska, O. V. (2010). *Suchasna systema orhanizatsii kontroliu za debitorskoiu zaborhovanistiu pidpriemstv [Modern system of organization of control over receivables of enterprises]*. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, (1), 5-11.

8. Ihnatenko, M. M., Sarapina, O. A. (2018). *Vplyv avtomatyzatsii obliku ta finansovoi zvitnosti na bezpeku pidpriemstv [The effect of automation of accounting and financial statements on enterprises safety]*. *Ekonomichnyi visnyk universytetu - University Economic Bulletin*, (38), 47-53.

9. Kucherenko, M. (2018). *Metodychni zasady bukhhalterskoho obliku i kontroliu diialnosti silskohospodarskykh kooperatyviv ta yikh osoblyvosti [Methodological bases of accounting and control of agricultural cooperatives activities and their features]*. *Ekonomichnyi visnyk universytetu*, (39), 22-29. <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-22-29>

10. Skorobohatova, V. V. (2012). *Metodyka vnutrishnoho kontroliu operatsii z debitorskoiu zaborhovanistiu yak skladovoiu zmishanykh aktyviv pidpriemstva [Methods of internal control of receivables as a component of mixed assets of the enterprise]*. *Ekonomichnyi nauky*. (4 (70)), 96-104.

11. Ignatenko, N., Marmul, L., Levaieva, L. and Romaniuk, I. (2019). *Identyfikatsiia silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv u sukupnosti form orhanizatsii diialnosti na seli [Identification of agricultural service cooperatives in the aggregate forms of organization of activities in rural areas]*. *Ahrosvit - Agrosvit*. (17), 3-7.

12. Marmul, L. O., Ignatenko, M. M., Ushakov, D. S., Kuchyn, S. P. (2019). *Transformation of approaches to determine influence factors in the economic development models*. *International Journal of Economics & Business Administration*, VII, 2, 290-301.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Коцупатрий Михайло Миколайович, кандидат економічних наук, професор, професор кафедри обліку і оподаткування

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,

ORCID ID: 0000-0001-9014-5809

e-mail: apk_kneu@ukr.net

Пилипенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри бухгалтерського обліку та економічного контролю,

Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава, Україна.

ORCID ID: 0000-0003-3170-1208

Researcher ID: Q-9306-2016

e-mail: kateryna.pylypenko@pdaa.edu.ua

Кучеренко Микола Анатолійович, старший викладач кафедри фінансів, обліку та оподаткування, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,

ORCID ID: 0000-0002-7840-0755

e-mail: mak24.75@meta.ua

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Коцупатрий Михаил Николаевич, кандидат экономических наук, профессор, профессор кафедры учета и налогообложения

Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

e-mail: apk_kneu@ukr.net

Пилипенко Катерина Анатольевна, доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры бухгалтерского учета и экономического контроля, Полтавская государственная аграрная академия, м. Полтава, Украина.

e-mail: kateryna.pylypenko@pdaa.edu.ua

Кучеренко Николай Анатольевич, старший преподаватель кафедры финансов, учета и налогообложения, ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»,

e-mail: mak24.75@meta.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Kotsupatryi Mikhail, Candidate of Science (Economics), Professor, Professor Department of Accounting and Taxation,

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,

e-mail: apk_kneu@ukr.net

Pylypenko Kateryna, Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Accounting and Economic Control,

Poltava State Agrarian Academy, Poltava, Ukraine,

e-mail: kateryna.pylypenko@pdaa.edu.ua

Kucherenko Mykola, Senior Lecturer of the Department of Finance, Accounting and Taxation, Pereiaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University,

e-mail: mak24.75@meta.ua

УДК 336.14:352(477)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-47-81-92>

ВПЛИВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ

Слюсар С. Т.

Предметом дослідження є аналіз впливу децентралізації на формування місцевих бюджетів України.

Метою роботи є пошук вирішення проблемних аспектів формування самодостатніх, фінансово спроможних громад шляхом аналізу впливу децентралізації на формування місцевих бюджетів та бюджетів об'єднаних територіальних громад.

Методи, що були використані в процесі дослідження. У процесі дослідження використовувався комплекс загальнонаукових методів і прийомів, а саме: порівняльного аналізу та синтезу, абстрагування, метод індукції та дедукції, ідеалізації, узагальнення, аналогії, моделювання, а також спеціальних – експертного опитування, групування, прогнозування.

Результати роботи. На сьогоднішній день децентралізація є найбільш ефективним та дієвим способом забезпечення фінансової автономії та стійкості місцевих органів влади через передачу їм потужних джерел бюджетних надходжень, раніше закріплених за центральним урядом, та розширенням фінансової бази адміністративно-територіальних формувань. Тобто запровадження нової моделі фінансового забезпечення місцевих бюджетів полягає у розширенні прав місцевих органів влади, джерел їх формування, наданні їм повної бюджетної самостійності та створення реального підґрунтя для виконання своїх повноважень. І у зв'язку із змінами до Бюджетного кодексу щодо запровадження середньострокового планування, для працівників фінансових служб є актуальним питання звітності та оцінки ефективності бюджетних програм.

Галузь застосування результатів: територіальні громади України.

Висновки. Однією з важливих проблем формування місцевих бюджетів є забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів та формування міжбюджетних відносин з метою підвищення рівня фінансової самодостатності шляхом посилення бюджетної децентралізації. Для того щоб громада була здатною забезпечити виконання своїх завдань, вона повинна володіти відповідним обсягом фінансових ресурсів, які є необхідними для покриття власних витрат. Ймовірно, що формування фінансово самодостатніх адміністративно-територіальних одиниць потребує змін не тільки у податковому та бюджетному законодавстві, але й у територіальних розмірах громад, районів та регіонів.

Ключові слова: децентралізація, місцеві бюджети, власні доходи місцевих бюджетів, місцеві податки та збори, органи місцевого самоврядування, об'єднана територіальна громада, сільська територія.

ВЛИЯНИЕ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ НА ФОРМИРОВАНИЕ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ УКРАИНЫ

Слюсар С. Т.

Предметом исследования является анализ влияния децентрализации на формирование местных бюджетов Украины.

Целью работы является поиск решения проблемных аспектов формирования самодостаточных, финансово самостоятельных общин путем анализа влияния децентрализации на формирование местных бюджетов и бюджетов объединенных территориальных общин.

Методи, которые были использованы в процессе исследования. В процессе исследования использовался комплекс общенаучных методов и приемов, а именно: сравнительного анализа и синтеза, абстрагирования, метод индукции и дедукции, идеализации, обобщения, аналогии, моделирования, а также специальных – экспертного опроса, группировки, прогнозирования.

Результаты работы. На сегодняшний день децентрализация является наиболее эффективным и действенным способом обеспечения финансовой автономии и устойчивости местных органов власти путем передачи им мощных источников бюджетных поступлений, ранее закрепленных за центральным правительством, и расширением базы административно-территориальных формирований. То есть введение новой модели финансового обеспечения местных бюджетов состоит в расширении прав местных органов власти, источников их формирования, предоставления им полной бюджетной самостоятельности и создании реальной почвы для выполнения своих полномочий. И в связи с изменениями в Бюджетный кодекс о введении среднесрочного планирования, для работников финансовых служб актуален вопрос отчетности и оценки эффективности бюджетных программ.

Область применения результатов: территориальные общины Украины.

Выводы. Одной из важных проблем формирования местных бюджетов является обеспечение сбалансированного социально-экономического развития регионов и формирования межбюджетных отношений с целью повышения уровня финансовой самостоятельности путем усиления бюджетной децентрализации. Для того чтобы община была способной обеспечить выполнение своих задач, она должна обладать соответствующим объемом финансовых ресурсов, необходимых для покрытия собственных расходов. Вероятно, что формирование финансово самостоятельных административно-территориальных единиц требует изменений не только в налоговом и бюджетном законодательстве, но и в территориальных размерах общин, районов и регионов.

Ключевые слова: децентрализация, местные бюджеты, собственные доходы местных бюджетов, местные налоги и сборы, органы местного самоуправления, объединенная территориальная община, сельская территория.

IMPACT OF DECENTRALIZATION ON UKRAINE LOCAL BUDGETS FORMATION

Sliusar Svitlana

The subject of the research is an analysis of the decentralization impact on Ukraine local budgets formation.

The purpose of this study is to find a solution to the problematic aspects of the formation of self-sufficient, financially wealthy communities by analyzing the impact of decentralization on the formation of local budgets and the budgets of the combined territorial communities.

Method or methodology for conducting research. The study used a set of general scientific methods and techniques, namely: comparative analysis and synthesis, abstraction, the method of induction and deduction, idealization, generalization, analogy, modeling, as well as special - expert survey, grouping, forecasting.

Results of work. Decentralization today is the most effective and efficient way to ensure the financial autonomy and sustainability of local authorities by transferring to them the powerful sources of budget revenues previously assigned to the central government, and expanding the financial base of administrative-territorial formations. That is, the introduction of a new model of financial support for local budgets consists in expanding the rights of local authorities, the sources of their formation, giving them full budgetary independence and creating real ground for the exercise of their powers. And in connection with the amendments to the Budget Code on the introduction of medium-term planning, the issue of reporting and evaluating the effectiveness of budget programs is relevant for financial services workers.

The field of application of results: territorial communities of Ukraine.

Conclusions according to the article. One of the important problems in the formation of local budgets is to ensure balanced socio-economic development of the regions and the formation of inter-budgetary relations in order to increase the level of financial self-sufficiency by strengthening budgetary decentralization. In order for the community to be able to carry out its tasks, it must have adequate financial resources to cover its own expenses. It is likely that the formation of financially self-sufficient administrative-territorial units requires changes not only in tax and budgetary legislation, but also in the territorial size of communities, districts and regions.

Keywords: decentralization, local budgets, own revenues of local budgets, local taxes and fees, local self-government bodies, united territorial community, rural territory.

JEL Classification: H61, H72, H81, E59

Постановка проблеми. В умовах кризового періоду розвитку української державності, питання бюджетної децентралізації виходять на перший план, оскільки саме децентралізація є однією з базових умов незалежної та ефективної діяльності органів місцевої влади, а шляхом впливу на процеси ухвалення рішень збільшує можливість участі місцевої влади у розвитку регіонів та територіальних громад. Аналіз проходження процесів децентралізації в Україні та їх результатів є обов'язковим елементом з метою визначення проблемних аспектів та пошуку напрямів удосконалення механізму бюджетного регулювання, спрямованих на розв'язання нагальних завдань реалізації реформи бюджетної децентралізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз проблем формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації в Україні знайшли своє відображення у працях Т. М. Барановської, О. В. Вознюк,

Л. Демиденко, Н. М. Євтушенко, Я. Казюк, С. О. Коваленко, І. В. Макарчук, В. В. Мамонової, Н. А. Науменко, С. В. Онищенко, В. І. Пальчук та інших вітчизняних науковців. Однак, на нашу думку, процеси реорганізації формування місцевих бюджетів в умовах реформи місцевого самоврядування потребують системного всебічного аналізу з метою оцінки реалізації бюджетної децентралізації в Україні.

Мета статті – пошук вирішення проблемних аспектів формування самодостатніх, фінансово спроможних громад шляхом аналізу впливу децентралізації на формування місцевих бюджетів та бюджетів об'єднаних територіальних громад (ОТГ) та ознайомлення із правилами складання звітності про виконання бюджету, про мережу, штати та контингенти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливою складовою повноцінного розвитку України в умовах бюджетної децентралізації є формування фінансово забезпечених органів місцевого самоврядування (ОМС), тобто стабільних та достатніх джерел їх наповнення для ефективного виконання ними делегованих, переданих на місця та власних повноважень з одного боку та оперативного вирішення завдань соціально-економічного характеру на рівні територіальної громади – з іншого.

Майже в кожній країні місцеві бюджети є найбільш чисельною ланкою бюджетної системи. В Україні налічується більше 10 тисяч місцевих бюджетів. До реформи місцевого самоврядування більше 70% ресурсів зосереджувалося в державному бюджеті, решта – більше 20% – у місцевих бюджетах [9].

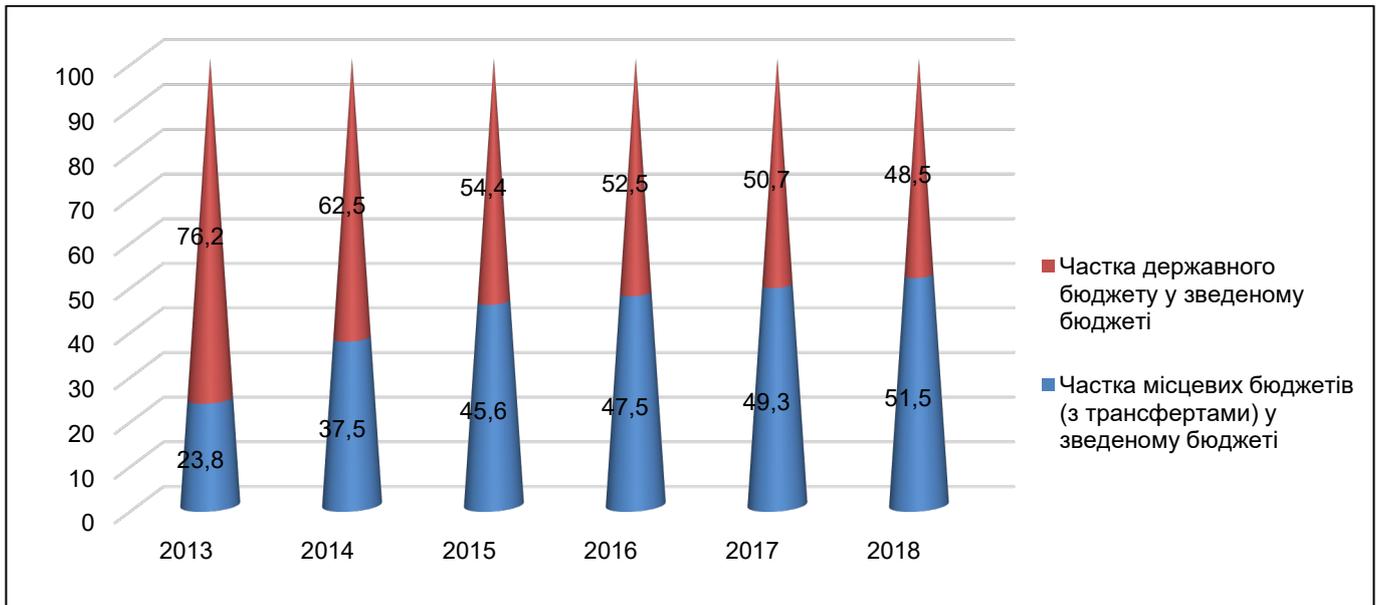

Рисунок 1. Динаміка частки місцевих бюджетів (з трансфертами) у зведеному бюджеті України за 2013 – 2018 рр., %

Примітка. Сформовано автором на основі джерел [8, 12]

Починаючи із 2014 року (рис. 1) спостерігається поступове збільшення частки місцевих бюджетів у зведеному бюджеті (з 37,5% у 2014 році до 51,5% у 2018 році), що, безпосередньо, вказує на зміцнення фінансової бази ОМС та є, на нашу думку, прямим наслідком реалізації Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, ухваленої 1 квітня 2014 року.

Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено, що «місцеві бюджети мають бути достатніми для здійснення ОМС наданих їм законом повноважень і забезпечення мешканців відповідних громад якісними публічними послугами». Як вже зазначалося, в контексті аналізу впливу децентралізаційних процесів на місцеві бюджети України досить велика увага приділяється питанням і проблемам, що стосуються саме формування їх дохідної частини та пошуку і реалізації резервів її наповнення.

Разом з тим, варто відмітити, значне збільшення державної підтримки на розвиток громад та розбудову інфраструктури (рис. 2), що є ще одним позитивним наслідком бюджетної децентралізації і, безпосередньо, кроком від бюджетів «проїдання» до бюджетів розвитку.

Станом на 1 серпня 2018 року обсяг загальної бюджетної підтримки місцевим органам влади на розвиток територіальних громад та розбудову їх інфраструктури склав 14,9 млрд. грн, що більше майже у 30 разів, порівняно з 2015 роком (0,5 млрд. грн.). За ці кошти було реалізовано 5904 проекти з підтримки місцевого та регіонального розвитку, а 523 ОМС отримали кошти на проекти соціально-економічного розвитку [6], що дає змогу, за підтримки провідних ресурсів держави, впроваджувати власні стратегії розвитку.

Таким чином, дослідження впливу бюджетної децентралізації на місцеві бюджети України показали значні позитивні зрушення в системі місцевого самоврядування країни. Крім того, що завдяки реформі муніципалітети стали більш незалежними та самодостатніми, у них з'явилися «серйозні» кошти (за рахунок збільшення власних надходжень), які вони абсолютно спокійно, без будь якої вказівки із центру, можуть

використовувати на потреби та розвиток громади що, безумовно, є однією із суттєвих переваг фінансової децентралізації. У зв'язку із змінами до Бюджетного кодексу щодо запровадження середньострокового планування, для працівників фінансових служб ОТГ є актуальним питання звітності та оцінки ефективності бюджетних програм.

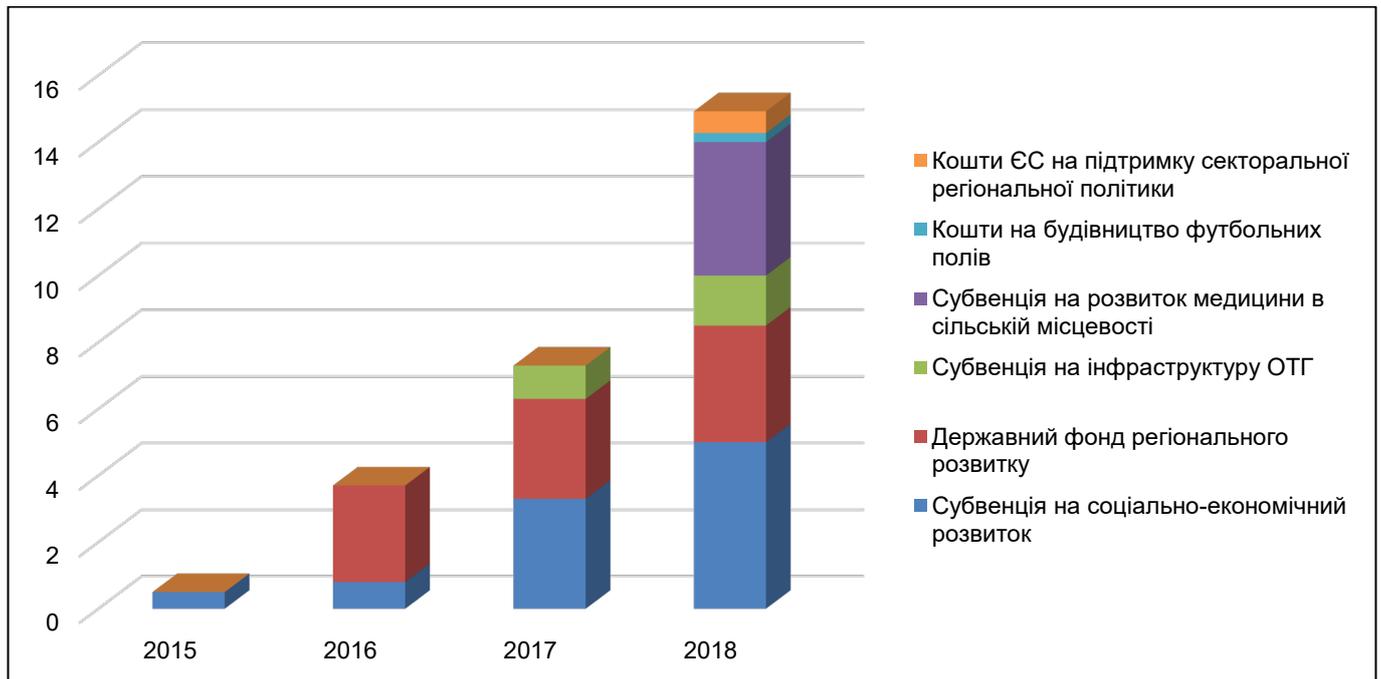

Рисунок 2. Динаміка державної підтримки на розвиток громад та розбудову інфраструктури за 2015–2018 рр., млрд. грн.

Примітка. Сформовано на основі джерела [24]

Програмно-цільовий метод передбачає перехід від фінансування бюджетних установ за залишковим принципом до ефективного використання бюджетних коштів, що полягає в закладенні принципу ефективності на тривалий період. Варто зауважити, що останні зміни до Бюджетного кодексу, а це означає перехід на середньострокове планування і формування бюджетних програм виключно з огляду на стратегію соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Фінансисти ОТГ повинні вміти аналізувати дані звітності та користуватись програмним забезпеченням з цих питань, фінансова звітність подається ОТГ до відповідного Департаменту ОДА. За новим законодавством показники фінансової звітності громад повинні бути публічними, адже бюджетний процес будується на принципах прозорості.

ОТГ мають розуміти, що звітність є дзеркалом їх діяльності, адже звітні дані за формами, що доводить Міністерство фінансів, формуються за кількома аспектами – це звітність бюджетних установ, ефективність використання коштів та виконання бюджетних програм. Громади отримують фінансову інформацію від Держказначейства і повинні звірити, проаналізувати дані, оформити їх у вигляді пояснювальної записки та подати до Департаменту фінансів. Більшість ОТГ України вчасно та професійно подає фінансову звітність, але в окремих громадах потрібно звернути увагу на слабкість кадрового потенціалу. Наприклад, якщо ОТГ повертає кошти до Державного бюджету, як не використані, то це означає, що фінансова служба громади не забезпечує ефективний бюджетний процес. Громада не отримала послуги, не реалізовані інфраструктурні проекти, а кошти мали б піти на розбудову соціальної сфери. І саме звітність дає можливість ОТГ проаналізувати показники та забезпечити сталі і вчасне фінансування соціально-економічного розвитку території.

На питання фінансової звітності увага зверталась завжди, але з прийняттям середньострокового планування, бюджети стали аналізуватись більш глибоко. Оцінка ефективності місцевих бюджетів допомагає зрозуміти шляхи економії коштів та запровадження оптимальних програм в ОТГ, адже ми використовуємо порівняльну базу минулих періодів і розуміємо, де спрацювали на позитив і розвиток. От ми запровадили енергомоніторинг всіх бюджетних установ і за підсумками року зрозуміли, що багато приміщень неефективно використовуються, тож на часі – оптимізація роботи певних сфер із збереженням повного обсягу соціально-культурних послуг.

Традиційно систему індикаторів поділяють на три групи: економічну, соціальну та екологічну, які в свою чергу діляться на безліч підгруп. Наприклад, економічні індикатори можна об'єднати в такі підгрупи: виробничо-економічні, структурні, інвестиційні, фінансові, зовнішньоекономічної діяльності, науково-технічного потенціалу; соціальні – об'єднують індикатори життєвого рівня населення, стану трудових ресурсів, здоров'я населення, демографічної ситуації та криміногенної ситуації [1]. Ці підгрупи у свою чергу поділяються

на окремі показники. У науковій літературі обґрунтовується думка про те, що вимірювання в економічній, соціальній, екологічній сферах слід доповнити індикаторами соціально-економічної, екологічно-економічної, соціально-екологічної, соціально-еколого-економічної підсфер.

Стосовно індексу розвитку для характеристики окремих аспектів досягнутого рівня і тенденцій розвитку потенціалу регіону можна, наприклад, виділяти дев'ять груп: демографічний розвиток, розвиток ринку праці, матеріальний добробут населення, умови життя населення, рівень освіти населення, стан охорони здоров'я, соціальне середовище, екологічна ситуація, фінансування людського розвитку [22].

Побудовані часткові показники зведеного індексу рівня розвитку регіону є своєрідним індикатором структурних регіональних зрушень і їх варто використовувати у визначенні пріоритетів регіональної політики. З цієї позиції, система показників поділяють на три блоки: структурно-пропорційного розвитку економіки; організаційного розвитку; міжрегіональних зв'язків та соціального розвитку регіонів [2].

Недолік переважної більшості систем оцінки криється в тому, що кінцевою метою їх розробки розглядається типізація (класифікація) регіонів або інших адміністративно-територіальних одиниць за рівнем соціально-економічного розвитку, а не аналіз сучасної ситуації, оцінка існуючих тенденцій та моніторинг виконання стратегічних напрямів державної, регіональної, місцевої політики. Вирішуючи питання оцінки соціально-економічного розвитку області, необхідно врахувати її подвійну природу: з одного боку, як елемента (підсистеми) системи високого рівня – країни, а з іншого – як відносно самостійної системи, елементами (підсистемами) якої є адміністративно-територіальні одиниці. Водночас мету цієї оцінки більшість учених вбачають у типізації об'єктів з поділом їх на такі групи: об'єкти-лідери, високорозвинені, розвинені та проблемні [1]. Крім того, на практиці реалізувати більшість методик неможливо через брак офіційних даних, а вимагати надання підприємствами, установами й організаціями звітності, яка не передбачена нормативно-правовими актами, згідно з законодавством України заборонено.

З огляду на суб'єктивність соціально-економічних категорій важливим є адекватне відображення другого елемента. Для цього необхідно не тільки виробити мінімальні соціальні стандарти забезпечення сільського населення об'єктами і послугами підприємств та установ соціальної інфраструктури, а також гарантії дотримання цих стандартів урядом. Очевидно, що користуватися соціальними стандартами та нормативами, які застосовуються в державі, недоцільно. Адже їх метою є забезпечення мінімально необхідного переліку потреб населення, а мета розвитку суспільства полягає в забезпеченні гідного рівня його життя. У вітчизняній літературі, наприклад, пропонується орієнтуватися на соціальні стандарти розвинених країн світу, насамперед європейських.

Щодо рангу (ваги) показника, то він залежатиме від пріоритетності на даний час певної складової рівня життя населення. Так, якщо в громаді є велика частка малозабезпечених, то для такої громади пріоритетом буде забезпечення жителів громади першого матеріального рівня потреб. Якщо цей рівень буде задоволено, то можна орієнтуватися на інші пріоритети, допускаючи при цьому зниження рівня задоволення потреб нижчих рівнів. Визначати ранг показників необхідно із залученням і громадськості, органів державної та місцевої влади, науковців, експертів.

Система оцінок повинна охоплювати всі ієрархічні рівні управління від загальнодержавного до найнижчого – місцевого. На даний час в Україні вона відсутня, хоч є певні напрацювання, зокрема проведено досить багато наукових досліджень щодо регіонального рівня [1, 2, 5, 16, 17]. Згідно з чинним законодавством оцінка розвитку сільських територій здійснюється не є комплексною [7, 10, 18].

На відміну від України у країнах світу, зокрема західноєвропейських, у контексті концепції сталого розвитку розроблено струнку систему оцінки рівня розвитку територій, яка охоплює всі ступені управління: від міжнародного до окремих муніципальних утворень. Так, на виконання розділу 40 Порядку денного на XXI століття, відповідною комісією при ООН було розроблено систему індикаторів, які виміряють рівень сталого розвитку країн. Їх поділено на чотири групи: соціальні (рівність, здоров'я, освіта, домогосподарства, безпека, населення), економічні (економічна структура, виробництво і споживання), екологічні (стан атмосфери, земель, океанів, морів і прибережної зони, якість води й біорізноманіття) та інституційні (рамкові умови, інституційне будівництво). Паралельно з комісією при ООН над цим питанням працювали інші міжнародні органи та організації: Євростат, Світовий банк, Організація з економічного співробітництва та розвитку та ін. Так, Річний звіт Світового банку про розвиток містить близько 80 індикаторів, поділених на 6 груп.

Зважаючи на вищевикладене, системи оцінки сталого розвитку, які використовуються на міжнародному рівні, занадто громіздкі. Вони є прийнятними для виміру й порівняння різних аспектів розвитку держав світу, проте з низки причин не придатні для оцінки розвитку муніципальних утворень. Зокрема, від функціонування територіальних соціально-економічних систем безпосередньо залежить повсякденне життя кожної людини. Це вимагає від систем оцінок конкретизації певних параметрів, а деякі важливі з позицій світової спільноти показники на місцевому рівні можуть набувати другорядного значення.

Найбільш складним завданням у формуванні систем оцінок розвитку територій є визначення переліку індикаторів на муніципальному рівні. Значний досвід виміру сталого розвитку на рівні конкретних населених пунктів нагромаджено в західноєвропейських країнах, кожна з яких на виконання міжнародних документів розробила власну стратегію.

У західноєвропейських країнах єдина схема їх побудови відсутня. В кожному населеному пункті залежно від мети розвитку формується власна система. Так, у Німеччині (м. Хокейнхайм) показники об'єднано в п'ять

груп: екологія, економіка, суспільство або соціальний розвиток, участь та додаткові показники. Водночас у м. Трепков-Кепеніка їх перелік значно обмежений і поділяється традиційно на екологічні, економічні та соціальні індикатори [21].

Незважаючи на те, що кожний населений пункт розробляє власну систему показників, все ж можна виокремити ряд спільних моментів. Так, у досліджених нами стратегіях сталого розвитку [25, 26, 27, 28, 29] пріоритетне значення належить економії енергоресурсів та екологічним аспектам: забрудненню повітря, водойм, накопиченню та переробці відходів. Вагоме місце займає блок індикаторів, спрямованих на створення комфортних умов життя місцевого населення шляхом розв'язання таких проблем, як поліпшення житлових умов, доступність суспільного транспорту, забезпечення тиші та спокою. Економічний розвиток орієнтується на підтримку місцевих підприємств, особливо соціально і суспільно корисних підприємств, збалансування структури економіки та забезпечення високого рівня зайнятості населення. Майже всі системи передбачають оцінку участі населення в суспільному житті муніципального утворення, співробітництво з міжнародним співтовариством і внесок території в розв'язання глобальних проблем.

З метою спостереження перебігу цього процесу та моніторингу традиційно індикатори сталого розвитку регіону поділяють на економічні (виробничо-економічні, структурні, інвестиційні, фінансові, науково-технічного потенціалу, зовнішньоекономічної діяльності), соціальні (життєвого рівня населення, соціальної інфраструктури, стану трудових ресурсів, здоров'я населення, демографічної ситуації, криміногенної ситуації), екологічні (стану природного середовища, антропогенного впливу на природне середовище, використання природних ресурсів, використання вихідних або вторинних ресурсів) [3].

З огляду на те, що розвиток територій є процесом динамічним, Т.Ю.іЗінчук пропонує поділяти його індикатори на три групи: детерміновані, фіксовані та результативні. Детерміновані індикатори використовуються для характеристики ресурсного забезпечення соціального розвитку та передбачають оцінку продуктивності села. Фіксовані індикатори свідчать про соціальний стан процесів та явищ на сільських територіях і включають п'ять осей показників: населення, зайнятість, умови праці, рівень життя, соціальна інфраструктура. Результативні індикатори – це показники, які містять у собі основні параметри соціального добробуту сільського населення [11, с. 329 – 338].

Як варіант для визначення чинників соціально-економічного розвитку пропонують застосовувати методи кореляційно-регресійного аналізу. Проте, на думку Р. О. Кулинича, використання цього способу можливе за нормального розподілу, який в економіці зустрічається нечасто. Внаслідок цього, наприклад, можуть бути не виявлені чинники, між якими існує функціональна залежність, що призведе до хибних висновків і неадекватного відображення досліджуваного об'єкта [13]. Враховуючи це, пропонуємо під час визначення показників сталого розвитку сільських територій віддавати перевагу не статистико-математичним методам, а думці експертів: населенню, посадовим особам місцевого самоврядування, вченим.

На основі проведених досліджень і враховуючи вітчизняні наукові розробки у сфері функціонування сільських територій та зарубіжний досвід, нами запропоновано систему показників для системи управління територіальними соціальними спільнотами. В основу їх вибору покладено соціально-економічні критерії самодостатності громад, а саме: розширене відтворення людського капіталу, доступність життєво важливих благ, формування повноцінної економічної сфери, забезпечення фінансової автономії сільських органів самоврядування, раціональне використання та відтворення природних ресурсів [14, 15].

Усю сукупність показників для зручності використання поділено на традиційні три групи: економічну, соціальну та екологічну. До економічної групи відносимо такі показники:

- виробництво валової продукції сільського господарства (у порівнянних цінах 2010 р.) в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь;
 - обсяг реалізованої продукції промисловості в розрахунку на 1 особу; кількість малих підприємств на 1000 осіб наявного населення (крім сільськогосподарських);
 - кількість фізичних осіб-підприємців у розрахунку на 100 осіб населення;
 - роздрібний товарооборот на 1 особу;
 - обсяг реалізованих послуг у розрахунку на 1 особу;
 - кількість обслуговуючих кооперативів;
 - рівень безробіття населення;
 - суму витрачених коштів у середньому на 1 працівника – жителя громади (передбачених колективним договором);
 - дохід від підприємницької діяльності на 1 фізичну особу-підприємця; дохід від особистого селянського господарства на 1 особу;
 - середньомісячну заробітну плату найманих працівників;
 - частку населення із середньодушовими витратами у місяць, нижчими від прожиткового мінімуму;
 - середній розмір наданої соціальної допомоги 1 особі;
 - податкові надходження до місцевого бюджету;
 - надходження до місцевого бюджету розвитку;
 - надходження плати за оренду комунального майна та приміщень.
- Для визначення рівня соціального розвитку сільських територій нами пропонуються такі показники:
- кількість дітей до 18 років у розрахунку на 1000 осіб населення;

- кількість молоді (18 – 30 років) у розрахунку на 1000 осіб населення;
- природний приріст населення на 1000 осіб населення; кількість осіб, які виїхали за рік із сільської місцевості;
- кількість осіб, яким надано допомогу (амбулаторно і під час виїздів швидкої медичної допомоги) на 1000 осіб населення;
- витрати на невідкладну допомогу на 1 особу;
- захворюваність на інфекційні хвороби та туберкульоз на 1000 осіб населення;
- смертність дітей у віці до одного року на 1000 народжених;
- охоплення дітей дитячими дошкільними закладами;
- кількість випускників загальноосвітніх навчальних закладів, які вступили до вищих навчальних закладів;
- частка населення території, яке має базову або вищу освіту (особи, які навчаються у вищих навчальних закладах I-IV рівня акредитації, мають освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавр, спеціаліст, магістр);
- кількість закладів клубного типу на 1 сільський населений пункт;
- витрати на утримання об'єктів соціально-культурного призначення;
- оновлення книжкового фонду бібліотек; спортивні споруди на 100 осіб населення;
- протяжність вуличного освітлення; витрати на озеленення вулиць;
- введення в експлуатацію житлового фонду на 1000 осіб наявного населення;
- частка житлового фонду газифікованого, обладнаного водопроводом та каналізацією;
- кількість зареєстрованих злочинів на 100 осіб наявного населення.

В екологічній сфері, з огляду на актуальність створення механізмів, спрямована на охорону навколишнього природного середовища сільських територій та відшкодування завданих громадам збитків, слід використовувати такі показники:

- обсяг скинутих зворотних вод у природні поверхневі водні об'єкти;
- викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря;
- наявність небезпечних відходів; витрати на охорону навколишнього природного середовища;
- частка фактично сплачених екологічних зборів у загальній сумі пред'явлених.

Запропонована система показників є орієнтовною. На практиці на муніципальному рівні вона повинна бути гнучкою. Так, в Україні налічується понад 28 тис. сільських населених пунктів і 11 тис. сільських рад, які значно різняться між собою за якісними характеристиками їхніх жителів (віковою структурою, рівнем освіти та ін.). Відповідно потреби, мотиви та цілі цих громад теж різні. Це підтвердило проведене нами у 2008 р. опитування сільських жителів Житомирської області: для молоді першочерговим є наявність освітніх закладів і можливість культурного проведення дозвілля, в той час як для переважної більшості осіб похилого віку – це наявність закладів охорони здоров'я.

Усвідомлення громадою своїх потреб і формування цілей розвитку знаходить свої відображення у стратегічному плануванні. Зокрема, поширеною у світі практикою є поряд з підготовкою аналітичного звіту, опитування громадської думки, яке може дати досить неочікувані результати. Наприклад, соціологічні дослідження сільських громад вказують на те, що їх мешканців цікавить в першу чергу погіршення криміногенної ситуації, а не зайнятість, наявність об'єктів соціальної інфраструктури тощо.

При цьому для врахування потреб усіх жителів, незалежно від майнового стану, віку, соціального статусу, важливим є активна участь населення у процесі стратегічного планування. Крім того, слід враховувати, що «правила гри» на сільських територіях формуються, з одного боку, на підставі офіційних нормативно-правових актів, з іншого – під впливом неформальних чинників. Зважаючи на специфіку сільського способу життя, тут дуже важливу роль відіграють міжособистісні взаємовідносини, неформальне спілкування. Виникає ситуація, коли директивні, нав'язані зверху рішення селянами не виконуються, або виконуються, але результат не відповідає очікуваному.

Реалізація біосоціальної концепції розвитку сільських територій можлива лише за умови створення конкурентного середовища. Для цього громади слід порівнювати, а це в свою чергу вимагає певної уніфікації систем оцінок на районному та обласному рівнях. Зазвичай тут виникає ряд методологічних проблем. Так, складність побудови будь-яких моделей розвитку сільських територій полягає у недостатній повноті інформації та неможливості її отримання. Відповідно до українського законодавства заборонено вимагати надання суб'єктами господарювання не передбаченої нормативно-правовими актами звітності.

Завдання вибору показників ускладнює те, що регіони України значно різняться за природними та соціально-економічними умовами. З огляду на це індикатори повинні бути співвимірними або у розрахунку на одну особу, або на площу території, в інших випадках слід використовувати відносні показники.

Іншою методологічною проблемою є порівнянність показників із певним критичним значенням, нижче якого починається руйнація системи. Це вимагає вироблення системи державних соціальних стандартів забезпеченості сільського населення послугами об'єктів соціальної інфраструктури, а також гарантії дотримання цих стандартів урядом.

На основі вищевикладеного нами запропонована математична модель для визначення індекса самодостатності сільської території (рис. 3). В її основу покладено методику розрахунку індекса сталого розвитку Інститутом прикладного системного аналізу НАН України.

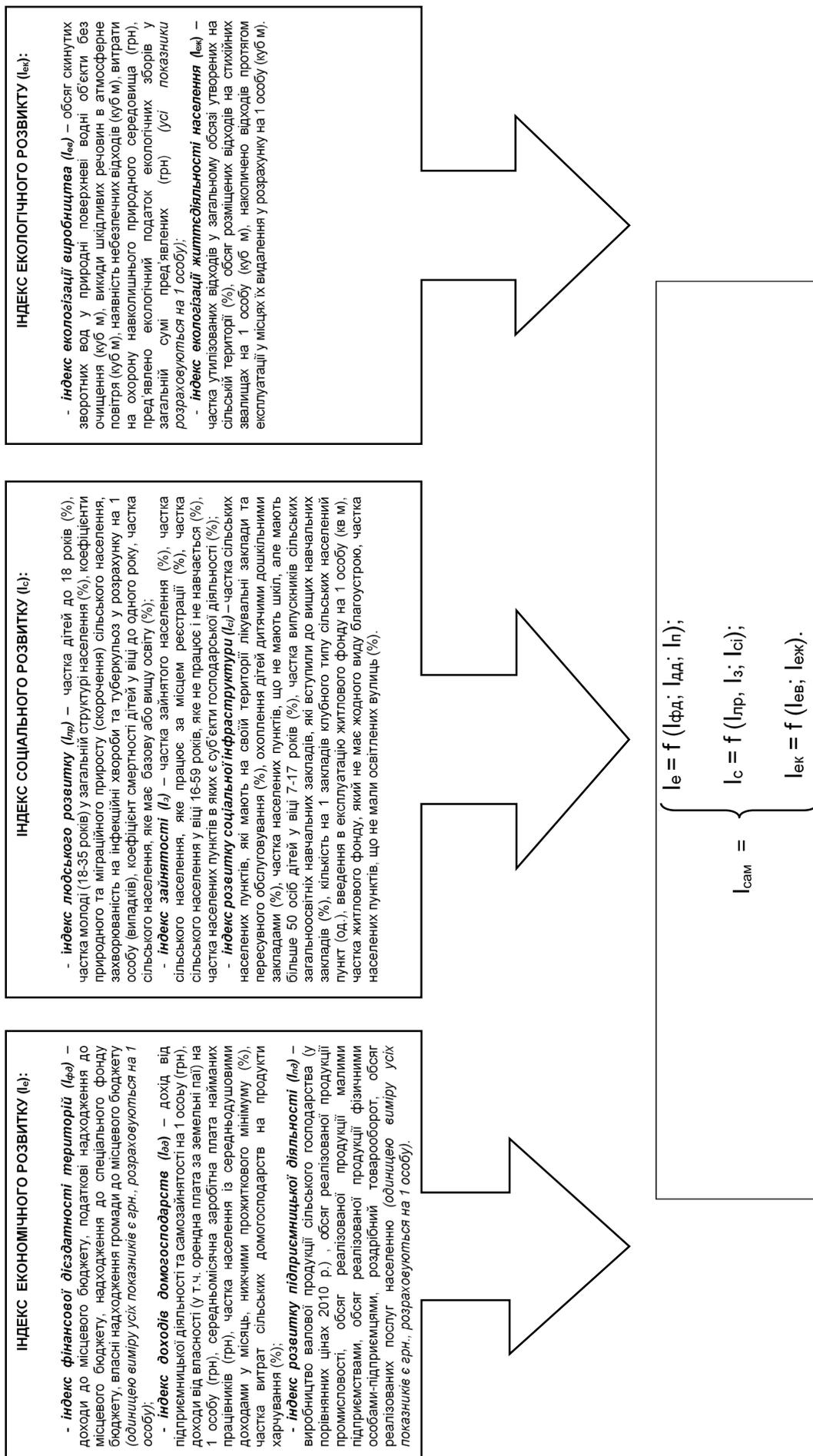

Рисунок 3. Модель для визначення індекса самодостатності сільської території
 Джерело: Розроблено на основі [14]

З урахуванням вимоги взаємоузгодженості складових сталого розвитку вони розглядали індекс сталого розвитку (*I_{sd}*) як вектор, норма якого визначає рівень сталого розвитку, а його просторове положення в системі координат (*I_{ec}* – економічного, *I_e* – екологічного, *I_s* – соціально-інституційного) характеризує ступінь гармонізації сталого розвитку (*G*) [14].

Рівновіддаленість вектора *I_{sd}* від кожної з координат *I_{ec}*, *I_e*, *I_s* буде відповідати найбільшій гармонічності сталого розвитку. Наближення цього вектора до однієї з координат свідчить про пріоритетний розвиток даного напрямку й ігнорування двох інших. Кожен з індексів обчислюється на основі шести поширених у міжнародній практиці глобальних індексів *I_{ec}* (індекс глобальної конкурентоспроможності та індекс економічної свободи), *I_e* (індекс екологічного виміру), *I_s* (індекс якості життя, індекс людського розвитку та індекс суспільства, заснованого на знаннях) [14].

На основі офіційних статистичних даних за допомогою комп'ютерної програми для автоматичного опрацювання даних Excel, розраховано індекс самодостатності сільських територій України, який свідчить про на використання потенційних можливостей їх сталого розвитку лише на третину (таблицю 1).

Таблиця 1. Результати розрахунку індексу самодостатності сільських територій України

Мета	Значення індексу	Цільова складова сталого розвитку	Значення індексу	Значення індексу самодостатності
Формування фінансової дієздатності сільських громад	0,49497	Економічний розвиток сільських територій	0,43662	
Підвищення рівня доходів сільських домогосподарств	0,32351	Економічний розвиток сільських територій	0,43662	
Збільшення доходів суб'єктів підприємницької діяльності	0,49139	Економічний розвиток сільських територій	0,43662	
Людський розвиток	0,40272	Підвищення рівня та якості життя сільського населення	0,39641	
Підвищення рівня зайнятості сільського населення	0,44451	Підвищення рівня та якості життя сільського населення	0,39641	0,36407
Розвиток соціальної інфраструктури села	0,34201	Підвищення рівня та якості життя сільського населення	0,39641	
Екологізація виробництва	0,24949	Збереження природно-ресурсного потенціалу сільських територій	0,25917	
Екологізація життєдіяльності населення	0,26885	Збереження природно-ресурсного потенціалу сільських територій	0,25917	

Примітка. Розраховано автором на основі [14]

Висновки. На сучасному етапі становлення економіки зроблено значний крок уперед у проведенні реформи міжбюджетних відносин, прийняті відповідні зміни до законодавства, змінено механізми бюджетного фінансування та вирівнювання. За результатами дослідження встановлено, що органи місцевого самоврядування зацікавлені у збільшенні надходжень до місцевих бюджетів та готові вживати заходів із пошуку резервів їхнього наповнення та підвищувати ефективність адміністрування податків і зборів.

Крім того, сьогодні місцеве самоврядування поступово відходить від притаманної раніше споживацької позиції. Очікування дотацій вони сьогодні замінюють активними діями у створенні ефективного управлінського апарату, спрямовують кошти на розвиток громад, здійснюють аналіз витрачання бюджетних коштів та запобігають випадкам неефективного, нераціонального їх використання.

В свою чергу, запропонований нами індекс самодостатності сільських територій може стати важливим інструментом для прийняття органами державної влади та місцевого самоврядування управлінських рішень, прогнозування результатів їх виконання та відповідного контролю, що сприятиме не тільки забезпеченню життєдіяльності територіальних громад, але і формуванню ними самодостатності.

Список використаних джерел

1. Антонов В. В., Зайцева Л. М. *Методики комплексної оцінки соціально-економічного розвитку області та її адміністративно-територіальних одиниць (на прикладі Дніпропетровської області)*. Д., 2004. 36 с.
2. Бутко М. П. *Регіональні особливості економічних трансформацій в перехідній економіці*. К., 2005. 476 с.
3. Варналія З. С. *Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети* : монографія. К., 2007. 768 с.
4. Возняк Г. *Особливості міжбюджетних відносин в контексті досягнення фінансової спроможності територіальних громад*. *Світ фінансів*. Державні і місцеві фінанси. 2017. №2 (51). С. 17–28.
5. Герасимчук З. В., Вахович І. М. *Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону*. Луцьк, 2002. 248 с.

6. Державна казначейська служба України. Звітність про виконання бюджетів. URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>
7. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року: затверджена Постановою КМУ № 1158 від 19 вересня 2007 р. URL: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?5082>.
8. Децентралізація місцевих бюджетів 159 об'єднаних територіальних громад. URL: http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/04/De-centr_297x210_April-2017.pdf
9. Жувагіна І. О., Філіпішина Л. М. Аналіз реалізації бюджетної децентралізації в контексті соціально-економічного розвитку країни. Молодий вчений. 2017 № 4.4 (44.4). С. 35–39.
10. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» № 2850-IV від 08 вересня 2005 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2850>.
11. Зінчук Т. О. Теоретико-методологічні підходи до формування індикаторів розвитку сільської економіки. Трансформація сільського господарства та села: ювілейний збірник наукових статей. Л., 2010. 416 с. С. 329 – 338.
12. Казюк Я. Зміцнення фінансової спроможності громад: власні ресурси та державна фінансова підтримка місцевого і регіонального розвитку. URL: <https://www.oecd.org/regional/regional-policy/Financial-Capacity-of-Communities-UKR.pdf>.
13. Ляшенко І. М. Економіко-математичні методи та моделі сталого розвитку. К., 1999. 236 с.
14. Морозюк Н. В., Терещенко В. К., Ткачук В. А. Методологія формування системи оцінки рівня розвитку сільських територій. Агросвіт. 2010. № 8. С. 2–5.
15. Морозюк Н. В. Організаційно-економічні засади сталого розвитку сільських територій: монографія. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. 304 с.
16. Невелєв О. М., Данилишин Б. М. Сталий розвиток регіону: стратегічні напрями та механізми. К., 2002. 128 с.
17. Петкова Л. О. Економічне зростання в Україні: регіональний вимір. Черкаси: ЧДТУ, 2004. 272 с.
18. Постанова Кабінет Міністрів України «Про моніторинг соціально-економічного розвитку малих міст і селищ» № 288 від 2 квітня 2009 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/288-2009-%D0%BF>.
19. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України від 28 грудня 2014 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/914-19>.
20. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України від 28 грудня 2014 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/71-19>.
21. Сивограков О. В. Индикаторы устойчивого развития местного сообщества (Как оценить результаты Местной повестки-21). Минск: Прописки, 2008. 92 с.
22. Соколов Н. А. Прогнозирование показателей социально-экономического развития региона. С., 2005. 79 с.
23. Соколова О. М., Ковальчук А. В. Теоретичні засади фінансової децентралізації в умовах реформування системи державного управління. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/pages/dop/62/files/03055491-6112-48aa-87dc-dbcaeba697f5.pdf>.
24. Фінансова децентралізація в Україні. Перший етап успіхів. URL: [http://old.decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decenrt_\(21.03.17\).pdf](http://old.decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decenrt_(21.03.17).pdf).
25. Focus on Sustainable Development. Nordic Key Indicators (2006). Nordic Council of Ministers. Copenhagen. 18 p.
26. Local Agenda 21 (2004). Methodological Manual Based on Experiences from Slovakia. Edited by Peter Mederly. Bratislava. 73 p.
27. Our Community Our Future: A Guide to Local Agenda 21 (1999). Canberra, 188 p.
28. Sustainable Development in Germany. Indicator Report (2007). Federal Statistical Office of Germany. Wiesbaden. 59 p.
29. Sustainable Development Indicators for Sweden – a first set (2001). Statistics Sweden. Swedish Environmental Protection Agency. 52 p.

References

1. Antonov, V. V., Zaytseva, L. M. (2004). *Metodyky kompleksnoi otsinky sotsialno-ekonomichnoho rozvytku oblasti ta yii administratyvno-terytorialnykh odynyts (na prykladi Dnipropetrovskoi oblasti) [Methods of complex assessment of social and economic development of the region and its administrative-territorial units (on the example of Dnepropetrovsk region)]*.
2. Butko, M. P. (2005). *Rehionalni osoblyvosti ekonomichnykh transformatsii v perekhidnii ekonomitsi [Regional features of economic transformations in the transition economy]*. K.
3. Varnalia, Z. S. (2007). *Derzhavna rehionalna polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorityty : monohrafiia [State Regional Policy of Ukraine: Features and Strategic Priorities: Monograph]*. K.
4. Wozniak, G. (2017). *Osoblyvosti mizhbiudzhethnykh vidnosyn v konteksti dosiahnennia finansovoi spromozhnosti terytorialnykh hromad [Peculiarities of inter-budget relations in the context of achieving financial viability of territorial communities]*. *World of finance. State and local finances*, 2 (51). 17-28.
5. Gerasimchuk, Z. V., Vakhovich, I. M. (2002). *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm formuvannia ta realizatsii stratehii rozvytku rehionu [Organizational and economic mechanism of formation and implementation of the development strategy of the region]*. Luck.

6. Derzhavna kaznacheiska sluzhba Ukrainy. Zvitnist pro vykonannya biudzhativ [State Treasury Service of Ukraine. Performance reporting]. URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.
7. Derzhavna tsilova prohrama rozvytku ukrainskoho sela na period do 2015 roku: zatverdzhena Postanovoiu KMU № 1158 vid 19 veresnia 2007 r. [State target program of Ukrainian village development for the period up to 2015: approved by Resolution CCU № 1158 of September 19, 2007]. URL: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?5082>.
8. Detsentralizatsiia mistsevykh biudzhativ 159 obiednanykh terytorialnykh hromad [Decentralization of local budgets to 159 integrated territorial communities]. URL : http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/04/De-centr_297x210_April-2017.pdf
9. Zhuvagina, I. O., Filipishina, L. N. (2017). Analiz realizatsii biudzhethnoi detsentralizatsii v konteksti sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krainy [Analysis of implementation of budgetary decentralization in the context of social and economic development of the country]. *Young scientist*, 4.4 (44.4). 35-39.
10. Zakon Ukrainy «Pro stymuliuвання rozvytku rehioniv» № 2850-IV vid 08 veresnia 2005 r. [Law of Ukraine «On Stimulation of Development of Regions» № 2850-IV of September 8, 2005]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2850>.
11. Zinchuk, T. A. (2010). Teoretyko-metodolohichni pidkhody do formuvannya indyikatoriv rozvytku silskoi ekonomiky. Transformatsiia silskoho hospodarstva ta sela: yuvileinyi zbirnyk naukovykh statei [Theoretical approaches to the formation of indicators of rural economy development. Transformation of agriculture and the countryside: an anniversary collection of scientific articles]. L., p. 329-338.
12. Kazyuk, Y. Zmitsnennia finansovoi spromozhnosti hromad: vlasni resursy ta derzhavna finansova pidtrymka mistsevoho i rehionalnoho rozvytku [Strengthening the financial viability of communities: own resources and state financial support for local and regional development]. URL: <https://www.oecd.org/regional/regional-policy/Financial-Capacity-of-Communities-UKR.pdf>.
13. Lyashenko I. M. (1999). Ekonomiko-matematychni metody ta modeli staloho rozvytku [Economic and mathematical methods and models of sustainable development]. K.
14. Morosyuk, N. V., Tereshchenko V. K., Tkachuk V. A. (2010). Metodolohiia formuvannya systemy otsinky rivnia rozvytku silskykh terytorii [Methodology of formation of the system of assessment of the level of development of rural areas]. *Agroworld*, 8. 2-5.
15. Morosyuk, N. V. (2014). Orhanizatsiino-ekonomichni zasady staloho rozvytku silskykh terytorii: monohrafiia [Organizational and economic foundations of sustainable development of rural areas: monograph]. Nezhin: Publisher of BO Lysenko N.N.
16. Malev, A. N., Danishin, B. N. (2002). Stalyi rozvytok rehionu: stratehichni napriamy ta mekhanizmy [Sustainable development of the region: strategic directions and mechanisms]. K.
17. Petkova, L. A. (2004). Ekonomichne zrostannia v Ukraini: rehionalnyi vymir [Economic growth in Ukraine: regional dimension]. Cherkasy: CHGTU.
18. Postanova Kabinet Ministriv Ukrainy «Pro monitorynh sotsialno-ekonomichnoho rozvytku malykh mist i selyshch» № 288 vid 2 kvitnia 2009 roku [Cabinet of Ministers Decision № 288 of 2 April, 2009 on monitoring the socio-economic development of small cities and towns]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/288-2009>.
19. Pro vnesennia zmin do Biudzhethnoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo podatkovoi reformy: Zakon Ukrainy vid 28 hrudnia 2014 roku [On Amendments to the Budget Code of Ukraine and Some Legislative Acts of Ukraine on Tax Reform: Law of Ukraine of 28 December, 2014]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/914-19>.
20. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo podatkovoi reformy: Zakon Ukrainy vid 28 hrudnia 2014 roku [On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Some Legislative Acts of Ukraine on Tax Reform: Law of Ukraine of December 28, 2014]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/71-19>.
21. Civogorakov, A. V. (2008). Indikatory ustoychivogo razvitiya mestnogo soobshchestva (Kak otsenit' rezul'taty Mestnoy povestki-21) [Indicators of sustainable development of the local community (How to assess the results of the local agenda-21)]. Minsk: Propylei.
22. Sokolov N. A. (2005). Prognozirovanie pokazateley sotsial'no-ekonomicheskogo razvitiya regiona [Forecasting of social and economic development indicators of the region]. S.
23. Kolova, A. N., Kovalchuk, A. V. Teoretychni zasady finansovoi detsentralizatsii v umovakh reformuvannya systemy derzhavnogo upravlinnia [Theoretical foundations of financial decentralization in conditions of public administration reform]. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/pages/dop/62/files/03055491-6112-48aa-87dc-dbcaeba697f5.pdf>.
24. Finansova detsentralizatsiia v Ukraini. Pershyi etap uspikhiv [Financial decentralization in Ukraine. First stage of success]. URL: [http://old.decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decentr_\(21.03.17\).pdf](http://old.decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decentr_(21.03.17).pdf).
25. Focus on Sustainable Development. Nordic Key Indicators (2006). Nordic Council of Ministers. Copenhagen. 18 p.
26. Local Agenda 21 (2004). Methodological Manual Based on Experiences from Slovakia. Edited by Peter Mederly. Bratislava. 73 p.
27. Our Community Our Future: A Gide to Local Agenda 21 (1999). Canberra, 188 p.
28. Sustainable Development in Germany. Indicator Report (2007). Federal Statistical Office of Germany. Wiesbade. 59 p.

29. *Sustainable Development Indicators for Sweden – a first set (2001)*. Statistics Sweden. Swedish Environmental Protection Agency. 52 p.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Слюсар Світлана Тимофіївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
e-mail: devko89@ukr.net
<https://doi.org/0000-0002-3068-6387>
Researcher ID: T-1176-2019

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Слюсар Светлана Тимофеевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения, ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
e-mail: devko89@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Sliusar Svitlana, PhD (Economics), associate professor of finance, account and taxation
Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
e-mail: devko89@ukr.net

УДК 657.6.

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-47-92-97>

ВИЗНАННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ АУДИТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Тірбах Л. В.,
Чабан Г. В.

Актуальність теми дослідження. У статті виявлено та проаналізовано найбільш значущі фактори, що впливають на визнання та впровадження міжнародних стандартів в Україні.

Постановка проблеми. Оцінка опублікованих результатів роботи з перекладу міжнародних стандартів аудиторської діяльності на основі критеріїв точності та збереження сенсу, актуальності, зрозумілості, проходження граматичним нормам, повноти, єдності, пріоритету української традиційної термінології, внесення пропозицій, спрямованих на поліпшення цих результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідження визнання міжнародних стандартів аудиторської діяльності в Україні знайшли відображення в працях Галкін В. В., Голов С. Ф., Загородній С. В., Терещенко Л. О., Шахрайчук Т. В., Шурупова Ю. Г. В той же час зазначені проблеми потребують свого подальшого дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття слід виділити важливе значення запровадження міжнародних стандартів аудиторської діяльності в Україні.

Постановка завдання, мети дослідження визначити переваги, слабкі і, проблемні моменти застосування міжнародних стандартів аудиту в Україні.

Метод або методологія проведення дослідження: у статті дослідження базується на теорії наукового пізнання, системному підході до розглянутих проблем, вивченні їх взаємозв'язку та розвитку.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Виявлено складності сприйняття положень міжнародних стандартів аудиту, та їх переводу.

Галузь застосування. Результати даного дослідження можуть застосовуватись в аудиторській діяльності України

Висновки відповідно до статті. Зроблені висновки про необхідність подальшої роботи над покращенням стилістики стандартів як бухгалтерського обліку.

Ключові слова: аудит, аудиторська діяльність, контроль, стандартизація, міжнародні стандарти аудиту.

ПРИЗНАНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ АУДИТОРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

Тірбах Л. В.,
Чабан Г. В.

Актуальность темы исследования. В статье выявлены и проанализированы наиболее значимые факторы, влияющие на признание и внедрение международных стандартов в Украине

Постановка проблемы. Оценка опубликованных результатов работы по переводу международных стандартов аудиторской деятельности на основе критериев точности и сохранения смысла, актуальности,

понятности, прохождения грамматическим нормам, полноты, единства, приоритета украинской традиционной терминологии, внесение предложений, направленных на улучшение этих результатов.

Анализ последних исследований и публикаций, в которых начато решение данной проблемы. Исследование признание международных стандартов аудиторской деятельности в Украине нашли отражение в трудах Галкин В. В., Голов С. Ф., Загородний С. В., Терещенко Л. А., Шахрайчук Т. В., Шурупова Ю. Г. В то же время указанные проблемы требуют своего дальнейшего исследования.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы, которым посвящается статья следует выделить важное значение внедрения международных стандартов аудиторской деятельности в Украине.

Постановка задачи, цели исследования определить преимущества, слабые и, проблемные моменты применения международных стандартов аудита в Украине.

Метод или методология проведения исследования: в статье исследование базируется на теории научного познания, системном подходе к рассматриваемым проблемам, изучении их взаимосвязи и развития.

Изложение основного материала (результаты работы). Выявлено сложности восприятия положений международных стандартов аудита и их перевода.

Область применения. Результаты данного исследования могут применяться в аудиторской деятельности Украины

Выводы соответствию со статьей. Сделаны выводы о необходимости дальнейшей работы над улучшением стилистики стандартов как бухгалтерского учета.

Ключевые слова: аудит, аудиторская деятельность, контроль, стандартизация, международные стандарты аудита.

RECOGNITION OF INTERNATIONAL STANDARDS OF AUDIT ACTIVITY IN UKRAINE

Tirbakh Lesia,
Chaban Galina

Relevance of the research topic. The article identifies and analyzes the most significant factors influencing the recognition and implementation of international standards in Ukraine.

Formulation of the problem. Evaluation of published results of work on translation of international auditing standards based on criteria of accuracy and preservation of meaning, relevance, clarity, passing grammatical norms, completeness, unity, priority of Ukrainian traditional terminology, making proposals aimed at improving these results.

An analysis of recent research and publications that have begun to address this issue. Studies of the recognition of international auditing standards in Ukraine are reflected in the works of Galkin V. V., Golov S. F., Zagorodniy S. V., Tereshchenko L. O., Shakhryaychuk T. V., Shurupova Yu. G. At the same time, these problems need further study.

Highlighting previously unresolved parts of the general problem to which the article is devoted should highlight the importance of implementing international standards of auditing in Ukraine.

Setting the task, the purpose of the study to identify the strengths, weaknesses and problems of the application of international auditing standards in Ukraine.

Method or methodology of research: the research article is based on the theory of scientific knowledge, a systematic approach to the problems, the study of their relationship and development.

Presentation of the main material (results of work). Difficulties of perception of provisions of the international standards of audit, and their translation are revealed.

Field of application. The results of this study can be used in the audit activities of Ukraine

Conclusions in accordance with the article. Conclusions are made about the need for further work on improving the style of standards as accounting.

Key words: audit, audit activity, control, standardization, international auditing standards.

JEL Classification: M40, E42, M49

Актуальність теми дослідження. У даній статті розглядаються основні характеристики та проблеми запровадження міжнародних стандартів аудиту в Україні та їх вплив на розвиток аудиторської діяльності в Україні.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Дослідження визнання міжнародних стандартів аудиторської діяльності в Україні знайшли відображення в працях Галкін В. В., Голов С. Ф., Загородній С. В., Терещенко Л. О., Шахрайчук Т. В., Шурупова Ю. Г. В той же час зазначені проблеми потребують свого подальшого дослідження.

Метою дослідження є дослідження проблеми переводу міжнародних стандартів аудиту, проаналізовано можливості для аудиторів України.

Завдання дослідження. Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: здійснити аналіз та оцінку впровадження міжнародних стандартів аудиту на розвиток аудиторської діяльності в Україні.

Методи дослідження. У статті дослідження базується на теорії наукового пізнання, логічне узагальнення, лінгвістичний аналіз, гіпотеза – при розкритті принципів та проблем впровадження міжнародних стандартів в Україні

Результати дослідження. Необхідність аудиту в Україні зумовлена значними змінами економічного ладу. Юридично аудиторську справу в нашій країні було розпочато у 1993 р. з прийняттям Закону України «Про аудиторську діяльність». З цього часу активно почав розвиватися ринок аудиторських послуг суб'єктів

підприємницької діяльності – спеціалізованих фірм та сертифікованих аудиторів, суб'єктів малого бізнесу. Нормативна база, яка відноситься до аудиторської діяльності, постійно розвивається, про що свідчить прийняття Закону України «Про внесення змін до закону України «Про аудиторську діяльність», численна кількість прийнятих Аудиторською палатою України (АПУ) та Спілкою аудиторів України (САУ) рішень, положень, програм та методичних рекомендацій, а також перехід у 2003 році до вимог Міжнародних стандартів аудиту (МСА).

Процедура переходу на міжнародні стандарти відбувалась у 3 етапи:

1. Прийняття рішення Аудиторської палати України від 18.04.2003 р. № 122/2 «Про порядок застосування в Україні Стандартів аудиту та етики Міжнародної федерації бухгалтерів», в якому зазначалося про прийняття Стандартів аудиту та етики Міжнародної федерації бухгалтерів в якості Національних стандартів аудиту з 1 січня 2004 року [2].

2. Згідно Рішення Аудиторської палати України від 30.10.2003 р. № 128/1 Рішення Аудиторської палати України від 18.12.1998 р. № 73 «Про затвердження Національних нормативів аудиту України та Кодексу професійної етики аудиторів України» втратило чинність з 1 січня 2004 року [4].

3. Керуючись Законом України «Про аудиторську діяльність» від 22.04.1993 р. № 3125-XII, Статутом Аудиторської палати України та Рішенням Аудиторської палати України від 18.04.2003 р. № 122/2 «Про порядок застосування в Україні Стандартів аудиту та етики Міжнародної федерації бухгалтерів», прийнято Рішення Аудиторської палати України від 30.11.2006 р. № 168/7 «Про застосування Міжнародних стандартів аудиту видання 2006 року» [5].

Необхідно зазначити, що розробкою, впровадженням і просуванням міжнародних стандартів аудиту займається Міжнародна федерація бухгалтерів (МФБ) – це всесвітня організація бухгалтерів-професіоналів, заснована у 1977 році. Її мета – служіння інтересам суспільства, вдосконалення бухгалтерської професії на міжнародному рівні та розвиток сильної міжнародної економіки за допомогою впровадження та додержання високоякісних професійних стандартів, міжнародного зближення національних стандартів та висловлювання з питань, що викликають широкий суспільний інтерес, де професійні знання бухгалтерів найбільш вагомі [6].

За вищевказаним рішенням Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики видання 2006 року є обов'язковими для застосування суб'єктами аудиторської діяльності в якості Національних стандартів аудиту, починаючи з 1 січня 2007 року. В Україні в аудиторській практиці з 2004 року застосовуються Міжнародні стандарти аудиту, що сприяє зміцненню діючої системи економічного контролю.

Видатна роль в розробці та затвердженні Міжнародних стандартів аудиторської діяльності належить Міжнародній федерації бухгалтерів. Міжнародна федерація бухгалтерів (МФБ) є міжнародним об'єднанням осіб бухгалтерської професії. МФБ була заснована 7 жовтня 1977 р. з метою координації на світовому рівні діяльності професійних організацій в області обліку, фінансової звітності і аудиту. В даний час її членами є 156 професійних організацій з 114 країн [1, с. 121].

Для прискорення роботи над Міжнародними стандартами аудиту Рада Міжнародної федерації бухгалтерів схвалила виділення додаткових ресурсів, які прямують на фінансування роботи Комітету з міжнародної практики аудиту.

Першочерговими завданнями визнані:

- перегляд окремих Міжнародних стандартів аудиту (МСА) і Положень про міжнародну аудиторську практику (ПМАП);

- розробка стандартів по послугах, що передбачають видачу аудиторських гарантій (наприклад, складання висновку про систему внутрішнього контролю), що відображають перехід аудиторської практики з «підтвердження» на «гарантування»;

- перегляд рекомендацій відносно аудиторських перевірок комерційних банків;

- публікація МСА по похідних цінних паперах (фінансовим інструментам) [3, с.303].

Прийнята Міжнародною федерацією бухгалтерів в області аудиторської діяльності організована система документів, (табл. 1).

Таблиця 1. Групи документів Міжнародної федерації бухгалтерів, які стосуються надання аудиторських послуг

Область регулювання (Роз'яснення)	Документ
Професійна етика	Кодекс етики професійних бухгалтерів
Якість надання аудиторських послуг	Міжнародні стандарти контролю якості. Концептуальна основа якості аудиту: ключові елементи, що створюють середовище якості аудиту*
Стандарти надання аудиторських послуг	Міжнародна концептуальна основа завдань, що забезпечують впевненість. Міжнародні стандарти аудиту: - міжнародні стандарти оглядових перевірок; - міжнародні стандарти завдань, забезпечують впевненість; - міжнародні стандарти супроводжуваних послуг.
Практика надання аудиторських послуг	Міжнародні роз'яснення практики аудиту *

* Документи, що не носять обов'язкового характеру.

Міжнародні стандарти аудиту – це частина цієї системи, яка стосується тільки аудиту і не поширюються на інші елементи аудиторської діяльності. Отже, прийняття тільки їх в Документами, що заміщають вітчизняні стандарти аудиторської діяльності, недостатньо. Очевидно, що при переході на міжнародні стандарти слід визнати всю систему відповідних документів, створених Міжнародною федерацією бухгалтерів.

У проекті Положення про визнання документів міжнародних стандартів аудиту для застосування на території України зроблена спроба надати терміну «міжнародні стандарти аудиту» новий сенс для застосування в нашій країні. В цьому проекті зазначено, що до складу міжнародних стандартів аудиту, які підлягають визнанню, входять наступні документи, прийняті Міжнародною федерацією бухгалтерів:

- а) міжнародні стандарти аудиту фінансової інформації за минулі періоди;
- б) міжнародні звіти про практику аудиту фінансової інформації за минулі періоди;
- в) міжнародні стандарти завдань по проведенню оглядових перевірок фінансової інформації за минулі періоди;
- г) міжнародні стандарти завдань по підтвердженню інформації, відмінних від аудиту і оглядових перевірок фінансової інформації за минулі періоди;
- д) міжнародні стандарти супутніх аудиту послуг;
- е) міжнародні стандарти контролю якості;
- є) зміни, які вносяться в документи, зазначені в пп. «а» – «е»;
- ж) інші документи, визначені Міжнародною федерацією бухгалтерів в якості невід'ємної частини міжнародних стандартів аудиту.

За задумом творців проекту Положення, термін «міжнародні стандарти аудиту» в цілях застосування в Україні повинен означати всю систему документів, прийнятих Міжнародною федерацією бухгалтерів в області аудиторських послуг (див. табл. 1). По всій видимості, така ініціатива викликана тим, що в документах Міжнародної федерації бухгалтерів немає визначеного терміну для позначення аналізованої системи документів. Однак виникають сумніви в доцільності такого підходу, обумовлені наступним. По-перше, міжнародними стандартами аудиту в оригіналі (і всьому світі) називається група стандартів, що відноситься тільки до аудиту. Поширення назви на всю розглянуту систему документів з метою локального виконання може викликати плутанину. І, по-друге, для позначення всієї системи документів, які планується визнати, давно рекомендований термін «Міжнародні стандарти аудиторської діяльності» [3].

Ця рекомендація також має недолік: в розглянуту систему документів входять не тільки стандарти, але й кодекс, концептуальні основи і роз'яснення практики, але пропонований термін, що важливо, точно відображає область застосування цієї системи документів.

У Програмі підготовки викладачів по курсу «Міжнародні стандарти аудиту» (6 основна) (далі – Програма підготовки викладачів), для визначення тієї ж системи документів використаний інший термін – «міжнародні стандарти, регулювання аудиторської діяльності». За думкою авторів, він більше підходить по об'єкту, ніж «міжнародні стандарти аудиту». Однак слово «регулюють» в даному випадку суперечить наявності в даній системі документів, які не мають обов'язкового характеру, тобто, по суті, не відносяться до категорії регулюючих. Такі документи відповідно до позиції Міжнародної федерації бухгалтерів не вважають стандартами. Наприклад, до них відноситься «Концептуальна основа якості аудиту: ключові елементи, що створюють середовище якості аудиту», вона створювалася для ініціювання відповідної дискусії та дій, спрямованих на підвищення якості аудиту. Концептуальна основа не заміняє міжнародних стандартів і не встановлює додаткових до встановлених ними вимог. Документи, що не носять обов'язкового характеру, також слід визнати для застосування на території нашої країни зі статусом, відповідним встановленому Міжнародною федерацією бухгалтерів.

Поширення назви «міжнародні стандарти аудиту» на всі міжнародні стандарти аудиторську діяльність породжує проблему пошуку нової назви для стандартів, іменованих Міжнародною федерацією бухгалтерів міжнародними стандартами аудиту.

Для того щоб проводити якісний аудит потрібно, щоб переклад відповідав певним вимогам:

- точність перекладу, тобто здійснення перекладу міжнародних стандартів в повній відповідності з метою, стилем і побудовою оригінального тексту міжнародних стандартів;
- актуальність перекладу, в тому числі регулярне оновлення перекладу міжнародних стандартів відповідно до змін, що вносяться в їх оригінальний текст;
- організація перекладу таким чином, щоб після вивчення тексту міжнародних стандартів українською мовою зацікавлений кваліфікований користувач отримав уявлення про зміст і сенс міжнародних стандартів таке ж, як після вивчення оригінального тексту міжнародних стандартів;
- створення зрозумілого, граматично тексту українською мовою, який може не бути дослівним перекладом оригінального тексту іноземною мовою;
- повнота перекладу міжнародних стандартів без будь-яких доповнень, змін, вилучень, а також без зміни сенсу цих стандартів, закладеного в них при прийнятті;
- єдність термінології, використовуваної в перекладі міжнародних стандартів, зокрема термінології міжнародних стандартів аудиту (міжнародних стандартів аудиторської діяльності) і міжнародних стандартів фінансової звітності;

- пріоритет традиційної термінології, прийнятій в українській аудиторській і бухгалтерській практиці і суміжних областях, перед запозиченою термінологією;

- здійснення перекладу міжнародних стандартів, прийнятого і застосовного усіма сторонами, зацікавленими в застосуванні тексту цих стандартів українською мовою;

- відкритість і доступність інформації про організації та здійсненні переказу міжнародних стандартів зацікавленим особам [3].

Зроблено висновок про те, що необхідна подальша робота над вирішенням наступних проблем: покращення стилістики стандартів як бухгалтерського обліку, так і аудиту; обґрунтування принципово нової доктрини процесного контролю з огляду на недостатню надійність ризик-орієнтованого напрямку в аудиті; подолання формального підходу в аудиторську діяльність і в методології аудиту як процесу.

Зростання якості аудиторських послуг у зв'язку з визнанням ММСФЗ та МСА підтверджується сертифікатами міжнародного зразка, що є стимулом розвитку професійного аудиту в Україні.

Список використаних джерел

1. Бутинець Ф. Ф. *Аудит. Підручник. 2-е вид. доп. і перероб. Житомир: Рута, 2002. 672 с.*
2. Білуха М. Т. *Бухгалтерська наука України в 21 ст. Бухгалтерський облік і аудит. № 2. 2001. 158 с.*
3. Войнаренко М. П. *Міжнародні стандарти фінансової звітності та аудиту. Центр учбової літератури, 2010. 485 с.*
4. Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22.04.1993 р., із змінами та доповненнями. *Урядовий кур'єр, 2006. №195.*
5. Кулаковська Л. П. *Організація і методика аудиту. Київ: Каравела, 2004. 568 с.*
6. Редько О. Ю. *Генезис аудиту в Україні – між вчора та сьогодні. Бухгалтерський облік і аудит. № 4. 2002. С.7-14.*

References

1. Butynets, F. F. (2002). *Audyt [Audit]. Textbook. Zhytomyr: Ruta.*
2. Bilukha, M. T. *Bukhhalterska nauka Ukrainy v 21 st. [Accounting science of Ukraine in the 21st century]. Accounting and auditing. № 2. 2001. 158 p.*
3. Voynarenko, M. P. (2010). *Mizhnarodni standarty finansovoi zvitnosti ta audytu [International standards of financial reporting and auditing]. Center for Educational Literature, 2010. 485 p.*
4. *Zakon Ukrainy «Pro audytorsku diialnist» vid 22.04.1993 r., iz zminamy ta dopovnenniamy. [Law of Ukraine «On Auditing» of 22.04.1993, as amended]. Government Courier, 2006. №195.*
5. *Kulakovskaya, L. P. (2004). Orhanizatsiia i metodyka audytu [Organization and methods of audit]. K. Karavela.*
6. *Redko, O. Yu. (2002). Henezys audytu v Ukraini – mizh vchora ta sohodni [The genesis of audit in Ukraine – between yesterday and today]. Accounting and auditing, 4. 7-14.*

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Тірбах Леся Віталіївна, кандидат економічних наук, викладач кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

вул. Чайковського, 5, м. Переяслав, Київська обл., 08401, Україна.

e-mail: tirbakh.lesia@gmail.com

ORCIDID: 0000-0003-4720-0846

Researcher ID: Y-5529-2018

Чабан Галина Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Чайковського, 7, м. Переяслав, Київська обл., 08401, Україна.

e-mail: tirbakh.lesia@gmail.com

ORCIDID: 0000-001-5359-316X

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Тирбах Леся Витальевна кандидат экономических наук, преподаватель кафедры экономики ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды».

ул. Чайковського, 5, г. Переяслав, Киевская обл., 08401, Украина.

e-mail: tirbakh.lesia@gmail.com

Чабан Галина Викторовна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения

ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

ул. Чайковського, 7, г. Переяслав, Киевская обл., 08401, Украина.

e-mail: tirbakh.lesia@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Tirbakh Lesia, candidate of economic sciences, lecturer of the Department of Economics of the Pereiaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University,

5, Chaykovskogo st., Pereiaslav, Kyiv region, 08401, Ukraine

e-mail: tirbakh.lesia@gmail.com

Chaban Galina, candidate of economic sciences, lecturer of the Department of finance, accounting and taxation of the Pereiaslav-Khmelnitsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University

7, Chaykovskogo st., Pereiaslav, Kyiv region, 08401, Ukraine

e-mail: tirbakh.lesia@gmail.com

УДК 330

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-47-97-105>

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАГАЛЬНОГО СУЧАСНОГО СТАНУ ГАЛУЗІ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ

Пузирьова П. В.

Предметом дослідження є теоретичні та методичні основи визначення сучасного стану промислової галузі України, а саме підприємств легкої промисловості.

Метою дослідження є дослідження основних показників стану промислової галузі України за 2015- I півріччя 2020рр.

Методи дослідження. При написанні статті використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження економічних явищ і процесів щодо визначення загального сучасного стану галузі промисловості України.

Результати роботи. В результаті написання статті було встановлено, що загальною проблемою, яка тривалий час гальмує розвиток галузі легкої промисловості України, є досить стара та відстала технологія виробництва і, як наслідок, – низька якість продукції. Ключовими напрямками подолання такої технологічної відсталості мають стати запровадження інноваційних форм та методів виробництва продукції, використання прогресивних технологій, розробка та реалізація інноваційних програм із підтримки легкої промисловості в цілому як на рівні країни, так і на міжнародному рівні. Також варто підкреслити роль та необхідність державної підтримки, від якої виграють усі, тобто, промислові підприємства будуть забезпечені необхідними якісними ресурсами та технологіями, а в країні з'являться нові робочі місця, соціальні гарантії для населення, покращиться інвестиційна привабливість підприємств легкої промисловості, відповідно, зросте інтерес стейкхолдерів до них.

Галузь застосування результатів. Економіка, економіка промисловості, легка промисловість, управління підприємством, інноваційна діяльність підприємства, інноваційний потенціал підприємства.

Висновки. Встановлено, що оскільки існують позитивні моменти в контексті розвитку легкої промисловості, тому її можна віднести до однієї із найперспективніших галузей України. Доведено, за оцінками різних експертів, що український ринок одягу та взуття входить до двадцятки найрозвинутіших ринків України, оскільки наше населення витрачає на взуття та одяг приблизно 25-35% свого місячного доходу, що перевищує показники в країнах Західної Європи. Визначено, що легка промисловість має доволі оптимістичні прогнози для подальшого зростання, проте задля утримання таких позицій ця галузь має і надалі рухатися в напрямках збільшення державної підтримки галузі шляхом забезпечення, формування і розміщення державних замовлень та державних контрактів; розробки цільових програм перспективного розвитку нових видів сировини, збалансованого розвитку підгалузей; розширення власної бази сировини та ресурсів; удосконалення механізму відновлення кооперативних зв'язків; формування власного інноваційного потенціалу та збільшення інвестиційної привабливості завдяки використанню сучасних методів і форм науково-технічного прогресу, новітніх технологій тощо.

Ключові слова: легка промисловість, інноваційна діяльність, розвиток, промислові підприємства.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОБЩЕГО СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ ОТРАСЛИ ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В УКРАИНЕ

Пузырёва П. В.

Предметом исследования являются теоретические и методические основы определения современного состояния промышленной отрасли Украины, а именно предприятий легкой промышленности.

Целью исследования является исследование основных показателей состояния промышленной отрасли Украины за 2015-первое полугодие 2020рр.

Методы исследования. При написании статьи использованы общенаучные и специальные методы исследования экономических явлений и процессов по определению общего современного состояния отрасли промышленности Украины.

Результаты работы. В ходе написания статьи было установлено, что общей проблемой, которая долгое время тормозит развитие отрасли легкой промышленности Украины, достаточно старая и отстала технология производства и, как следствие, - низкое качество продукции.

Ключевыми направлениями преодоления такой технологической отсталости должны стать внедрение инновационных форм и методов производства продукции, использование прогрессивных технологий, разработка и реализация инновационных программ по поддержке легкой промышленности в целом, как на уровне страны, так и на международном уровне. Также следует подчеркнуть роль и необходимость государственной поддержки, от которой выигрывают все, то есть, промышленные предприятия будут обеспечены необходимыми качественными ресурсами и технологиями, а в стране появятся новые рабочие места, социальные гарантии для населения, улучшится инвестиционная привлекательность предприятий легкой промышленности, соответственно, возрастет интерес стейкхолдеров к ним.

Область применения результатов. Экономика, экономика промышленности, легкая промышленность, управление предприятием, инновационная деятельность предприятия, инновационный потенциал предприятия.

Выводы. Установлено, что поскольку существуют положительные моменты в контексте развития легкой промышленности, то её можно отнести к одной из самых перспективных отраслей Украины. Доказано, по оценкам различных экспертов, украинский рынок одежды и обуви входит в двадцатку самых развитых рынков Украины, поскольку наше население тратит на обувь и одежду примерно 25-35% своего месячного дохода, что превышает показатели в странах Западной Европы. Определено, что легкая промышленность имеет довольно оптимистичные прогнозы для дальнейшего роста, однако для содержания таких позиций эта отрасль должна и впредь двигаться в направлениях увеличения государственной поддержки отрасли путем обеспечения формирования и размещения государственных заказов и государственных контрактов; разработки целевых программ перспективного развития новых видов сырья, сбалансированного развития подотраслей; расширение собственной базы сырья и ресурсов; совершенствование механизма восстановления кооперативных связей; формирование собственного инновационного потенциала и увеличение инвестиционной привлекательности благодаря использованию современных методов и форм научно-технического прогресса, новейших технологий.

Ключевые слова: легкая промышленность, инновационная деятельность, развитие, промышленные предприятия.

THE CHARACTERISTICS OF THE GENERAL MODERN STATE OF THE LIGHT INDUSTRY IN UKRAINE

Puzyrova Polina

The subject of the research is the theoretical and methodological foundations for determining the current state of the industrial sector of Ukraine, namely, light industry enterprises.

The aim of the research is to study the main indicators of the state of the industrial sector of Ukraine for 2015-first half of 2020.

Research methods. When writing the article, general scientific and special methods of studying economic phenomena and processes were used to determine the general current state of the Ukrainian industry.

Results of the investigation. In the course of writing the article, it was found that a common problem that for a long time hinders the development of the light industry in Ukraine is a rather old and backward production technology and, as a result, low product quality. The key directions for overcoming this technological backwardness should be the introduction of innovative forms and methods of production, the use of advanced technologies, the development and implementation of innovative programs to support the light industry in general, both at the national and international levels. It should also emphasize the role and necessity of state support, from which everyone benefits, that is, industrial enterprises will be provided with the necessary high-quality resources and technologies, and new jobs, social guarantees for the population will appear in the country, the investment attractiveness of light industry enterprises will improve, and accordingly, it will increase stakeholder interest in them.

Scope of the results. Economy, industrial economics, light industry, enterprise management, enterprise innovative activity, enterprise innovative potential.

Conclusions. It has been established that since there are positive aspects in the context of the development of light industry, it can be attributed to one of the most promising industries in Ukraine. It has been proven, according to various experts, that the Ukrainian clothing and footwear market is one of the twenty most developed markets in Ukraine, since our population spends about 25-35% of their monthly income on footwear and clothing, which is higher than in Western Europe. It was determined that the light industry has rather optimistic forecasts for further growth, however, in order to maintain such positions, this industry must continue to move towards increasing government support for the industry by ensuring the formation and placement of government orders and government contracts; development of target programs for the prospective development of new types of raw materials, balanced development of sub-sectors; expansion of our own base of raw materials and resources; improving the mechanism for restoring cooperative ties; formation of their own innovative potential and increase in investment attractiveness through the use of modern methods and forms of scientific and technological progress, the latest technologies.

Key words: light industry, innovation, development, industrial enterprises.

JEL Classification: L60, K23, O32

Постановка проблеми. Легка промисловість є однією з найкрупніших галузей економіки України, що забезпечує весь господарський комплекс країни, та попри численні виклики і перепони, має потужні перспективи розвитку. Проте сучасний стан легкої промисловості сьогодні потребує суттєвого вдосконалення, наповнення фінансовими ресурсами, інноваційними проєктами, технологіями та програмами розвитку, при чому не останнє місце тут посідає й державна підтримка галузі. Високий пріоритет галузей легкої промисловості для національної економіки зумовлений значною місткістю внутрішнього ринку товарів, незначним впливом на довкілля, низькою енергоємністю виробництва та потребою у висококваліфікованих кадрах та інноваційних технологіях [5].

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблеми розвитку легкої промисловості України залишаються у фокусі наукових досліджень, зокрема, варто відзначити науковий доробок таких вчених-економістів, як: Грищенко І. М., Гавриленко Т. В., Гарафонова О. І., Гончаренко О. Г., Дейнеко Л. В., Гончаров Ю. В., Замолоко Т. Л., Ігнат'єва І. А., Ізовіт В. А., Лойко В. В., Марченко Т. І., Максименко І. О., Маргасова В. Г., Паливода О. М., Поліщук І. І., Прима Ю. І., Сердюк І. І., Сіренко К. Ю., Тарасенко І. О., Федорак В. І., Царенко О. В., Янковець Т. М. та інші. Дослідники наголошують на тому, що легка промисловість є галуззю з безперечно великими потенційними можливостями, які внаслідок браку сировини використовуються недостатньо. Внутрішній ринок легкої промисловості майже на 90% заповнений імпортними товарами, а близько 80% продукції вітчизняних виробників реалізується на зовнішніх ринках. Дуже низькою залишається інноваційна діяльність підприємств [15].

Виклад основного матеріалу. Характерною особливістю підприємств легкої промисловості є орієнтованість на споживача, що зумовлює їх поширеність на території всієї країни. Станом на I півріччя 2020 р. в Україні функціонують понад 2,5 тис. підприємств легкої промисловості, де працюють близько 88 тис. працівників. Варто зазначити, що більш ніж 90% зайнятих у галузі – жінки [2, 8]. Традиційно, легка промисловість знаходиться на другому місці після харчової для задоволення потреб населення. Продукція її галузей використовується в багатьох сферах суспільного життя: побуті, медицині, металургії, електроенергетиці тощо.

Легка промисловість України представлена трьома основними групами виробництва, серед яких, насамперед, виділяють такі: текстильне виробництво (ткацьке виробництво, виробництво трикотажного полотна, килимів, нетканих матеріалів, канатів, мотузок, інших текстильних виробів); виробництво одягу (виробництво одягу зі шкіри, виробництво робочого, спіднього, верхнього одягу та аксесуарів, виготовлення виробів із хутра, виробництво трикотажного і в'язаного одягу, панчішно-шкарпеткового виробів тощо); виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів (виробництво взуття, дублення й оздоблення шкіри, виробництво дорожніх виробів, сумок тощо) [4, 7, 5].

Також важливо підкреслити величезний досвід й унікальну самобутність України у виробництві тканих та шкіряних виробів. В усіх регіонах країни розвинуті традиційні промисли з виготовлення широкого спектра текстилю (килимів, рушників, гобеленів тощо). Збереглися й традиції виготовлення вовняних та шкіряних виробів, які люди використовують поряд із промисловими товарами. Усьому світові відомі вироби майстринь із Косова, Вижниці, Коломиї, Чернівців, Львова, Тернополя, Решетилівки, Богуслава, Кролевця та ін.

Україна в 2019 році втратила дві позиції в Індексі глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI) Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) й опустилася на 85-те місце з 141 країни [3]. Таке падіння показників діяльності легкої промисловості пояснюється цілою низкою причин, пов'язаних як із зовнішніми, так і з внутрішніми факторами. Російська агресія на сході країни зі всіма її нищівними наслідками, що стала безпрецедентним випробуванням для економіки України, не могла не позначитися на розвитку вітчизняного легпрому [4]. Свої наслідки мали і довготривала фінансова криза, і недосконалість податкового законодавства, і наявність суттєвої частки тіншового імпорту та виробництва, чимало викликів спричиняють також безпрецедентна внутрішня міграція, свої суттєві корективи внесла пандемія корона вірусу.

У відповідь на такі серйозні виклики та втрату конкурентоспроможності національна економіка та сектор легкої промисловості зокрема потребують глибокої трансформації і системних перетворень. Варто зазначити, що в Україні продовжує відбуватися поступова втрата вітчизняними виробниками багатьох сегментів внутрішнього ринку товарів, що пов'язано не лише із воєнними діями, а і із значними структурними деформаціями в національній економіці та низькою конкурентоспроможністю підприємств в умовах відкритості економіки та вступу до СОТ. Це призводить до зниження конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств та споживчого попиту на неї [7].

Провідні підприємства легкої промисловості України об'єднані Українською асоціацією підприємств легкої промисловості «Укрлегпром», яка була ще створена у 2000 році та об'єднує на добровільних засадах 251 (станом на I півріччя 2020 р.) підприємство легкої промисловості, серед яких кращі та потужні підприємства кожної підгалузі: ТОВ «Текстиль-контакт», ПАТ «Україна» (м. Житомир), Концерн «Ярослав», ПАТ «Черкаський шовковий комбінат», ВАТ «Тернопільське об'єднання «Текстерно», ВАТ «Рівнельон», ТОВ «Любава-Грація» (Черкаси), ПАТ «Трикотажна фабрика «Роза» (м. Київ), ПАТ «Софія» (м. Бровари) та інші підприємства-учасники Асоціації «Укрлегпром» виробляють більше 60 відсотків загального обсягу виробництва товарів легкої промисловості України. Асоціація «Укрлегпром» протягом 19 років здійснює також представницьку діяльність в інтересах вітчизняних виробників легкої промисловості в органах державної влади з метою сприяння їх розвитку [4].

На державному рівні, з урахуванням аналізу стану розвитку легкої промисловості, що здійснюється постійно, вносяться пропозиції з розробки проєктів постанов Кабінету Міністрів України, проєктів Законів України, а також інших нормативних документів з актуальних питань, спрямованих на подальший розвиток галузі.

Результати аналізу динаміки випуску реалізованої продукції легкої промисловості України показує, що з 2015 по 2019 роки обсяги виробництва збільшились на 9832,6 млн грн, тобто майже в півтора раза (табл. 1, рис. 1).

Таблиця 1. Обсяг найважливіших видів реалізованої продукції легкої промисловості за 2015–2019 рр., млн грн

Виробництво	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Відхилення (абсолютне та відносне), 2019 - 2015 рр.
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	14881,6	16882,6	20943,9	24108,7	24714,2	+9832,6 (166%)
Текстильне виробництво	5458,2	6253,6	7506,4	8592,2	8438,9	+2980,7 (155%)
Ткацьке виробництво	778,0	939,3	1087,3	1347,6	924,0	+146 (119%)
Виробництво інших текстильних виробів	4226,2	4807,4	5946,6	6785,4	7186,3	+2960,1 (170%)
Виробництво одягу	6217,9	6852,1	8656,3	10103,7	10006,4	+3788,5 (161%)
Виробництво одягу, крім хутряного	5232,5	5784,3	7446,0	8793,0	8925,2	+3692,7 (171%)
Виготовлення виробів із хутра	946,3	1041,2	1179,9	1293,3	11,9	-934,4 (101%)
Виробництво трикотажного та в'язаного одягу	3205,5	3776,9	4781,2	5412,8	1069,3	-2136,2 (133%)
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	1379,6	1544,7	2103,4	2350,1	6268,9	4889,3 (454%)
Дублення шкір і оздоблення шкіри; виробництво дорожніх виробів, сумок, лимарно-сідельних виробів; вичинка та фарбування хутра	824,2	776,3	939,4	977,0	2339,0	1514,8 (284%)
Виробництво взуття	1825,9	2232,2	2677,8	3062,7	3929,9	2104 (215%)

Джерело: [10]

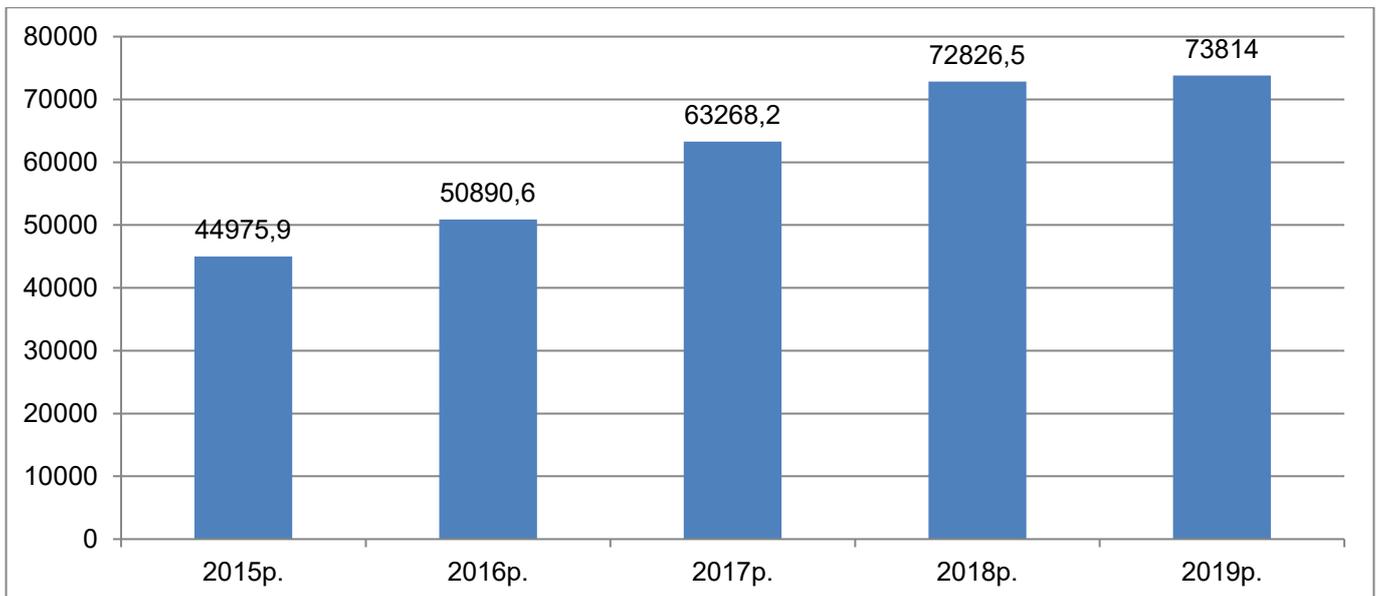

Рисунок 1. Основні види реалізованої продукції легкої промисловості за 2015-2019 рр., млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [10]

Тепер охарактеризуємо динаміку обсягів виробництва окремих видів легкої промисловості України за 2015-2019 роки, що наведена у таблиці 1. Так, текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів за період з 2015-2019 рр. зросло на 66%, що складає 9832,6 млн грн, а саме: текстильне виробництво збільшилось на 55% і склало приріст 2980,7 млн грн; ткацьке виробництво демонструє зростання на 19%, що становить приріст 146 млн грн; виробництво інших текстильних виробів зросло на 70%, що дорівнює 2960,1 млн грн; обсяги виробництва одягу також зросли на 61%, з відповідним приростом у 3788,5 млн грн; виробництво одягу, крім хутряного збільшилось на 71%, що становить 3692,7 млн грн; виготовлення виробів із хутра зменшилось за вказаний період на 934,4 млн грн, що пов'язано з нестачею вітчизняної сировини; виробництво трикотажного та в'язаного одягу також зменшилось на 2136,2 млн грн, що склало майже 33% (рис. 2-3).

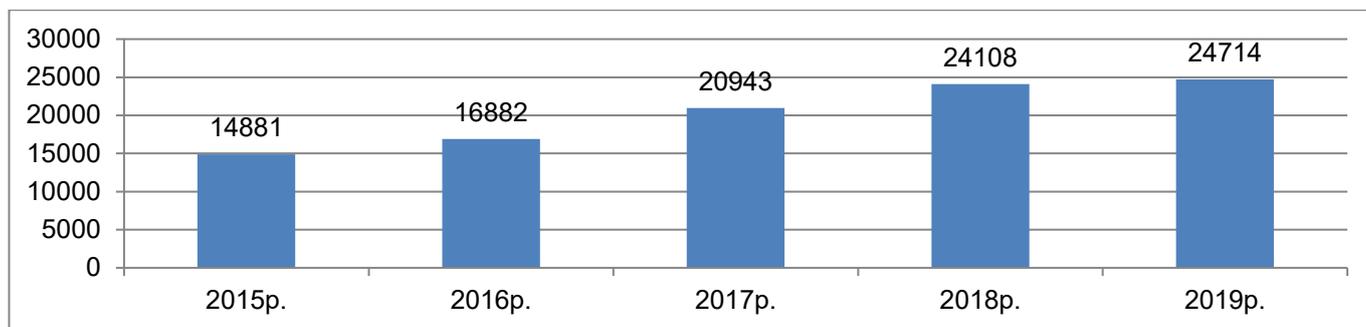

Рисунок 2. Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів 2015-2019 рр., млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [10]

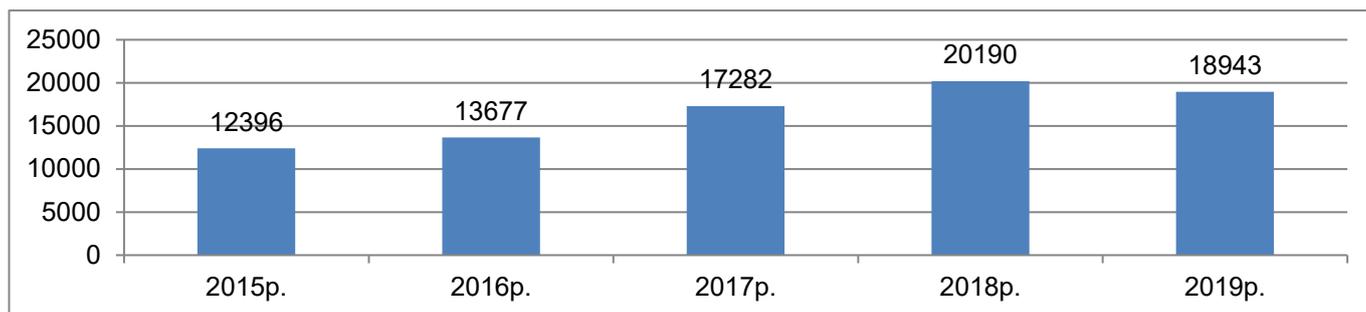

Рисунок 3. Виробництво одягу та виробів із хутра у 2015-2019 рр., млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [10]

Проте, як свідчить аналіз, впевнено нарощують обороти виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів, яке склало приріст 4889,3 млн грн, або 454%, та дублення шкір і оздоблення шкіри; виробництво дорожніх виробів, сумок, лимарно-сідельних виробів; вичинка та фарбування хутра, що зросло на 1514,8 млн грн, (284%); виробництво взуття збільшилось на 2104 млн грн, або 215% (рис. 4-5).

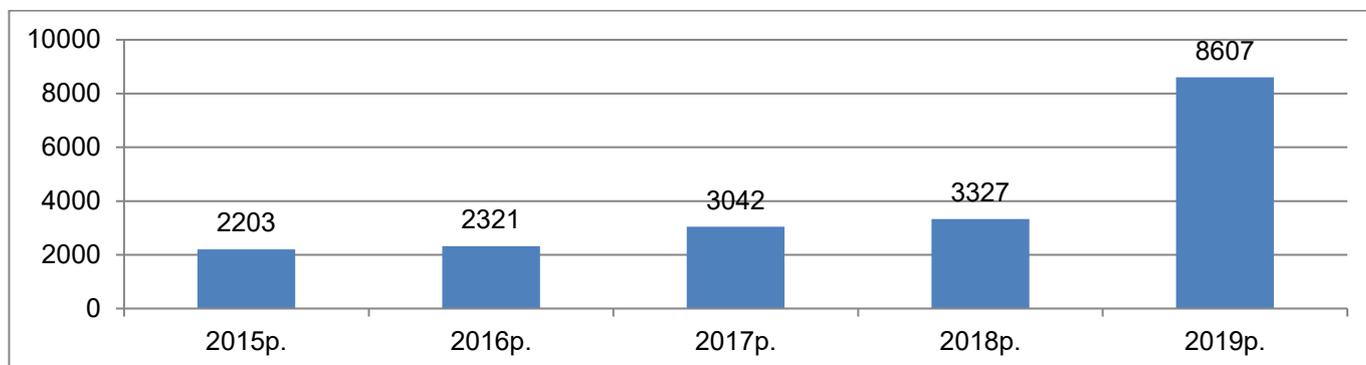

Рисунок 4. Виробництво шкіри, виробів зі шкіри, дублення шкір і оздоблення шкіри; виробництво дорожніх виробів, сумок, лимарно-сідельних виробів; вичинка та фарбування хутра за 2015-2019 рр., млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [10]

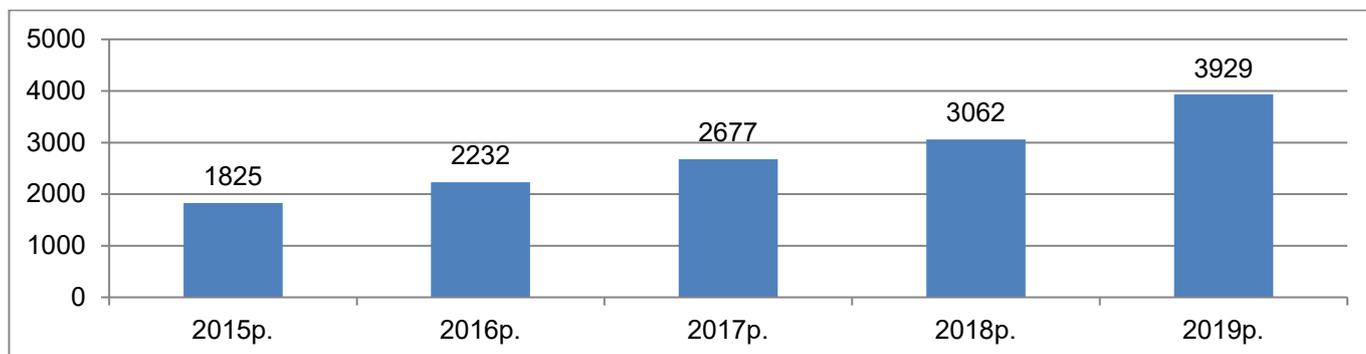

Рисунок 5. Виробництво взуття за 2015-2019 рр., млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [10]

Отже, як зазначалось вище, основним негативним моментом у розвитку легкої промисловості є нестача або відсутність вітчизняної сировини. Серед головних причин, через які зменшується об'єм реалізації, можна виділити такі: обмеженість ресурсів та сировини власного виробництва, низьку купівельну спроможність населення, і не завжди виправдані показники ціна/якість продукції. Проте, за останні п'ять років зберігається позитивна тенденція в обсязі реалізації промислової продукції, про що свідчать індекси промислової продукції за 2015-2020 рр. (I півріччя) (рис. 6).

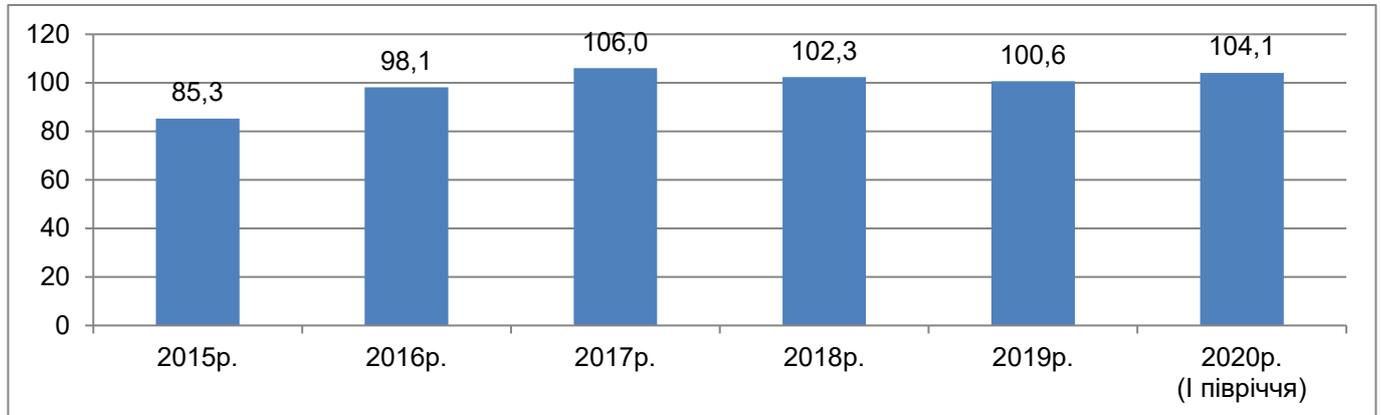

Рисунок 6. Індекси промислової продукції в Україні у 2015-2019, I півріччя 2020 рр.*

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій

Джерело: побудовано автором на основі [10]

Також, легку промисловість можна охарактеризувати такими особливостями, які необхідно беззаперечно враховувати задля успішного та ефективного розвитку промислових підприємств цієї галузі:

- наявність специфіки технологічних процесів та операцій, а також процесу виробництва в цілому;
- наявність специфіки гендерного складу працівників легкої промисловості, більша частина з яких – переважно жінки (рис. 7). У загальному вигляді частка жінок на виробництві підприємств легкої промисловості досягає 83% і більше;
- нестача власної сировини – тобто ефективне виробництво продукції підприємств легкої промисловості, її ціна на пряму лежать від поставок імпортованої сировини в Україну. Так, майже 60% давальницької сировини, яку використовує легка промисловість у своєму виробництві, є імпортованою з інших країн. Завозяться в Україну бавовна, вовна, тканини, хімічні нитки і волокна, каучук, барвники та інша продукція хімічного синтезу.

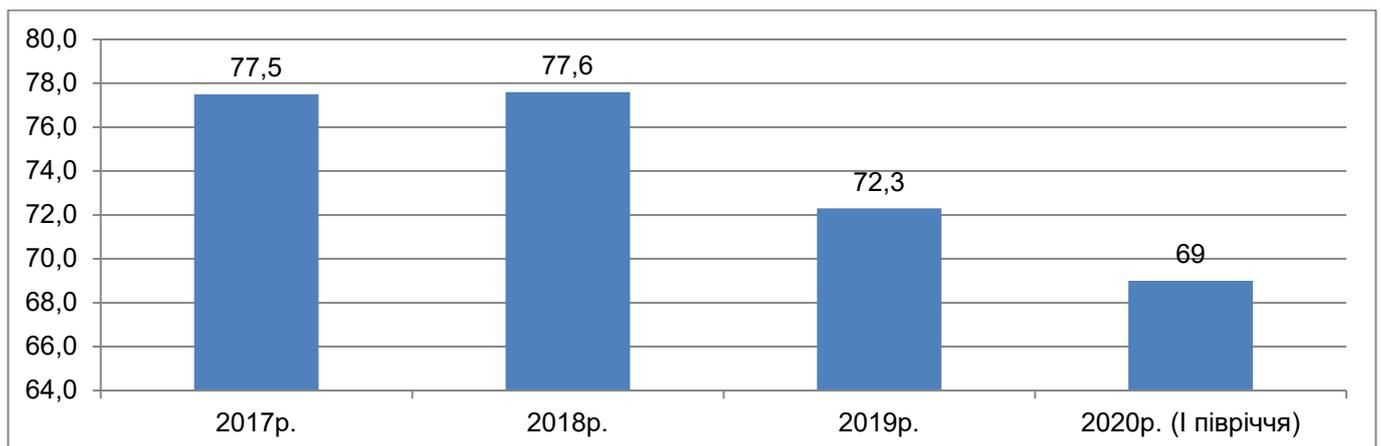

Рисунок 7. Середньооблікова кількість штатних працівників у легкій промисловості України (текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів) у 2017-2020 роках, тис. осіб

Джерело: побудовано автором на основі [10]

Загалом, за даними статистики, ринок легкої промисловості України насичений продукцією підприємств Туреччини (35%), Китаю (20%), країн Балтії, Чехії, Польщі (20%), Росії, Білорусі (5%), в той час як частка вітчизняних товарів становить лише 15%. Досить негативним залишається і той факт, що легка промисловість в Україні є малоприбутковою для пересічних працівників цієї галузі, де середньомісячна зарплата майже удвічі менша ніж заробітна плата в цілому по галузі легкої промисловості (рис. 8).

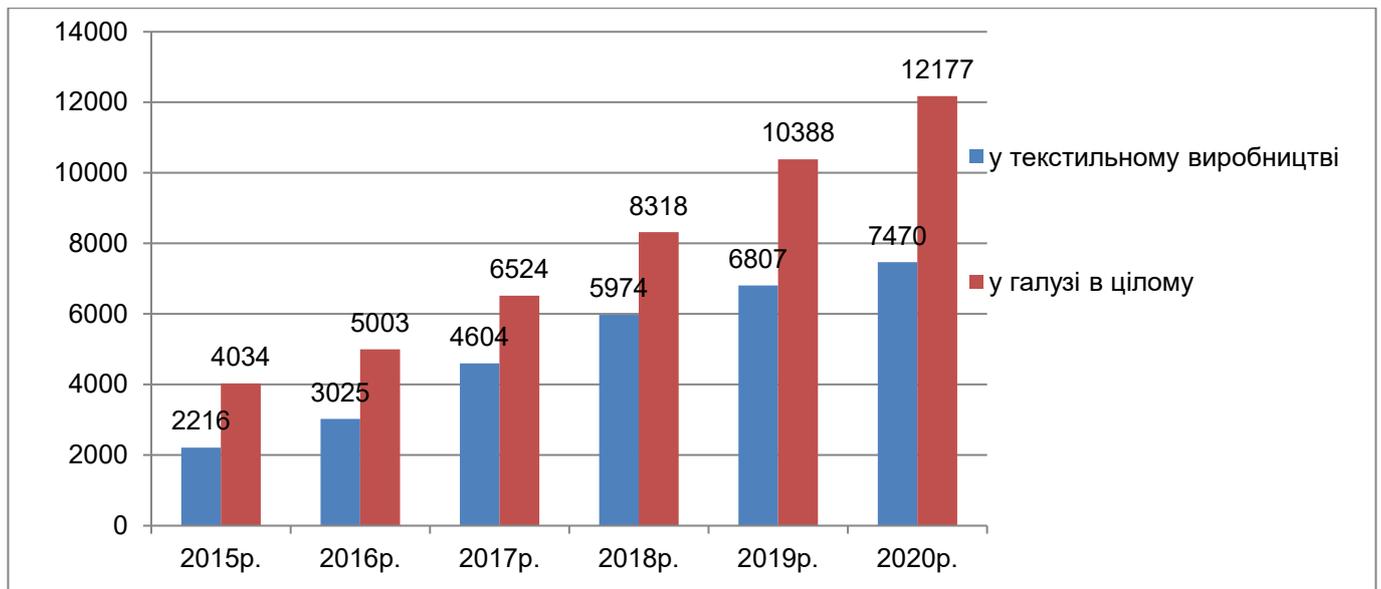

Рисунок 8. Середньомісячна заробітна плата працівників текстильного виробництва та в легкій промисловості в цілому станом на 1 січня 2015-2020 рр., грн

Джерело: побудовано автором на основі [10]

Таким чином, проаналізувавши сучасний стан промисловості можна визначити перспективи розвитку легкої промисловості, які полягають, насамперед, у підвищенні конкурентоспроможності вітчизняної продукції, розширенні внутрішнього ринку та вдосконаленні нормативно-правової бази. Надзвичайно важливим та затребуваним, на нашу думку, є створення специфічних товарів, що не мають аналогів за межами України, та відображають здобутки культури та мистецтва українського народу. Разом з тим, реалізація цих завдань потребує величезних інвестиційних ресурсів, інноваційних розробок та державної підтримки.

Висновки. Отже, серед основних проблем легкої промисловості, насамперед, варто виділити відсталі технології виробництва й низьку якість продукції, що можуть бути розв'язані завдяки системним заходам із реконструкції і модернізації, а також через створення спільних з іншими країнами підприємств [6]. Наявність величезних текстильних комбінатів (особливо бавовняних), з одного боку, спричиняє значні труднощі в постачанні сировини з-за кордону, а з іншого, – зумовлює гостру необхідність у переоснащенні цих підприємств, перепрофілюванні на виробництво лляних та інших тканин.

З метою ж подолання перешкод на шляху подальшого розвитку легкої промисловості, в країні вживаються заходи, спрямовані на прискорення зростання показників в цій сфері. Держава планує створити нові підприємства і забезпечити зростання середньої зарплати працівників галузі на 30%. Одним із кроків у цьому напрямі є прийняття пакету, що складається з 35 законопроектів, завдяки яким вдасться захистити бізнес і відкрити доступ до ресурсів [12]. Уряд України дуже зацікавлений у тому, щоб підприємства легкої промисловості були глибоко модернізовані, щоб там були впроваджені інновації, щоб розвивався кадровий потенціал. Тому є всі шанси, що легка промисловість України стане однією з передових сфер економіки країни [13].

Список використаних джерел

1. Гончаренко О. Г., Аніщенко В. О., Сіренко К. Ю. Методичний підхід до оцінювання інноваційного потенціалу легкої промисловості України. *Nauka innov.* 2020. Т. 16, № 2. С. 33-44. <https://doi.org/10.15407/scin16.02.033>
2. Гончаров Ю. В., Марченко Т. І. Обґрунтування побудови кластерної моделі підвищення інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємств легкої промисловості України. *Легка промисловість.* 2010. № 4. С. 21-24.
3. Електронний ресурс: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/617843.html>
4. Електронний ресурс: <https://ukrlegprom.org/ua/about/>
5. Електронний ресурс: <https://uteka.ua/ua/publication/news-14-delovye-novosti-36-legkaya-promyshlennost-ukrainy-realii-i-perspektivu>
6. Комарецька П. В. Реструктуризація промислових підприємств в системі антикризового фінансового управління. *Формування ринкових відносин в Україні.* 2007. № 6 (73). С. 61-64.
7. Легка промисловість України: реалії та перспективи розвитку. Експертно-аналітична доповідь. Колектив авторів під науковою редакцією д.е.н., професора, член-кор. НАПН України І. М. Грищенка. Київ: КНУТД, 2015. 82 с.
8. Максименко І. О., Бокій В. І. Легка промисловість України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету.* 2009. № 3. Т. 2. с. 77-80.
9. Маргасова В. Г., Сіренко К. Ю. Державне регулювання інноваційного розвитку легкої промисловості в умовах трансформаційних змін в економіці України. *Бізнесінформ.* 2013. № 5. С. 54-60.

10. Наукова та інноваційна діяльність України, 2019. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

11. Паливода О. М., Прима Ю. І. Формування економічної стійкості швейних підприємств України на основі кластерних мереж. URL : <http://knutd.com.ua/ourpublikation>.

12. Пузирьова П. В. Значення маркетингового дослідження при визначенні ключових факторів впливу на план виробництва продукції промислових підприємств. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. 2011. Вип. 30. Київ : НАУ, 2011. С. 168-174.

13. Пузирьова П. В. Теоретичні аспекти відтворення та розвитку виробничого потенціалу промислового підприємства. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. 2011. Вип. 31. Київ : НАУ, 2011. С. 100-103.

14. Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки : науково-аналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Дейнеко Л.В. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2018. 158 с.

15. Сердюк І. І., Пузирьова П. В. Дослідження інноваційної діяльності промислових підприємств України. Менеджмент : збірник наукових праць. 2014. Вип. 17. Київ : МАУ, 2014. С. 222-233.

16. Федорак В. І. Сучасні тенденції інноваційного розвитку підприємств легкої промисловості в умовах глобалізації. Вчені записки університету «КРОК». Серія : Економіка. 2019. Вип. 2. С. 231-236. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzuk_2019_2_30.

References

1. Honcharenko, O. H., Anishchenko, V. O. & Sirenko, K. Yu. (2020). *Metodychnyi pidkhid do otsiniuvannia innovatsiinoho potentsialu lehkoï promyslovosti Ukrainy [Methodical approach to assessing the innovative potential of light industry in Ukraine]*. *Nauka innov*, 2/16. 33-44. <https://doi.org/10.15407/scin16.02.033>

2. Honcharov, Yu. V. & Marchenko T. I. (2010). *Obgruntuvannia pobudovy klasternoï modeli pidvyshchennia investytsiino-innovatsiinoho potentsialu pidpriemstv lehkoï promyslovosti Ukrainy [Substantiation of construction of cluster model of increase of investment-innovative potential of enterprises of light industry of Ukraine]*. *Lehka promyslovist*, 4. 21-24.

3. *Elektronnyi resurs [Electronic resource]*: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/617843.html>

4. *Elektronnyi resurs [Electronic resource]*: <https://ukrlegprom.org/ua/about/>

5. *Elektronnyi resurs [Electronic resource]*: <https://uteka.ua/ua/publication/news-14-delovye-novosti-36-legkaya-promyshlennost-ukrainy-realii-i-perspektivy>

6. Komaretska, P. V. (2007). *Restrukturyzatsiia promyslovykh pidpriemstv v systemi antykrizovoho finansovoho upravlinnia [Restructuring of industrial enterprises in the system of crisis financial management]*. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 6 (73). 61-64.

7. *Lehka promyslovist Ukrainy: realii ta perspektivy rozvytku. Ekspertno-analitychna dopovid [Light industry of Ukraine: realities and prospects of development. Expert-analytical report]*. *Kolektyv avtoriv pid naukovoiu redaktsiieiu d.e.n., profesora, chlen-kor. NAPN Ukrainy I. M. Hryshchenka*. К.: KNUTD, 2015. 82 s.

8. Maksymenko, I. O. & Bokii, V. I. (2009). *Lehka promyslovist Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektivy rozvytku*. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 3/2. 77-80.

9. Marhasova, V. H. & Sirenko, K. Yu. (2013). *Derzhavne rehuliuвання innovatsiinoho rozvytku lehkoï promyslovosti v umovakh transformatsiinykh zmin v ekonomitsi Ukrainy*. *Biznesinform*, 5. 54-60.

10. *Naukova ta innovatsiina diialnist Ukrainy, 2019. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

11. Palyvoda, O. M. & Pryma, Yu. I. (2013). *Formuvannia ekonomichnoi stiikosti shveinykh pidpriemstv Ukrainy na osnovi klasternykh merezh*. URL : <http://knutd.com.ua/ourpublikation>.

12. Puzyrova, P. V. (2011). *Znachennia marketynhovoho doslidzhennia pry vyznachenni kliuchovykh faktoriv vplyvu na plan vyrobnytstva produktsii promyslovykh pidpriemstv*. *Problemy pidvyshchennia efektyvnosti infrastruktury*, 30. Kyiv : NAU. 168-174

13. Puzyrova, P. V. (2011). *Teoretychni aspekty vidtvorennia ta rozvytku vyrobnychoho potentsialu promysloвого pidpriemstva*. *Problemy pidvyshchennia efektyvnosti infrastruktury*, 31. Kyiv : NAU. 100-103.

14. *Rozvytok promyslovosti dlia zabezpechennia zrostannia ta onovlennia ukrainskoi ekonomiky : naukovu-analitychna dopovid, za red. d-ra ekon. nauk Deineko L.V. ; NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prohnouzv. NAN Ukrainy»*. К., 2018. 158 s.

15. Serdiuk, I. I. & Puzyrova, P. V. (2014). *Doslidzhennia innovatsiinoï diialnosti promyslovykh pidpriemstv Ukrainy*. *Menedzhment : zbirnyk naukovykh prats*, 17. Kyiv : MAU. 222-233.

16. Fedorak, V. I. (2019). *Suchasni tendentsii innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv lehkoï promyslovosti v umovakh hlobalizatsii*. *Vcheni zapysky universytetu «KROK»*. Seriia : *Ekonomika*, 2. 231-236. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzuk_2019_2_30.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Пузирьова Поліна Володимирівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки та сфери обслуговування, Київський національний університет технологій та дизайну, вул. Немировича-Данченка, 2, м. Київ, 01011, Україна
e-mail: komaretskaya@bigmir.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Пузырёва Полина Владимировна, к.э.н., доцент, доцент кафедры экономики и сферы обслуживания, Киевский национальный университет технологий и дизайна, ул. Немировича-Данченко, 2, г. Киев, 01011, Украина
e-mail: komaretskaya@bigmir.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Polina Puzyrova, Ph.D. in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Services, Kyiv National University of Technologies and Design, 2, Nemyrovycha-Danchenka, St., Kyiv, 01011, Ukraine
e-mail: komaretskaya@bigmir.net

УДК 338.48

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-47-105-111>

**МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ НАДАННЯ ЯКІСНИХ САНАТОРНО-КУРОРТНИХ ПОСЛУГ
ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ**

**Субота М. В.
Демидова М. М.**

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади моделювання процесів формування конкурентоздатних санаторно-курортних послуг як передумови сталого розвитку підприємств.

Метою дослідження є обґрунтування можливих варіантів найбільш ефективної стратегії, яка б задовольняла вимоги СКЗ по досягненню цілей сталого розвитку в умовах обмеженого фінансування та забезпечувала б зміцнення СЕБ СР СКЗ.

Методи дослідження. У дослідженні використано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі логічного узагальнення, системний, метод порівнянь, графічно-табличний, що дозволило забезпечити концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. Враховуючи уніфіковану бізнес-модель досліджуваних СКЗ, важливим питанням, що вирішується, є визначення вибору найбільш ефективної стратегії, яка б задовольняла вимоги СКЗ по досягненню цілей сталого розвитку в умовах обмеженого фінансування та забезпечувала б зміцнення СЕБ СР СКЗ.

Галузь застосування результатів. В галузі економічних наук та в практичній діяльності санаторно-курортних підприємств.

Висновки. Проведене дослідження спрямоване на розробку методології впровадження принципів сталого розвитку при моделюванні процесів надання якісних послуг у сфері санаторно-курортного обслуговування. Розроблена модель реалізована за допомогою методів багатofакторного нечіткого моделювання: методу аналізу ієрархій (MAI) і методу структурування функції якості (Quality Function Deployment (QFD) та використання індикаторів сталого розвитку в умовах нечіткого структурування функцій якості. Нечіткий підхід передбачає врахування якісних характеристик, отриманих експертним методом, що значно полегшує оцінку. QFD дає можливість трансформувати цінність для споживача в технічні характеристики СК послуг, розставити пріоритети і визначити завдання по оптимізації оздоровчих послуг. Враховуючи ризики, що визначаються на основі польових або маркетингових досліджень діяльності СКЗ, з метою сталого проектування СК послуг, формуються життєздатні стратегії для усунення або зниження даних ризиків. Вплив кожної стратегії на досягнення поставлених цілей СЕБ СР СКЗ визначено за нечіткою шкалою MAI.

Ключові слова: моделювання, соціально-економічна безпека, сталий розвиток, санаторно-курортні підприємства.

МОДЕЛИРОВАНИЕ ПРОЦЕССОВ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВЕННЫХ САНАТОРНО-КУРОРТНЫХ УСЛУГ КАК ПРЕДПОСЫЛКА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ

**Суббота Н. В.
Демидова М. М.**

Предметом исследования являются теоретико-методологические основы моделирования процессов формирования конкурентоспособных санаторно-курортных услуг как предпосылки устойчивого развития предприятий.

Целью исследования является обоснование возможных вариантов наиболее эффективной стратегии, которая бы удовлетворяла требования СКУ по достижению целей устойчивого развития в условиях ограниченного финансирования и обеспечивала бы укрепление СЕБ СР СКЗ.

Методи дослідження. В дослідженні використані сукупність наукових методів і підходів, в тому числі логічного обобщення, системний, метод порівнянь, графічно-табличний, що дозволило забезпечити концептуальне єдинство дослідження.

Результати роботи. Ураховуючи уніфіковану бізнес-модель досліджуваних СКУ, важливим питанням, яке вирішується, є визначення вибору найбільш ефективного стратегії, яка б задовольняла вимоги СКУ до досягнення цілей сталого розвитку в умовах обмеженого фінансування і забезпечувала б зміцнення СЕБ СР СКЗ.

Область застосування результатів. В області економічних наук і в практичній діяльності санаторно-курортних підприємств.

Висновки. Проведене дослідження направлено на розробку методології впровадження принципів сталого розвитку при моделюванні процесів надання якісних послуг в сфері санаторно-курортного обслуговування. Розроблена модель реалізована з допомогою методів багаточинного нечіткого моделювання: методу аналізу ієрархій (МАІ) і методу структурування функції якості (Quality Function Deployment (QFD) і використання індикаторів сталого розвитку в умовах нечіткого структурування функцій якості. Нечіткий підхід передбачає урахування якісних характеристик, отриманих експертним методом, що значно полегшує оцінку. QFD дає можливість трансформувати цінність для споживача в технічні характеристики СКУ, розставити пріоритети і визначити завдання по оптимізації оздоровчих послуг. Ураховуючи ризики, визначаються на основі польових або маркетингових досліджень діяльності СКУ, в цілях сталого проектування СКУ, формуються життєздатні стратегії для усунення або зменшення даних ризиків. Вплив кожної стратегії на досягнення поставлених цілей СЕБ СР СКУ визначено по нечіткій шкалі МАІ.

Ключові слова: моделювання, соціально-економічна безпека, стале розвиток, санаторно-курортні підприємства.

MODELING OF PROCESSES OF PROVIDING HIGH-QUALITY SANATORIUM AND RESORT SERVICES AS A PRECONDITION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES

Subota Mykola
Demydova Marija

The subject of the research is the theoretical and methodological principles of modeling the processes of formation of competitive sanatorium and resort services as a prerequisite for sustainable development of enterprises.

The purpose of the study is to substantiate the possible options for the most effective strategy that would meet the requirements of the SCC to achieve sustainable development goals in conditions of limited funding and would strengthen the SEB SR SCC.

Research methods. The study used a set of scientific methods and approaches, including logical generalization, system, comparison method, graphical and tabular, which allowed to ensure the conceptual unity of the study.

Results of work. Given the unified business model of the studied VCCs, an important issue to be addressed is to determine the choice of the most effective strategy that would meet the requirements of the VCC to achieve sustainable development goals in conditions of limited funding and strengthen the SEB SR VCC.

Field of application of results. In the field of economic sciences and in the practical activities of sanatoriums.

Conclusions. The study is aimed at developing a methodology for implementing the principles of sustainable development in modeling the processes of providing quality services in the field of spa services. The developed model is implemented using the methods of multifactor fuzzy modeling: the method of hierarchy analysis (MAI) and the method of structuring the quality function (QFD) and the use of indicators of sustainable development in terms of fuzzy structuring of quality functions. QFD makes it possible to transform the value for the consumer into the technical characteristics of the IC services, to prioritize and identify tasks for the optimization of health services. viable strategies for eliminating or reducing these risks are formed. The impact of each strategy on the achievement of the goals of the SE SRS VHF is determined by a fuzzy IAI scale.

Keywords: modeling, socio-economic security, sustainable development, sanatoriums.

JEL Classification: R58, L83, O18.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів держави є забезпечення національної безпеки, у тому числі її соціально-економічної складової. Важлива роль в забезпеченні соціально-економічної безпеки відведена підприємствам, як одним із важливих і численних суб'єктів господарювання. Від результатів їх діяльності вагомо залежить економічний стан країни та її соціальний розвиток, соціальне забезпечення, зокрема сільського населення [1]. Економічні, політичні та інші зміни, що відбуваються в країні в умовах децентралізаційних процесів, доводять необхідність надання якісних санаторно-курортних послуг оздоровчими підприємствами, які впливають на соціальний розвиток, оздоровлення населення, зокрема підвищення рівня зайнятості та їх продуктивності в аграрному секторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку санаторно-курортних підприємств, в тому числі і питаннями забезпечення конкурентоздатності оздоровчих послуг займалися такі вчені як: І. Артюхова, С. Васильчак, О. Галаченко, О. Драган, Щ. Жидяк, В. Іванишин, Ф. Мазаракі, П. Калита, І. Сисоенко, В. Стафійчук, Н. Вандяк та інші. Однак у працях вказаних авторів не висвітлено ряд питань,

зокрема, які пов'язані із моделюванням процесів формування конкурентоздатних санаторно-курортних продуктів та їх впливу на сталий розвиток оздоровниць.

Метою статті є дослідження можливих варіантів вибору найбільш ефективної стратегії, яка б задовольняла вимоги СКЗ по досягненню цілей сталого розвитку в умовах обмеженого фінансування та забезпечувала б зміцнення СЕБ СР СКЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-економічний розвиток країни значною мірою залежить від сталого розвитку санаторно-курортних закладів, так як лише в умовах стабільного їх функціонування та ефективної господарської діяльності може забезпечуватися оздоровлення населення, зокрема працездатна його частина. Внутрішня та зовнішня політика країни повинна бути спрямована на покращення соціально-економічного забезпечення працюючих, що в свою чергу вплине на зменшення активності трудової міграції в країні та формування соціально-економічної безпеки [1].

Як було доведено і описано раніше [2], беручи до уваги розподіл компонентів, що використовуються у бізнес-моделі CANVA (табл. 1), зокрема «Ключові заходи для досягнення сталого розвитку (СР), тобто ті заходи, які необхідно здійснити для досягнення комплексних переваг у сфері надання санаторно-курортних послуг та оздоровчого туризму, що визначатиме вибір «Ключових партнерів для забезпечення сталого розвитку санаторно-курортних закладів (СР СКЗ)» як у короткостроковій так і в довгостроковій перспективі, «Необхідні ресурси забезпечення СР СКЗ» та «Потоки витрат санаторно-курортних закладів (СКЗ) в контексті СР», які виникають в результаті створення додаткової соціальної цінності для громади.

Таблиця 1. Шаблон для проектування сталої бізнес-моделі СКЗ (CANVA)*

Позитивний вплив (максимізація)		Негативний вплив (мінімізація)		
(1) Партнери по СР	(2) Ключові заходи створення цінності на засадах СР	(4) Ціннісна пропозиція для споживача відповідно до принципів СР	(5) Відносини зі споживачами	(7) Відповідальні споживачі
	(3) Сталі технології та ресурси		(6) Сталі канали розподілу	(8) Утилізація та повторне використання ресурсів
(9) Структура додаткових витрат на СР		(10) Субсидування	(11) Доходи та інші переваги	

*Джерело: власна розробка автора

Для отримання більш чіткого розуміння того, що ми маємо на сьогодні, та які зміни необхідно здійснити для забезпечення сталого розвитку СКЗ спроекуємо уніфіковану бізнес-модель досліджуваних СКЗ (табл.2).

Ціннісна пропозиція для споживача санаторно-курортних (СК) послуг також залежатиме від таких компонентів моделі, як відповідний «Сегмент ринку», «Канали розподілу», «Відносини з клієнтами» та «Потоки доходів».

У свою чергу, цінності для громади матимуть суттєвий вплив на вибір та формулювання ключових видів оздоровчої діяльності, що проводиться СКЗ, політику вибору партнерів (особливо постачальників), використання природних ресурсів та потоків витрат, а також на взаємозв'язок зі споживачами та громадою стосовно екологічної складової.

Вплив соціальних цінностей на економічну складову має довгостроковий характер. Час, необхідний для поліпшення якості повітря або відродження місцевої культури, буде залежати від інтенсивності та рівня участі у впровадженні практики сталого розвитку СКЗ серед усіх об'єктів на визначеній території. Однак слід зазначити, що створення цінностей для споживачів СК послуг та громади без урахування цінностей для СКЗ є неможливим. Додана вартість, яку отримує санаторно-курортне підприємство, визначає рівень реалізації його економічних цілей, що забезпечує формування цінності для споживача (тобто забезпечення якості послуг) та реалізації соціальних цілей (у тому числі екологічних). Прибутковість та СЕБ СР СКЗ залежать, перш за все, від задоволення споживача якістю оздоровчих послуг, тобто від ціннісної пропозиції для споживача, тоді як обсяг наданих СК послуг дозволить визначити можливість створення цінності для громади.

Важливою проблемою також залишається питання вибору найбільш ефективної стратегії, яка б задовольняла вимоги СКЗ по досягненню цілей сталого розвитку в умовах обмеженого фінансування та забезпечувала б зміцнення СЕБ СР СКЗ.

Дане дослідження спрямоване на розробку методології впровадження принципів сталого розвитку при моделюванні процесів надання якісних послуг у сфері санаторно-курортного обслуговування. Розроблена модель реалізована за допомогою методів багатofакторного нечіткого моделювання: методу аналізу ієрархій (MAI) та методу структурування функції якості (Quality Function Deployment (QFD)). Проведені дослідження попередніх років засвідчують, що методологія QFD [3] є доволі ефективним інструментом проектування послуг [4]. Пропонуємо розширити даний метод індикаторами сталого розвитку, додавши багатокритеріальності (тобто інтегрувати соціальні, екологічні та економічні аспекти) при розробці оздоровчих послуг в умовах нечіткого структурування функцій якості. Нечіткий підхід передбачає врахування якісних характеристик, отриманих експертним методом [5], що значно полегшує оцінку.

QFD дає можливість трансформувати цінність для споживача в технічні характеристики СК послуг, розставити пріоритети і визначити завдання по оптимізації оздоровчих послуг. QFD – це гнучкий метод прийняття рішень, що використовується в розробці продуктів або послуг і дозволяє забезпечити належну якість продукції або послуг. Ключова ідея технології QFD полягає в багаторазовому застосуванні «Будинку якості» (House of Quality - HoQ) - базового інструменту візуалізації якісних даних - на різних фазах розробки продукту або послуги. «Будинок якості» складається з наступних елементів (рис. 1).

Таблиця 2. Уніфікована бізнес-модель СКЗ (CANVA) – поточний стан

<p>Ключові партнери</p> <ul style="list-style-type: none"> - державні страхові компанії - туристичні агенції - постачальники сировини - аутсорсинг (додаткові гастрономічні, лікувальні, спортивні та розважальні послуги) - співпраця між конкурентами (реклама) - внутрішньогалузева співпраця - розробка мережевої моделі для співпраці з прямими та непрямими конкурентами 	<p>Основні напрямки діяльності</p> <ul style="list-style-type: none"> - санаторно-курортне лікування (діагностика, освіта, терапевтичний ефект) - оздоровчі та спортивні послуги - послуги з розміщення та харчування - туристичні послуги (поїздки, інформація) - оптимізація діяльності відповідно до принципів сталого розвитку - додаткові послуги (косметичні, спортивні, спеціальні) - транспортні послуги 	<p>Ціннісна пропозиція</p> <p>Оздоровчі послуги:</p> <ul style="list-style-type: none"> - підтримка / поліпшення здоров'я за допомогою природної терапевтичної сировини - відпочинок у місці з цілющим кліматом - терапевтичний ефект (розслаблення, краса, схуднення, поліпшення фізичної форми) - пізнавальні, культурні та релігійні враження, отримані завдяки супровідним формам туризму 	<p>Відносини із споживачами</p> <ul style="list-style-type: none"> - пацієнт СКЗ як «гість» - B2B відносини - здоров'я, фізична, емоційна, (психічна, духовна) безпека - емоційний зв'язок (фотографії, фільми, анімація, поїздки) - транспорт - догляд за дітьми 	<p>Сегменти споживачів</p> <ul style="list-style-type: none"> - з направленням, без направлення - рішучий, не рішучий - постійні клієнти, не постійні - заможні, бідні - комерційні / договірні - лікування, профілактика, краса, спорт, релаксація - Інтернет, традиційні канали - пацієнти курортів, туристи, змішані заклади: - підприємства, що потребують частого відновлення працівників - спортивні клуби та асоціації - терапевтичні та допоміжні групи - молоді, літні люди
<p>Структура витрат</p> <ul style="list-style-type: none"> - витрати на розміщення та харчування - витрати на лікування та діагностику - витрати на утримання інфраструктури рекреаційних зон - витрати на природні ресурси - витрати на медіа - витрати на анімацію, розваги, освіту - витрати на медичне обслуговування - транспортні витрати - адміністративні витрати 	<p>Ключові ресурси</p> <ul style="list-style-type: none"> - фізичні (санаторно-курортна інфраструктура, тобто санаторії, санаторно-курортні клініки, природні лікувальні заклади, санаторно-курортне обладнання, туристична інфраструктура, сировина, спортивні майданчики, харчування) - фінансові (доходи від контрактів, індивідуальних туристів, грантів) - інтелектуальні (бренд, знання, угоди про співробітництво, бази даних) - людські ресурси (медичні послуги) 	<p>Потоки доходів</p> <p>Джерела: договори зі страховими компаніями, індивідуальними та груповими відвідувачами, підприємцями, спортивними організаціями.</p> <p>Цінності:</p> <ul style="list-style-type: none"> - санаторно-курортне лікування (лікування, діагностика та медичне обслуговування) - задоволення розміщенням, харчуванням та інформуванням - якість оздоровчої та лікувальної терапії, а також спорту та відпочинку - наявність визначних туристичних пам'яток <p>Цінові механізми:</p> <ul style="list-style-type: none"> - для індивідуальних та групових клієнтів (ціна згідно визначеного прайсу, ціна залежно від характеристик послуг, ціна залежно від сегмента ринку, ціна залежно від суми транзакції) - для договірних клієнтів (договірна, ціна залежно від обсягу операцій) 		

*Джерело: складено автором

У ліву частину «Будинку якості» («прибудова») вносяться цінність для споживача СК послуг разом із зазначенням рейтингу, а у верхню частину («надбудова») вимоги стратегії програмування сталого розвитку СКЗ, яку слід реалізувати для задоволення потреб споживача.

Даний рисунок показує базову структуру QFD, яка спочатку заповнюється якісними (CR_i , DR_j), та кількісними (W_i , R_{ij} і кореляція між DR_j) показниками, які формуються на основі структурованих інтерв'ю управлінського персоналу СКЗ (фактори вирівнювання якості), в залежності від існуючих перешкод впровадження стратегії сталого розвитку (наприклад: брак кваліфікованих кадрів, відсутність логістичної системи, відсутність управлінського контролю та ін.). Далі за допомогою простих формул, які доступні в літературі [6], а отже, які тут не будуть повторюватися, знаходять абсолютну та відносну значимість (A.I. та R.I.) запропонованих стратегій.

Відповідно до авторського бачення зміцнення соціально-економічної безпеки в умовах сталого розвитку СКЗ, варто застосовувати багатофазовий підхід QFD [8].

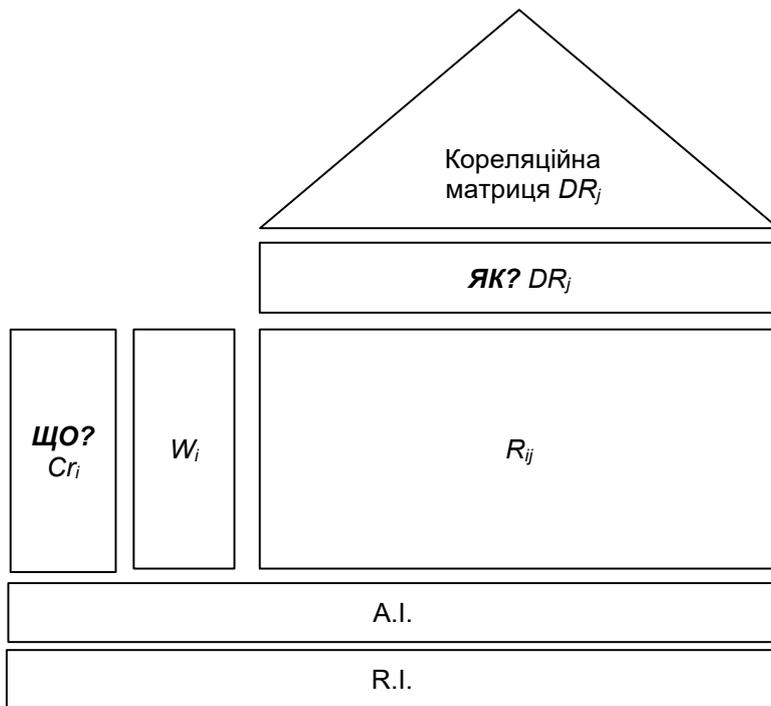

Рис. 1. «Будинок якості» відповідно до підходів QFD на засадах сталого розвитку СКЗ*

*Джерело: Модифіковано автором на основі [7].

Примітка: CR_i – цінність для споживача; W_i – ступінь важливості CR_i ; DR_j – вимоги / стратегії проектування; R_{ij} – матриця взаємозв'язку (тобто рівень, до якого CR_i задовольняє DR_j); A.I. – абсолютна значимість DR_j ; R.I. – відносна значимість DR_j / стратегій.

При застосуванні даного підходу, на першому етапі необхідно виявити перешкоди (ризики) на шляху до впровадження принципів СЕБ СР СКЗ у проектування СК послуг та їх важливість. Перешкоди, або ризики - це елементи, які відповідають на питання ЩО? (CR_i) в матриці QFD (див. рис. 1). На цьому ж етапі необхідно сформулювати стратегії для елімінування або усунення ризиків, стратегії – елементи, що відповідають на питання ЯК? (DR_j) (див. рис. 1) в матриці QFD. Далі необхідно визначити взаємозв'язок (R_{ij}) між ризиками та стратегіями, їх усунення на першому етапі.

На другому етапі ми визначаємо цілі зміцнення соціально-економічної безпеки в умовах сталого розвитку СКЗ та вплив запропонованих стратегій на їх досягнення. Отже, на другому етапі «ЩО-елементи» стають стратегіями для зменшення впливу, тобто вимогами до проектування, а «ЯК-елементи» – цілями зміцнення СЕБ СР, яких бажає досягти СКЗ. Отже принципи та цілі СЕБ СР СКЗ інтегруються у модель QFD саме на другому етапі.

Ризики, або «ЩО-елементи» (CR_i , $i=1, \dots, n$) (див. рис. 1) визначаються на основі польових або маркетингових досліджень діяльності СКЗ. Однак для забезпечення їх достовірності необхідно провести також дослідження наукової літератури. Після визначення основних ризиків для сталого проектування СК послуг (CR_i) формуються життєздатні стратегії проектування (DR_j) для усунення або зниження даних ризиків.

Наступним кроком є визначення решти елементів з рис. 1., тобто ваги «ЩО-елементів» (W_i), матриці взаємозв'язків R_{ij} [$n \times m$], відносної значимості стратегій «ЯК-елементів» R_{lj} [$j=1, \dots, m$] та формується кореляційне рівняння. Зважаючи на те, що показник ваги, матриця кореляцій та елементи матриці взаємозв'язків включають якісні показники діяльності (а не кількісні) надані управлінським персоналом, тому для уникнення невизначеності та неточності у формулюваннях, необхідно використовувати прийоми нечіткої логіки [9]. Прийоми нечіткого моделювання QFD застосовують для подолання необ'єктивності при

формулюванні якісних показників та кодування вимог системи згідно принципів сталого розвитку у визначених стратегіях СКЗ. Головною перевагою використання теорії нечіткої логіки є здатність перетворювати якісні характеристики в точні об'єктивні данні, одночасно враховуючи взаємозв'язки між вимогами сталого розвитку СКЗ та сформованими стратегіями по їх впровадженню.

На наступному, II етапі необхідно детально розрахувати ваги та оцінки співвідношень сформованих показників. Перешкоди для СЕБ СР СКЗ та проектування сфери СК послуг оцінюються першими на основі їх відносної ваги, отриманої за допомогою нечіткого методу аналізу ієрархій. За шкалою MAI використовуємо трикутне нечітке число (табл. 3) [10].

Насправді можна використовувати різні типи нечітких величин залежно від вимог дослідження. У нашому дослідженні доречно буде використати трикутні нечіткі величини (триплети).

Таблиця 3. Шкала чітких та нечітких чисел MAI*

Лінгвістичні змінні	MAI ранг	Нечіткий метод аналізу ієрархій	
		Трикутне нечітке число (ТНЧ)	Еквівалент ТНЧ
Однаково важливі (M1)	1	(1,1,1) По діагоналі (1,1,2) Інакше	(1,1,1) (1/2,1,1)
Важливі (M2)	2	(1,2,3)	(1/3,1/2,1)
Помірно важливіша (M3)	3	(2,3,4)	(1/4,1/3,1/2)
Середня (M4)	4	(3,4,5)	(1/5,1/4,1/3)
Набагато важливіший (M5)	5	(4,5,6)	(1/6,1/5,1/4)
Середній (M6)	6	(5,6,7)	(1/7,1/6,1/5)
Найбільш важливий (M7)	7	(6,7,8)	(1/8,1/7,1/6)
Середній (M8)	8	(7,8,9)	(1/9,1/8,1/7)
Надзвичайно важливий (M9)	9	(8,9,10)	(1/10,1/9,1/8)

*Джерело: [10]

За допомогою нечіткої шкали MAI визначається вага ризиків для проектування СК послуг на засадах сталого розвитку, які потім беруть за основу при QFD [3]. Після того, як визначені ваги «ЩО-елементів», визначається взаємозв'язок між ризиками для проектування СЕБ СР СКЗ та розвитку СК послуг за запропонованими стратегіями («ЯК-елементи»).

На другому етапі проводиться визначення цілей СЕБ СР СКЗ та оцінка запропонованих стратегій для розробки СК послуг з урахуванням соціальної, екологічної та економічної складової. Отже, на другому етапі «ЩО-елементами» будуть стратегії щодо зниження ризиків / вимоги до проектування (тобто «ЯК-елементи» з першого етапу), а «ЯК-елементами» – цілі СЕБ СР СКЗ. Під час збору вхідної інформації для дослідження, необхідно визначити цілі СЕБ СР СКЗ, та намічений рівень їх досягнення. Вплив кожної стратегії на досягнення поставлених цілей СЕБ СР СКЗ визначають за нечіткою шкалою MAI (табл. 3). Абсолютне та відносне значення кожної стратегії, що відповідає цілям СЕБ СР СКЗ, визначають відповідно до методології QFD.

За допомогою моделі оптимізації можна визначити найбільш прийнятні стратегії СЕБ СР СКЗ для усунення або зниження рівня ризиків при проектуванні процесу надання якісних оздоровчих послуг та зміцнення соціально-економічної безпеки на засадах сталого розвитку, одночасно враховуючи соціальні, екологічні та економічні індикатори. Модель QFD допускає застосування різних підходів для визначення оптимальних стратегій («ЯК»), Надбудова «Будинку якості» QFD представляє собою кореляцію між різними запропонованими стратегіями DR_j (див. рис. 1). Це означає, що деякі стратегії (DR_j) можуть бути впроваджені одночасно, тобто заощаджуючи кошти на їх впровадження. Економія витрат від одночасної реалізації стратегій суттєво впливає на вибір стратегії з обмеженим бюджетом. Дані про економію коштів збирають за участю членів робочої групи QFD.

Після збору відповідних даних для оптимізації необхідно знайти оптимальний портфель стратегій через 0-1 нелінійну оптимізаційну задачу, що розширює підхід Парка Т. та Кіма К. [6], включаючи обмеження політики цілей СЕБ СР СКЗ в модель оптимізації.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що оптимізаційне моделювання є універсальним, оскільки воно максимізує вплив стратегій, враховуючи досягнення цілей СЕБ СР СКЗ в умовах обмеженого бюджету. Запропонована модель допомагає визначити пріоритетні бар'єри та стратегії СЕБ СР СКЗ і, враховуючи обмеженням бюджету, дозволяє визначити оптимальний портфель стратегій, які дозволяють досягти мінімальних, встановлених СКЗ цілей соціальної, екологічної та економічної складової сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. Субота М. В. *Сталий розвиток підприємств в контексті соціально-економічної безпеки: монографія. Кам'янець-Подільський, 2020. 400 с.*
2. Субота М. В. *Складові ціннісних переваг при формуванні бізнес-моделі надання оздоровчих послуг та зміцнення соціально-економічної безпеки сталого розвитку санаторно-курортних закладів. Формування ринкових відносин в Україні. 2020. №10 (233). С. 139–147.*
3. Akae Y. *Quality Function Deployment (QFD): Integrating Customer Requirements into Product Design. Productivity Press, Cambridge, MA. 1990.*

4. Stuart I., Tax S. S. *Planning for service quality: an integrative approach. International Journal of Service Industry Management.* 1996. №7 (4), p. 58–77.
5. Bottani E., Rizzi A., *Strategic management of logistics service: a fuzzy QFD approach. Int. J. Prod. Econ.* 2006. № 103 (2), p.585–599.
6. Park T., Kim K. J. *Determination of an optimal set of design requirements using house of quality. Prod. Oper. Manag.* 1998. №16 (5), p. 569–581.
7. Кудрявцев Д. В., Григорьев Л. Ю., Кубельский М. В., Бобриков С. А. *Метод стратегического выравнивания деятельности организации на основе технологии развертывания функций качества. Вестник СПбГУ. Менеджмент.* 2018. Т. 17. Вып. 4. С. 465–498.
8. Dai J., Blackhurst J. *A four-phase AHP–QFD approach for supplier assessment: a sustainability perspective. Int. J. Prod. Res.* 2012. № 50 (19), p. 5474–5490.
9. Zadeh L.A. *Fuzzy sets. Inf. Control* 1965. №8 (3), p. 338–353.
10. Kamvysi K., Gotzamani K., Andronikidis A., Georgiou, A.C. *Capturing and prioritizing students' requirements for course design by embedding fuzzy-AHP and linear programming in QFD. Eur. J. Oper. Res.* 2014. №237 (3), p. 1083–1094.

References

1. Subota, M. V. (2020). *Stalyi rozvytok pidpriemstv v konteksti sotsialno-ekonomichnoi bezpeky: monohrafiia. Kamianets-Podilskiy*, 400 s.
2. Subota, M. V. (2020). *Skladovi tsinnisnykh perevah pry formuvanni biznes-modeli nadannia ozdorovchyykh posluh ta zmitsnennia sotsialno-ekonomichnoi bezpeky staloho rozvytku sanatorno-kurortnykh zakladiv. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 10 (233). 139–147.
3. Akao, Y. (1990). *Quality Function Deployment (QFD): Integrating Customer Requirements into Product Design.* Productivity Press, Cambridge, MA.
4. Stuart, I., Tax, S. S. (1996). *Planning for service quality: an integrative approach. International Journal of Service Industry Management*, 7 (4), 58–77.
5. Bottani, E., Rizzi, A. (2006). *Strategic management of logistics service: a fuzzy QFD approach. Int. J. Prod. Econ*, 103 (2), 585–599.
6. Park, T., Kim, K. J. (1998). *Determination of an optimal set of design requirements using house of quality. Prod. Oper. Manag*, 16 (5), 569–581.
7. Kudryavtsev D. V., Grigor'yev L. Yu., Kubel'skiy M. V., Bobrikov C. A. (2018). *Metod strategicheskogo vyravnivaniya deyatelnosti organizatsii na osnove tekhnologii razvertyvaniya funktsiy kachestva. Vestnik SPbGU. Menedzhment*, 17/4. 465-498.
8. Dai, J., Blackhurst, J. (2012). *A four-phase AHP–QFD approach for supplier assessment: a sustainability perspective. Int. J. Prod. Res.* 50 (19), 5474–5490.
9. Zadeh L. A. (1965). *Fuzzy sets. Inf. Control*, 8 (3), 338–353.
10. Kamvysi, K., Gotzamani, K., Andronikidis, A., Georgiou, A. C. (2014). *Capturing and prioritizing students' requirements for course design by embedding fuzzy-AHP and linear programming in QFD. Eur. J. Oper. Res.* 237 (3), 1083–1094.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Субота Микола Васильович,

к.е.н., Подільський державний аграрно-технічний університет

Демидова Марія Миколаївна,

к.е.н., Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Суббота Николай Васильевич,

к.э.н., Подольский государственный аграрно-технический университет

Демидова Мария Николаевна,

к.э.н., Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет

DATA ABOUT THE AUTHORS

Mykola Subota,

Ph.D., Podolsk State Agrarian Technical University

Marija Demydova,

Ph.D., Dnipro State Agrarian and Economic University

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ

Герасенко В. П.,
Зикова А. А.

Актуальність теми: будучи частиною будь-якої економіки з ринковими відносинами, інвестиційна політика держави спрямована на формування і підтримку сприятливого середовища, що сприяє підвищенню інвестиційної активності, залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, що займають особливе місце в забезпеченні доступу до фінансових ресурсів, сучасним технологіям, інноваційним товарам, а також підвищенню рівня життя населення. Тому проблема розробки і реалізації інвестиційної політики в усіх регіонах країни є актуальною.

Постановка проблеми: на сучасному етапі розвитку білоруської економіки особливу увагу держави приділяється питанням залучення внутрішніх і іноземних інвестицій як додаткового джерела капіталу та технологій для розвитку національних виробництв і сфери послуг. Однак існує ряд проблем, що перешкоджають притоку інвестицій, вирішення яких зможе значно поліпшити інвестиційний клімат в країні.

Мета дослідження: дослідити рівень, динаміку і структуру інвестицій, що надходять в економіку Республіки Білорусь; визначити особливості реалізації, проблеми та шляхи вдосконалення інвестиційної політики Республіки Білорусь.

Методика дослідження: загальнонаукові і формалізовані – аналіз і синтез, індукція і дедукція, статистичний, графічний, кореляція і регресія.

Результати дослідження: проведено аналіз надходження внутрішніх і іноземних інвестицій в економіку Республіки Білорусь, в результаті якого виявлено основні проблеми інвестиційної політики. Зроблено розрахунок інтервального прогнозу темпу зростання ВВП в залежності від темпу зростання інвестицій за допомогою побудованого рівняння регресії.

Область застосування результатів: результати дослідження можуть бути використані при розробці інвестиційної політики органами державного управління, а також в навчальному процесі економічних факультетів ЗВО.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна політика, інвестиції в основний капітал, іноземні інвестиції, прямі іноземні інвестиції.

ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Герасенко В. П.,
Зикова А. А.

Актуальность темы: являясь частью любой экономики с рыночными отношениями, инвестиционная политика государства направлена на формирование и поддержание благоприятной среды, способствующей повышению инвестиционной активности, привлечению отечественных и

иностранных инвестиций, занимающих особое место в обеспечении доступа к финансовым ресурсам, современным технологиям, инновационным товарам, а также повышению уровня жизни населения. Поэтому проблема разработки и реализации инвестиционной политики во всех регионах страны является актуальной.

Постановка проблемы: на современном этапе развития белорусской экономики особое внимание государства уделяется вопросам привлечения внутренних и иностранных инвестиций как дополнительному источнику капитала и технологий для развития национальных производств и сферы услуг. Однако существует ряд проблем, препятствующих притоку инвестиций, решение которых сможет значительно улучшить инвестиционный климат в стране.

Цель исследования: исследовать уровень, динамику и структуру инвестиций, поступающих в экономику Республики Беларусь; определить особенности реализации, проблемы и пути совершенствования инвестиционной политики Республики Беларусь.

Методика исследования: общенаучные и формализованные – анализ и синтез, индукция и дедукция, статистический, графический, корреляция и регрессия.

Результаты исследования: проведен анализ поступления внутренних и иностранных инвестиций в экономику Республики Беларусь, в результате которого выявлены основные проблемы инвестиционной политики. Произведен расчет интервального прогноза темпа роста ВВП в зависимости от темпа роста инвестиций с помощью построенного уравнения регрессии.

Область применения результатов: результаты исследования могут быть использованы при разработке инвестиционной политики органами государственного управления, а также в учебном процессе экономических факультетов ВУЗов.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная политика, инвестиции в основной капитал, иностранные инвестиции, прямые иностранные инвестиции.

FEATURES OF INVESTMENT POLICY REALIZATION IN THE REPUBLIC OF BELARUS

Gerasenko Vladimir,
Zykava Hanna

Relevance of the topic: being a part of any economy with market relations, the state's investment policy is aimed at creating and maintaining a favorable environment conducive to increasing investment activity, attracting domestic and foreign investments, which occupy a special place in providing access to financial resources, modern technologies, innovative goods, and also improve the living standards of the population. Therefore, the problem of developing and implementing investment policy in all regions of the country is urgent.

Statement of the problem: at the present stage of development of the Belarusian economy, the state pays special attention to the issues of attracting domestic and foreign investment as an additional source of capital and technologies for the development of national industries and services. However, there are a number of problems that hinder the inflow of investments, the solution of which can significantly improve the investment climate in the country.

Purpose of the research: to study the level, dynamics and structure of investments in the economy of the Republic of Belarus; to determine the features of implementation, problems and ways to improve the investment policy of the Republic of Belarus.

Research methodology: general scientific and formalized - analysis and synthesis, induction and deduction, statistical, graphic, correlation and regression.

Research results: the analysis of the inflow of domestic and foreign investments into the economy of the Republic of Belarus was carried out, as a result of which the main problems of investment policy were identified. The calculation of the interval forecast of the GDP growth rate depending on the investment growth rate was carried out using the constructed regression equation.

Field of application of the results: the results of the study can be used in the development of investment policy by government bodies, as well as in the educational process of economic faculties of universities.

Key words: investments, investment policy, investments in fixed assets, foreign investments, foreign direct investments.

JEL Classification: E22, E27, E62

В современном понимании инвестиции представляются как неотъемлемая часть и необходимый фактор обеспечения устойчивого экономического роста экономики любого государства. Рассматривая определения понятия «инвестиции», приведенные в различных словарях и учебниках, приходим к выводу, что в обобщенном виде справедливо следующее определение: «Инвестиции – вложение капитала, которое должно обеспечить сохранение и возрастание его стоимости и (или) принести положительную величину дохода».

Благодаря инвестициям осуществляется производство товаров и услуг с учетом новейших достижений науки и техники, что способствует совершенствованию технологий, повышению производительности труда, снижению издержек производства. Это, в свою очередь, благоприятно сказывается на деятельности предприятий, ведет к увеличению валового национального продукта, повышает активность страны на внешнем рынке. По этим причинам государственное регулирование инвестиционной деятельности является одним из основных направлений национальной экономической политики. А значит, проблема разработки и реализации инвестиционной политики в стране является актуальной.

Под инвестиционной политикой государства понимается совокупность целенаправленных действий, проводимых государством по созданию благоприятных условий для всех субъектов хозяйствования с целью привлечения инвестиций, активизации инвестиционных процессов, подъема экономики, решения социальных проблем. Цель инвестиционной политики государства – реализация стратегии социально-экономического развития страны, стимулирование инвестиционной деятельности для повышения эффективности национальной экономики и устойчивого экономического роста [1, с. 24].

В Республике Беларусь проводится активная государственная политика по управлению инвестиционной сферой и привлечению инвестиций в страну. Министерство экономики Республики Беларусь является главным разработчиком и координатором государственной инвестиционной политики Республики Беларусь. Основные направления инвестиционной политики заложены в Государственной программе социально-экономического развития Республики Беларусь на 2016-2020 гг. и Национальной стратегии развития Республики Беларусь на 2030 г.

Стратегической целью инвестиционной политики Республики Беларусь является привлечение инвестиций в основной капитал и их приоритетное направление в инновации, производства с высокой добавленной стоимостью, развитие человеческого потенциала и сферы, призванные обеспечить экологическую и социально-экономическую безопасность страны.

Критериями достижения поставленной цели выступают:

- сохранение доли инвестиций в ВВП на уровне выше порогового значения (не менее 25 процентов) при повышении эффективности их использования;
- рост удельного веса таких источников финансирования инвестиций, как собственные средства организаций и населения, иностранные инвестиции, при снижении доли средств консолидированного бюджета в общем объеме инвестиций в основной капитал;
- количество инвестиционных инфраструктурных проектов, реализуемых на принципах государственно-частного партнерства, – не менее 10 процентов;
- повышение рентабельности инвестиционных проектов [2, с. 140].

Заметим, что практическая реализация перечисленных стратегических критериев требует существенной инвестиционной активности. Поэтому необходимо активное привлечение отечественных частных и иностранных инвесторов. Привлеченные средства в приоритетном порядке направляются на коренную модернизацию действующих и на создание принципиально новых инновационных производств и предприятий, выпускающих наукоемкую, высокотехнологичную экспортоориентированную и импортозамещающую продукцию. В упрощенном смысле это означает инвестиции в основной капитал, т.е. совокупность затрат, направляемых на приобретение нового оборудования, внедрение передовой техники, модернизацию, что в итоге приводит к росту объема производства.

Так, по итогам 2019 года инвестиции в основной капитал составили 27,8 млрд рублей или 105,6% в сопоставимых ценах к уровню прошлого года (в 2018 году по сравнению с 2017 годом инвестиции выросли на 6%).

На рисунке 1 видно, что начиная с 2011 года прослеживается тенденция к снижению инвестиционной активности организаций Беларуси. Наиболее низкая инвестиционная активность отмечена в 2015 году, когда темп роста инвестиций в основной капитал в сопоставимых ценах составил 81,2% к уровню 2014 г. При этом темп роста ВВП сложился на уровне 96,2% по отношению к 2014 г., что являлось наиболее низким показателем за последние 10 лет. На снижение темпов роста инвестиций в основной капитал оказали влияние: сокращение объемов бюджетного финансирования и размеров финансирования государственных программ, повышение цен в инвестиционной сфере, рост стоимости кредитных ресурсов.

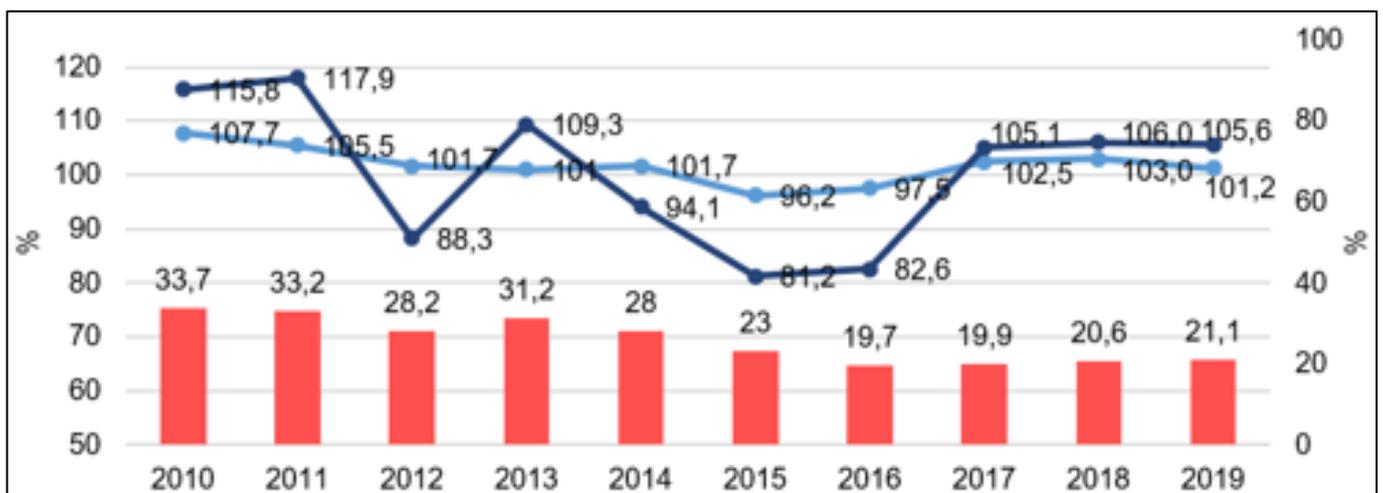

Рисунок 1. Динамика темпа роста ВВП, инвестиций в основной капитал, доли инвестиций в основной капитал в ВВП за 2010-2019 гг.

Источник: разработано автором на основе [3].

Качественную сторону инвестиционной активности характеризует показатель доли инвестиций в основной капитал в ВВП. При высоких значениях данного показателя в 2010-2011 годах (33,7 и 33,2% соответственно) темп роста ВВП оставался примерно на одинаковом уровне (107,7 и 105,5%). Начиная с 2014 года началось сокращение доли инвестиций в основной капитал в ВВП до уровня 19,7% в 2016 году, при этом происходило и замедление темпов экономического роста. Однако затем наблюдалась положительная динамика как доли инвестиций в основной капитал в ВВП (до 21,1% в 2019 г.), так и темпов роста ВВП (до 101,2% в 2019 г.).

Но даже при такой положительной тенденции не достигнуто сохранение доли инвестиций в ВВП на уровне выше порогового значения (не менее 25%), что являлось одним из критериев достижения стратегической цели инвестиционной политики. Обнадешивает разве что скромный, но постоянный рост этого показателя.

Оценить степень влияния инвестиций в основной капитал на величину ВВП можно с помощью *корреляционно-регрессионного анализа*. Тесноту связи между анализируемыми показателями установим с помощью коэффициента корреляции:

$r_{xy} = 0,85$ – свидетельствует о сильной прямой корреляционной связи (0,7-0,9), что позволяет продолжить анализ.

Так, исследуя зависимость темпа роста ВВП от темпа роста инвестиций в основной капитал за период 2010-2019 гг. получим следующее уравнение регрессии:

$$y = 79,994 + 0,22x, \text{ где } y - \text{ темп роста ВВП, а } x - \text{ темп роста инвестиций в основной капитал.}$$

На основании проведенных расчетов в Microsoft Excel и данного уравнения, можно сделать следующие выводы: с увеличением темпа роста инвестиций в основной капитал на 1%, темп роста ВВП будет увеличиваться на 0,22%.

Множественный коэффициент корреляции, равный 0,85, говорит о том, что наблюдается тесная прямая связь, т.е. с увеличением темпа роста инвестиций в основной капитал будет увеличиваться темп роста ВВП. Коэффициент детерминации, равный 0,73, показывает, что темп роста ВВП зависит на 73 % от темпа роста инвестиций в основной капитал, а на остальные неучтенные факторы в модели приходится 27 %. Проверка адекватности модели осуществляется с помощью расчета F-критерия Фишера. Его фактическое значение (21,67) превышает табличное (5,32), что позволяет нам отклонить нулевую гипотезу. То есть, уравнение является статистически значимым. Проведем оценку значимости параметров уравнения с помощью t-критерия Стьюдента: $|ta| = 16,94$, $|tb| = 4,65$, $t_{кр} = 2,31$. Видим, что фактические значения параметров превышают табличное значение, следовательно, они являются статистически значимыми.

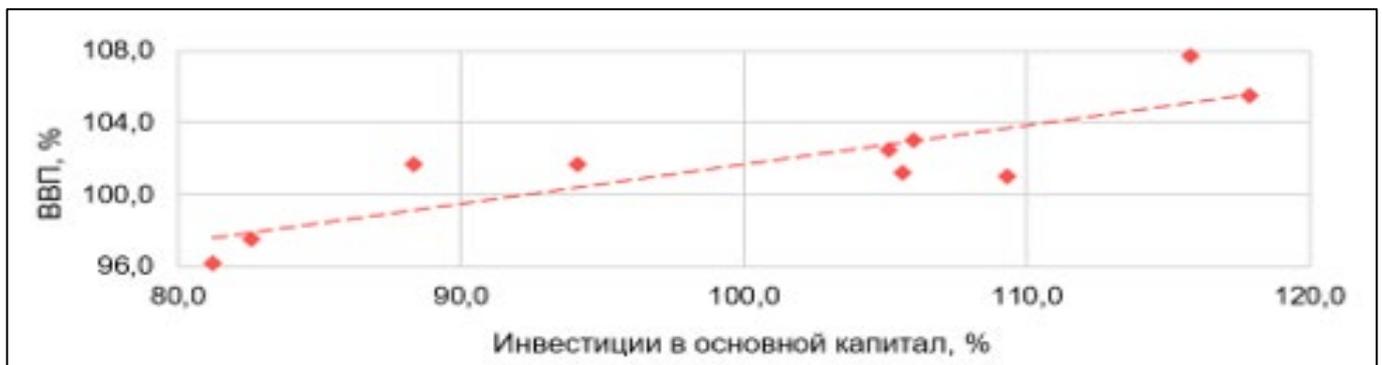

Рисунок 2. Корреляция между темпом роста ВВП и темпом роста инвестиций в основной капитал, 2010-2019 гг.

Источник: разработано автором.

Таким образом, привлечение инвестиций может увеличить объем совокупного капитала в стране, а значит, содействовать экономическому росту: рост инвестиций в основной капитал сопровождается ростом ВВП, и, напротив, сокращение инвестиционных потоков сопровождается снижением роста экономики.

Уравнение регрессии $y = 79,99 + 0,22x$, построенное на основе данных темпа роста ВВП от темпа роста инвестиций в основной капитал за период 2010-2019 гг., имеет хорошее качество, является адекватным, его можно использовать для прогнозирования.

В соответствии с постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 27 декабря 2019 г. №921 «О задачах социально-экономического развития Республики Беларусь на 2020 год» [4], прогнозный темп роста инвестиций в основной капитал составляет 104,0 % в сопоставимых ценах к 2019 году. В таком случае темп роста ВВП (упр) должен составить:

$$\text{упр} = 79,99 + 0,22 \times 104,0 = 102,87 - \text{ в \% к соответствующему периоду 2019 года.}$$

Рассчитаем ошибку прогноза по формуле:

$$s_y = s \cdot \sqrt{1 + \frac{1}{n} + \frac{(x_{\text{пр}} - \bar{x})^2}{n \cdot \sigma_x^2}} = 1,85 \cdot \sqrt{1 + \frac{1}{10} + \frac{(104 - 100,6)^2}{10 \cdot 174,93}} = 1,94,$$

где s – стандартная ошибка; $n = 10$ – количество наблюдений; \bar{x} – среднее значение фактора x ; σ_x^2 – дисперсия фактора x .

В этом случае предельная ошибка прогноза $\Delta_{\hat{y}} = t_{кр} \cdot s_{\hat{y}} = 2,31 \cdot 1,94 = 4,48$, а доверительный интервал $\gamma_{\hat{y}} = 102,87 \pm 4,48$.

Таким образом, был произведен расчет интервального прогноза с помощью построенного уравнения, где значение темпа роста ВВП с вероятностью 95% должно находиться в пределах между 98,39 и 107,35 % в сопоставимых ценах к 2019 году.

Повышение роли инвестиций в обеспечении стабильного макроэкономического роста непосредственно зависит от технологической структуры инвестиций в основной капитал: в ней должны преобладать инвестиции в активную часть основных средств – в машины, оборудование, транспортные средства.

Согласно рисунку 3 сохраняется высокий удельный вес затрат на строительно-монтажные работы (СМР) в технологической структуре инвестиций в основной капитал. Средний удельный вес в СМР за 2015-2019 гг. составил 51,0%, что не способствует технико-технологическому совершенствованию производства.

Поэтому необходимо коренное изменение политики формирования технологической структуры инвестиций в сторону повышения доли затрат на приобретение машин, оборудования, транспортных средств. Данный показатель в 2019 году по Беларуси составил 39,8%, т.е. в будущем необходимо обеспечить его увеличение до 50 % от общего объема.

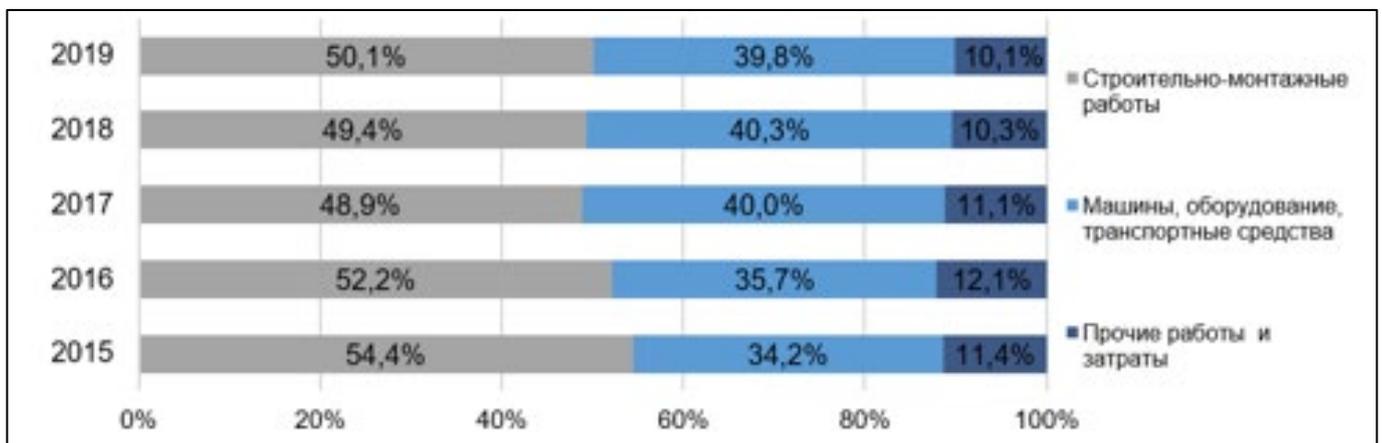

Рисунок 3. Технологическая структура инвестиций в основной капитал за 2012-2019 гг., %

Источник: разработано автором на основе [3].

Рассмотрим структуру инвестиций в основной капитал по формам собственности (рисунок 4). Высокий износ активной части основных фондов обуславливает необходимость использования для обновления не только государственные и собственные средства, но и иностранные инвестиции. Однако на рисунке 4 видно, что стабильно инвестиции в основной капитал иностранной формы собственности занимают незначительную долю совокупных инвестиций в основной капитал (7,8 % и 8,7 % в 2016 и 2019 году соответственно), что требует их привлечения.

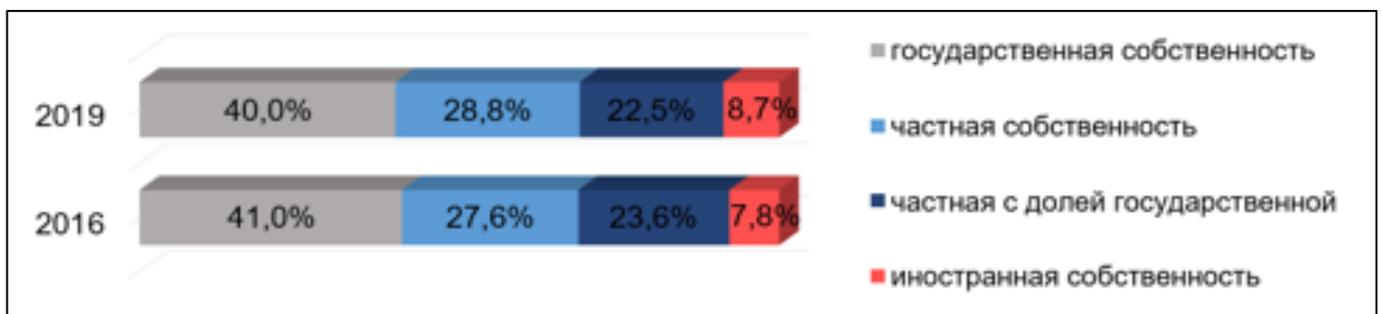

Рисунок 4. Инвестиции в основной капитал по формам собственности в 2016 и 2019 гг.

Источник: разработано автором на основе [3].

Данные, приведенные в таблице 1, свидетельствуют о том, что наибольший удельный вес в источниках финансирования белорусских организаций занимают собственные средства организаций (40,1 % в 2019 году), средства государства (20,9 %) и населения (10,7 %), кредиты банков (13,4 %). При этом доля государственных средств растет – она изменилась за анализируемый период с 12,4 % в 2011 году до 20,9 % в 2019 году, что не соответствует критериям достижения стратегической цели инвестиционной политики. Доля банковских кредитов за этот период, наоборот, неуклонно снижается и изменилась с 35,8% до 13,4%.

Таблица 1. Инвестиции в основной капитал по источникам финансирования

Показатель	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Всего инвестиций	100	100	100	100	100	100	100	100	100
в том числе за счет:									
консолидированного бюджета	12,4	16,0	20,7	15,8	21,8	23,8	25,0	21,4	20,9
собственных средств организаций	37,8	40,0	37,8	38,5	39,7	39,8	38,6	40,2	40,1
заемных средств других организаций	0,6	1,5	1,2	1,5	1,3	1,3	1,2	1,0	1,0
средств населения	5,9	6,8	8,3	10,0	12,2	12,6	11,9	11,7	10,7
иностранных инвестиций (без иностранных кредитов)	3,0	3,2	3,2	3,7	3,9	5,0	5,0	4,5	4,9
кредитов банков (в том числе иностранных)	35,8	26,5	24,2	26,6	17,2	13,7	12,9	14,0	13,4
прочих источников	4,5	5,9	4,6	3,9	3,9	4,0	5,6	7,2	9,0

Источник: разработано автором на основе [3].

Объемы инвестиций, направляемых в производственную сферу, составили 52,4% к общему объему инвестиций в основной капитал в 2019 году. Данная статья состоит в основном из вложений инвестиций в промышленность (39,4% к итогу). В сфере услуг в качестве решающего фактора роста до 47,6% выступает увеличение инвестиционных вложений в транспортную деятельность, здравоохранение, социальные услуги, спорт и творчество.

По итогам января-июня 2020 года в экономике республики было использовано 12,76 млрд рублей инвестиций в основной капитал или в сопоставимых ценах 98,8% к уровню января-июня 2019 года. Удельной вес инвестиций в основной капитал к ВВП составил 19,3%, что также не соответствует порогу экономической безопасности. В январе-июне 2020 года наибольшие объемы инвестиций в основной капитал использованы на реализацию инвестиционных проектов по строительству Белорусской АЭС, горно-обогатительного комбината Старобинского месторождения ИООО «Славкалий», третьей линии Минского метрополитена, проектов, реализуемых ОАО «Беларуськалий», ЗАО «БНБК», нефтеперерабатывающих предприятий [5].

Выходить на рост инвестиционной активности внутри страны можно путем привлечения внешних инвестиций. Приход иностранных инвестиций позволяет организовать производство новых товаров и открыть для белорусской продукции новые рынки сбыта. В сочетании это позволит повысить конкурентоспособность национальной экономики и создать основу для устойчивого экономического роста. Поэтому особое внимание уделим рассмотрению привлечения иностранных инвестиций в экономику страны.

Структуру и динамику привлеченных иностранных инвестиций можно наблюдать в таблице 2. Неравномерность притока иностранных инвестиций в 2010-2019 гг. свидетельствует о том, что они носят точечный характер, то есть поступают под конкретные проекты. Наиболее высокий объем инвестиций был привлечен в 2011 году (18,9 млрд долларов США), что было достигнуто в основном за счет прямых иностранных инвестиций. Такой резкий скачок обусловлен российскими инвестициями в белорусскую экономику, представляющими собой платежи ОАО «Газпром» в связи с приобретением пакетов акций совместного предприятия на базе собственности ОАО «Белтрансгаз» [6].

Всего в 2019 году в реальный сектор экономики Республики Беларусь поступило 10 006,8 млн долл. США валовых иностранных инвестиций, объем которых по сравнению с 2018 г. сократился на 835,2 млн долл. США или на 7,7%.

Таблица 2. Поступление иностранных инвестиций в реальный сектор экономики Республики Беларусь по видам, 2011-2019 гг. (в млн долл. США и %)

Показатель	Год									
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Иностранные инвестиции	18879	14330	14974	15084	11344	8560	9729	10842	10007	
в том числе:										
прямые инвестиции	13248	10358	11083	10169	7241	6929	7634	8537	7233	
портфельные инвестиции	2,3	23,4	12,2	10,6	5,1	2,8	8,4	3,9	6,7	
прочие инвестиции	5628	3948	3879	4905	4098	1629	2086	2 301	2767	
В процентах к итогу										
Иностранные инвестиции	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
в том числе:										
прямые инвестиции	70,2	72,3	74,0	67,4	63,8	80,9	78,5	78,7	72,3	
портфельные инвестиции	0,01	0,2	0,1	0,1	0,05	0,03	0,1	0,04	0,1	
прочие инвестиции	29,8	27,6	25,9	32,5	36,1	19,0	21,4	21,2	27,6	

Источник: собственная разработка на основе [3].

По итогам 2019 года 72,3 % иностранных инвестиций, направленных в экономику Беларуси, поступили в форме прямых иностранных инвестиций. Объем ПИИ составил 7 233,2 млн долл. США, сократившись по сравнению с 2018 годом на 1 303,9 млн долл. или на 15,3%. В структуре ПИИ неизменно преобладают

долговые инструменты, а также реинвестирование (повторное вложение прибыли после окончания периода инвестирования в тот же объект). Новые иностранные инвестиции в последние годы практически исчезли.

Объем портфельных инвестиций в 2019 году составил 6,7 млн долл. США (менее 0,1% от общего объема). Портфельные иностранные инвестиции в Беларуси традиционно остаются на низком уровне в силу неразвитости белорусского фондового рынка и все еще невысокой активности как государственного, так и частного сектора в данной сфере. Ожидать увеличения потока иностранных портфельных инвестиций не приходится.

Прочие иностранные инвестиции поступили в экономику Беларуси в размере 2 766,9 млн долл. (27,6% от общего объема), при этом их объем увеличился по сравнению с 2018 г. на 465,9 млн долл. или на 20,2%. Однако следует учитывать, что прочие инвестиции, включающие торговые и другие кредиты, ссуды, займы дают эффект лишь в краткосрочной перспективе, так как через определенный период времени их необходимо возвращать и привлеченные средства вновь изымаются из экономики страны.

По данным Национального статистического комитета Республики Беларусь основными инвесторами в Беларуси в 2019 году выступали субъекты хозяйствования из России (45,1% всех поступивших инвестиций), Великобритании (18,0%), Кипра (7,6%) и другие. Более детально поступление инвестиций по основным странам инвесторам можно увидеть на рисунке 5.

Страны, которые являются ключевыми инвесторами Республики Беларусь, остаются постоянными уже на протяжении нескольких лет. В стране наблюдается устойчивое доминирование российского капитала, в то время как присутствие инвесторов из других стран, в том числе развитых, пока является невысоким.

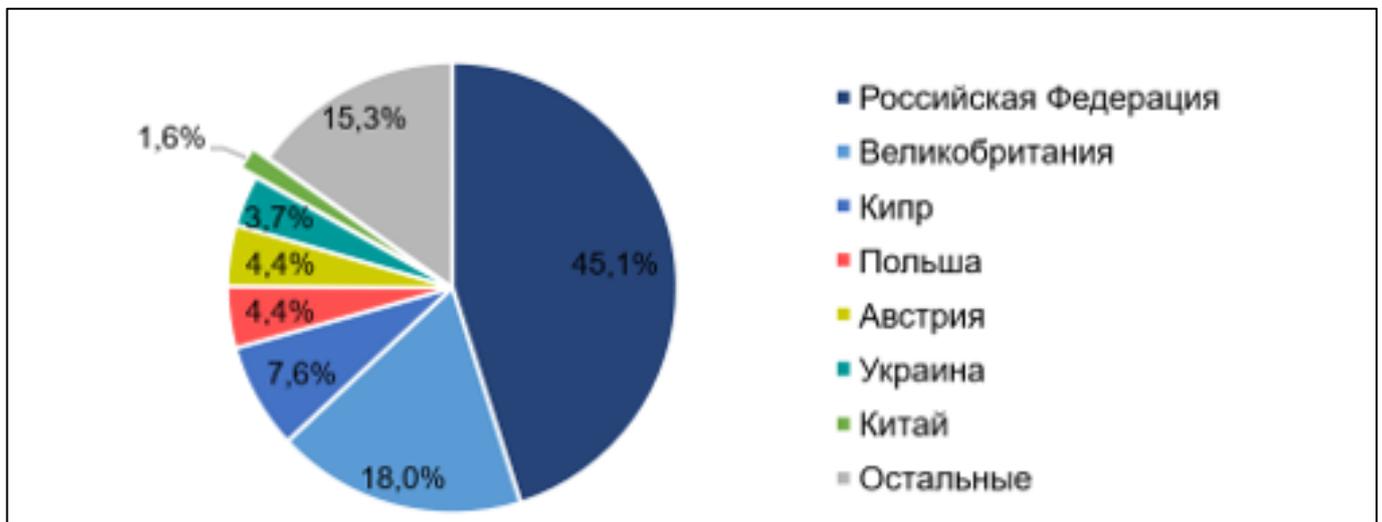

Рисунок 5. Поступление валовых иностранных инвестиций в реальный сектор экономики Республики Беларусь по основным странам-инвесторам в 2019 году

Источник: разработано автором на основе [3].

Республика Беларусь гордится стратегическим партнерством с Китаем и присоединением Беларуси к инициативе «Один пояс – один путь». Но несмотря на тесное торгово-экономическое сотрудничество, доля китайских инвестиций в общем объеме поступивших иностранных инвестиций остается низкой и составила 1,6% в 2019 году (162,2 млн долл.), сократившись вдвое относительно 2018 года.

С точки зрения отраслевого анализа, иностранные инвесторы наиболее активны в таких отраслях, как оптовая и розничная торговля, ремонт автомобилей и мотоциклов, транспортная деятельность, производство машин и оборудования, промышленность (рисунок 6).

Таким образом, иностранный капитал устремляется в основном в отрасли, обеспечивающие инвесторам гарантированные доходы, а также в отрасли с быстрой окупаемостью вложений. Зарубежные инвестиции практически не участвуют в создании в Беларуси современных высокотехнологичных производств и услуг, которые смогли бы коренным образом изменить сложившуюся внешнеэкономическую специализацию страны.

Для более точного учета прямых иностранных инвестиций, реально поступающих в экономику, национальной статистикой используется статистический показатель «прямые иностранные инвестиции на чистой основе» (далее – ПИИ на чистой основе). Это инвестиции без учета долговых инструментов: кредитов и займов, кредиторской и дебиторской задолженности, лизинга. Данный показатель характеризует объем прямого инвестирования в белорусскую экономику, который может быть достигнут без каких-либо значительных мер, направленных на стимулирование инвестиций, и без учета знаковых сделок. В среднем ежегодно в 2010-2019 годах в Беларусь привлекалось около 1,8 млрд долл. США прямых инвестиций из-за рубежа, доля которых в ВВП составляла примерно 3 процента. В 2019 году приток ПИИ на чистой основе составил 1 327,2 млн долл. США и сократился по сравнению с аналогичным периодом 2018 г. на 18,8% [3].

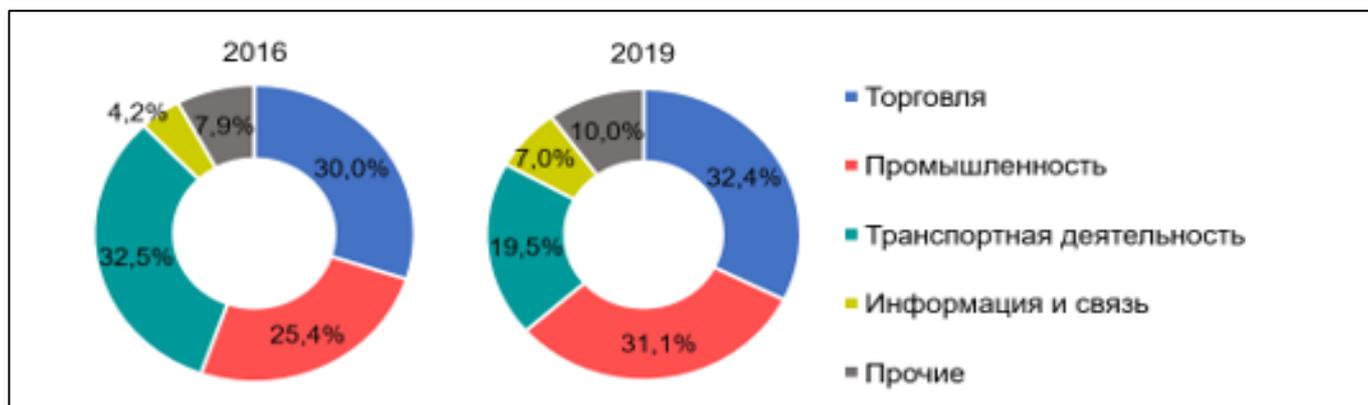

Рисунок 6. Структура поступивших валовых иностранных инвестиций в Беларусь по основным видам экономической деятельности в 2016 и 2019 гг. (в процентах к итогу)

Источник: разработано автором на основе [3].

Отмеченные результаты в привлечении ПИИ свидетельствуют, что, несмотря на ряд таких выгодных экономических условий, как близкое расположение к основным зарубежным рынкам (Европейского союза и стран СНГ), относительно низкий уровень оплаты труда среди стран региона, высокий уровень квалификации трудовых ресурсов и т.д., республика не смогла в полной мере реализовать имеющийся потенциал в привлечении ПИИ.

Всемирный экономический форум (World Economic Forum) обнародовал новый рейтинг конкурентоспособности стран (Global Competitiveness Index, GCI), где сопоставляются экономические возможности 141 государства. Беларусь традиционно в данном рейтинге отсутствует, что характеризуется отсутствием международной конкурентоспособности. Под конкурентоспособностью авторы доклада понимают способность страны сохранять высокие доходы, баланс хороших социально-экономических условий, включая удовлетворенность граждан качеством жизни. Таким образом, Республику Беларусь не рассматривают как возможного участника на международной инвестиционной карте [7].

Ключевой проблемой конкурентоспособности является то, что Беларусь – одна из немногих стран мира, которая не входит во Всемирную торговую организацию (ВТО), т.е. не имеет доступа на международные рынки. Республика Беларусь ведет переговоры по присоединению к ВТО вот уже 27 лет, начиная с 1993 года, когда впервые была подана заявка на присоединение Беларуси к Генеральному соглашению по торговле товарами (ГАТТ).

Другая проблема скрывается в высоком налогообложении. Так, по оценке PwC «Paying Taxes 2020» средний уровень налоговой нагрузки в Беларуси составил 53,3% (в среднем в мире – 40,5%), а налоговая нагрузка на фонд оплаты труда – 39% (8-ая худшая страна в мире) [8].

В отчете Всемирного банка «Ведение бизнеса 2020» Республика Беларусь заняла 49-е место среди 190 экономик мира. Одновременно наша страна получила 74,3 балла из 100 возможных по показателю благоприятности условий ведения бизнеса. По сравнению с аналогичным рейтингом предыдущего года Беларусь опустилась сразу на 12 позиций. Наиболее высокие позиции Беларуси в рейтинге по индикаторам «регистрация собственности» (14-е место; год назад по этому индикатору Беларусь занимала 5-е место) и «подключение к системе электроснабжения» (в текущем рейтинге Беларусь сохранила 20-е место). Хуже всего результаты по позициям «получение кредитов» (104-я позиция), «налогообложение» (99-е место), «защита миноритарных инвесторов» (79-я позиция) [9].

В настоящее время существуют следующие проблемы, связанные с реализацией инвестиционной политики в Республике Беларусь:

- нестабильность и неопределенность законодательства, а также множественность правовых актов, регулирующих данную сферу;
- низкая доля частного сектора и высокий уровень административного вмешательства в предпринимательскую деятельность;
- бюрократическая структура принятия решений государственными органами по согласованию и размещению инвестиций;
- неразвитость рынка ценных бумаг;
- отсутствие конкурентоспособности на международной арене.

Поэтому фактические результаты в сфере привлечения инвестиций по-прежнему не соответствуют экономическому потенциалу и потребностям страны. На современном этапе Беларусь уступает большинству стран по объемам инвестиций.

Ныне действующая в Беларуси инвестиционная политика по привлечению инвестиций не является оптимальной и нуждается в улучшении. Возможными путями решения существующих проблем являются:

- совершенствование законодательства в области налогового, кредитного, валютного, таможенного регулирования инвестиций, обеспечение стабильности законодательства и его согласованности на всех

уровнях (для этого необходимо ориентироваться на международное законодательство, а также законодательство других стран, успешных в привлечении инвестиций);

- создание простых и понятных условий ведения бизнеса (обеспечение диалога бизнеса и государственных органов при разработке проектов нормативных правовых актов в сфере осуществления инвестиционной политики);

- создание благоприятной административной среды для осуществления инвестиций и развития предпринимательской деятельности;

- поддержание благоприятной налоговой среды и ее совершенствование;

- создание полноценной инфраструктуры для осуществления инвестиций, включающую информационное обеспечение инвестиционной деятельности;

- рост темпов демонополизации и приватизации для повышения эффективности функционирования соответствующих отраслей и модернизации экономики в целом;

- обеспечение конкурентоспособных условий для привлечения инвесторов в рамках Евразийского экономического союза, а также инвесторов из экономически развитых стран, так как именно в этих странах базируются наиболее финансово мощные инвесторы;

- создание определённых условий для размещения в Республике Беларусь филиалов крупнейших иностранных банков и представительств международных компаний, что позволит значительно улучшить работу по привлечению финансовых ресурсов и обслуживанию инвестиционных потоков;

- развитие международного инвестиционного сотрудничества с ЕС, ВТО, международными финансово-кредитными организациями [10, с. 22-23].

Проведенная исследовательская работа позволяет сделать вывод о том, что существующая в Беларуси инвестиционная политика по привлечению инвестиций не является оптимальной и нуждается в улучшении. Решение этой проблемы требует создания специальных условий организации инвестиционной деятельности, эффективно обеспечивающих привлечение и целевое использование инвестируемых средств. В этой связи важнейшим направлением государственной инвестиционной политики Республики Беларусь является привлечение иностранных инвестиций в экономику страны, либерализация внешнеэкономических связей и повышение межгосударственного сотрудничества.

Список использованных источников

1. Огородников, В. И., Алферов В. М., Епифанова Н. С. и др. *Инвестиционная политика: Учебное пособие*. Новосибирск: СИУ РАНХиГС, 2014. 226 с.
2. *Национальная стратегия устойчивого социально-экономического развития Республики Беларусь на период до 2030 года*. URL: <http://belarp.by/media/2019/ns.pdf> (дата доступа: 18.09.2020).
3. *Официальная статистика. Национальный статистический комитет Республики Беларусь*. URL: <https://www.belstat.gov.by/> (дата доступа: 20.09.2020).
4. *Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 27 декабря 2019 г. №921 «О задачах социально-экономического развития Республики Беларусь на 2020 год»*. URL: <https://economy.gov.by/uploads/files/macro-prognoz/Postanovlenie-27-12-2019.pdf> (дата доступа: 21.09.2020).
5. *Результаты инвестиционной политики Министерства Экономики Республики Беларусь* URL: <https://economy.gov.by/ru/pezzultat-ru/> (дата доступа: 20.09.2020).
6. Зыкова, А. А. *Роль иностранных инвестиций в экономике Республики Беларусь. Национальная экономика Республики Беларусь: проблемы и перспективы развития: материалы XII Междунар. науч.-практ. конф. студентов, Минск, 3-11 апр. 2019 г. Минск: БГЭУ, 2019. 357 с.*
7. *The Global Competitiveness Report 2019. World Economic Forum*. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf
8. *Paying Taxes 2020: overall ranking and data tables: PwC*. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2020/overall-ranking-and-data-tables.html> (дата доступа: 21.09.2020).
9. *О результатах Республики Беларусь в отчете «Doing Business 2020»*. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32436/9781464814402.pdf> (дата доступа: 20.09.2020).
10. *Стратегия привлечения прямых иностранных инвестиций в Республику Беларусь до 2035 года*. URL: <https://www.investinbelarus.by/press/Стратегия.pdf> (дата доступа: 22.09.2020).

References

1. Ogorodnikov, V. I., Alferov V. M., Epifanova N. S. and others. *Investitsionnaya politika: Uchebnoe posobie [Investment policy: Textbook]*. Novosibirsk: SIU RANEPА, 2014. 226 p.
2. *Natsional'naya strategiya ustoychivogo sotsial'no-ekonomicheskogo razvitiya Respubliki Belarus' na period do 2030 goda [National strategy for sustainable social and economic development of the Republic of Belarus for the period up to 2030]*. URL: <http://belarp.by/media/2019/ns.pdf> (access date: 18.09.2020).
3. *Ofitsial'naya statistika [Official statistics]. National Statistical Committee of the Republic of Belarus*. URL: <https://www.belstat.gov.by/> (access date: 20.09.2020)
4. *Postanovlenie Soveta Ministrov Respubliki Belarus' ot 27 dekabrya 2019 g. №921 «O zadachakh sotsial'no-ekonomicheskogo razvitiya Respubliki Belarus' na 2020 god» [Resolution of the Council of Ministers of the Republic of Belarus dated December 27, 2019 No. 921 «On the tasks of socio-economic development of the Republic of*

Belarus for 2020»]. URL: <https://economy.gov.by/uploads/files/macro-prognoz/Postanovlenie-27-12-2019.pdf> (access date: 21.09.2020).

5. Rezultaty investitsionnoy politiki Ministerstva Ekonomiki Respubliki Belarus' [Results of the investment policy of the Ministry of Economy of the Republic of Belarus] URL: <https://economy.gov.by/ru/pezuultat-ru/> (access date: 20.09.2020).

6. Zykova, A. A. (2019). Rol' inostrannykh investitsiy v ekonomike Respubliki Belarus' [The role of foreign investments in the economy of the Republic of Belarus]. National Economy of the Republic of Belarus: Problems and Development Prospects: Materials of the XII Intern. scientific-practical conf. students, Minsk, 3-11 Apr. 2019. Minsk: BSEU, 357 p.

7. The Global Competitiveness Report 2019. World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

8. Paying Taxes 2020: overall ranking and data tables: PwC. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2020/overall-ranking-and-data-tables.html> (access date: 21.09.2020).

9. O rezultatakh Respubliki Belarus' v otchete «Doing Business 2020» [On the results of the Republic of Belarus in the report «Doing Business 2020»]. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32436/9781464814402.pdf> (access date: 21.09.2020).

10. Strategiya privilecheniya pryamykh inostrannykh investitsiy v Respubliku Belarus' do 2035 goda [Strategy for attracting direct foreign investment in the Republic of Belarus until 2035]. URL: <https://www.investinbelarus.by/press/Strategy.pdf> (access date: 22.09.2020).

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Герасенко Володимир Петрович, доктор економічних наук, професор кафедри фінансів
e-mail: gerasenko_v@mail.ru

Зикова Анна Андріївна, студентка 4 курсу факультету фінансів та банківської справи
e-mail: anna.zykova.99@mail.ru

УО «Білоруський державний економічний університет»
Партизанський пр-т, 26, м Мінськ, Білорусь

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Герасенко Владимир Петрович, доктор экономических наук, профессор кафедры финансов
e-mail: gerasenko_v@mail.ru

Зыкова Анна Андреевна, студентка 4 курса факультета финансов и банковского дела
e-mail: anna.zykova.99@mail.ru

УО «Белорусский государственный экономический университет»
Партизанский пр-т, 26, г. Минск, Беларусь

DATA ABOUT THE AUTHORS

Gerassenko Vladimir, Doctor of Economics, Professor of the Department of Finance
e-mail: gerasenko_v@mail.ru

Zykava Hanna, 4th year student of the Faculty of Finance and Banking
e-mail: anna.zykova.99@mail.ru

EE «Belarusian State Economic University»
Partizanskiy prospect, 26, Minsk, Belarus

УДК 330.821.1

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-47-121-126>

ЕВОЛЮЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ КРЕДИТУВАННЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII – СЕРЕДИНІ XIX СТ.

Орлик М. В.

У статті було здійснено аналіз наукових здобутків представників класичної економічної школи другої половини XVII – середини XIX ст. у сфері кредитування через призму сучасності.

Мета роботи полягає у дослідженні еволюції поглядів на сутність та роль кредитування представниками класичної економічної школи у другій половині XVII – середині XIX ст.

Методи проведеного дослідження. Для вирішення поставлених метою завдань застосовувались як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. У процесі написання статті використовувались системний та структурований підходи, методи узагальнення, аналізу, порівняння, синтезу та наукової абстракції.

Результати роботи. У статті було встановлено та проаналізовано еволюцію теоретичного осмислення проблеми кредитування в класичній економічній школі від її заснування до початку реалізації їх теоретичних надбань на практиці в Російській імперії.

Галузь застосування результатів. Результати проведеного дослідження можуть бути використані при викладанні курсів історії економіки та економічної думки, а також інших економічних дисциплін, при підготовці фахівців з банківсько-кредитної справи та економічної теорії.

Висновки. Проведене дослідження еволюції поглядів представників класичної економічної школи щодо питання кредитування дозволяє зробити висновок, що кредит, як суспільно-економічне явище викликало суттєвий інтерес дослідників. Серед головних питань, які ставили перед собою вчені, були засади формування винагороди за кредит та його роль у розвитку економіки країни. Чимало дослідників приділяли увагу питанню місця держави у кредитних взаєминах між позичальником та кредитором. Досліджуючи процес трансформації економічної теорії, можна дійти висновку, що роль держави як жорсткого регулятора в кредитних взаєминах поступово змінювалась на роль гаранта кредитних зобов'язань. Значний поштовх у розвитку економічної науки в контексті розуміння кредиту на теренах Російської імперії зробив М. Бунге, котрий не лише теоретично обґрунтував важливість доступності кредитів для розвитку економічних відносин, а й реалізовував свої наукові ідеї на практиці.

Ключові слова: банки, гроші, економічна теорія, кредитування, позика.

ЭВОЛЮЦИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МЫСЛИ В КОНТЕКСТЕ ПРОБЛЕМЫ КРЕДИТОВАНИЯ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XVII – СЕРЕДИНЕ XIX В.

Орлик М. В.

В статье был осуществлен анализ научных достижений представителей классической экономической школы второй половине XVII – середины XIX в. в сфере кредитования через призму современности.

Цель работы заключается в исследовании эволюции взглядов на сущность и роль кредитования представителями классической экономической школы во второй половине XVII – середине XIX в.

Методы проведенного исследования. Для решения поставленных целей задач применялись как общенаучные, так и специальные методы научного познания. В процессе написания пола использовались системный и структурированный подходы, методы обобщения, анализа, сравнения, синтеза и научной абстракции.

Результаты работы. В статье было установлено и проанализирована эволюция теоретического осмысления проблемы кредитования в классической экономической школе от ее основания до начала реализации их теоретических достижений на практике в Российской империи.

Область применения результатов. Результаты проведенного исследования могут быть использованы при преподавании курсов истории экономики и экономической мысли, а также других экономических дисциплин, при подготовке специалистов по банковско-кредитного дела и экономической теории.

Выводы. Проведенное исследование эволюции взглядов представителей классической экономической школы по вопросу кредитования позволяет сделать вывод, что кредит, как общественно-экономическое явление вызвало существенный интерес исследователей. Среди главных вопросов, которые ставили перед собой ученые, были принципы формирования вознаграждения за кредит и его роль в развитии экономики страны. Многие исследователи уделяли внимание вопросу места государства в кредитных отношениях между заемщиком и кредитором. Исследуя процесс трансформации экономической теории, можно сделать вывод, что роль государства как жесткого регулятора в кредитных отношениях постепенно менялась на роль гаранта кредитных обязательств. Значительный толчок в развитии экономической науки в контексте понимания кредита на территории Российской империи сделал Н. Бунге, который не только теоретически обосновал важность доступности кредитов для развития экономических отношений, но и реализовывал свои научные идеи на практике.

Ключевые слова: банки, деньги, экономическая теория, кредитования, заем.

EVOLUTION OF ECONOMIC THOUGHT IN THE CONTEXT OF THE LENDING PROBLEM IN THE SECOND HALF OF 17TH - MIDDLE 19TH CENTURY

Orlyk Mykhailo

The article analyzes the scientific achievements of the classical economic school representatives of the second half of the 17th - middle of the 19th century in the field of lending through the prism of modernity.

The goal of research is to study the evolution of views on the nature and role of lending by the classical school representatives of economics in the second half of 17th - mid 19th centuries.

Methods of research. Both general scientific and special methods of scientific cognition were used to solve the tasks, that were set for the goal. Systematic and structured approaches, methods of generalization, analysis, comparison, synthesis, and scientific abstraction were used in the process of writing the article.

Results of work. In the article had been established and analyzed the evolution of the theoretical understanding of the lending problem in the classical school of economics from the time of its foundation to the beginning of the realization of its theoretical achievements in the financial and economic space of the Russian Empire.

The field of application of results. The results of the held study can be used in teaching courses in the history of economics and economic thought, as well as other economic disciplines, in the training of specialists in banking, credit and economic theory.

Conclusions. *The held study of the views evolution of the classical economic school representatives on the problem of lending allows us to conclude that credit as a socio-economic phenomenon has aroused significant interest of researchers. Among the main questions, that were set by scientists, were questions related to the principles of reward formation for the credit and its role in the development of the country's economy. Many researchers have paid attention to the question of the state's place in the credit relations of the borrower and the lender. Examining the process of transformation of economic theory, we can conclude that the role of the state as a strict regulator of credit relations had gradually changed to the role of guarantor of credit obligations. A significant impetus to the development of economics in the context of understanding credit in the Russian Empire was made by M. Bunge. He has not only theoretically justified the importance of the credit availability for the development of economic relations, but also put his own scientific ideas into practice.*

Key words: banks, money, economic theory, crediting, loan.

JEL Classification: B00, E42, E50, G21

Постановка проблеми. Кредитно-грошові відносини є одним із ключових соціально-економічних явищ, котрі забезпечують сталий розвиток як глобальної, так і державної економіки. Проте не можна сказати, що впродовж формування суспільства кредитування мало однозначну етичну оцінку.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Серед основних досліджень проблеми кредитування у другій половині XVII – середині XIX ст. слід відзначити науковий доробок таких видатних представників класичної економічної школи, як: В. Петті «Quantulumcumque or a tract concerning money»; А. Сміт «Добробут націй. Дослідження про природу добробуту націй»; Д. Рікардо «On the Principles of Political Economy and Taxation»; М. Бунге «Основания политической экономии», «Теория кредита»; Ф. Бастиа «Economie Harmonies»; О. Ісаєв «Начала политической экономии».

Мета статті – висвітлення процесу становлення економічної думки стосовно проблеми кредитування у другій половині XVII – середині XIX ст.

Викладення основного матеріалу. Неможливо уявити класичну економічну теорію без її фундатора, а саме Вільяма Петті. Головними напрямками його досліджень були проблеми перерозподілу ресурсів шляхом оподаткування, що знайшло своє відображення у праці «Quantulumcumque or a tract concerning money» та інших його наукових доробках. Проте, досліджуючи питання добробуту Ірландії та Англії, Вільям Петті торкався і питання кредитування. Зокрема, розглядаючи цінність грошей в умовах їх дефіциту в економіці, та їх мінімальну кількість, необхідну для забезпечення торгівельної діяльності, учений важливим вбачав роль кредитування для забезпечення оборотності грошей [9, с. 265] та наводив успішність у цьому питанні Данії. Досить цікавим є і ставлення вченого до формування процентних ставок за позиками, коли він відзначає, що втручання держави в процес формування відсоткових ставок за кредитами є цілком виправданим, оскільки значну частку у формуванні процентної ставки становить страхування ризиків, пов'язаних із заставним майном чи довірою до позичальника. Учений вказував: «Яка торгівля банкірів? Відповідь: купівля і продаж долі капіталу та розмін, що є чесним тільки під загрозою втрати вигідної торгівлі, заснованої на хорошій думці про світ, який називається кредитом...Що ви думаєте про наші закони для обмеження вигоди? Так само як і обмеження експорту грошей. І тут же мають бути закони для обмеження розміну також, тому що прибуток завжди включає в себе страхову премію, яка є дуже непостійною, за виключенням відстрочки. Наприклад в Ірландії були часи, коли Земля (найвищий пріоритет) продавалась за 2 роки торгів. В такому випадку було дуже природньо брати 20, 30 або 40 відсотків вигоди, де це було дозволено законом. Але з того часу землі, купівлю яких підняли до 12 років придбання, не продавались відповідальними людьми.» [10, с. 447]. З цього можна зробити висновок, що ризики за кредитами, якими виправдовуються відсоткові ставки, часто мають суб'єктивний характер та нерідко є завищеними у меркантильних цілях.

Важко переоцінити внесок Адама Сміта в розвиток економічної думки. У своїй праці «Добробут нації. Дослідження про природу та причини добробуту націй» вчений звернув значну увагу на передумови зародження кредитування. Однією з основних причин зародження кредитування автор вважає накопичення значного грошового капіталу в осіб, котрі привносять велику частку в національний продукт [12, с. 209]. Тому, керуючись власним досвідом, А. Сміт віддає перевагу кредитуванню осіб, які інвестують отриманий додатковий капітал у розвиток свого підприємства та подальше примноження цього капіталу. При цьому споживчі кредити А. Сміт називає марнотратними, оскільки, на його думку, такі кредити принесуть значні збитки в майбутньому для позичальника та можуть призвести до його зубожіння чи банкрутства. Проте, можливо, під впливом популярної в роки життя вченого фізіократичної школи, в особливу групу позичальників він виділяв великих землевласників, які займали кошти для погашення чи розрахунків за раніше надбані борги, бо вони апіорі мали потенціал їх сплати за рахунок самих земель [12, с. 215]. Водночас, А. Сміт визначив головну роль кредиту в суспільно-економічних відносинах як форми механізму впливу на оборотність коштів в економіці та сприянню збільшенню валового продукту в державі. Учений наводив умовний приклад: «А позичає W 1 тис. ф., на які W одразу ж купує у B товари вартістю 1 тис. ф. B , якому гроші зараз не потрібні, віддає в позичку ті самі монети X , а X одразу ж купує на них у C інші товари вартістю 1 тис. ф. C так само і з тієї самої причини позичає їх Y , який своєю чергою купує на них товари в B . Таким чином, ті самі грошові знаки, паперові або металеві, можуть впродовж кількох днів служити засобом для здійснення трьох різних позик і трьох різних купівель, причому в кожному окремому випадку правочин за вартістю дорівнює всій сумі цих грошових знаків. Те, що три грошові капіталісти A , B й C передають трьом позичальникам W , X та Y , зводиться до передачі можливості здійснити ці купівлі» [12, с. 216].

Досить цікавим є той факт, що А. Сміт звертає увагу на те, що в багатьох країнах кредитний ринок був дуже зарегульованим, а подекуди навіть діяли заборони на отримання грошових відсотків. Такий підхід учений вважав деструктивним для економіки, сприятливим для криміналізації ринку кредитних послуг. При цьому А. Сміт не виключав можливості впливу держави на кредитні взаємини шляхом надання урядового кредитування безпосередньо кредитним установам [12, с. 219].

Значний внесок у розвиток теорії кредитування XIX ст. зробив Девід Рікардо, котрий у своїй праці «On the Principles of Political Economy and Taxation» [11] помітно надихається працями А. Сміта. Д. Рікардо розглядає кредитування переважно через призму інвестування, а процентну ставку за кредитом бачить у вигляді винагороди за вдалі інвестиції, відтак формування процентної ставки за позикою розглядає як норму прибутку, при цьому не бере до уваги та не надає жодного значення споживчому кредитуванню [11 с. 215]. Значною мірою Д. Рікардо також торкається і кредитних взаємин між державою та підприємцями, такі інвестиційні кредити він розглядав як спосіб збільшення національного багатства та додаткового наповнення державного бюджету без збільшення кредитного навантаження на її населення [11, с. 321].

Логічним продовженням та безпосереднім реалізатором ідей класичної школи стала наукова та урядова діяльність професора Київського університету М.Х. Бунге, період життя якого припав на часи суттєвої трансформації економіки Російської імперії. М.Х. Бунге відстоював не характерну для імперії помірковану та досить ліберальну економічну позицію. Однією із суттєвих сторін кредиту, як економічної категорії, М. Бунге визначав особливу форму обміну грошового капіталу на послугу з примноження цього капіталу за умови довіри до позичальника: «Кредит, як вид міни, відрізняється від інших видових форм тим, що передача цінності і праці заснована на довірі до майбутньої винагороди» [2, с. 287]. У праці «Теорія кредиту» М. Бунге розглянув комерційний кредит як цілком нормальну та неминучу частину грошових відносин. Він звертав увагу на постійний тиск з боку держави на лихварів та на неможливість легально займатися кредитною справою приватним особам в першій половині XIX ст., що було одним із основних факторів ризику, який сприяв подорожчанням кредитів [2, с. 292]. У ті часи хоч і існували державні банки, проте вони були фактично паралізовані низькою кількістю вчасно повернутих позик та різного роду зловживаннями як з боку позичальників, так і з боку банківських чиновників [6]. Також М. Бунге розділив вартість процентної ставки за кредитом на три складові частини: 1) витрати на реалізацію кредиту; 2) сплата за страхування можливих ризиків, пов'язаних із виданим кредитом; 3) винагорода за користування грошовим капіталом [2, с. 292]. Виходячи з наведеного, закономірним є твердження про те, що вартість кредитних ресурсів в умовах несприятливого середовища буде зростати. Також цілком обґрунтованою стає висока вартість споживчих кредитів у порівнянні з довгостроковими кредитами, спрямованими на інвестування в капітал. Подібний розподіл на складові вартості кредиту має місце і у праці А. Сміта [12, с. 219] та є актуальним і сьогодні. Слід відзначити, що у праці М.Х. Бунге «Теорія кредиту» великого значення надано питанню формування економічної думки та історії дослідження теорії кредитування.

Звертаючи увагу на науковий доробок представників класичної економічної школи середини XIX ст., складно не помітити праці Фредеріка Бастіа, котрий за життя відстоював ідеї вільного ринку та гарантій приватної власності. Ф. Бастіа розглядав кредит через призму концепції цінності, як послугу з надання капіталу у ренту або в обмін на іншу послугу [1, с. 141], та зазначав: «Завдяки цьому у нас є одне з найбільш палких бажань для людей: отримати фіксовану винагороду за послуги у вигляді заробітної плати за працю і відсотків на капітал. Завдяки йому у нас є кредити, довгострокове фінансування, проекти з розділеними ризиками і т. п. Дивно, що економісти так сильно знехтували далекоглядністю цим благородним атрибутом людини.» [1, с. 151]. У праці «Economie Harmonies» Фредерік Бастіа критично оцінював ідеї соціалізму та комунізму, що в результаті французької революції 1848 року набирали значної популярності у французькому суспільстві. Фредерік Бастіа в даній праці не оминув і питання кредитування, оскільки саме популістські кроки тодішнього уряду в сфері кредитування, за словами вченого, призвели до тяжких економічних наслідків: «Тому ми повинні вивчити зловживання, скоєні в останні роки в ім'я «асоціації», «організації праці», «безвідсоткового кредиту» і т. д. Нам доведеться піддати їх серйозній перевірці: чи узгоджуються вони з принципами свободи або пригнічення? Іншими словами: чи відповідають вони великим економічним законам або являють собою порушення їх роботи?» [1, с. 323]. В розумінні автора «interest-free credit» безвідсотковий кредит, що надавався за державною програмою національним майстерням після революції 1848 р., не сприяв, і не міг сприяти розвитку підприємництва у Франції. Головним чином, на думку вченого, це пояснюється тим, що безкоштовність цих кредитів компенсувалась непомірним податковим навантаженням, і фактично, грабіжним, на користь бідних. При цьому автор звертає увагу, що вирішення проблеми доступності кредитування та страхування можна знайти в англійській практиці, де наприкінці XVIII – на початку XIX ст. почали виникати товариства взаємодопомоги та взаємного кредиту: «Звідси різні товариства взаємодопомоги, що викликають захоплення, інститути, які виникли в суспільстві задовго до того, як з'явилась навіть назва соціалізму. Важко сказати, що є поштовхом до виникнення подібних установ. По правді кажучи, я вірю, що вони виникли з самого факту наявності, потреби, з прагнення людини до стабільності, з того постійно неспокойного, завжди активного інстинкту, який спонукає нас долати прогалини, з якими стикається цивілізація на шляху до безпеки для всіх верств суспільства.» [1, с. 378]. Вчений вважав, що поява подібних об'єднань була не тільки прикладом зрілості суспільства, а й закономірністю ліберальної економічної політики в Англії в XIX ст., без участі чи сприяння представників соціалістичного чи комуністичного крила економічної

науки. На користь справедливості суджень Бастіа можна стверджувати, що подібні організації існують сьогодні в США, хоч і зазнали трансформації із ощадних організацій у банки, такі як: Eastern Bank (засновано 1818р.) [7]; Liberty Bank [15] (засновано 1825 р.); Middlesex Savings Bank (засновано 1835р) [8] та ін.

Подібна критика втручання держави у процес формування вартості кредитних послуг не втратила актуальності і сьогодні. Яскравим прикладом такого втручання, до прикладу, в Україні є постанова уряду від 24 січня 2020 р. № 28 «Про затвердження Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам мікропідприємництва та малого підприємництва» [13] та програма «Доступні кредити 5-7-9%» [14]. Дана програма може мати гіпотетично позитивні наслідки у вигляді зростання підприємницької активності, натомість несе цілком реальні наслідки у вигляді інвестування грошей платників податків у завідомо збиткову справу. Слід також зауважити, що втручання держави у ринок кредитних послуг не є одноразовою акцією. Так, відповідно до постанови уряду в Україні з 2011 р. і по нині діє урядова програма «Теплі кредити», котра спрямована на поліпшення ефективного використання енергоресурсів. Дана програма хоч і фінансується за рахунок допомоги ЄС [4], проте несе в собі проблему у вигляді недобросовісної конкуренції на ринку кредитних послуг, оскільки реалізується лише через державні банки [3].

Також значний внесок у розвиток економічної теорії XIX ст. здійснив видатний економіст, уродженець Чернігівщини А. Ісаєв. Досліджуючи банківську систему Російської імперії, вчений зробив висновок про те, що головна роль банківської установи полягає в забезпеченні посередницьких послуг між власниками великого грошового капіталу (потенційних позичальників та вкладників банку) та позичальниками. При цьому А. Ісаєв звертав увагу на те, що значні ризики несуть саме строкові вклади, оскільки такі депозити є здебільшого на великі суми, тому гроші, отримані банком на зберігання по таких вкладах, мають надаватися в позику на строк, що не перевищує дію депозиту. Що стосується поточних вкладів, то їх можливо надавати в позику як короткострокову, так і в довгострокову. У разі ж затребування грошових коштів вкладником можна без значних ризиків розрахуватися грошима інших вкладників [5, с. 534]. Слід відзначити, що на сьогоднішній день банки широко застосовують подібну модель використання грошових активів, проте ця система сьогодні має свої недоліки. Дедалі більше ризиків банк може мати від переважання поточних вкладів та залишків на рахунках в умовах інформаційної війни. Яскравим прикладом такого інформаційного тиску, який міг бути однією з причин фактичного банкрутства з подальшою націоналізацією ВАТ КБ «ПриватБанк» у 2016 році, є активна інформаційна кампанія проти банку, хоча вона була далеко не основною причиною його неплатоспроможності.

Проведене дослідження еволюції поглядів представників класичної економічної школи щодо питання кредитування дозволяє зробити висновок про те, що кредит, як суспільно-економічне явище, викликало суттєвий інтерес у дослідників у другій половині XVII – середині XIX ст. Аналіз їхніх праць дозволив нам визначити еволюцію розуміння терміну кредит (див. Таблиця 1).

Таблиця 1. Розуміння терміну «Кредит» у другій половині XVII – середині XIX ст.

Роки життя	Ім'я вченого	Розуміння терміну «Кредит»
1623-1623рр.	Вільям Петті	Під терміном «кредит» розумів позику, надану під проценти, а розмір процентів за кредитом вважав мірою довіри, в першу чергу, між кредитором і позичальником.
1723–1790рр.	Адам Сміт	Розглядали термін «кредитування» як послугу з надання грошового капіталу в ренту.
1772–1823рр.	Девід Рікардо	
1801–1850рр.	Фредерік Бастіа	Розумів термін «кредит» як складного роду послугу, надану за винагороду (відсотки), або в обмін на іншу послугу.
1823–1895рр.	Микола Бунге	У терміні «кредит» бачив особливу форму обміну грошового капіталу на послугу з примноження цього капіталу за умови довіри до позичальника.

Встановлено, що серед головних питань, які ставили перед собою вчені, були засади формування винагороди за кредит та його роль у розвитку економіки країни. Чимало дослідників приділяли увагу питанню місця держави у кредитних взаєминах між позичальником та кредитором. Досліджуючи процес трансформації економічної теорії, можна дійти висновку, що роль держави як жорсткого регулятора в кредитних взаєминах поступово змінювалась на роль гаранта кредитних зобов'язань. Значний поштовх у розвитку економічної науки в контексті розуміння кредиту на теренах Російської імперії зробив М. Бунге, котрий не лише теоретично обґрунтував важливість доступності кредитів для розвитку економічних відносин, а й реалізовував свої наукові ідеї на практиці.

Список використаних джерел

1. Bastiat F. *Economie Harmonies*. monograph. New York : Foundation for Economic Education Irvington-on-Hudson, 1996. 636 p. URL: <https://fee.org/media/14979/economicharmonies.pdf>. (дата звернення: 01.11.2020).
2. Бунге М. *Сучасний дискурс. За ред. В.Д. Базилевича. К.: Знання, 2005. 697 с.*
3. *Державна підтримка енергозбереження – програма «теплих кредитів»*. URL: <http://saee.gov.ua/node/424> (дата звернення: 28.10.2020).
4. *Деякі питання використання коштів у сфері енергоефективності та енергозбереження*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1056-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.10.2020).
5. *Исаев А. А. Начала политической экономии: монография. С.-Петербург : Книжный магазин А.Ф. Цинзерлинг, 1908. 842 с.*

6. Орлик М. В. Зародження банківської кредитної системи в Російській імперії у другій половині XVIII – на початку XIX ст. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2018. № 34. С. 75–82.
7. Our History. URL: <https://www.easternbank.com/our-history-0> (дата звернення: 28.10.2020).
8. Our Story. URL: <https://www.middlesexbank.com/about-us/about-us/our-story> (дата звернення: 28.10.2020).
9. Petty W. A treatise of taxes & contributions. *Economic writings 1899, vol 1*, 313 p. URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/petty-the-economic-writings-of-sir-william-petty-vol-1> (дата звернення: 28.10.2020).
10. Petty W. A treatise of taxes & contributions. *Economic Writings 1899, vol. 2*, 700 p. URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/petty-the-economic-writings-of-sir-william-petty-vol-2> (дата звернення: 28.10.2020).
11. Ricardo D. *On the principles of political economy and taxation: monograph*. Kitchener: Batoche Books, 2001. 333 p. URL: <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/ricardo/Principles.pdf> (дата звернення: 28.10.2020).
12. Сміт А. *Добробут націй. Дослідження про природу добробуту націй. монографія*. Київ: Port-Royal, 2001. 593 с.
13. Про затвердження Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам мікропідприємництва та малого підприємництва : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2020р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.10.2020).
14. Програма «доступні кредити 5-7-9%». URL: https://5-7-9.gov.ua/ПРОГРАМА%20Доступні%20кредити%205-7-9_зміни%20липень_2020_approved_03.0.pdf (дата звернення: 28.10.2020).
15. We're all about you. Except here, where it's all about us. URL: <https://www.liberty-bank.com/about-us> (дата звернення: 28.10.2020).

References

1. Bastiat, F. (1996). *Economie Harmonies. monograph*. New York: Foundation for Economic Education Irvington-on-Hudson, 636 p.
2. Bunhe, M. (2005). *Suchasnyi dyskurs [Modern discourse]*. Za red. V. D. Bazylevycha Kyiv: Znannia.
3. Derzhavna pidtrymka enerhozberezhennia – prohrama «teplykh kredytiv». [State support for energy saving - a program of «warm loans»]. URL: <http://sae.gov.ua/node/424>
4. Deiaki pytannia vykorystannia kosktiv u sferi enerhoefektyvnosti ta enerhozberezhennia. [Some issues of using funds in the field of energy efficiency and energy saving]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1056-2011-%D0%BF#Text>
5. Isaev, A. (1908). *Nachala politicheskoy ekonomii. [The beginnings of political economy]*. S.-Peterburg: Knizhnyy magazin A.F. Tsinzerlinga, 842 p.
6. Orlyk, M. (2018). *Zarozhennia bankivskoi kredytnoi systemy v Rosiiskii imperii u druhii polovyni XVIII – na pochatku XIX st. [The emergence of the banking credit system in the Russian Empire in the second half of XVIII - early XIX centuries]*. *Tsentrlnoukrainskyi naukovyi visnyk. Ekonomichni nauky*, 34. 75–82.
7. Our History. URL: <https://www.easternbank.com/our-history-0>
8. Our Story. URL: <https://www.middlesexbank.com/about-us/about-us/our-story>
9. Petty, W. (1899). *A treatise of taxes & contributions. Economic writings, vol 1*, 313 p.
10. Petty, W. (1899). *A treatise of taxes & contributions. Economic writings, vol 2*, 700 p.
11. Ricardo, D. (2001). *On the principles of political economy and taxation: monograph*. Kitchener: Batoche Books, 333 p.
12. Smit, A. (2001). *Dobrobut natsii. Doslidzhennia pro pryrodu dobrobutu natsii. [The welfare of nations. Research on the nature of the welfare of nations]*. Kyiv: Port-Royal, 593 p.
13. Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia finansovoi derzhavnoi pidtrymky sub'iektam mikropidpriemnytstva ta maloho pidpriemnytstva [On approval of the Procedure for providing financial state support to micro and small businesses]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text>
14. Prohrama «dostupni kredyty 5-7-9%». [Prohrama «dostupni kredyty 5-7-9%»]. URL: https://5-7-9.gov.ua/ПРОГРАМА%20Доступні%20кредити%205-7-9_зміни%20липень_2020_approved_03.0.pdf
15. We're all about you. Except here, where it's all about us. URL: <https://www.liberty-bank.com/about-us>

ДАНИ ПРО АВТОРА:

Орлик Михайло Васильович, аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Центральноукраїнський національний технічний університет,
e-mail: orlik.mihail@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ:

Орлик Михаил Васильевич, аспирант кафедры финансов, банковского дела и страхования, Центральноукраинский национальный технический университет,
e-mail: orlik.mihail@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR:

Orlyk Mykhailo, graduate student Department of Finance, Banking and Insurance, Central Ukrainian National Technical University,
e-mail: orlik.mihail@gmail.com.

ІНСТРУМЕНТИ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Рибакова Т. О.

Актуальність теми дослідження. В умовах високого ступеню експортоорієнтованості національної економіки України, що зумовлена поглибленою участю нашої держави в міжнародному розподілі праці і значною інтегрованістю до світового господарства, важливість дослідження питань валютної політики, зокрема розвитку системи валютного регулювання, набуває особливої актуальності. Необхідність формування системи валютного регулювання на принципах лібералізації, що відповідає як загальній економічній ситуації в Україні, так і загальносвітовим тенденціям, потребує детального вивчення інструментарію валютного регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед найбільш досліджених аспектів проблеми регулювання валютних відносин слід зазначити теоретичні засади міжнародних валютно-фінансових відносин та державного регулювання економіки, міжнародне регулювання валютних відносин, лібералізацію міжнародних валютних відносин, сучасний стан і перспективи розвитку валютного регулювання в Україні та валютно-фінансовий механізм зовнішньоекономічної діяльності.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. В зв'язку з глобальними викликами та постійною еволюцією валютно-фінансових відносин, а також модернізацією системи валютного регулювання в Україні, особливості формування і застосування інструментарію валютного регулювання зовнішньоекономічної діяльності вимагають ретельного дослідження.

Постановка завдання, мети дослідження. Аналіз сучасних інструментів валютного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та особливостей їх використання в Україні.

Метод або методологія проведення дослідження. При проведенні дослідження використано системно-структурний підхід, метод логічного аналізу, статистичний метод, метод графічного аналізу, метод порівняння, метод структурування.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). У статті описано підходи до визначення валютного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Розглянуто його місце в економічній системі держави. Запропонована система інструментів та важелів валютного регулювання зовнішньоекономічної діяльності на основі прямого та непрямого регулювання за характером впливу на суб'єкти ЗЕД. Охарактеризовано використання інструментів валютного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні в сучасних умовах, що характеризуються лібералізацією системи валютного регулювання.

Галузь застосування результатів. Навчальний процес (при підготовці відповідних розділів підручників і навчальних посібників з курсів «Міжнародна економіка», «Глобальна економіка», «Фінанси»).

Висновки відповідно до статті. Аналіз сутності та підходів до визначення валютного регулювання зовнішньоекономічної діяльності дозволяє розглядати його як інструмент валютної політики та невід'ємну частину зовнішньоекономічної політики, державного регулювання економіки, фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Непряме та пряме валютне регулювання визначають його регулюючі та контрольні функції. Виходячи з цього, обмінний курс та валютні операції слід розглядати як основні інструменти валютного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Інструменти валютного регулювання зовнішньоекономічної діяльності приводяться в дію відповідними важелями регулювання. Такими важелями щодо інструменту валютних операцій є правила торгівлі іноземною валютою, валютні обмеження, правила оперування з валютою виручкою суб'єктів господарювання. Важелями регулювання щодо інструменту валютного курсу є режими валютного курсу, девальвація / ревальвація, валютні інтервенції, диверсифікація валютних резервів.

Нова система валютного регулювання, яка забезпечує значну лібералізацію валютних операцій та руху капіталу, була запроваджена в Україні в 2019 році. Відповідно до неї концепція валютного контролю як репресивного механізму буде вилучена із законодавства, а натомість буде запроваджена система валютного нагляду. Також законодавством визначено пріоритетність менш дискримінаційних інструментів валютного регулювання. Таким чином, можна стверджувати, що розглянуті інструменти валютного регулювання зовнішньоекономічної діяльності відображають тенденції інтеграції України до світової фінансово-економічної системи.

Ключові слова: валютне регулювання, зовнішньоекономічна діяльність, валютний курс, валютні операції, валютні обмеження, валютна лібералізація, інструменти, важелі.

**ИНСТРУМЕНТЫ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ
ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Рыбакова Т. А.

Актуальность темы исследования. В условиях высокой степени экспортоориентированности национальной экономики Украины, обусловленной интенсивным участием государства в международном разделении труда и значительной интегрированностью в мировое хозяйство, важность исследования вопросов валютной политики, в частности, развития системы валютного регулирования, приобретает

особую актуальность. Необходимость формирования системы валютного регулирования на принципах либерализации, что соответствует как общей экономической ситуации в Украине, так и общемировым тенденциям, требует детального изучения инструментария валютного регулирования.

Анализ последних исследований и публикаций. Среди наиболее исследованных аспектов проблемы регулирования валютных отношений следует отметить теоретические основы международных валютно-финансовых отношений и государственного регулирования экономики, международное регулирование валютных отношений, либерализацию международных валютных отношений, современное состояние и перспективы развития валютного регулирования в Украине и валютно-финансовый механизм внешнеэкономической деятельности.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. В связи с глобальными вызовами и постоянной эволюцией валютно-финансовых отношений, а также модернизацией системы валютного регулирования в Украине, особенности формирования и применения инструментария валютного регулирования внешнеэкономической деятельности требуют тщательного исследования.

Постановка задачи, цели исследования. Анализ современных инструментов валютного регулирования внешнеэкономической деятельности и особенностей их использования в Украине.

Метод или методология проведения исследования. При проведении исследования использованы системно-структурный подход, метод логического анализа, статистический метод, метод графического анализа, метод сравнения, метод структурирования.

Изложение основного материала (результаты работы). В статье описаны подходы к определению валютного регулирования внешнеэкономической деятельности. Рассмотрено его место в экономической системе государства. Предложена система инструментов и рычагов валютного регулирования внешнеэкономической деятельности на основе прямого и косвенного регулирования по характеру воздействия на субъекты ВЭД. Охарактеризовано использование инструментов валютного регулирования внешнеэкономической деятельности в Украине в современных условиях, характеризующихся либерализацией системы валютного регулирования.

Область применения результатов. Учебный процесс (при подготовке соответствующих разделов учебников и учебных пособий по курсам «Международная экономика», «Глобальная экономика», «Финансы»).

Выводы в соответствии со статьей. Анализ сущности и подходов к определению валютного регулирования внешнеэкономической деятельности позволяет рассматривать его как инструмент валютной политики и неотъемлемую часть внешнеэкономической политики, государственного регулирования экономики, финансового регулирования внешнеэкономической деятельности. Косвенное и прямое валютное регулирование определяют его регулирующие и контрольные функции. Исходя из этого, обменный курс и валютные операции следует рассматривать как основные инструменты валютного регулирования внешнеэкономической деятельности.

Инструменты валютного регулирования внешнеэкономической деятельности приводятся в действие соответствующими рычагами регулирования. Такими рычагами в рамках инструмента валютных операций являются правила торговли иностранной валютой, валютные ограничения, правила оперирования с валютной выручкой субъектов хозяйствования. Рычагами регулирования в рамках инструмента валютного курса являются режимы валютного курса, девальвация / ревальвация, валютные интервенции, диверсификация валютных резервов.

Новая система валютного регулирования, обеспечивающая значительную либерализацию валютных операций и движения капитала, была введена в Украине в 2019 году. Согласно ей, концепция валютного контроля как репрессивного механизма будет изъята из законодательства, а взамен будет внедрена система валютного надзора. Законодательством также определена приоритетность менее дискриминационных инструментов валютного регулирования. Таким образом, можно утверждать, что рассмотренные инструменты валютного регулирования внешнеэкономической деятельности отражают тенденции интеграции Украины в мировую финансово-экономическую систему.

Ключевые слова: валютное регулирование, внешнеэкономическая деятельность, валютный курс, валютные операции, валютные ограничения, валютная либерализация, инструменты, рычаги.

THE INSTRUMENTS OF CURRENCY REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

Rybakova Tetiana

Relevance of research topic. In conditions of the high-level export-oriented national economy of Ukraine, the importance of foreign trade and monetary policy research including the development of currency regulation becomes especially relevant. The need for a system of currency regulation based on the principles of liberalization, which corresponds to both the general economic situation in Ukraine and global trends, requires special attention to studying the instruments of currency regulation.

Analysis of recent research and publications. Among the most studied aspects of regulating currency relations should be noted: the theoretical fundamentals of international monetary and financial relations, state regulation of the economy, international regulation of monetary relations, liberalization of international monetary relations, the current state and prospects of development of currency regulation in Ukraine and the monetary and financial mechanism of foreign economic activity.

Selection of unexplored parts of the general problem. Due to the global challenges and the constant evolution of monetary and financial relations, as well as the modernization of the system of currency regulation in Ukraine, the peculiarities of formation and application of the instruments of currency regulation of foreign economic activity require a more detailed study.

Setting the task, the purpose of the study. To analyze the modern instruments of currency regulation of foreign economic activity and the peculiarities of their use in Ukraine.

Method or methodology for conducting research. System and structural approach, method of logical analysis, statistical method, method of graphic analysis, method of comparison, method of structuring.

Presentation of the main material (results of work). The paper describes approaches to the definition of currency regulation of foreign economic activity. Its place in the economic system of the state is considered. The system of instruments and levers of currency regulation of foreign economic activity is proposed based on direct and indirect regulation. The use of instruments of currency regulation of foreign economic activity in Ukraine in the modern conditions of currency regulation system liberalization is characterized.

The field of application of results. Educational process (in the preparation of the relevant sections of textbooks and tutorials for courses «International Economics», «Global Economics», «Finance»).

Conclusions according to the article. Analysis of the essence and approaches to the definition of currency regulation of foreign economic activity allows considering it as an instrument of currency policy and an integral part of foreign economic policy, state regulation of the economy, financial regulation of foreign economic activity. Indirect and direct currency regulations define its regulatory and control functions. Thereafter the exchange rate and currency transactions should be considered as the main instruments of currency regulation of foreign economic activity.

The corresponding regulation levers are triggering the instruments of currency regulation of foreign economic activity. The levers of currency transactions instrument are rules of trade in currency values, currency restrictions, rules of administrating the foreign exchange proceeds of business entities. The levers of the exchange rate instrument are exchange rate regimes, devaluation/revaluation, foreign exchange interventions, foreign exchange reserves diversification.

A new currency regulation system that provides the significant liberalization of currency transactions and capital movements was launched in Ukraine in 2019. According to it the concept of foreign exchange control as a repressive mechanism will be removed from the legislation, and a system of currency supervision will be introduced instead. The priority of less discriminatory instruments of currency regulation is also defined. Thus, it can be argued that the considered instruments of currency regulation of foreign economic activity reflect the trends of Ukraine's integration into the world financial and economic system.

Keywords: currency regulation, foreign economic activity, exchange rate, currency transactions, currency restrictions, currency liberalization, instruments, levers.

JEL Classification: G28, O24

Introduction. At the present stage of international economic relations development in the context of economic processes globalization, deepening of the new international division of labor, world market formation and integration of national economies into the world economic system, the economic, political and cultural ties between different countries are established via cash flows related to the payment of goods and services, import and export of capital. These flows determine the content of currency relations in international economics.

As for Ukraine, in conditions of its high-level export-oriented national economy caused by its deep participation in the international division of labor and significant integration into the world economy, the importance of foreign trade and monetary policy research including the development of currency regulation becomes especially relevant. The need for a system of currency regulation based on the principles of liberalization, which corresponds to both the general economic situation in Ukraine and global trends, requires special attention to studying the instruments of currency regulation.

Scientific papers analysis. The problem of regulating currency relations is rather well developed in modern economics; the works of many domestic and foreign scholars are devoted to it. Among the most studied aspects should be noted: the theoretical fundamentals of international monetary and financial relations, state regulation of the economy, international regulation of monetary relations, liberalization of international monetary relations. The prominent foreign scientists such as Paul Krugman, Joseph Stiglitz, Campbell R. McConnell, Stanley Brue, Robert A. Mundell, etc. have worked on these problems.

The current state and prospects of development of currency regulation in Ukraine and the monetary and financial mechanism of foreign economic activity were studied by domestic scientists O. Bereslavskaya, Yu. Bezditko, O. Dzyublyuk, V. Geets, A. Halchynskyi, O. Kovaliuk, Yu. Melykh, V. Mishchenko, S. Mocherniy, A. Povazhny, V. Yushchenko, F. Zhuravka, and others.

However, due to the global challenges and the constant evolution of monetary and financial relations, as well as the modernization of the system of currency regulation in Ukraine, the peculiarities of formation and application of the instruments of currency regulation of foreign economic activity require a more detailed study.

The purpose of the article is to analyze the modern instruments of currency regulation of foreign economic activity and the peculiarities of their use in Ukraine.

Main text of the article. According to recent research, currency regulation of foreign economic activity (FEA currency regulation) is considered within the general interpretation of the currency regulation concept. It is the

activities of state bodies concerning the international settlements regulation, currency turnover control, influence on the national currency exchange rate, and control of currency transactions, including the foreign currency [1, p. 38]. A narrower approach is proposed by the researchers in determining the mechanism of currency regulation of Ukrainian residents' foreign economic activity, and it should be understood as a set of administrative forms and methods used by authorized state bodies in regulating the order and terms of foreign currency transactions for export-import operations of residents [2, p. 177].

Notably, there is no specific definition of the concept of «currency regulation of foreign economic activity» in the modern scientific literature. This causes the necessity of combined application of the approaches above and consideration of currency regulation methodology and instruments in the context of the multilevel nature of foreign economic activity.

Regarding the legal aspects of currency regulation, a new currency regulation system was launched in Ukraine in 2019. The Law of Ukraine No. 2473-VIII «On Currency and Currency Transactions», which introduced significant liberalization of currency transactions and capital movements, came into force. In addition to this Law, the new system of currency regulation of Ukraine consists of eight major resolutions of the Board of the National Bank, which replaced the previous regulatory base [3].

The Law of Ukraine No. 2473-VIII determines the content of currency regulation in Ukraine and defines the legal basis for currency transactions, currency regulation and currency supervision, the rights and obligations of the subjects of currency transactions and authorized institutions, and establishes the responsibility for their violation of currency legislation.

According to the Law, currency regulation is the activity of the National Bank of Ukraine and, in the cases established by this Law, of the Cabinet of Ministers of Ukraine aimed at regulating foreign exchange transactions of the subjects of foreign currency transactions and authorized institutions [4, Art. 1].

Based on the essence of FEA currency regulation and approaches to understanding its place in the economic system of the state [1, p. 39], it should be regarded as an instrument of currency policy and an integral part of foreign economic policy, state regulation of the economy, financial regulation of foreign economic activity. These relationships can be depicted graphically as follows (Fig. 1).

As a part of the mechanism of state regulation of the economy, currency policy including currency regulation is a vast complex of measures carried out by state bodies at the legislative, administrative, organizational, and economic levels. Currency regulation should therefore be considered as a system and one of the mechanisms of state influence on certain economic processes, as a method, form, or means of state regulation of international economic relations, regulation of the economy, or regulation of foreign trade [5, p. 122].

Foreign economic policy is the activity of the state aimed at the formation and regulation of economic relations with other subjects of the world economy (states, businesses, and international organizations). On the national level, it determines the state policy in the field of export of goods and services, foreign investment, capital-exporting, foreign loans, implementing international economic projects. As one of the foreign economic policy directions, the currency policy is a set of state measures in the sphere of monetary circulation and currency relations (including the international ones) having a national currency exchange rate as its object and using the specific instruments of realization.

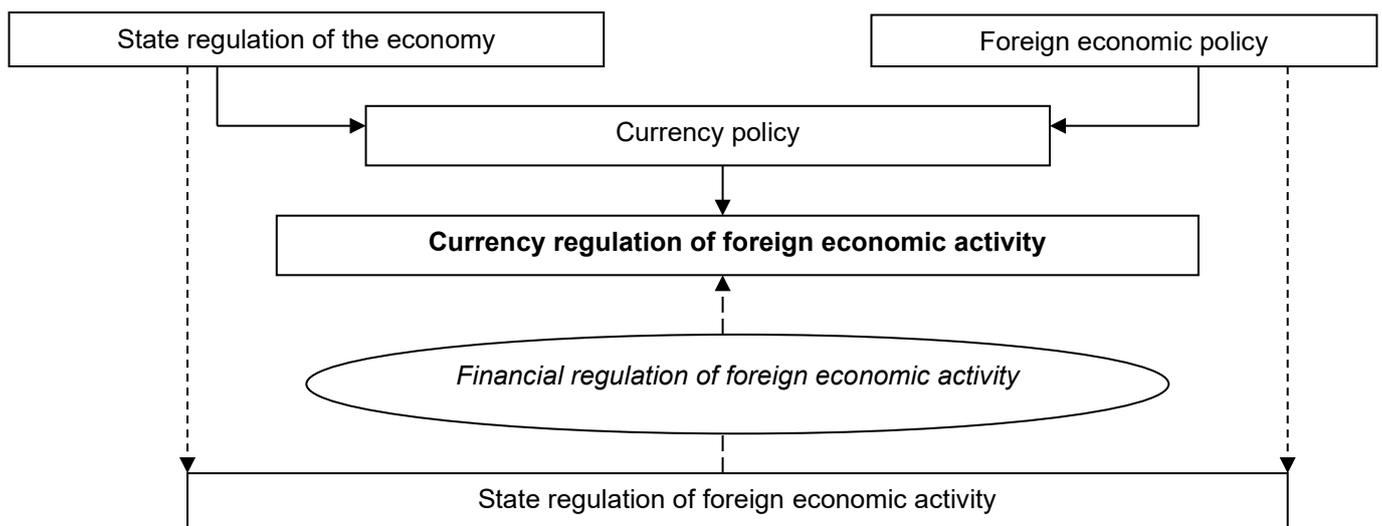

Fig. 1. Currency regulation of foreign economic activity in the system of general state policy

Currency policy is the primary basis for the formation of a currency regulation mechanism. Currency regulation, in turn, is one of the means of currency policy implementation. FEA currency regulation belongs to the system of financial regulation of foreign economic activity due to the financial nature of currency relations, the use of currency as a monetary unit in international relations, the affiliation of monetary policy with the financial mechanism of organization of the national economy.

FEA currency regulation is one of the areas of financial regulation, and the financial impact on foreign economic activity lies in the use of financial methods, instruments, and levers for its regulation.

The composition of currency regulation instruments is determined based on the approaches to interpreting the mechanism of currency regulation mentioned above. It causes the nature of the regulation impact on foreign trade entities:

- direct currency regulation as a set of laws and administrative actions of public authorities, which determines the procedure for conducting currency transactions;
- indirect currency regulation, which involves the use of economic influence on foreign trade entities' behavior by forming their economic interest to currency transactions (these are primarily instruments used by the Central Bank).

Accordingly, from the whole set of functions of currency regulation, it is expedient to consider the regulatory one, which effect is in ensuring the exchange rate regime optimal for the development of the country's economy, effective industrial sector restructuring, creating the conditions for profitable foreign trade of business entities. The other function is the control function associated with the legality of all subjects of currency relations activities [6, p. 10].

Therefore, the main instruments of FEA currency regulation should be considered the exchange rate and currency transactions (Fig. 2).

In fact, we see that currency regulation includes a set of levers functioning within the corresponding instruments, and through the levers, the state regulates all types of currency transactions carried out by business entities. The application of FEA currency regulation instruments should be coordinated with other components of the system of FEA financial regulation, in particular customs and tariff, tax, investment, financial and credit regulation.

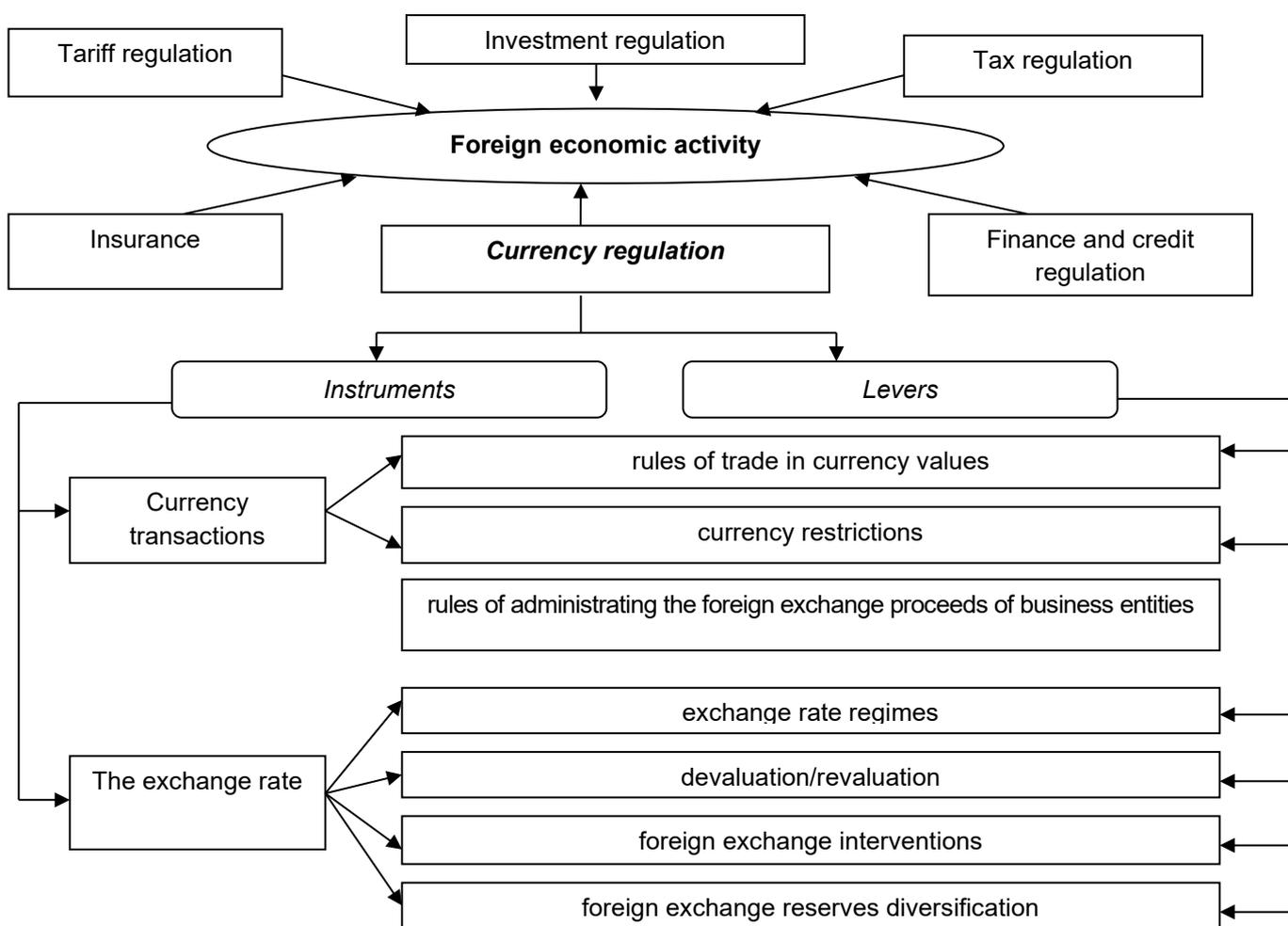

Fig. 2. Currency regulation mechanism in the system of financial regulation of foreign economic activity

Within the framework of currency transactions instrument the levers of FEA currency regulation are:

- rules of trade in currency values;
- currency restrictions;
- rules of administrating the foreign exchange proceeds of business entities.

The basic principle of the new currency legislation of Ukraine is now «everything which is not expressly forbidden by law is allowed», i.e. it provides an opportunity to carry out any currency transactions that are not directly prohibited by the laws of Ukraine [3].

The main principles of currency regulation stated in Article 2 of the Law of Ukraine No. 2473-VIII are as follows:
1) freedom in conducting foreign exchange transactions;

- 2) risk orientation, transparency, sufficiency, and effectiveness of currency regulation;
- 3) independence and market character of currency regulation.

In accordance with the principle of freedom in conducting foreign exchange transactions declared by the Law, the very concept of foreign exchange control as a repressive mechanism will be removed from the legislation, and a system of currency supervision will be introduced instead. It should be carried out without interfering with the activities of business entities carrying out foreign economic activity.

The Law generally guarantees freedom of currency operations. As stated in Article 2, residents have the right to enter into contractual relations in foreign currency. This includes opening accounts in financial institutions of other countries, acquiring foreign currency abroad, and transferring currency across borders. Non-residents have the same rights as the residents concerning currency transactions.

According to the Law of Ukraine No. 2473-VIII trade in currency values is to be carried out by authorized agents in the foreign exchange markets of Ukraine and in international currency markets. The Law also stipulates that the cross-border transfer of currency values is to be carried out through authorized institutions. Any transboundary movement of currency in excess of approximately €10,000 (about US\$11,000) must be declared in writing to the central executive body (Ministry of Finance), which has competencies over tax and customs policy [4, Art. 6-8].

Currency restrictions are a set of regulatory measures that provide for the establishment of legislative or regulatory rules concerning the prohibitions, limits, and regulations of residents' and non-residents' currency transactions. The main task of currency restrictions is the formation of the legal basis for currency transactions.

Since 2019, the Regulator has been consistently easing currency regulation and supervision in Ukraine by the elimination of currency restrictions. The main directions of liberalization of currency regulation and control in accordance with the new Ukrainian legislation are the following:

- the opportunity to invest abroad without obtaining individual licenses from the National Bank of Ukraine;
- the procedure of obligatory registration of loan agreements with non-residents has been canceled;
- abolition of currency control over export and import transactions in the amount of up to UAH 150,000.

Transactions in the amount of over UAH 150,000 will be a subject of currency supervision for compliance with the requirements of the currency legislation;

- abolition of the requirement for the mandatory sale of currency received under agreements with non-residents;
- abolition of the deadline for settlements under export and import contracts established for the business, which was outlined within 180 days. This will make it possible to avoid the sanctions that are currently applied for these deadlines violation. Besides, it will not be necessary to sell the foreign currency received, and companies will be able to buy foreign currency without being tied to a specific export contract.

However, restrictions on currency transactions may be imposed during times of monetary and economic distress, for reasons of national security, and in order to prevent money laundering. So, Article 12 of the Law of Ukraine No. 2473-VIII stipulates that the National Bank may introduce certain protective measures in case there are signs of the unstable financial condition of the banking system, deterioration of Ukraine's balance of payments, or where circumstances threatening the stability of the banking and/or financial system occur. The National Bank will have the power to introduce the following protective measures:

- mandatory sale of part of foreign currency proceeds within the limits provided by regulations of the National Bank of Ukraine;
- deadlines for settlements under export and import transactions (at the same time, the violation by residents of settlements deadlines for foreign economic transactions established by the National Bank of Ukraine within the framework of these protective measures entails the penalty of 0,3% of the amount of funds undecieved under the agreement);
- establishment of special rules for capital flow transactions;
- introduction of permits and/or limits for separate currency transactions;
- reservation of funds under currency transactions;
- banking supervision measures under Article 7-1 of the Law of Ukraine «On the National Bank of Ukraine».

The National Bank, together with experts of the International Monetary Fund, has developed a further Currency Liberalization Roadmap, which provides for a gradual step-by-step movement from the regime of currency restrictions to the regime of free capital movement according to the improvement of macroeconomic conditions in Ukraine [7].

It should be noted that in international practice the instruments of currency regulation are constantly evolving. The composition of currency regulation instruments in developed countries is becoming more diverse, and the economic instruments are dominating in its structure [8, p. 10]. As for Ukraine, Law No. 2473-VIII also defines the priority of less discriminatory instruments of currency regulation over the more discriminatory ones and the need for proportional use of such instruments [4, Art. 2].

Exchange rates as an economic instrument of foreign exchange regulation have a significant impact on foreign economic activity at all its levels: on foreign trade affecting the balance of exports and imports and causing changes in the internal economic situation, as well as on the competitiveness of business entities conducting FEA and their profits.

Within the framework of the exchange rate instrument the levers of FEA currency regulation are (Fig. 2):

- exchange rate regimes;
- devaluation / revaluation;
- foreign exchange interventions;
- foreign exchange reserves diversification.

In an open economy, the choice of economic policy instruments and their effectiveness largely depends on the exchange rate regime used. In modern conditions, countries can choose the different kinds of exchange rate regimes from fixed to floating, depending on the tasks facing the economy at a given time. In most countries of the world, including Ukraine, there is now inflation targeting regime.

In accordance with the basic principles of the monetary policy of the National Bank of Ukraine, it will continue to adhere to the floating exchange rate and will not counteract the fundamental trends of the exchange rate. Therefore Ukrainian monetary policy will not be aimed at achieving a certain level or range of the exchange rate, its purpose is to maintain the inflation target of 5% per annum with the possibility of deviation by 1% [9, p. 7].

Devaluation/revaluation means the activity of the Central Bank of the country officially aimed at changing the exchange rate of the national currency in the direction of its decrease or increase. The national currency devaluation contributes to the growth of price- competitive advantages and the export potential, but at the same time, the depreciation of the national currency increases the cost of imports. Thus, during 2014-2016 in Ukraine, on the background of the national currency depreciation, there were also downward trends in the dynamics of annual exports, which decreased by 46,1% [10]. The opposite of the devaluation is national currency revaluation. In a country with a high exchange rate imports are expanding, foreign and national capital inflow is stimulated, and the real amount of external debt is decreasing.

Many countries manipulate exchange rates to meet their objectives both in economic development and in protection against currency risk. But for investors, along with favorable economic conditions, the important factors are the stability of exchange rate dynamics and political certainty. So, the inadmissibility of a wide range of exchange rate fluctuations is an important component of foreign direct investment policy, and therefore the economic strengthening and growth [10].

In the system of state regulation of the exchange rate, the widespread lever is foreign exchange intervention, i.e. the direct intervention of the Central Bank in operations in the foreign exchange market with the aim of regulating the national currency exchange rate through transactions of purchase and sale of foreign currencies. The exchange rate of the national currency is maintained at a certain level through foreign exchange interventions in order to prevent its devaluation or unjustified strengthening, to stabilize the conditions in the country's foreign exchange market (balancing the foreign currency supply and demand).

In Ukraine, the procedure and conditions for foreign exchange interventions of the National Bank of Ukraine in the foreign exchange market are established by the «Regulation on Conducting Foreign Exchange Interventions of the National Bank of Ukraine in the Foreign Exchange Market of Ukraine», approved by NBU Board Resolution No. 26 dated 31 January 2019.

But foreign exchange intervention has mostly a short-term effect and cannot provide the appropriate level of macroeconomic indicators influencing the national currency stability, so its use is limited. Thus, according to the Foreign Exchange Intervention Strategy of the National Bank of Ukraine for 2016–2020 [11], the NBU's foreign exchange interventions come as an addition to inflation targeting and act to support the main monetary policy instrument – the key policy rate [12].

The National Bank may conduct the foreign exchange interventions to perform the following tasks:

- smoothing out fluctuations in the foreign exchange market;
- accumulating international reserves;
- supporting the transmission of the key policy rate as the main monetary policy instrument.

Foreign exchange reserves diversification is an instrument of the Central Bank's monetary policy which provides for the regulation of the official foreign exchange reserves structure by including foreign currencies of different countries. The structure of international reserves of the National Bank of Ukraine by currency is shown in Fig. 3.

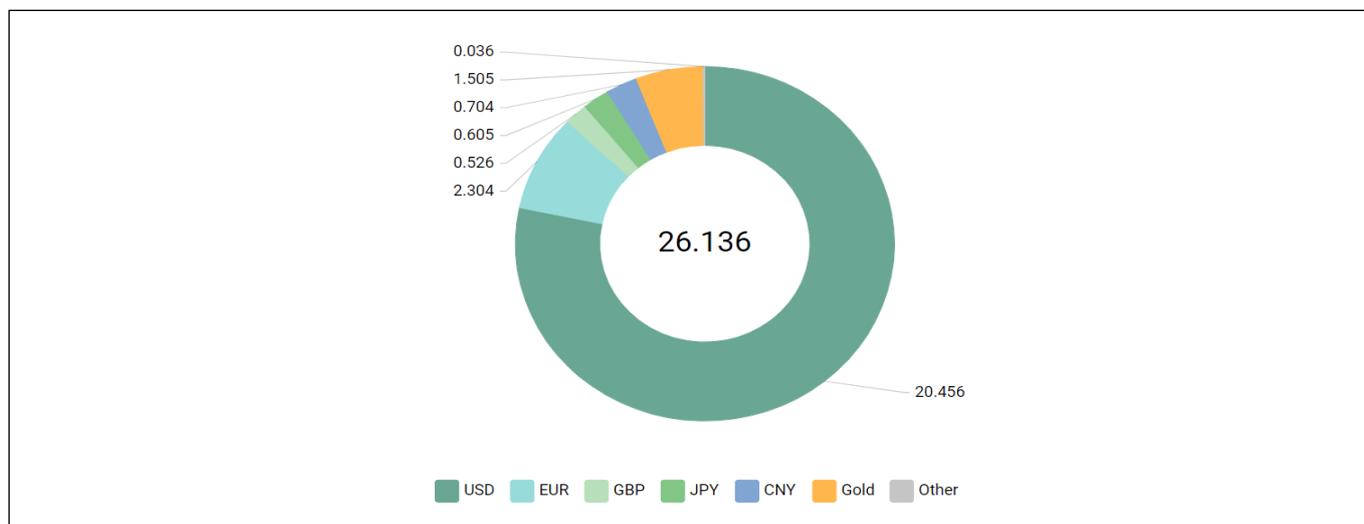

Fig. 3. The structure of international reserves by currency as of 01.12.2020 (USD billion, in equivalent)
 Source: the National Bank of Ukraine

Foreign exchange reserves diversification is usually carried out with the aim of protection against currency risk, ensuring international settlements, conducting foreign exchange interventions. The direction of foreign exchange reserves diversification is determined by the position of certain national currencies in international markets and their role in the global monetary system. Diversification is usually performed by selling volatile currencies and buying more stable ones, as well as currencies required for international settlements. Diversification of foreign exchange reserves can be mainly regarded as an additional instrument of currency regulation.

Conclusions. Analysis of the essence and approaches to the definition of FEA currency regulation allows considering it as an instrument of currency policy and an integral part of foreign economic policy, state regulation of the economy, financial regulation of foreign economic activity.

Indirect and direct currency regulations define its regulatory and control functions. Thereafter the exchange rate and currency transactions should be considered as the main instruments of FEA currency regulation.

The corresponding regulation levers are triggering the FEA currency regulation instruments. The levers of currency transactions instrument of FEA currency regulation are rules of trade in currency values, currency restrictions, rules of administrating the foreign exchange proceeds of business entities. The levers of the exchange rate instrument are exchange rate regimes, devaluation/revaluation, foreign exchange interventions, and foreign exchange reserves diversification.

A new currency regulation system that provides the significant liberalization of currency transactions and capital movements was launched in Ukraine in 2019. According to it the concept of foreign exchange control as a repressive mechanism will be removed from the legislation, and a system of currency supervision will be introduced instead. The priority of less discriminatory instruments of currency regulation is also defined. The levers of indirect currency regulation in Ukraine are applied according to the basic principles of the monetary policy.

Thus, it can be argued that the considered instruments of FEA currency regulation reflect the trends of Ukraine's integration into the world financial and economic system. The prospect for further research is the study of the instruments of FEA currency regulation in coordination with the instruments of customs and tariff, tax, investment, financial and credit regulations within the system of financial regulation of foreign economic activity.

Список використаних джерел

1. Журавка Ф. О. Науково-методичний підхід до визначення місця валютного регулювання в системі державної економічної політики України. Вісник університету банківської справи. 2017. №3 (30). С. 36-41. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/VUbsNbU_2017_3_7.pdf (дата звернення: 03.11.2020).
2. Поважний О. С., Верієв Г. В. Механізм валютного регулювання зовнішньоекономічної діяльності резидентів України. Актуальні проблеми економіки. 2013. №7 (145). С. 172-179. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/ape_2013_7_22.pdf (дата звернення: 03.11.2020).
3. Currency Liberalization in Ukraine: What Changes in Currency Regulation Took Place in 2019 and What Changes should We Expect in Future. Ukrainian Law Firms 2020 : веб-сайт. URL: <http://ukrainianlawfirms.com/reviews/currency-regulation/> (дата звернення: 03.11.2020).
4. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2473-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 30, ст.239. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text> (дата звернення: 03.11.2020).
5. Коваленко О. М., Станиславик О. В. Особенности валютного регулирования в системе государственного регулирования экономики. Економіка: реалії часу. 2014. №2 (12). С. 120-125. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-valyutnogo-regulirovaniya-v-sisteme-gosudarstvennogo-regulirovaniya-ekonomiki> (дата звернення: 03.11.2020).
6. Береславська О. І. Механізм валютного регулювання в Україні: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.08. Київ, 2011. 31 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=DOC/2011/11BOIRVU.zip (дата звернення: 07.11.2020).
7. Дорожня карта скасування валютних обмежень. Національний Банк України : веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/18-06-2019_Dorozhnja_karta_ua_v1.jpg?v=4 (дата звернення: 03.11.2020).
8. Береславська О. І., Овсяник В. А. Інструменти валютного регулювання: структура та класифікація. Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2014. №1. С. 6-13. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpnudps_2014_1_3.pdf (дата звернення: 07.11.2020).
9. Основні засади грошово-кредитної політики на 2021 рік та середньострокову перспективу. Національний Банк України : веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MPG_2021-mt.pdf?v=4 (дата звернення: 07.11.2020).
10. Меліх О. Ю. Валютне регулювання та його вплив на соціально-економічний розвиток України. Ефективна економіка. 2017. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5889> (дата звернення: 09.11.2020).
11. Стратегія валютних інтервенцій Національного банку України на 2016 – 2020 роки. Національний Банк України : веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Currency_intervention_strategy_NBU.pdf (дата звернення: 09.11.2020).

12. Стратегія валютних інтервенцій нбу: визначено три завдання та чотири форми операцій нбу на валютному ринку. Національний Банк України : веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-valyutnih-interventsiy-nbu-viznacheno-tri-zavdannya-ta-chotiri-formi-operatsiy-nbu-na-valyutnomu-rinku> (дата звернення: 11.11.2020).

References

1. Zhuravka, F. O. (2017). *Naukovo-metodychnyi pidkhid do vyznachennia mistsia valiutnoho rehuliuвання v systemi derzhavnoi ekonomichnoi polityky Ukrainy [Scientific and Methodological Approach to Determining the Place of Currency Regulation in the System of State Economic Policy of Ukraine]*. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/VUbsNbU_2017_3_7.pdf
2. Povazhnyi, O. S., Veriha, H. V. (2013). *Mekhanizm valiutnoho rehuliuвання zovnishnoekonomichnoi diialnosti rezydentiv Ukrainy [Mechanism of Currency Regulation of Foreign Economic Activity of Residents of Ukraine]*. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/ape_2013_7_22.pdf
3. *Currency Liberalization in Ukraine: What Changes in Currency Regulation Took Place in 2019 and What Changes should We Expect in Future*. URL: <http://ukrainianlawfirms.com/reviews/currency-regulation/>
4. *Pro valiutu i valiutni operatsii [On Currency and Currency Transactions]*. Law of Ukraine No. 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>
5. Kovalenko, O. M., Stanyslavuk, O. V. *Osobennosti valiutnoho rehulyrovanyia v systeme hosudarstvennoho rehulyrovanyia ekonomiky [Features of Currency Regulation in the System of State Regulation of the Economy]*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-valyutnogo-regulirovaniya-v-sisteme-gosudarstvennogo-regulirovaniya-ekonomiki>
6. Bereslavska, O. I. (2011). *Mekhanizm valiutnoho rehuliuвання v Ukraini [The Mechanism of Monetary Regulation in Ukraine]*. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=DOC/2011/11BOIRVU.zip
7. *Currency Liberalization Roadmap for Ukraine*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/18-06-2019_Dorozhnja_karta_ua_v1.jpg?v=4
8. Bereslavska, O. I., Ovsianyk, V. A. (2014). *Instrumenty valiutnoho rehuliuвання: struktura ta klasyfikatsiia [Currency Regulation Instruments: Structure and Classification]*. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpnudps_2014_1_3.pdf
9. *Osnovni zasady hroshovo-kredytnoi polityky na 2021 rik ta serednostrokovu perspektyvu [Basic Principles of Monetary Policy for 2021 and the Medium Term]*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MPG_2021-mt.pdf?v=4
10. Melykh, O. Yu. *Valiutne rehuliuвання ta yoho vplyv na sotsialno-ekonomichni rozvytok Ukrainy [Currency Regulation and its Impact on the Social and Economic Development of Ukraine]*. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5889>
11. *Stratehiia valiutnykh interventsii Natsionalnoho banku Ukrainy na 2016–2020 roky [The Foreign Exchange Intervention Strategy of the National Bank of Ukraine for 2016–2020]*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Currency_intervention_strategy_NBU.pdf
12. *fx intervention strategy: nbu identifies three goals and four forms of its fx market transactions*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-valyutnih-interventsiy-nbu-viznacheno-tri-zavdannya-ta-chotiri-formi-operatsiy-nbu-na-valyutnomu-rinku>

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Рибаква Тетяна Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська обл., 08401, Україна
 orcid.org/0000-0003-2057-9550
 Researcher ID: R-7457-2017
 e-mail: taryb@ukr.net

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Рыбакова Татьяна Александровна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» ул. Сухомлинского, 32, г. Переяслав, Киевская обл., 08401, Украина
 e-mail: taryb@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Tetiana Rybakova, Ph.D. in Economics, Associate Professor in the Department of Economics Pereiaslav, Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
 30, Sukhomlynskyi Street, Kyiv region, 08401, Ukraine
 e-mail: taryb@ukr.net

ДОМІНАНТИ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА І ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРНОЇ ДИНАМІКИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Стадник В. В.,
Соколюк Г. О.,
Хомич Л. В.

Актуальність теми дослідження. Актуалізується проблема підтримання сталості розвитку національної економіки шляхом розбудови інституційного середовища інклюзивного розвитку.

Постановка проблеми. Все більше наголошується на необхідності вибору політики так званого інклюзивного розвитку, особливістю якого є залучення до вирішення соціальних і економічних проблем усіх верств населення [1; 2]. В Україні реалізація цих завдань дасть змогу досягти балансу цілей, заявлених у програмах економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність і завдання інклюзивного розвитку економічних систем в руслі концепції сталого розвитку досліджували Дж. Гупта [3], З. Дарвас [4], А. Базиліук [5], В. Геець [2], О. Продиус [6] і Тараненко [7], Л. Федулова [8] та ін. Багато дослідників розглядали проблему сталого розвитку через призму інституційних аспектів [9-13].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Інклюзія розглядалась переважно в контексті рівного доступу до освіти, проте проблему слід розглядати ширше і шукати шляхи її вирішення в контексті удосконалення структури інституційного середовища України.

Постановка завдання, мети дослідження. Проаналізувати причини домінування в Україні екстрактивних інституційних чинників, охарактеризувати їх вплив на вибір конкурентних стратегій суб'єктів економічної діяльності та оцінити результати їх вибору з погляду структурної динаміки національної економіки і її конкурентоспроможності.

Метод або методологія проведення дослідження. В процесі дослідження використано методи статистичного аналізу, логічного узагальнення, наукової абстракції та синтезу.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Проаналізовано причини домінування в Україні екстрактивних інституційних чинників, охарактеризовано їх вплив на вибір стратегій поведінки суб'єктів економічної діяльності. Показано зв'язок їх вибору з результатами структурної динаміки національної економіки. Розроблено структурно-логічну схему механізму впливу інклюзивних інститутів на економічні процеси в Україні.

Галузь застосування результатів. Дослідження можуть використовуватись органами державного управління та місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання, закладами освіти й науки у навчальній та науковій діяльності.

Висновки відповідно до статті. Інклюзивний розвиток має опиратися на модернізацію національної економіки, трансформацію імперативів економічного зростання за рахунок розвитку соціального капіталу країни, підвищення соціальної активності та залучення у процес якісних змін широких верств населення. Цьому сприятиме розбудова інституційного середовища у бік витіснення екстрактивних інститутів і розширення сфери впливу інститутів, що відповідають завданням інклюзивного розвитку.

Ключові слова: інклюзивні інститути, екстрактивні інститути, експорт, машинобудування, інклюзивний розвиток.

ДОМИНАНТЫ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ СРЕДЫ И ОСОБЕННОСТИ СТРУКТУРНОЙ ДИНАМИКИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Стадник В. В.,
Соколюк Г. О.,
Хомыч Л. В.

Актуальность темы исследования. Актуализируется проблема поддержания устойчивости развития национальной экономики путем построения институциональной среды инклюзивного развития.

Постановка проблемы. Все больше подчеркивается необходимость выбора политики так называемого инклюзивного развития, особенностью которого является привлечение к решению социальных и экономических проблем всех слоев населения [1, 2]. В Украине реализация этих задач позволит достичь баланса целей, заявленных в программах экономического развития.

Анализ последних исследований и публикаций. Сущность и задачи инклюзивного развития экономических систем в русле концепции устойчивого развития исследовали Дж. Гупта [3], С. Дарвас [4], А. Базиліук [5], В. Геець [2], В. Продиус [6] и И. Тараненко [7], Л. Федулова [8] и др. Многие исследователи рассматривали проблему устойчивого развития через призму институциональных аспектов [9-13].

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Инклюзия рассматривалась преимущественно в контексте равного доступа к образованию, однако проблему следует рассматривать шире и искать пути ее решения в контексте усовершенствования структуры институциональной среды Украины.

Постановка задачі, цели исследования. Проанализировать причины доминирования в Украине экстрактивных институциональных факторов, охарактеризовать их влияние на выбор конкурентных стратегий субъектов экономической деятельности и оценить результаты их выбора с точки зрения структурной динамики национальной экономики и ее конкурентоспособности.

Метод или методология проведения исследования. В процессе исследования использованы методы статистического анализа, логического обобщения, научной абстракции и синтеза.

Изложение основного материала (результаты работы). Проанализированы причины доминирования в Украине экстрактивных институциональных факторов, охарактеризованы их влияние на выбор стратегий поведения субъектов экономической деятельности. Показана связь их выбора с результатами структурной динамики национальной экономики. Разработана структурно-логическая схема механизма влияния инклюзивных институтов на экономические процессы в Украине.

Область применения результатов. Исследования могут использоваться органами государственного управления и местного самоуправления, субъектами хозяйствования, учреждениями образования и науки в учебной и научной деятельности.

Выводы соответствию со статьей. Инклюзивное развитие должно опираться на модернизацию национальной экономики, трансформации императивов экономического роста за счет развития социального капитала страны, повышение социальной активности и вовлечения в процесс качественных изменений широких слоев населения. Этому будет способствовать развитие институциональной среды в сторону вытеснения экстрактивных институтов и сферы влияния институтов, соответствующих задачам инклюзивного развития

Ключевые слова: инклюзивные институты, экстрактивные институты, экспорт, машиностроение, инклюзивное развитие.

THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT DOMINANTS AND UKRAINE'S ECONOMY STRUCTURAL DYNAMICS FEATURES

Stadnyk Valentyna,
Sokolyuk Galyna,
Khomych Lilia

Relevance of the research topic. The problem of the national economy sustainability maintaining by building an institutional environment for inclusive development is relevant.

Problem statement. There is an increasing emphasis on the need to choose a policy of so-called inclusive development, the feature of which is the all population segments involvement in solving social and economic problems [1; 2]. In Ukraine, the implementation of these tasks will allow to achieve a balance of goals stated in economic development programs.

Analysis of recent research and publications. The essence and tasks of economic systems inclusive development in line with the concept of sustainable development were studied by J. Gupta [3], Z. Darvas [4], A. Bazyliuk [5], V. Geets [2], O. Prodius [6], I. Taranenko [7], L. Fedulova [8] and others. Many researchers have considered the problem of sustainable development through the prism of institutional aspects [9-13].

Selection of unexplored parts of the general problem. Inclusion was considered mainly in the context of equal access to education, but the problem should be considered more broadly and ways to solve it in the context of improving the Ukraine institutional environment structure should be found.

Setting the task, the purpose of the study. Analyze the reasons for the dominance of extractive institutional factors in Ukraine, characterize their impact on the economic entities choice of the competitive strategies and evaluate their choice results in terms of the national economy structural dynamics and its competitiveness.

Method or methodology of the study. In the research process the methods of statistical analysis, logical generalization, scientific abstraction and synthesis have been used.

Presentation of the main material (results of work). The reasons of extractive institutional factors dominance in Ukraine have been analyzed, their influence on the business entities' behavior strategies choice has been characterized. The connection of their choice with the results of the national economy structural dynamics has been shown. The structural and logical scheme of inclusive institutions mechanism influence on economic processes in Ukraine has been developed.

The field of application of results. The research can be used by public administration and local self-government bodies, business entities, educational and scientific institutions in educational and scientific activities.

Conclusions according to the article. Inclusive development should be based on the national economy modernization, the economic growth imperatives transformation through the development of the country's social capital, social activity increasing and involving population broad sections to the qualitative change process. This will be facilitated by the institutional environment development towards the displacement of extractive institutions and the expansion of the influence sphere of institutions that meet the inclusive development objectives.

Key words: inclusive institutes, extractive institutes, export, machinebuilding, inclusive development.

JEL Classification: A13, E20, H00, O17.

Актуальність теми дослідження. За значного ускладнення умов економічної діяльності у глобальному вимірі внаслідок пандемії Covid-19, особливої актуальності набуває проблема сталості розвитку – як суб'єктів господарювання, так і національних економік в цілому.

Постановка проблеми. Для України проблема сталості розвитку є надзвичайно гострою, оскільки пандемічний характер глобальної економічної кризи спричинив руйнування багатьох технологічних ланцюжків, у які вітчизняні промислові підприємства входили з великими труднощами в ході реалізації договору про асоціацію з ЄС. Багато таких ланцюжків виявились нестійкими до деструктивних чинників пандемії Covid-19 – ці чинники зумовили різкі коливання ринкової кон'юнктури. І найбільше – у зовнішньоекономічній діяльності, оскільки суттєво погіршилися умови перетину кордонів і виробники кінцевої продукції почали надавати перевагу постачальникам із своїх країн.

Це спричинило загострення соціальних проблем, зумовлених втратою традиційних робочих місць (на яких зайнята більша частина працездатного населення України). І це суперечить основним принципам концепції сталості розвитку – економічне зростання для підвищення добробуту широких мас населення. Тому все більше країн та міжнародних лідерів наголошують на необхідності вибору політики так званого інклюзивного розвитку, особливістю якого є залучення до вирішення соціальних і економічних проблем усіх верств населення та різних за статусом соціальних груп [1; 2]. В Україні ці завдання є не менш актуальними, а їх реалізація дасть змогу досягти балансу цілей, заявлених у програмах економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням сутності і завдань інклюзивного розвитку економічних систем в контексті концепцій економічного зростання займаються багато сучасних дослідників, як зарубіжних, так і вітчизняних. Зокрема, в руслі концепції сталого розвитку ці питання досліджували Дж. Гупта [3], З. Дарвас [4], А. Базилюк [5], В. Геєць [2], О. Продіус [6], І. Тараненко [7], Л. Федулова [8] та ін. Багато дослідників розглядали проблему сталого розвитку через призму інституційних аспектів [9-13]; у цьому контексті особливої уваги заслуговує відома праця Д. Аджемоглу та Д. Робінсон «Чому нації занепадають» [12], у якій вони, вслід за Д. Нормом [13], на прикладі багатьох країн показали зв'язок економічної динаміки із характером інституційного середовища, виділивши у ньому екстрактивні та інклюзивні інституції і підкресливши особливу роль інклюзивних інституцій у реалізації цілей сталого розвитку – через залучення до вирішення проблем соціально-економічного розвитку країни усіх верств населення. Вони підкреслили, що інклюзія має бути імперативом соціальної політики сучасної держави.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Тривалий час інклюзія розглядалась переважно в контексті рівного доступу до освіти. Зокрема, О. Продіус, розглядаючи досвід інклюзивного розвитку в інших країнах, зосереджує увагу насамперед на їх досягненнях у скороченні нерівності у сфері освіти, що сприяє створенню умов для гармонійного розвитку усіх верств населення [6]. Слід відзначити вірний вибір нею сукупності країн для своїх досліджень – усі вони показують високу економічну динаміку. Основним висновком її дослідження є те, що інклюзія в освіті сприяє збільшенню рівня залучення населення (всіх соціальних груп) в підприємницьку діяльність у різних секторах національного господарства.

Однак, справедливо підкреслюючи, що це потребує формування відповідних «інститутів, які підтримують диверсифікацію, виробничу діяльність, створення гідних робочих місць, технологічну модернізацію та інновації» [6], вона не вказує, яким чином має здійснюватися ця підтримка. Інші вітчизняні науковці також розглядають інклюзивний розвиток як такий, що опирається на створення умов для гармонійного розвитку якомога ширшого кола соціальних груп – незалежно від їх релігійної приналежності, місця проживання, особливості когнітивного сприйняття світу чи фізичних можливостей [7; 8]. На нашу думку, проблему слід розглядати ширше і шукати шляхи її вирішення в контексті удосконалення структури інституційного середовища України – зменшення у ньому інститутів екстрактивного характеру і збільшення тих, що забезпечують переваги інклюзивного розвитку.

Постановка завдання, мети дослідження. Проаналізувати причини домінування в Україні екстрактивних інституційних чинників, охарактеризувати їх вплив на вибір конкурентних стратегій суб'єктів економічної діяльності та оцінити результати їх вибору з погляду структурної динаміки національної економіки і її конкурентоспроможності.

Метод або методологія проведення дослідження. Методами аналізу та синтезу виокремлено умови формування в Україні екстрактивних інститутів і їх вплив на економічні процеси, методом статистичного аналізу здійснено аналіз динаміки показників експорту машинобудівної продукції України, методи наукової абстракції та графічного моделювання використано для побудови механізму впливу інклюзивних інституцій на розвиток економіки, методом логічного узагальнення використано для формулювання гіпотези та висновків дослідження.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Інституційні чинники, поряд із традиційними виробничими, нині все більше визнаються такими, що визначають конкурентоспроможність соціально-економічних систем. «Саме інститути (в їх класичному розумінні як сукупності формальних та неформальних норм і правил) є тим середовищем, де виявляють себе економічні закони, саме через інститути знаходить своє вираження економічна політика. В той же час інститути, як фактори духовного, культурного, ідеологічного та політичного характеру, формують зміст економічної політики, ... активно впливаючи на характер економічного розвитку», зазначав Д. Норт [14]. Сукупність інститутів соціально-економічної системи утворює інституційне середовище, яке розглядається сучасними науковцями також як інститут, але особливого роду – як матриця розвитку вищого порядку, на основі якої відбувається формування і добір найефективніших економічних і соціальних інститутів [9; 15; 16]. Його загальною рисою, що проявляється на всіх структурних рівнях, є контроль за дотриманням норм і правил та їх відтворюваність [10]. Інституціоналісти підкреслюють,

що багатство народів залежить не тільки від тих ресурсів, якими вони володіють, скільки від тих правил, за якими вони можуть їх використовувати. [9; 10; 12; 16].

Залежно від характеристик інституційного середовища розвиток соціально-економічної системи може відбуватися за різними сценаріями, мати різну динаміку і різні результати. В контексті забезпечення сталого розвитку національної економіки важливим є розуміння того, які типи економічної поведінки суб'єктів господарювання стосовно конкурентів формуються в певному інституційному середовищі і як це впливає на стан і динаміку розвитку національної економіки в цілому. Для України ці питання є особливо актуальними, оскільки динаміка її соціально-економічного розвитку, на жаль, не відповідає вимогам часу і суспільним очікуванням.

Нами висловлено припущення, що причиною цього є не тільки недосконалість інституційного середовища в частині формування законодавчого поля економічної діяльності, а й низька дієвість регулятивних структур, яка породжує в суспільстві ті негативні явища, які називають корупцією. Адже економічна поведінка є багатовимірним явищем, характеризуючи результат вибору суб'єктом підприємницької діяльності того рішення, яке найбільше відповідає його стратегічним, тактичним чи оперативним цілям – залежно від системи пріоритетів. Як стверджують науковці, це залежить від мотивації суб'єкта господарювання до певного виду діяльності, від його схильності до певного способу вибору ресурсів для здійснення цієї діяльності, від форм відносин з партнерами, вміння і бажання залучати інвестиційні кошти для реалізації визначених стратегією цілей і багато чого іншого [17, с.199]. І кожна людина приймає рішення, виходячи з власної оцінки ситуації, яка цих рішень потребує. Та, згідно з положеннями теорії обмеженої раціональності, людина не може максимізувати корисність своїх дій, тому що має «неповну інформацію, обмежені увагу та розумові здібності, щоб визначити оптимальні цілі та прораховувати довгострокові наслідки прийнятих рішень щодо раціонального розміщення обмежених ресурсів» [18, с. 14]. І. Кірцнер, характеризуючи поведінку підприємців зазначав, що прийняття рішень у сфері економічної діяльності «відображає не просте маніпулювання заданими засобами з метою точної відповідності ієрархії заданих цілей, а ... дає саме уявлення про систему координат, яка пов'язує засоби і цілі, в межах яких відбувається розподіл ресурсів і економічно раціональна діяльність» [19, с.42].

Таке судження І. Кірцнера підтверджується і практикою економічної поведінки в Україні, де бізнес сформував свою систему координат, яка дає змогу оминати обмеження, що накладаються законодавством. Складні умови трансформаційного періоду, коли втратили чинність одні закони і ще не сформувались інші, зумовили розвиток неформальних бізнес-відносин, неписаних «правил гри», які давали змогу досягати економічної вигоди тим, хто був більш «переконливим» у своїх аргументах. Однак ця вигода не несла суспільної корисності, а значить – не давала змоги вирішувати соціально значущі проблеми, не сприяла накопиченню суспільного багатства і загальному соціально-економічному розвитку. В результаті того, що інституційне поле не наповнювалось тими складовими, які підтримували і стимулювали розвиток конкурентоспроможності через інновації, бізнес-середовище деформувалось у бік хижацького ресурсоспоживання і агресивної (поза цивілізованими рамками) конкурентної боротьби.

Д. Аджемоглу та Д. Робінсон – сучасні дослідники впливу інститутів на економічну динаміку – розкривають цей вплив через співвідношення екстрактивних та інклюзивних інститутів, які суттєво відрізняються за своїм впливом на економічні процеси [14; 20]. Екстрактивні економічні інститути сприяють перерозподілу доходів від загальної економічної діяльності на користь певних груп чи окремих учасників ринку (за словами авторів – «спрямовані на те, щоб відбирати доходи і блага в одній групі людей на користь іншої» [20, с. 81]. Тобто, вони забезпечують привласнення цими групами максимального доходу від використання ресурсів країни і фактично унеможливають ефективне контролювання їх діяльності суспільством. Вважаємо за потрібне зазначити, що їх поява у інституційному полі країни не завжди є результатом свідомого законотворення на користь окремих (зазвичай, потужних) економічних гравців, яких можна чітко ідентифікувати і які лобювали прийняття відповідних законів. Наприклад, в Україні такі інститути часто є гібридами формальних норм чинного законодавства і неформальних практик їх застосування – оскільки виникли внаслідок прогалин у чинному законодавстві, а закріпились в результаті недостатньо ефективного інфорсменту. Саме у цьому поєднанні, на наш погляд, вони і формують корупційну складову «ефективного бізнесу», яка проникає у всі сфери людської діяльності (табл.1).

Як видно із таблиці 1, наслідками існування екстрактивних економічних інститутів в Україні є не тільки зменшення ресурсів для загального соціально-економічного розвитку та, відповідно, значна диференціація доходів населення і зменшення обсягів споживчого попиту, а й негативний вплив на інноваційну сферу – вкладення капіталу в інноваційну діяльність дає меншу віддачу, ніж у розбудову корупційних схем.

Зважаючи на те, що найбільш потужними зацікавленими групами в Україні є власники (або розпорядники) сировинних ресурсів, лобювання їх інтересів через законодавчі органи ще більше розбалансовує структуру національної економіки, поглиблюючи її сировинну спеціалізацію, на що вказувалось нами у [21]. Підтвердженням цього, наприклад, є постійне зниження експорту Україною продукції машинобудування. Як свідчать дані офіційної статистики, починаючи з 2012 р. обсяги експорту машинобудівної продукції впали з 13,3 млрд. дол. США до 2,5 млрд. дол. США у 2019 р. а її частка у експорті за цей період знизилась із 19,3% до 5,1%, тобто, більш ніж утричі. Правда, у 2018 р. мало місце деяке зростання (а якщо порівняти із попереднім, 2017 роком, то його можна назвати доволі значним, оскільки обсяг

експорту зріс на 30,6% – до 4,7 млрд. дол. США); проте у відносному вимірі частка експорту цієї продукції продовжувала знижуватись і у 2019 р. впала вдвічі порівняно з 2018 р. (рис.1).

Таблиця 1. Умови формування в Україні екстрактивних інститутів і їх вплив на економічні процеси

Призначення і чинники формування екстрактивного інституту	Вплив на стратегію поведінки економічних акторів і економічні процеси
Непрозора система державних закупівель (введення у 2016 р. в дію системи ProZorro суттєво мінімізувало обсяги таких закупівель, та прийняття підзаконних актів про виняток для деяких видів закупівель (наприклад, про «Велике будівництво» або медичні закупівлі для боротьби з Covid-19 повернуло такі можливості)	Тіньове привласнення коштів бюджетів всіх рівнів – зменшує ресурси для реалізації соціально значущих програм
Необґрунтовані податкові пільги окремим галузям економіки	Отримання додаткових конкурентних переваг – стримує інноваційне оновлення галузі
Неформальне «оподаткування» бізнесу з боку контролюючих органів	«Вирішення питань» з контролюючими органами – перешкоджає реформуванню економічної діяльності і виведенню бізнесу із «тіні»
Непрозора система тарифоутворення на житлово-комунальні послуги	Спричиняє фактичне субсидування енергетичних компаній за рахунок населення – відсутність позитивних зрушень у наданні якісних послуг
Штучні обмеження учасникам інвестиційних та приватизаційних конкурсів в ході тендерних процедур	Обмежується доступ на ринки більш ефективних учасників – спричиняє перевитрати бюджетів
Недостатній захист прав власності	Зумовлює ризики втрати інноваційної монополії та уможливорює ризики рейдерського захоплення успішного бізнесу – нехтування інноваційними чинниками розвитку
Непрозорість контролювання процесів державного гарантування кредитів та рефінансування проблемних банків	Незаконне привласнення кредитних коштів – спричиняє втрати бюджету від зниження доходності банківського сектору
Недостатній контроль за функціонуванням «тіньових схем» виведення коштів державних підприємств через посередницькі структури	Низька ефективність діяльності державних підприємств – зменшення доходів у бюджету
Недостатньо розвинена ринкова інфраструктура	Інформаційна асиметрія щодо стану ринку – поширення кібератак та інших способів пошуку інсайдерської інформації для боротьби з конкурентами

Джерело: власна розробка

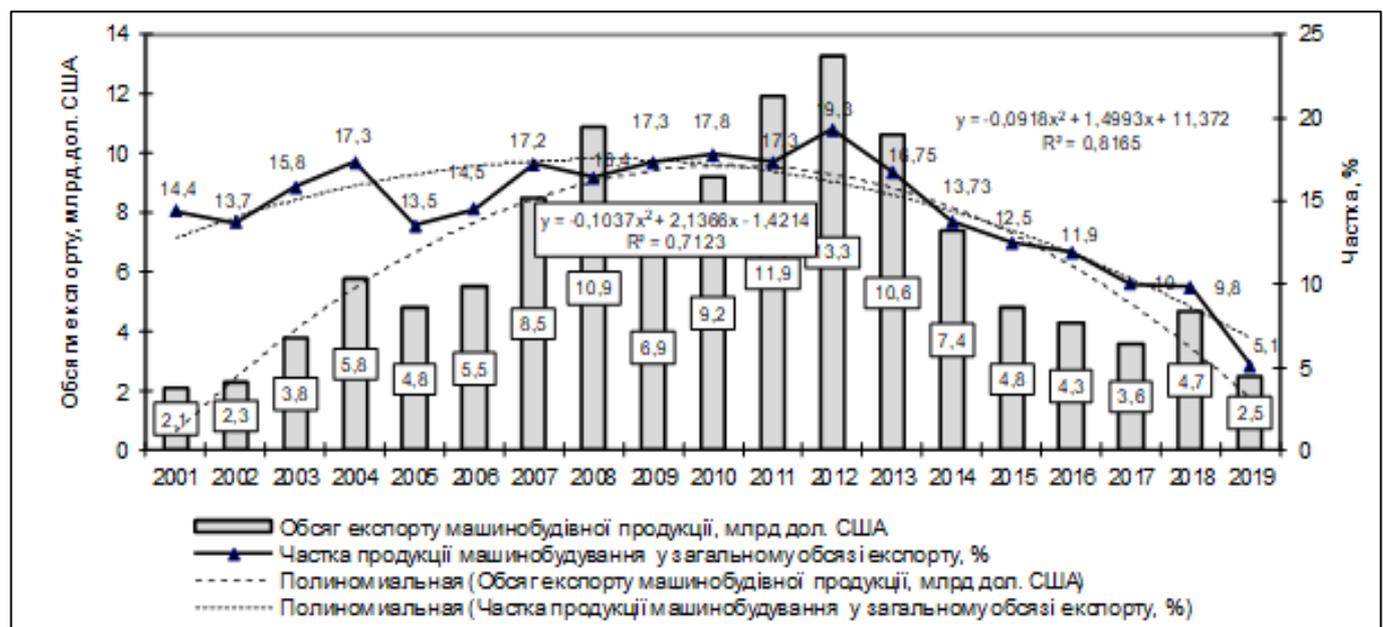

Рисунок 1. Динаміка показників експорту машинобудівної продукції України

Джерело: розраховано і побудовано за даними [22]

Варто зазначити, що саме при виробництві машинобудівної продукції створюється найбільша частка доданої вартості. Однак і розвиток цієї галузі є найбільш капіталомістким і ризикозалежним. Водночас галузь має велике суспільне значення, створюючи значну кількість робочих місць і потребуючи висококваліфікованих кадрів. До того ж, продукція машинобудівної галузі у багатьох випадках продукує цілий кластер інновацій, які генерують інноваційні імпульси в інші галузі економічної діяльності.

Проте на глобальному ринку продуктів і послуг успіх окремих інновацій не завжди супроводжується мультиплікаційним ефектом. Для цього вони мають бути принципово новими і проривними, тягнучи за собою відповідні зміни у технологічних системах інших (дотичних) сферах економічної діяльності. Такими, наприклад, є сучасні досягнення у IT-сфері, які дають змогу радикально перепроектувати багато виробничо-збутових процесів, зробивши їх менш витратними, більш гнучкими і з розширеним діапазоном функціональних можливостей. Водночас розробки у сфері проектування систем штучного інтелекту за їх широкого упровадження уже завтра потребуватимуть значних змін у структурі персоналу багатьох сфер економічної діяльності.

Необхідно підкреслити, що виробники унікальних продуктів, яким складно знайти заміну без зменшення споживчої цінності кінцевого продукту, є найбільш стійкими до загроз втрати споживачів. Саме унікальність продукції (послуг) підприємства і визначає його конкурентні переваги на внутрішньому ринку і формує експортоспроможність. І досягти унікальності продукції можна лише в ході інноваційної діяльності, причому – за високого рівня кваліфікаційної підготовки її учасників і належного технологічного оснащення дослідно-експериментальних робіт, оскільки саме за цих умов інноваційний процес може бути результативним.

Вирішення цих завдань потребує комплексного підходу і усебічної підтримки на інституційному рівні – передусім, через розбудову інклюзивних політичних та економічних інститутів (англ. «inclusiveness» – «залучення»). Такі інститути «заохочують великі маси людей до участі в економічній діяльності... Щоб бути інклюзивними, економічні інститути мають шанувати приватну власність, неупереджену систему права й надання публічних послуг для створення конкурентного середовища, у якому люди можуть здійснювати обмін і домовлятися. Має також бути гарантія можливості відкривати новий бізнес і обирати свій кар'єрний шлях» [20, с. 79]. Інклюзивні економічні інститути сприяють участі в економічних відносинах з можливістю отримання прибутку якщо не всіх, то більшості громадян країни. Зважаючи на ринкову конкуренцію, у якій виживають ті, що можуть створювати нові споживчі цінності, можна стверджувати, що вони стимулюють інновації і забезпечують стаке економічне зростання та більш рівномірний розподіл багатства у суспільстві – а саме це відповідає цілям сталого розвитку.

На наш погляд, зміна структури інституційного середовища України у бік посилення його інклюзивних характеристик має досягатися не лише удосконаленням змісту і нормативів його економічних складових, а й введенням практики контролювання за дотриманням чинного законодавства до стандартів цивілізованого світу. Це забезпечить не тільки зменшення корупційної складової у діяльності дозвільних і контролюючих інститутів, а й активізації інноваційної діяльності у виробничо-підприємницькому секторі національної економіки. І це має здійснюватися комплексно і системно, а не окремими указами чи постановами уряду або регіональних органів влади, які носять фрагментарний характер і вирішують поточні проблеми життєдіяльності окремих (уразливих) верств населення країни чи регіону, як це інколи подається вітчизняними науковцями, що пропагують створення бізнесів для випуску продукції, призначеної для споживання такими соціальними групами або ж для залучення у такий бізнес осіб з обмеженими можливостями – для реалізації і їх інтелектуальних і творчих здібностей [7; 8]. Такої підтримки потребують не стільки окремі соціальні групи, а цілі сфери діяльності, однак підтримка має бути обґрунтованою – з позиції суспільної корисності.

Між тим, в Україні в промисловому секторі з кожним роком зменшується кількість упроваджених новацій, а також – віддача від їх упровадження. Останню в умовах домінування екстрактивних інститутів доцільно виміряти не зростанням дохідності господарювання (оскільки менеджмент практикує так звану «оптимізацію» податків), як збільшенням обсягів реалізації продукції (в тому числі – інноваційної). Дані офіційної статистики показують, що з кожним роком в Україні ці показники погіршуються – як у відносному, так і абсолютному значенні. Зокрема, у 2019 році частка інноваційної продукції у загальному її обсязі склала всього 1,3 %, а кількість виведених на ринок інновацій зменшилась порівняно з попереднім, 2018 роком, майже наполовину (з 3843 до 2148 одиниць) [23].

Доцільно припустити, що значне погіршення результативності у цій сфері діяльності насамперед пояснюється відсутністю належного стимулювання інноваційної праці. На підтвердження цього припущення у попередній роботі нами було проведено структурно-динамічний аналіз сукупності задіяних у сфері наукових досліджень і розробок працівників [24]. Результати такого аналізу засвідчують втрату інтересу до такої діяльності – як загалом, так і за категоріями працівників з науковими ступенями (дані не враховують тимчасово окуповані території України).

Так, у 2014 р. кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок складала 136123 особи, а у 2019 р. – тільки 79264, тобто, майже вполовину менше (точніше – на 41,8%). З них тих, що мають науковий ступінь доктора наук – відповідно з 9983 до 6526 осіб (34,6%), кандидата наук – з 37082 до 16929 (54,3%). Як видно, найбільший відтік наукових кадрів із сфери НДДКР відбувся з числа молодих науковців (такими є передусім ті, що здобувають науковий ступінь доктора філософії) – їх стало майже наполовину менше. Так само катастрофічно низько впала і кількість осіб, що виконують техніко-інженерну роботу – відсотковому відношенні в 2019 р. вони склали 9,4% від усіх задіяних у НДДКР (у 2014 було 9,0%),

проте в абсолютному їх кількість знизилась за 7 років з 12299 до 7470 осіб. Зате частка персоналу допоміжного (який виконує рутинну, не творчу роботу) за цей час зросла з 16,5% до 26,1% від усієї кількості зайнятих в НДДКР – розрахунки проведено нами за [23].

І цьому є логічне пояснення, адже пріоритетними напрямками економічного зростання в Україні визнано агропромисловість, а не промисловість, що підтверджується і пільговими ставками ПДВ, і умовами дотування підприємств АПК. Це зіграло свою позитивну роль на етапі становлення галузі, однак такі пільги мали б бути прив'язані і до умов використання земельних ресурсів – для їх бережливого і екологічно прийнятого використання. На жаль, в законодавстві ці умови не зафіксовано. І за прихильності великих агрофірм до вирощування технічних монокультур та відсутності контролю за дотриманням ними сівозмін (чому сприяє чинний в Україні порядок землевикористання, а не землеволодіння), відбувається прискорення ерозії земель сільськогосподарського призначення, вітчизняний чорнозем перестає бути цінним природним ресурсом, а дешева оренда землі залишається джерелом надприбутків тих, хто її використовує. Тому такий активний опір чиниться ними введенню в дію закону про продаж землі сільськогосподарського призначення, і тому в самому Законі закладені умови його відтермінування, які фактично сприяють підтриманню статус-кво в агросекторі ще на кілька років. А Україна продовжує виступати на глобальному ринку як постачальник сировини, чому сприяють і низькі норми плати за природні ресурси, які спонукають бізнес до переважно рентоорієнтованої поведінки.

Необхідно відходити від політики збереження/надання необґрунтованих пільг користувачам природних ресурсів, які використовують їх для подальшого зміцнення своєї економічної влади. У розвинених економіках дієвим і сукупним стимулом з боку зовнішнього середовища виступає конкуренція – причому не тільки за ринки, а й за найцінніші ресурси, якими у більшості розвинених країн уже протягом тривалого часу визнаються кваліфіковані працівники. І це очевидно – адже саме вони є носіями нових ідей, які можуть матеріалізуватись у нові товари і послуги. Наслідком конкуренції за людські ресурси є постійне зростання вартості людської праці в таких економіках. Для України, де досі інтелектуальна праця не цінується належним чином, де фахівці, на підготовку яких витрачено значні кошти, отримують (офіційно) заробітну плату на рівні мінімальної – це проявляється у збільшенні масштабів відтоку робочої сили в ті країни, де навіть некваліфікована праця цінується вище. Тому зусилля уряду, а також соціально відповідальних представників бізнесу мають бути спрямовані на те, щоб підвищити вартість інтелектуальної праці, а громадськість – проявляти соціальну активність у відстоюванні інтересів найманих працівників. В підсумку, це може дати змогу Україні подолати технологічну відсталість, не наздоганяючи розвинені країни шляхом копіювання і вдосконалення існуючих технологічних розробок, а використовуючи творчий потенціал людського капіталу для створення проривних інновацій з принципово новими функціональними можливостями.

Структурно-логічну схему механізму впливу інклюзивних інститутів на економічні процеси проілюстровано на рис. 2, який адаптовано до завдань дослідження з урахуванням попередніх досліджень [25, с.109].

Як видно із складу структурних елементів даного механізму, для забезпечення структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки інституційне середовище країни має характеризуватися:

- обґрунтованим поєднанням інструментів державного регулювання і ринкового координування економічних процесів, що забезпечуватиме належну інституційну регламентацію економічних відносин учасників ринку і мінімізуватиме корупційну складову у їх рішеннях і діях;

- наявністю інституційних запобіжників створенню екстрактивних схем розподілу національного багатства (через розвиток громадянського суспільства), що забезпечуватиме дотримання принципів соціальної справедливості стосовно усіх верств населення та сприятиме зменшенню диференціації доходів та подоланню бідності;

- валентними податковими чи кредитними преференціями підприємницьким структурам, що розвивають високотехнологічні види економічної діяльності із високим рівнем доданої вартості, це сприятиме підвищенню їх інноваційної активності та стимулюватиме суб'єкти підприємництва до участі у фінансуванні прикладних досліджень і розробок спеціалізованих дослідницьких організацій чи університетів або ж до створення власних проектно-дослідницьких центрів чи лабораторій;

- наявністю у структурі інституційного середовища чітких норм і регламентів щодо захисту прав інтелектуальної власності, що сприятиме підвищенню привабливості інтелектуальної праці і зміцненню структури попиту на освітні послуги в бік розвитку новітніх інженерно-виробничих і технологічних спеціальностей та підвищенню ефективності інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва.

Як видно із змісту завдань, що мають вирішуватися інструментами інституційної регламентації економічної діяльності, в інституційному середовищі країни мають домінувати інклюзивні економічні інститути, які, з одного боку, створюватимуть рівні умови роботи на ринку усім суб'єктам економічної діяльності, а з іншого – сприятимуть обґрунтованими інституційними преференціями залученню в економічну активність усіх (в т.ч. уразливих) верств соціуму; це підвищуватиме соціальну активність населення країни і розширюватиме можливості розвитку і нарощування її інтелектуального капіталу, а як наслідок – сприятиме вирішенню завдань підвищення ефективності економічної діяльності і захисту довкілля.

Галузь застосування результатів. Дослідження можуть використовуватись органами державного управління та місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання, закладами освіти й науки у навчальній та науковій діяльності.

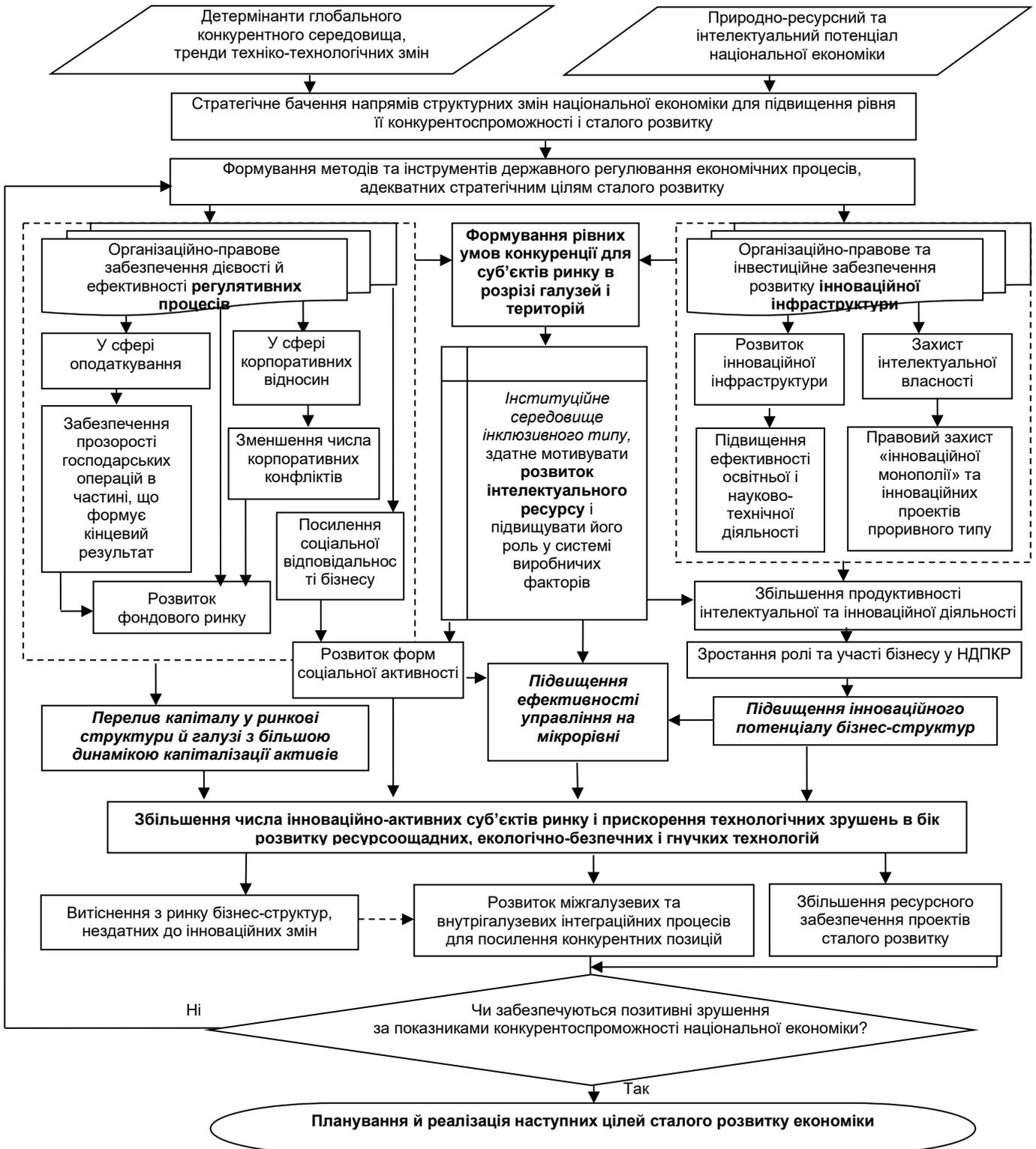

Рисунок 2. Механізм впливу інклюзивних інституцій на розвиток економіки

Висновки і перспективи подальших досліджень. Інклюзивний розвиток має стати невід'ємною складовою концепції сталого розвитку України, передбачаючи модернізацію національної економіки, трансформацію імперативів економічного зростання за рахунок розвитку соціального капіталу країни, підвищення соціальної активності та залучення у процес якісних змін широких верств населення. Соціальна активність у розмаїтті її форм та результатів забезпечить генерування нових суспільно корисних ідей та їх реалізацію в різних сферах людської діяльності. Важливо спрямовувати її у русло, яке сприятиме створенню нових знань і їх матеріалізації у нові споживчі цінності, що можуть успішно конкурувати на перспективних з погляду доданої вартості сегментах глобального ринку. Цьому сприятиме розбудова інституційного середовища у бік витіснення екстрактивних інститутів і розширення сфери впливу інститутів, що відповідають завданням інклюзивного розвитку. Це дасть змогу Україні знайти більш перспективне місце у світовому

розподілі праці, позбутись клейма постачальника сировини і долучитись до «інклюзивної глобалізації» в якості продуцента високих технологій. Розроблення відповідних науково-методичних рекомендацій і має стати предметом наступних досліджень.

Список використаних джерел

1. *The Inclusive Growth and Development Report 2017. Insight Report the World Economic Forum*. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2017.pdf.
2. Реконструктивний економічний розвиток: основні напрями, ефективність і соціальна справедливість / За ред. Гейця В. М., Гриценка А. А. Київ: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2016. 240 с.
3. *Darvas Z. An anatomy of inclusive growth in Europe*. Bruegel, 2016. URL: http://bruegel.org/wp-content/uploads/2016/10/BP-26-26_10_16-final-web.pdf.
4. *Gupta J. Sustainable development goals and inclusive development. International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*. June 2016, Vol. 16. Iss. 3. P. 433–448. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10784-016-9323-z>
5. Базиліук А. Інклюзивне зростання як основа соціально-економічного розвитку. *Економіка та управління на транспорті*. 2015. Вип. 1. С. 19–29.
6. Продіус О. І. Проблеми та перспективи інклюзивного розвитку в умовах глобалізації. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. Том 30 (69). №4, 2019 С.71-75. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-4-37>.
7. Тараненко І. Модифікація глобалізаційно-інноваційної моделі світової економіки на засадах сталого розвитку: нові виміри конкурентоспроможності. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2013. Вип. 1(12). С. 172–185.
8. Федулова Л. Інклюзивні інновації в системі соціально-економічного розвитку. *Економіка: реалії часу*. 2016. № 3(25). С. 56–65.
9. Болотіна Є. В., Шубна О. В. Інституціональні матриці суспільства та трансформаційна економіка України. *Бізнес-Інформ*. 2016. №10. С. 14-21.
10. Качала Т. Структурні особливості інституційного середовища економіки України. *Економіст*, 2011. № 11, с. 18-22.
11. Лагутін В. Д. Можливості інституційного аналізу суспільної стабільності та розвитку. *Вісник КНТЕУ*. 2018. № 3 (119). С. 37-52.
12. *North D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990, 159 p.
13. *Acemoglu D., Robinson J. A. Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*. New York: Crown Business, 2012. 529 p.
14. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. Пер. з англ. І. Дзюб. К. : Основи, 2000. 198 с.
15. Кирдина С. Теория институциональных матриц. *Постсоветский институционализм: монография*: / Под ред. Р. М. Нуреева, В. В. Дементьева. Донецк: «Каштан», 2005. 480 с. С. 75-101.
16. Гриценко А. А. Институциональная архитектура: объект, теория и методология. *Постсоветский институционализм: монография* / Под ред. Р.М. Нуреева, В.В. Дементьева. Донецк: «Каштан», 2005. 480 с. С. 49-74.
17. Кудінова А. В. Підприємницька поведінка: сутність та детермінанти її еволюції. *Актуальні проблеми економіки*. 2004. №4. С.104-111.
18. *Simon H. A. Rationality as Process and as Product of Thought. Richard T. Ely Lecture. American Economic Review*, 86 May 1978. V.68. №.2. P.1–16. URL: [http://www.business.illinois.edu/josephm/BA504_Fall%202008/Session%208/Simon%20\(1978\).pdf](http://www.business.illinois.edu/josephm/BA504_Fall%202008/Session%208/Simon%20(1978).pdf)
19. Кирцнер И. Конкуренция и предпринимательство / Пер. с англ.; под ред. А.Н. Романова. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. 239 с.
20. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають? Походження влади, багатства і бідності / Пер. з англ. О. Дем'янчука. Київ: Наш формат, 2016. 504 с.
21. *Stadnyk V., Sokoliuk G., Goncharuk A., Matvijets O. Institutional Factors of Competitiveness and Development of the National Economy. Atlantis Press. Advances in Economics, Business and Management Research*, 2019. Vol. 99. P. 376-398. DOI:10.2991/mdsmes-19.2019.71
22. Товарна структура зовнішньої торгівлі України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt_0217_u.htm
23. Наука та інноваційна діяльність. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html
24. Соколюк Г. О., Хомич Л. В. Мотиваційні чинники соціальної активності в контексті завдань сталого розвитку економічних систем. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2018. № 5, т. 1. С. 121-126.
25. Стадник В. В. Системне забезпечення мотивації інноваційного розвитку підприємницьких структур: монографія. Хмельницький: ХНУ, 2009. 271 с.

References

1. *The Inclusive Growth and Development Report 2017. Insight Report the World Economic Forum*. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2017.pdf.
2. *Rekonstruktyvnyi ekonomichnyi rozvytok: osnovni napriamy, efektyvnist i sotsialna spravedlyvist (2016). [Reconstructive economic development: main directions, efficiency and social justice]* Za red. Heitsia V. M., Hrytsenka A. A. Kyiv: In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy.
3. Darvas, Z. (2016). *An anatomy of inclusive growth in Europe*. Bruegel. URL: http://bruegel.org/wp-content/uploads/2016/10/BP-26-26_10_16-final-web.pdf.
4. Gupta, J. (2016). *Sustainable development goals and inclusive development*. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*. June, Vol. 16. Iss. 3. pp. 433–448. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10784-016-9323-z>
5. Bazyliuk, A. (2015). *Inklyuzyvne zrostannia yak osnova sotsialno-ekonomichnoho rozvytku. [Inclusive growth as a basis for socio-economic development]*. *Ekonomika ta upravlinnia na transporti*, 1. 19–29.
6. Prodius, O. I. (2019). *Problemy ta perspektyvy inklyuzyvnoho rozvytku v umovakh hlobalizatsii [Problems and prospects of inclusive development in the context of globalization]*. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho*. Seriya: Ekonomika i upravlinnia, Tom 30 (69). №4, pp.71-75. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-4-37>.
7. Taranenko, I. (2013). *Modyfikatsiia hlobalizatsiino-innovatsiinoi modeli svitovoi ekonomiky na zasadakh staloho rozvytku: novi vymiry konkurentospromozhnosti [Modification of the globalization and innovation model of the world economy on the basis of sustainable development: new dimensions of competitiveness]*. *Yevropeyskyi vektor ekonomichnoho rozvytku*, 1(12). 172–185.
8. Fedulova, L. (2016). *Inklyuzyvni innovatsii v systemi sotsialno-ekonomichnoho rozvytku [Inclusive innovations in the system of socio-economic development]*. *Ekonomika: realii chasu*, 3(25). 56–65.
9. Bolotina, Ye. V., Shubna, O. V. (2016). *Instytutsionalni matrytsi suspilstva ta transformatsiina ekonomika Ukrainy [Institutional matrices of society and transformational economy of Ukraine]*. *Biznes-Inform*, 10. 14-21.
10. Kachala, T. (2011). *Strukturni osoblyvosti instytutsiinoho seredovyschcha ekonomiky Ukrainy [Structural features of the institutional environment of Ukraine's economy]*. *Ekonomist*, 11. 18-22.
11. Lahutin, V. D. (2018). *Mozhlyvosti instytutsiinoho analizu suspilnoi stabilnosti ta rozvytku [Possibilities of institutional analysis of social stability and development]*. *Visnyk KNTEU*, 3 (119). 37-52.
12. North, D. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
13. Acemoglu, D., Robinson, J. A. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*. New York: Crown Business.
14. Nort, D. (2000). *Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky [Institutions, institutional change and the functioning of the economy]*. *Per. z anhl. I. Dziub. K. : Osnovy*.
15. Kirdina, S. (2005). *Teoriya institutsional'nykh matrits. Postsovetskiy institutsionalizm: monografiya [Institutional matrix theory. Post-Soviet institutionalism: monograph]*. Pod red. P. M. Nureeva, V. V. Dement'yeva. Donetsk: «Kashtan», 480 p. pp. 75-101.
16. Gritsenko, A. A. (2005). *Institutsional'naya arkhitektonika: ob'ekt, teoriya i metodologiya. Postsovetskiy institutsionalizm: monografiya [Institutional architectonics: object, theory and methodology. Post-Soviet institutionalism: monograph]*. Pod red. P. M. Nureeva, V. V. Dement'yeva. Donetsk: «Kashtan», 480 p. pp. 49-74.
17. Kudinova A. V. (2004). *Pidpriemnytska povedinka: sutnist ta determinanty yii evoliutsii [Entrepreneurial behavior: the essence and determinants of its evolution]*. *Aktualni problemy ekonomiky*, 4. 104-111.
18. Simon, H. A. (1978). *Rationality as Process and as Product of Thought*. Richard T. Ely Lecture. *American Economic Review*, 68 May. Vol. 68. No 2. pp. 1–16. URL: [http://www.business.illinois.edu/josephm/BA504_Fall%202008/Session%208/Simon%20\(1978\).pdf](http://www.business.illinois.edu/josephm/BA504_Fall%202008/Session%208/Simon%20(1978).pdf)
19. Kirtsner, I. (2001). *Konkurentsia i predprinimatel'stvo [Competition and entrepreneurship]*. *Per. s angl.; pod red. A. N. Romanova. M.: YuNITI-DANA*.
20. Adzhemoglu D., Robinson Dzh. (2016). *Chomu natsii zanepadaui? Pokhodzhennia vlady, bahatstva i bidnosti [Why are the nationalities concerned? Walking power, wealth and life]*. *Per. z anl. O. Dem'ianchuka*. Kyiv: Nash format.
21. Stadnyk V., Sokoliuk G., Goncharuk A., Matvijets O. (2019). *Institutional Factors of Competitiveness and Development of the National Economy*. Atlantis Press. *Advances in Economics, Business and Management Research*, Vol. 99. pp. 376-398. DOI:10.2991/mdsmes-19.2019.71
22. *Tovarna struktura zovnishnoi torhivli Ukrainy [Commodity structure of Ukraine's foreign trade]*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt0217_u.htm
23. *Naukova ta innovatsiina diialnist [Scientific and innovative activity]*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html
24. Sokoliuk, G. O., Khomych, L. V. (2018). *Motyvatsiini chynnyky sotsialnoi aktyvnosti v konteksti zavdan staloho rozvytku ekonomichnykh system [Motivational factors of social activity in the context of tasks of sustainable development of economic systems]*. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. no 5. Vol. 1. pp. 121-126.
25. Stadnyk, V. V. (2009). *Systemne zabezpechennia motyvatsii innovatsiinoho rozvytku pidpriemnytskykh struktur: monohrafiia [System support of motivation of innovative development of business structures: monograph]*. *Khmelnytskyi: KhNU*, 271 p.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Стадник Валентина Василівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, адміністрування та готельно-ресторанної справи
Хмельницький національний університет,
вул. Інститутська, 11 м. Хмельницький, 29016 Україна
e-mail: stadnyk_v_v@ukr.net
orsid.org/0000-0002-2095-3517
<https://publons.com/researcher/3600311/valentyna-stadnyk/>

Соколюк Галина Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, адміністрування та готельно-ресторанної справи
Хмельницький національний університет
вул. Інститутська, 11 м. Хмельницький, 29016 Україна
e-mail: sokoliukg@ukr.net
orsid.org/0000-0003-2589-5376
<https://publons.com/researcher/3600270/galyana-sokoliuk/>

Хомич Лілія аспірант кафедри менеджменту, адміністрування та готельно-ресторанної справи
Хмельницький національний університет
вул. Інститутська, 11 м. Хмельницький, 29016 Україна

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Стадник Валентина Васильевна, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры менеджмента, администрирования и гостинично-ресторанного дела
Хмельницкий национальный университет
ул. Институтская, 11 г. Хмельницкий, 29016 Украина
e-mail: stadnyk_v_v@ukr.net

Соколюк Галина Александровна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, администрирования и гостинично-ресторанного дела
Хмельницкий национальный университет
ул. Институтская, 11 м. Хмельницкий, 29016 Украина
e-mail: sokoliukg@ukr.net

Хомыч Лилия, аспирант кафедры менеджмента, администрирования и гостинично-ресторанного дела
Хмельницкий национальный университет
ул. Институтская, 11 м. Хмельницкий, 29016 Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS

Stadnyk Valentyna, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Management, Administration and Hotel and Restaurant Business
Khmelnyskyi National University
street Institutskaya, 11 Khmelnytsky, 29016 Ukraine
e-mail: stadnyk_v_v@ukr.net

Sokolyuk Galyna, PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Administration and Hotel and Restaurant Business
Khmelnysky National University
street Institutskaya, 11 Khmelnytsky, 29016 Ukraine
e-mail: sokoliukg@ukr.net

is a graduate student of the Department of Management, Administration and Hotel and Restaurant Business
Khmelnysky National University
street Institutskaya, 11 Khmelnytsky, 29016 Ukraine

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

УДК: 336.143

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-47-147-155>

ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Коровій В. В.

Актуальність теми дослідження. Податкове регулювання є вагомим чинником, що забезпечує економічний розвиток та соціальну стабільність через баланс фіскальної та стимулюючої функцій. Джерелами нагромадження фондів фінансових ресурсів є податки у різних формах, що і забезпечується фіскальною функцією. Першочерговим є формування стратегічних цілей податкової політики для досягнення цілей державного фінансового управління. Необхідним за актуальних умов є удосконалення структури податкових надходжень бюджету.

Постановка проблеми. Подальший розвиток положень щодо розробки механізму податкового регулювання надасть можливість підвищити ступінь адаптивності впливу оподаткування на соціально-економічне середовище. Важливими пріоритетами в діяльності фіскальних органів є покращення якісного рівня механізму адміністрування податків, удосконалення моделі державного податкового ризик-менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку механізму податкового регулювання розглядали зарубіжні науковці, зокрема А. Дж. Ауербах, Р. М. Бірд, Е. М. Золт, Дж. Мехон, А. Лаффер, Дж. Фрідман, В. Танзі. В їх доробку відображено вагомність податкового регулювання для забезпечення поступального соціально-економічного розвитку на протязі останніх десятиріч. Л. Лисяк, А. Мазаракі, М. Кужелев, А. Нікітішин, В. Макогон, Л. Сідельникова, І. Чугунов та інші українські вчені розробили концепцію реалізації податкової політики в Україні в умовах трансформації економічної системи.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Подальшого дослідження потребує механізм податкового регулювання соціально-економічного розвитку. Важливим завданням держави є підвищення результативності фіскальних стимулів.

Метою є удосконалення механізму формування і реалізації механізму податкового регулювання соціально-економічного розвитку країни за умов структурних перетворень фінансової системи.

Методологія проведення дослідження. Використано системний підхід і метод порівняльного аналізу, синтезу, логічний підхід та метод наукового абстрагування. Застосовувалися прийоми статистичного аналізу при дослідженні особливостей надходжень податків і зборів до Державного бюджету України.

Результати роботи. Здійснено аналіз впливу обсягу податкових надходжень на динаміку економічного розвитку за період 2011–2019 років. Досліджено динаміку та питому вагу переплати податків і зборів до Державного бюджету України. Запропоновано напрями вдосконалення системи адміністрування податків. Обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення механізму податкового регулювання.

Галузь застосування результатів. Висновки й результати даної роботи можуть бути використані при розробці податкової політики держави, а також у навчально-науковому процесі економічних факультетів закладів вищої освіти.

Висновки. Податкове регулювання є достатньо дієвим важелем впливу на динаміку економічного розвитку і соціальну стабільність у суспільстві. В базисі інституційних механізмів його реалізації лежить множина перерозподільчих відносин з приводу суспільного продукту. Розвиток положень щодо прогнозування і планування заходів податкової політики в умовах глобалізації забезпечить можливість посилити адаптивність впливу податкового регулювання на економічний розвиток. З метою удосконалення податкового регулювання при формуванні доходів бюджету країни доцільно покращити якість прогнозування макроекономічних показників розвитку країни та планування податкових надходжень, підвищити дієвість механізмів стягнення та упередження зростання податкової заборгованості. Достатньо важливим і актуальним є забезпечення збалансованої податкової політики, що має ґрунтуватися на системному підході до взаємодії складових податкових відносин, з урахуванням принципів фіскальної достатності, нейтральності, стабільності та економічності оподаткування.

Ключові слова: податкове регулювання, податкова політика, податки, економічний розвиток, соціальна стабільність.

НАЛОГОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Коровий В. В.

Актуальность темы исследования. Налоговое регулирование является основным фактором, обеспечивающим экономическое развитие и социальную стабильность путём достижения баланса фискальной и стимулирующей функций. Источниками накопления фондов финансовых ресурсов являются налоги в разных формах, что и обеспечивается фискальной функцией. Первоочередным является формирование стратегических целей налоговой политики для достижения целей государственного финансового управления. Необходимым в актуальных условиях является усовершенствование структуры налоговых поступлений бюджета.

Постановка проблемы. Дальнейшее развитие положений касательно разработки механизма налогового регулирования позволит повысить степень адаптивности влияния налогообложения на социально-экономическую среду. Важными приоритетами деятельности фискальных органов являются улучшение качественного уровня механизма администрирования налогов, усовершенствование модели государственного налогового риск-менеджмента.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросы развития механизма налогового регулирования рассматривали зарубежные ученые, в частности А. Дж. Ауэрбах, Р. М. Бирд, Е. М. Золт, Дж. Мехон, А. Лаффер, Дж. Фридман, В. Танзи. В их трудах отражено значение налогового регулирования для обеспечения поступательного социально-экономического развития на протяжении последних десятилетий. Л. Лысяк, А. Мазараки, М. Кужелев, А. Никитишин, В. Макогон, Л. Сидельникова, И. Чугунов и другие украинские ученые разработали концепцию реализации налоговой политики в Украине в условиях трансформации экономической системы.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Дальнейшего исследования требует механизм налогового регулирования социально-экономического развития. Важной задачей государства является повышение результативности фискальных стимулов.

Целью статьи является усовершенствование механизма формирования и реализации налогового регулирования социально-экономического развития страны в условиях структурных преобразований финансовой системы.

Методология проведения исследования. Использован системный подход и метод сравнительного анализа, синтеза, логический подход и метод научного абстрагирования. Применялись приемы статистического анализа при исследовании особенностей поступлений налогов и сборов в Государственный бюджет Украины.

Результаты работы. Осуществлен анализ влияния объема налоговых поступлений на динамику экономического развития за период 2011–2019 годов. Исследованы динамика и удельный вес переплаты налогов и сборов в Государственный бюджет Украины. Предложены направления совершенствования системы администрирования налогов. Обоснованы предложения по усовершенствованию механизма налогового регулирования.

Область применения результатов. Выводы и результаты данной работы могут быть использованы при разработке налоговой политики государства, а также в учебно-научном процессе экономических факультетов высших учебных заведений.

Выводы. Налоговое регулирование является достаточно действенным рычагом влияния на динамику экономического развития и социальную стабильность общества. В базисе институциональных механизмов его реализации лежит множество перераспределительных отношений касательно общественного продукта. Развитие положений относительно прогнозирования и планирования мероприятий налоговой политики в условиях глобализации обеспечит возможность усилить адаптивность влияния налогового регулирования на экономическое развитие. С целью

совершенствования налогового регулирования при формировании доходов государственного бюджета целесообразно улучшить качество прогнозирования макроэкономических показателей развития страны и планирования налоговых поступлений, повысить действенность механизмов взимания и предупреждения роста налоговой задолженности. Достаточно важным и актуальным является обеспечение сбалансированной налоговой политики, которая должна основываться на системном подходе к взаимодействию составляющих налоговых отношений, с учетом принципов фискальной достаточности, нейтральности, стабильности и экономичности налогообложения.

Ключевые слова: налоговое регулирование, налоговая политика, налоги, экономическое развитие, социальная стабильность.

TAX REGULATION OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

Koroviy Valeriy

Relevance of research topic. Tax regulation is a key factor in ensuring economic development and social stability through a balance of fiscal and stimulus functions. The sources of accumulation of funds of financial resources are the taxes in various forms, which is provided by the fiscal function. The priority is represented by the formation of strategic goals of tax policy to achieve the goals of public financial management. It is necessary, under the current conditions, to improve the structure of tax revenues of the budget.

Formulation of the problem. Further development of provisions for the development of a tax regulation mechanism will provide an opportunity to increase the degree of adaptability of the impact of taxation on the socio-economic environment. Important priorities in the activities of fiscal authorities are to improve the quality of the mechanism of tax administration, improving the model of the state tax risk-management.

Analysis of recent research and publications. The development of the mechanism of tax regulation was considered by foreign scholars, in particular, A. J. Auerbach, R. M. Byrd, E. M. Zolt, J. Mehon, A. Laffer, J. Friedman, V. Tanzi. Their work reflects the importance of tax regulation to ensure progressive socio-economic development over the past decades. L. Lysyak, A. Mazaraki, M. Kuzhelev, A. Nikitishin, V. Makogon, L. Sidelnikova, I. Chugunov and other Ukrainian scientists have developed a concept for implementing of the tax policy in Ukraine in the context of economic system transformation.

Selection of unexplored parts of the general problem. The mechanism of the tax regulation of socio-economic development needs further research. An important task of the state is to increase the effectiveness of fiscal incentives.

The aim of the article is to improve the mechanism of formation and implementation of the mechanism of tax regulation of socio-economic development of the country in terms of structural changes in the financial system.

Research methodology. The system approach and the method of comparative analysis, synthesis, logical approach and method of scientific abstraction are used. Techniques of statistical analysis were used in the study of the peculiarities of tax revenues and fees to the State Budget of Ukraine.

Results of work. An analysis of the impact of the tax revenues on the dynamics of economic development for the period 2011-2019 was performed. The dynamics and the specific weight of the overpayment of the taxes and fees to the State Budget of Ukraine are studied. The directions of improvement of the system of tax administration are offered. Suggestions for improving the tax regulation mechanism are substantiated.

Conclusions. Tax regulation is a very effective lever of influence on the dynamics of economic development and the social stability. At the center of the institutional mechanisms of its implementation is a set of redistributive relations regarding the social product. The development of the provisions for forecasting and planning of the tax policy measures in the context of globalization will provide an opportunity to increase the adaptability of the impact of tax regulation on economic development. In order to improve tax regulation in the formation of budget revenues, it is advisable to improve the quality of forecasting macroeconomic indicators of the country's development and planning of the tax revenues, and to increase the effectiveness of mechanisms for collecting and preventing the growth of tax debt. It is quite important and relevant to ensure a balanced tax policy, which should be based on a systematic approach to the interaction of the components of tax relations, taking into account the principles of fiscal sufficiency, neutrality, stability and cost-effectiveness of taxation.

Key words: tax regulation, tax policy, taxes, economic development, social stability.

JEL Classification: G18, G28, O10.

Актуальність дослідження. Податкове регулювання є вагомим чинником, що забезпечує економічний розвиток та соціальну стабільність через баланс фискальної та стимулюючої функцій. Джерелами нагромадження фондів фінансових ресурсів є податки у різних формах, що і забезпечується фискальною функцією. Першочерговим є формування стратегічних цілей податкової політики для досягнення цілей державного фінансового управління. Необхідним за умов актуальних умов є удосконалення структури податкових надходжень бюджету. Рівень податкового навантаження в країні відображає суспільний вибір частки перерозподілу внутрішнього валового продукту через систему публічних фінансів. Процеси фінансової глобалізації обумовлюють уніфікацію систем оподаткування, спрощення механізмів адміністрування податків та розширення співробітництва у сфері протидії податковим правопорушенням. Важливим є здійснення заходів у сфері фискальної децентралізації, рівень ефективності якої, достатньою мірою, залежить від міжрегіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку та технологічної структури економіки.

Циклічність, особливо для відкритої моделі економіки, на кшталт вітчизняної, також є фактором, який вносить корективи у структуру оподаткування на етапах рецесії та економічного відновлення, що здійснює вплив на загальний рівень фіскальної ефективності. Важливим є удосконалення правил трансферного ціноутворення, розширення бази оподаткування податками на загальнодержавному та місцевому рівнях, покращення електронних сервісів взаємодії фіскальних органів і платників податків.

Постановка проблеми. Від рівня обґрунтованості рішень у сфері справляння і регулювання податків залежить активність суб'єктів економічної діяльності та перспективи соціально-економічного розвитку суспільства. Дослідження процесів формування та реалізації податкової стратегії потребує використання збалансованого підходу для досягнення макроекономічної стабільності. Інституційні зміни в податковій політиці та формування податкової стратегії мають на меті забезпечити залучення додаткових інвестицій у реальний сектор економіки. Подальший розвиток положень щодо розробки механізму податкового регулювання надасть можливість підвищити ступінь адаптивності впливу оподаткування на соціально-економічне середовище. Важливими пріоритетами в діяльності фіскальних органів є покращення якісного рівня механізму адміністрування податків, удосконалення моделі державного податкового ризик-менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку механізму податкового регулювання розглядали зарубіжні науковці, зокрема А. Дж. Ауербах, Р. М. Бірд, Е. М. Золт, Дж. Мехон, А. Лаффер, Дж. Фрідман, В. Танзі [1-4, 12-13]. В їх доробку відображено вагомість податкового регулювання для забезпечення поступального соціально-економічного розвитку на протязі останніх десятиріч. Л. Лисяк, А. Мазаракі, М. Кужелев, А. Нікітішин, В. Макогон, Л. Сідельникова, І. Чугунов та інші українські вчені [6-9, 11] розробили концепцію реалізації податкової політики в Україні в умовах трансформації економічної системи. Водночас подальшого дослідження потребує механізм податкового регулювання соціально-економічного розвитку. Важливим завданням держави є підвищення результативності фіскальних стимулів.

Метою статті є удосконалення механізму формування і реалізації механізму податкового регулювання соціально-економічного розвитку країни за умов структурних перетворень фінансової системи.

Методологія проведення дослідження. Використано загальнонаукові і специфічні методи дослідження, що дозволило реалізувати єдність наукового підходу. Використано системний підхід і метод порівняльного аналізу, синтезу, логічний підхід та метод наукового абстрагування. Застосовувалися прийоми статистичного аналізу при дослідженні особливостей надходжень податків і зборів до Державного бюджету України.

Викладення основного матеріалу. Податкова система країни раціонально адаптується до змін у структурі виробництва і споживання, оперативно відповідає на виклики екзогенного та ендогенного економічного середовища. Водночас вона має спиратися на систему фундаментальних положень і принципів, що зберігають свою актуальність і дієвість впродовж тривалого часу. Їх існування й дотримання пов'язується з необхідністю перманентного забезпечення оптимальних пропорцій суспільного відтворення, стійкого економічного зростання та якісного підвищення громадського добробуту. Важливими пріоритетами податкової політики має стати формування інституційного середовища, яке б стимулювало економічний розвиток на основі структурно-інноваційних перебудов. Податкове регулювання безпосередньо впливає на пропорції розподільчих та перерозподільчих процесів у суспільстві, тому вплив податкової системи на національну економіку потребує мультикритеріального оцінювання. З одного боку, конфігурація податкової системи повинна забезпечувати генерування публічними інституціями достатніх фінансових ресурсів для виробництва благ та надання послуг. З іншого, фіскальне регулювання діяльності економічних суб'єктів має носити прийнятний для них консенсусний характер, коли податкове навантаження не дестимулює підприємницькі ініціативи, а навпаки заохочує до сумлінного ведення бізнесу.

За умов соціально-економічних трансформацій актуалізуються питання вдосконалення методів та інституційних механізмів ефективною податковою політикою. Від характеру поєднання структурних компонентів податкової системи, співвідношень складових фіскального регулювання залежить динаміка суспільно-виробничих процесів. Потреба модернізації вітчизняної податкової системи має виходити з цілей довгострокової концепції регулювання розвитку. У стратегічній перспективі векторами реалізації податкової політики в країнах ЄС домінують позафіскальні цілі щодо забезпечення стійкого розвитку, макроекономічної стабільності, проведення структурних реформ, зростання добробуту і підвищення стандартів життя населення, поліпшення інвестиційного клімату, перманентне гарантування безпеки держави, бізнесу, громадян, підвищення якості медичних та освітніх послуг, захист екології тощо [11]. Темпи приросту валового внутрішнього продукту на душу населення можуть розглядатися у якості найзагальнішого індикатора економічного зростання. Залежність між значущими характеристиками фіскального простору країни, зокрема її податковою системою, та темпами економічного зростання можна оцінити із застосуванням кореляційно-регресійного аналізу.

З метою оцінювання впливу податкових надходжень зведеного бюджету на валовий внутрішній продукт застосуємо економетричні методи аналізу, використовуючи номінальні квартальні значення наведених вище показників у періоді 2011–2019 років. Відповідне кореляційно-регресійне рівняння визначає взаємозв'язок між обсягами номінального ВВП та податкових надходжень зведеного бюджету. Рівняння має вигляд:

$$y = 61096,06 + 3,280x, \quad R^2 = 0,931, \quad (1)$$

де y – обсяг номінального ВВП, млн грн;

x – обсяг податкових надходжень зведеного бюджету, млн грн.

Виходячи з даного рівняння можна дійти висновку, що при збільшенні обсягу податкових надходжень зведеного бюджету на 1 млн грн обсяг номінального ВВП зростав на 3,280 млн грн у періоді з 2011 по 2019 рік при достатньому значенні скоригованого коефіцієнта детермінації. Дана залежність між досліджуваними показниками є статистично значущою. Позитивна залежність між вказаними індикаторами можлива виключно за умов достатньої фіскальної ефективності податкової системи. Критеріями останньої виступають імпліцитні ставки – співвідношення надходжень до податкової бази, визначеної згідно системи національних рахунків. Такі ставки розраховуються за класифікацією оподаткування виробничих факторів, враховуючи діючі пільги і кредити, що дозволяє диференціювати чистий ефект функціонування кожної групи податків – на працю, капітал та споживання. Фіскальна ефективність оцінюється також за коефіцієнтом результативності, який згідно практики ЄС є співвідношенням ефективної та номінальної ставок [6]. Вагомими заходами податкового регулювання, що спрямовано на інтенсифікацію економічного зростання є прискорення повернення відшкодування податку на додану вартість, зниження ставки єдиного соціального внеску, запровадження фіскальних стимулів при створенні нових робочих місць і працевлаштуванні молоді, надання розстрочення та відстрочення податкових зобов'язань, розробка галузевих податкових пільг, використання податкових кредитів на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи.

Основними напрямками трансформації податкової політики в контексті євроінтеграції є систематизація видів податків за принципом справедливого перерозподілу доходів, уніфікація норм їх справляння та адміністрування (зокрема щодо акцизного оподаткування), удосконалення процедур взаємодії платників із фіскальними інституціями тощо. При поглибленні глобалізації актуалізуються питання реформування податкової системи України з метою суттєвого збільшення її фіскальної ефективності. Альтернативним для традиційної вітчизняної податкової практики є перегляд підходів до прямого оподаткування, зокрема шляхом заміни податку на прибуток податком на виведений капітал. Така новація мала місце у деяких країнах ОЕСР, зокрема Великобританії та Естонії, а також в Гонконзі і Грузії. Так, на думку експертів, запровадження в Естонії податку на виведений капітал дозволило зробити її податкову систему найефективнішою та конкурентоздатною серед країн ОЕСР. Основними принципами формування системи податкового регулювання є фіскальна достатність, соціальна справедливість, мобільність, нейтральність, економічність, рівномірність та зручність сплати податків і зборів. Податкова політика повинна створювати найбільш сприятливі інституційні умови для ведення бізнесу в країні та податковий і митний простір, який не шкодить залученню прямих іноземних інвестицій, а також таких глобальних ресурсів розвитку як передові новітні технології, фінансова допомога, кваліфікована робоча сила.

Реалізація заходів податкової політики економічного розвитку, на основі системного підходу, має сприяти активізації інвестиційних процесів і технологічній модернізації економіки. Фіскальна інновація через запровадження податку на виведений капітал теоретично має вирішити низку неузгодженостей із чинною практикою, пов'язаних зокрема з: 1) невизначеністю базового показника при детермінації об'єкта оподаткування та складністю здійснення податкових коригувань; 2) недосконалістю процедур документальних перевірок; 3) існуванням схем ухилення від сплати податку, в тому числі шляхом неправомірного використання суб'єктами господарської діяльності спрощеної системи оподаткування та використанням офшорних компаній при експортно-імпортних операціях; 4) зниженням капіталізації підприємств; 5) обмеженням інвестиційно-інноваційної активності, ускладненням процесів кредитування; 6) подвійним оподаткуванням дивідендів, коли підприємство при виплаті останніх сплачує до бюджету авансовий платіж з податку на прибуток, якщо цей податок не було сплачено раніше, а пізніше отримувач сплачує ще й податок на доходи фізичних осіб. Запровадження податку на виведений капітал очікувано має призвести до: 1) спрощення методики обчислення об'єкта оподаткування шляхом усунення необхідності здійснення коригувань звітності; 2) імплементації транспарентного алгоритму відбору платників для перевірки; 3) елімінації неправомірних схем ухилення від оподаткування, суттєвого звуження можливостей щодо «оптимізації баз» без погіршення загальної якості підприємницького середовища; 4) можливості, в разі потреби, скерування всього прибутку підприємства на його капіталізацію; 5) ревіталізація інвестиційної діяльності, підвищення доступності кредитних ресурсів; 6) ліквідації практики подвійного оподаткування дивідендів.

Однак новація, пов'язана із податком на виведений капітал, не є безумовним та автоматичним вирішенням всіх наявних проблем податкової системи, вона не призведе моментального посилення фіскальної ефективності. Крім того, імплементація такого податку є контроверсійною з точки зору подальшої участі у плані BEPS. Запроваджуючи податок на виведений капітал, паралельно необхідно здійснювати пошук бюджетних компенсаторів, що могли б знизити небажані наслідки розбалансування фіскальної системи [11].

З метою удосконалення податкового регулювання при формуванні доходів бюджету країни доцільно покращити якість прогнозування макроекономічних показників розвитку країни та планування податкових надходжень, підвищити дієвість механізмів стягнення та упередження зростання податкової заборгованості суб'єктів господарювання. За умов нестабільності законодавства політики держави економічні агенти вимушені постійно перевіряти чинність норм фіскального законодавства з метою сумлінного і своєчасного нарахування та сплати відповідних зобов'язань. При цьому визначальною проблемою для них залишається об'єктивна неможливість якісного середньострокового планування діяльності в умовах надзвичайно мінливого законодавства. Для другої сторони досліджуваного процесу – фіскальних інституцій – перманентні зміни законодавства означають необхідність проведення додаткової та часто надлишкової консультативно-

роз'яснювальної роботи із платниками, що знову означає збільшення затрат часу, нераціональність бюджетних видатків.

Наведені аргументи не означають, що податкове законодавство має набувати ознак жорсткості й незмінності. Навпаки, модифікації відповідних легальних норм мають відбуватися у чіткій координації з трендами розвитку економіки. Однак економічні агенти повинні бути своєчасно поінформовані щодо можливих податкових новацій, які взагалі варто виносити на публічне обговорення із метою досягнення консенсусного значення. Оприлюднення державними інституціями середньо- та довгострокових планів діяльності дає змогу бізнес сектору закладати у відповідні документи реалістичні параметри фіскального середовища, якісніше прогнозувати очікуваний ефект від провадження господарської діяльності [7].

Згідно вітчизняних легальних норм будь-яке внесення змін до податкових норм можливе не пізніше 1 липня року, що безпосередньо передує бюджетному періоду, у якому ці зміни мають імплементуватися. 6-місячний строк є достатнім для виваженої корекції норм, що базується на громадському їх обговоренні. Зрештою, питання податкової політики щільно координуються з проблематикою формування бюджету. Тому граничним строком внесення будь-яких змін може виступати дата подання до Верховної Ради проекту про державний бюджет на наступний період, тобто – 15 вересня.

Контроверсійність і мінливість законодавчих норм призводить до генерації та поступового накопичення фінансових ризиків як для платників (мікрорівень) у формі втрати їх фінансових ресурсів, так і для публічних інституцій (макрорівень) у формі недоотримання податкових надходжень. В контексті стратегії сталого розвитку національної економіки доцільним є формування такої політики податкового регулювання соціального та економічного розвитку, що раціонально поєднувала б інтереси мікро- та макроекономічних суб'єктів, мінімізувала вплив фактору невизначеності на перебіг базисних економічних процесів, через вигоду для економічних агентів автоматично досягала б стійкого економічного зростання.

В світлі сказаного особливої значущості набуває інтегральна категорія податкового ризику: для економічного суб'єкта вказаний ризик полягає в невизначеності щодо загального податкового навантаження співвідносно прогнозованій економічній результативності; для інституцій публічного адміністрування ризик проявляється у можливості економічних агентів використовувати нормативні положення із метою уникнення й ухилення від оподаткування. Вказані позиції є полярними, однак, у випадку провадження раціональної податкової політики, можуть досягати консенсусного значення.

Податкове планування є суттєвим елементом державної фінансової політики та повинно оцінюватися за критерієм ефективності. В загальному випадку ефективність податкового планування має відповідати умові (2):

$$Exp_p + \sum ATC_{ap} + \sum_{i=1}^n TR_i < \sum ATC_{bp}, \quad (2)$$

де Exp_p – публічні видатки на організацію і здійснення податкового планування;

$\sum ATC_{ap}$ – фактичний збір податкових надходжень після запровадження процедур і методик податкового планування;

TR_i – податковий ризик за i -м критерієм;

$\sum ATC_{bp}$ – фактичний сумарний збір податкових надходжень до запровадження процедур і методик податкового планування.

За умов перманентного забезпечення принципу стабільності податкового законодавства економічні агенти своєчасно поінформовані стосовно змін базових параметрів фіскального простору. Аналізуючи феномен високої довіри економічних суб'єктів до інституцій публічного управління, Амато і Шин дійшли висновку, що у розвинених країнах економічні суб'єкти схильні більше довіряти вербальним інтервенціям органів державного управління, ніж поточній економічній практиці. Цей феномен дістав назву «сигналу високої довіри». Хоча дослідження авторів стосувалося переважно розвинених економік, воно заклало інституційні підвалини для формування податкових систем емерджентних економік. На мікрорівні суб'єкт спроможний керуватися: а) власними логічними побудовами; б) загальною парадигмою державної фінансової політики. На нашу думку, обидва вказані підходи мають бути конверговані в універсальний, що враховував би інтереси індивіда водночас у якості споживача та виробника бюджетних благ і послуг.

При формуванні доходів Державного бюджету України держава повинна враховувати інтереси головного суб'єкта податкової політики – платника податків і зборів, а тому важливо забезпечити оптимальне співвідношення структури податкових надходжень [10]. Необхідно запроваджувати комплекс заходів щодо обмеження виконання доходів бюджету країни за рахунок переплати податків і зборів. За підсумками 2019 року сума переплати податків і зборів до Державного бюджету України становила 38,00 млрд грн, а її частка у ВВП – 1,06 %, доходах Державного бюджету України – 3,81 %, його податкових надходженнях – 4,75 %. Частка переплати податків і зборів до Державного бюджету України у ВВП за 2010-2019 роки складає 1,47 %, доходах Державного бюджету України – 6,08 %, його податкових надходженнях – 7,78 % (табл. 1).

Важливо враховувати, що переплата по податках і зборах, сприяючи забезпеченню податкової безпеки держави у короткостроковій перспективі, матиме негативні наслідки у середньо- та довгостроковій перспективі через деструктивний вплив на економічну безпеку платників податків і зборів, вилучаючи їхні обігові кошти. Податкові надходження бюджету країни, механізми їх формування, є важливими елементами сучасної системи бюджетно-податкової політики держави. В умовах економічних перетворень необхідно підвищувати роль та покращувати результативність податкового контролю як вагомій складовій загального механізму

адміністрування податків і зборів, що дозволить посилити вплив податкової політики на формування доходів бюджету країни [6].

Таблиця 1. Динаміка та частка переплати податків і зборів до Державного бюджету України у 2010–2019 роках

	Сума, млрд грн	Частка переплати податків і зборів до Державного бюджету України у:		
		ВВП, %	доходах Державного бюджету України, %	податкових надходженнях Державного бюджету України, %
2010	14,88	1,33	6,18	8,92
2011	18,73	1,39	5,95	7,16
2012	21,07	1,44	6,09	7,67
2013	27,50	1,81	8,11	10,47
2014	35,44	2,23	9,92	12,65
2015	36,37	1,83	6,80	8,88
2016	31,83	1,33	5,16	6,32
2017	38,00	1,27	4,79	6,06
2018	37,06	1,04	3,99	4,92
2019	38,00	1,06	3,81	4,75

Джерело: побудовано автором за даними Державної податкової служби України та Державної казначейської служби України

На протязі тривалого часу податкові адміністрації високо розвинутих країн світу мають внутрішню організаційну побудову на основі функціонального підходу. Такий підхід базується на побудові організаційної структури та процесів адміністрування, виходячи із податкових функцій обліку платників податків, обслуговування платників податків, інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності податкових органів, перевірок та звірок тощо. Це дозволяє забезпечити стандартизацію процесів адміністрування, підвищувати їх ефективність та взаємодію з платниками податків і зборів. Необхідно в подальшому розвивати такий підхід поряд із сегментованою моделлю, яка враховує потреби різних груп платників податків і зборів. Оптимізація податкових платежів і ухилення від сплати податків є проявом неринкових форм економічної поведінки. З метою покращення якісного рівня адміністрування, як складової формування доходної частини бюджету, необхідно забезпечувати мінімізацію податкового розриву як різниці між потенційною сумою усіх нарахованих платниками податків і зборів та фактично зібраною їх сумою. Результати роботи системи органів, що реалізують податкову та митну політику, засвідчують недостатню результативність заходів контрольно-перевірочної роботи, зумовлюють необхідність проведення дієвих змін у податковому контролі, удосконалення механізмів доперевірочного аналізу, підвищення якості реалізації матеріалів документальних перевірок [7].

Держава має адаптувати податковий механізм до нових методів та глибини інтеграційних процесів щодо введення господарської діяльності, кількості та стратифікації платників податків, технологічного прогресу. Реалізація зазначеного безпосередньо впливає на результативність адміністрування податків і зборів, підвищити яку можна за рахунок комплексного застосування інструментів ризик-менеджменту. Питання пошуку можливостей оптимального перерозподілу повноважень і фінансових ресурсів між центральними та місцевими органами влади та самоврядування є однією з найбільш актуальних з точки зору підвищення ефективності та стійкості бюджетної системи України.

Висновки. Податкове регулювання є достатньо дієвим важелем впливу на динаміку економічного розвитку і соціальну стабільність у суспільстві. В базисі інституційних механізмів його реалізації лежить множина перерозподільчих відносин з приводу суспільного продукту. При цьому динаміка, характер та масштаб редистрибутивних процесів визначає споживчу та інвестиційну поведінку економічних суб'єктів. Оптимальність фіскального регулювання полягає у визначенні компромісних для суспільства принципів, ставок та бази оподаткування. Розвиток положень щодо прогнозування і планування заходів податкової політики в умовах глобалізації забезпечить можливість посилити адаптивність впливу податкового регулювання на економічний і соціальний розвиток. З метою удосконалення податкового регулювання при формуванні доходів бюджету країни доцільно покращити якість прогнозування макроекономічних показників розвитку країни та планування податкових надходжень, підвищити дієвість механізмів стягнення та упередження зростання податкової заборгованості. Достатньо важливим і актуальним є забезпечення збалансованої податкової політики, що має ґрунтуватися на системному підході до взаємодії складових податкових відносин, з урахуванням принципів фіскальної достатності, нейтральності, стабільності та економічності оподаткування.

Список використаних джерел

1. Auerbach, A. J., Grinberg, I., Barthold, T. A., Bull, N., & Ekins, W. G. (2017). *Macroeconomic modeling of tax policy: A comparison of current methodologies*. *National Tax Journal*, 70, 819–836.
2. Bird, R. M., & Zolt, E. M. (2008). *Tax policy in emerging countries*. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 26 (1), 73–86.

3. Zwick, E., & Mahon, J. (2017). Tax policy and heterogeneous investment behavior. *American Economic Review*, 107 (1), 217–48.
4. Knack, S. (2009). Sovereign rents and quality of tax policy and administration. *Journal of Comparative Economics*, 37 (3), 359–371.
5. Freedman, J. (2015). Managing tax complexity: the institutional framework for tax policy-making and oversight. WP 15/08, 1–31.
6. Лисяк Л. В., Сук М. Т. Податкова політика розвинених країн та можливості її адаптації в Україні. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2018. № 15. С. 210–214.
7. Нікітішин А. О. Податкові надходження до місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2018. № 2(29). С. 110–113.
8. Пасічний М. Методологічні засади формування фінансової політики країни. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2018. № 3. С. 116–130.
9. Chugunov, I., & Pasichnyi, M. (2018). Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies. *Investment Management and Financial Innovations*, 15 (4), 113–122. doi: 10.21511/imfi.15(4).2018.09.
10. Chugunov, I., & Makohon, V. (2019). Fiscal strategy as an instrument of economic growth. *Baltic Journal of Economic Studies*, 5(3), 213–217.
11. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки : монографія / за заг. ред. І. Я. Чугунова. Київ : Глобус-Пресс, 2018. 350 с.
12. Tanzi, V. (2008). The role of the state and public finance in the next generation. En: *Las finanzas públicas y el pacto fiscal en América Latina: documentos y ponencias presentados en el XX Seminario Internacional de Política Fiscal*. LC/L. 2977-P. 13–36.
13. Laffer, A. B. (2004). The Laffer curve: Past, present, and future. *Backgrounder*, 1765, 1–16.
14. Веб-портал Державної казначейської служби України: Інформація про виконання Державного бюджету України. URL: <http://www.treasury.gov.ua>
15. Державна служба статистики України: Економічна статистика / Макроекономічна статистика / Тенденції ділової активності. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

References

1. Auerbach, A. J., Grinberg, I., Barthold, T. A., Bull, N., & Ekins, W. G. (2017). Macroeconomic modeling of tax policy: A comparison of current methodologies. *National Tax Journal*, 70, 819–836.
2. Bird, R. M., & Zolt, E. M. (2008). Tax policy in emerging countries. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 26 (1), 73–86.
3. Zwick, E., & Mahon, J. (2017). Tax policy and heterogeneous investment behavior. *American Economic Review*, 107 (1), 217–48.
4. Knack, S. (2009). Sovereign rents and quality of tax policy and administration. *Journal of Comparative Economics*, 37 (3), 359–371.
5. Freedman, J. (2015). Managing tax complexity: the institutional framework for tax policy-making and oversight, WP 15/08, 1–31.
6. Lysiak, L. V., Suk, M. T. (2018). Podatkova polityka rozvynenykh krain ta mozhlyvosti yii adaptatsii v Ukraini [Tax policy of developed countries and opportunities for its adaptation in Ukraine], *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia* [Eastern Europe: Economics, Business and Management], 15, 210–214.
7. Nikitishyn, A. O. (2018). Podatkovi nadkhodzhennia do mistsevykh biudzhetiv v umovakh biudzhetnoi detsentralizatsii [Tax revenues to local budgets in the context of fiscal decentralization], *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii Ekonomichni nauky* [Scientific Bulletin of Kherson State University. Series Economic Sciences], 2 (29), 110–113.
8. Pasichnyi, M. (2018). Metodolohichni zasady formuvannia finansovoi polityky krainy [Methodological bases of formation of financial policy of the country], *Zovnishnya torhivlya: ekonomika, finansy, pravo* [Foreign trade: economics, finance, law], 2018. 3. 116–130.
9. Chugunov, I., & Pasichnyi, M. (2018). Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies, *Investment Management and Financial Innovations*, 15 (4), 113–122. doi: 10.21511/imfi.15(4).2018.09.
10. Chugunov, I., & Makohon, V. (2019). Fiscal strategy as an instrument of economic growth. *Baltic Journal of Economic Studies*, 5(3), 213–217.
11. Chuhunov, I. Ya. Kanieva, T. V. and Pasichnyi, M. D. (2018), *Biudzhetno-podatkova polityka u systemi rehulivannia ekonomiky* [Fiscal policy in the system of regulation of the economy], Hlobus-Press, Kyiv, Ukraine.
12. Tanzi, V. (2008). The role of the state and public finance in the next generation. En: *Las finanzas públicas y el pacto fiscal en América Latina: documentos y ponencias presentados en el XX Seminario Internacional de Política Fiscal*. LC/L. 2977-P. 13–36.
13. Laffer, A. B. (2004). The Laffer curve: Past, present, and future. *Backgrounder*, 1765, 1–16.
14. Web portal of the State Treasury of Ukraine: Information on the State Budget's execution, available at: <http://www.treasury.gov.ua>.
15. State Statistics Service of Ukraine: Economic statistics / Macroeconomic statistics / Trends in business activity, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Коровий Валерій Вікторович, кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри фінансів, Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ
e-mail: ndfi@knteu.kiev.ua
orcid.org/0000-0002-0625-6547

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Коровий Валерий Викторович, кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры финансов, Киевский национальный торгово-экономический университет, г. Киев
e-mail: ndfi@knteu.kiev.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR

Koroviy Valeriy, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor, Doctoral student at the Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv
e-mail: ndfi@knteu.kiev.ua

УДК 336.14:378

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-47-155-164>

РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

**Загірняк Д. М.,
Кратт О. А.,
Загірняк М. В.**

Актуальність теми дослідження. Державна влада турбується про вищу освіту, оскільки у цій сфері формується людський капітал. Турбота набуває скромних масштабів, оскільки макроекономічні показники вказують на відсутність економічних можливостей.

Постановка проблеми. Обмеженість державних коштів на фінансування вищої освіти потребує удосконалення витрачання бюджетних коштів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансування державою вищої освіти розглядається на макро- та мікрорівні з різних ракурсів.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Відсутній зв'язок між державним фінансуванням вищої освіти на макрорівні та використанням державних коштів на мікрорівні.

Постановка завдання, мети дослідження. Удосконалено методика оцінювання фінансового забезпечення вищої освіти, яка дозволяє досягти конгруентності між механізмом держзамовлення та вибором споживачами освітніх послуг.

Метод або методологія проведення дослідження. Запропоновано методика оцінювання результативності фінансового забезпечення вищої освіти у просторі, який має параметри «освітній ступінь» і «галузь знань».

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Визначено низьку результативність використання державних фінансових ресурсів стосовно спеціальностей і закладів вищої освіти Полтавської області. У сегменті «молодші спеціалісти» не вибрано 113 місць держзамовлення, а у сегменті «бакалаври» – 98 місць держзамовлення. За більшістю спеціальностей у сегментах ліцензійний обсяг не відповідає обсягу держзамовлення. Сегменти ринку освітніх послуг значно відрізнялися за обсягами держзамовлення. У сегменті «молодші спеціалісти» частка держбюджетних місць у обсязі попиту склала 85,16 %, частка у сегменті «бакалаври» – 60,24 %, а у сегменті «магістри» – 36,17 %. За допомогою держзамовлення держава стимулювала потенційних споживачів купувати освітні послуги. Держава не фінансувала реалізацію потенціалу ЗВО, спонукаючи їх комерціалізувати освітні програми.

Галузь застосування результатів. Сфера вищої освіти.

Висновки. Запропонована методика оцінювання забезпечує визначення результативності використання державних фінансових ресурсів щодо спеціальностей і закладів вищої освіти та вибору можливих альтернативних моделей розподілу обсягів держзамовлення для їх подальшого фінансування.

Ключові слова: вища освіта, державне замовлення, заклади вищої освіти, результативність, фінансування.

**РЕЗУЛЬТАТИВНОСТЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО
ФИНАНСИРОВАНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ**

**Загірняк Д. М.,
Кратт О. А.,
Загірняк М. В.**

Актуальность темы исследования. Государственная власть заботится о высшем образовании, поскольку в этой сфере формируется человеческий капитал. Забота приобретает скромные

масштабы, поскольку макроэкономические показатели указывают на отсутствие экономических возможностей.

Постановка проблемы. Ограниченность государственных средств на финансирование высшего образования требует совершенствования расходования бюджетных средств.

Анализ последних исследований и публикаций. Финансирование государством высшего образования рассматривается на макро- и микроуровне с разных ракурсов.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Отсутствует связь между государственным финансированием высшего образования на макроуровне и использованием государственных средств на микроуровне.

Постановка задачи, цели исследования. Усовершенствована методика оценки финансового обеспечения высшего образования, которая позволяет достичь конгруэнтности между механизмом госзаказа и выбором потребителями образовательных услуг.

Метод или методология проведения исследования. Предложена методика оценки эффективности финансового обеспечения высшего образования в пространстве, который имеет параметры «образовательный уровень» и «отрасль знаний».

Изложение основного материала (результаты работы). Определено низкую результативность использования государственных финансовых ресурсов относительно специальностей и высших учебных заведений Полтавской области. В сегменте «младшие специалисты» не выбрано 113 мест госзаказа, а в сегменте «бакалавры» – 98 мест госзаказа. По большинству специальностей в сегментах лицензионный объем не соответствовал объему госзаказа. Сегменты рынка образовательных услуг значительно отличались по объемам госзаказа. В сегменте «младшие специалисты» доля госбюджетных мест в объеме спроса составила 85,16%, доля в сегменте «бакалавры» – 60,24%, а в сегменте «магистры» – 36,17%. С помощью госзаказа государство стимулировало потенциальных потребителей покупать образовательные услуги. Государство не финансировало реализацию потенциала ЗВО, побуждая их коммерциализировать образовательные программы.

Область применения результатов. Сфера высшего образования.

Выводы. Предложенная методика оценки обеспечивает определение результативности использования государственных финансовых ресурсов по специальностям и высшим учебным заведениям и выбора возможных альтернативных моделей распределения объемов госзаказа для их дальнейшего финансирования.

Ключевые слова: высшее образование, государственный заказ, учреждения высшего образования, результативность, финансирование.

THE EFFECTIVENESS OF STATE FINANCING OF HIGHER EDUCATION

Zagirniak Denys,
Kratt Oleg,
Zagirnyak Mykhaylo

Topicality of the research subject. The government authorities are concerned about higher education as human capital is being formed in this area. This concern is lessening as macroeconomic indicators show a lack of economic opportunities.

Statement of the problem. Limited state funding for higher education requires improved spending of budget funds.

Analysis of the recent research and publications. The state funding of higher education is considered at the macro- and micro levels from different angles.

Selection of the unresearched parts of the general problem. There is no link between state funding of higher education at the macro level and the use of government funds at the micro level.

Statement of the task and the purpose of the research. The method for the assessment of the finance provision of higher education has been improved, which makes it possible to achieve congruence between the mechanism of state order and the choice of educational services by consumers.

Method or methodology of the research. A method for assessing the effectiveness of the financial provision of higher education in the space that has the parameters of «educational degree» and «field of knowledge» has been proposed.

Statement of the basic material (results of the work). The low effectiveness of the use of state financial resources in relation to specialties and institutions of higher education of Poltava region has been determined. In the segment of «junior specialists» 113 places of the state order were not selected, and in the segment of «bachelors» – 98 places of state order. For most specialties in the segments the license amount did not correspond to the amount of state orders. The segments of the market of educational services differed significantly as to the state order. In the segment of «junior specialists» the share of the state budget places in the amount of demand was 85.16%, the share in the segment of «bachelors» – 60.24%, and in the segment of «masters» – 36.17%. The state stimulated potential consumers with the help of the state order to buy educational services. The state did not fund the realization of the HEI potential, encouraging them to commercialize educational programs.

Field of application of results. The field of higher education

Conclusions. *The proposed assessment methodology enables determining the effectiveness of the use of the state financial resources for specialties and institutions of higher education and the selection of possible alternative models for the distribution of the state order for their further financing.*

Key words: *higher education, state order, higher education institutions, effectiveness, financing.*

JEL Classification: *I22, H52, J24*

Актуальність теми дослідження. Історична пам'ять зберігає часи, коли ВО була предметом гордості окремої особи і країни у цілому. Сьогодні цей рівень професійних знань набув масовості. Слід визнати збільшення випадків, коли люди жертвують ВО заради гідної оплати праці. Водночас щорічно багато молоді віддає перевагу українським закладам вищої освіти (ЗВО). У світових рейтингах Україна значно відстає від багатьох країн за якістю ВО. Але багато випускників українських ЗВО знаходять високооплачувану роботу в країнах з високим рівнем економіки і життя. Зі свого боку усі гілки державної влади України опікуються вищою освітою (ВО). Насамперед це стосується фінансування. Якщо макроекономічні показники афішують порівняно низький обсяг фінансування ВО, то державна політика – порівняно високі відносні значення фінансування. Обмеженість ресурсів актуалізує питання результативності їх використання.

Постановка проблеми. В умовах обмеженості державних коштів на ВО вельми актуальними є питання, пов'язані з їх витрачанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результат використання коштів, виділених державою на ВО привертає увагу багатьох науковців і практиків. Так, Ахновська І. аналізує потенціал освітнього ринку [1]. Мартинюк В. визначив особливості контролю за реалізацією окремих напрямів фінансової політики ВО [2]. Олексин А. наголошує на ефективності фінансування ВО України [3]. Бучковська Я. і Баранецька О. дослідили сучасний стан фінансування освіти в Україні [4] Яшук Т. проаналізував основні показники стану та розвитку української системи освіти [5]. Білінець М. розглянув основні принципи фінансування ВО та здійснив оцінювання їх використання [6]. Луговий В. обґрунтував триєдину оптимізацію як механізмів фінансування і можливостей реалізації коштів на ВО, так і мережі ЗВО [7]. Зазначені автори розглядають ефективність на макрорівні. Рибак М., навпаки, оцінює ефективність фінансового забезпечення ЗВО [8]. Терещенко Г. і Олейнікова Л. розглянули підходи до фінансування ЗВО [9]. Вітренко Л. і Коваленко Ю. дослідили фінансування ЗВО [10]. Павлушенко Т. виявив сутність використання фінансових ресурсів бюджетних ЗВО [11]. Отже, фінансування ВО розглядається на мікро- і мікрорівні з різних ракурсів.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак, до теперішнього часу питання результативності (ефективності) державного фінансування вищої освіти не розглядалися з позицій дотримання інтересів тих, кому безпосередньо адресовано це фінансування, тобто інтересів студентів.

Мета дослідження – визначення результативності використання державних фінансових ресурсів щодо спеціальностей і закладів вищої освіти, особливістю якого є досягнення конгруентності між формальною дією механізму держзамовлення та суб'єктивним вибором споживачами освітніх послуг, що характеризується параметрами «освітній ступінь», «галузь знань».

Метод або методологія проведення дослідження. Бінарне ставлення до вітчизняної ВО як особи, так і зарубіжного бізнесу є результатом державної політики у сфері вищої освіти (СВО). За цих обставин для визначення результату фінансової політики держави у СВО доречно залучити метод конгруентності, який дозволить визначити відповідність інтересів держфінансування інтересам споживачів і постачальників освітніх послуг. Освітня послуга позначена символом $OP_{код}^{op}$, де нижній індекс позначає код спеціальності у Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів ВО [12], а верхній – освітній рівень (верхній індекс op : m – магістр, b – бакалавр, mc – молодший спеціаліст), наприклад, OP_{024}^b – освітня послуга за спеціальністю «Хореографія» (код 024), за освітнім рівнем (OP) «Бакалавр». Символом $GZ_{шифр}^{op}$ позначено галузь знань, де нижній індекс позначає шифр галузі у Переліку [12], а верхній індекс – OP, наприклад, GZ_{01}^{mc} – номенклатурна група за галуззю знань «Освіта» (шифр 01), за OP «Молодший спеціаліст».

Символом $f_{код}^{op}$ позначено обсяг місць, що фінансуються за державним замовленням за OP і спеціальністю. Наприклад, f_{141}^b – обсяг держзамовлення ЗВО за спеціальністю «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка» (код 141), за освітнім рівнем (OP) «Бакалавр». Ідентифікація показника щодо ЗВО відбувається з використанням символу $f_{ЗВО}^{op, код}$, де верхній індекс позначає OP і код спеціальності, а нижній – абrevіатуру ЗВО. Символом $q_{код}^{op}$ позначено чисельність осіб, зарахованих на навчання за певними спеціальністю і OP. Для порівняння різних ЗВО придатна персоніфікована форма $q_{ЗВО}^{op, код}$.

Порівняння $f_{код}^{op}$ і $q_{код}^{op}$ дозволяє з'ясувати здатність ЗВО виконати державне замовлення. Визначаючи обсяг $f_{код}^{op}$ держава розраховує, що певна кількість споживачів, які мають право на місця держбюджету, виберуть цю послугу. Перевищення $q_{код}^{op}$ над $f_{код}^{op}$ указує на наявність потреби у $OP_{код}^{op}$, що є необхідною умовою для реалізації держзамовлення, а зворотне співвідношення – про її відсутність. Співвідношення $f_{код}^{op}$ і $q_{код}^{op}$ позначає результативність державних сподівань щодо задоволення потреби у фахівцях з певними професійно-кваліфікаційними характеристиками. Оскільки $f_{код}^{op}$ встановлюється тільки для державних ЗВО, то він уособлює державну програму задоволення попиту суспільства у фахівцях. Якщо $q_{код}^{op}$ перевищує $f_{код}^{op}$, то ЗВО виконало програму і при цьому держава заощадила кошти, що доводить результативність державного регулювання ВО.

Методи аналізу (оцінювання) ефективності (результативності) держфінансування ВО сприймаються неоднозначно. Так, Білінець М. не виправдано безапеляційний, коли стверджує, що ефективність і результативність фінансування ВО на практиці не реалізується, оскільки немає ні конкретних цілей перед ЗВО, ні показників, за якими їх можна було б оцінити [6, с. 138]. Луговий В. ствержує про відсутність ефективної об'єктивної формули розподілу бюджетних коштів між закладами [7, с. 2]. Терещенко Г. і Олейнікова Л. вважають, що ефективне фінансування передбачає цільове та прозоре використання бюджетних коштів [9, с. 29]. Ящук Т. дійшов висновку, що модернізація механізму фінансового забезпечення ЗВО пов'язана з підвищенням ефективності та результативності використання бюджетних витрат держави [5, с. 1029]. Виконавши оцінювання ефективності використання бюджетних коштів, Вітренко Л. і Коваленко Ю. дійшли висновку щодо потреби у формуванні методики такого оцінювання [10, с. 141–154, 156]. Отже, пошук інструментарію визначення результативності (ефективності) є вельми нагальною потребою сьогодення.

Обсяги держзамовлення мають агреговані значення у масштабі країни [13]. Однак вибір методу конгруентності дозволяє визначити на рівні регіону ступінь реалізації держзамовлення. Як просторовий параметр вибрано ринок освітніх послуг Полтавської області, а як часовий – 2016 рік набору студентів. Інформаційна система «Конкурс» дозволила зібрати та систематизувати показники реалізації держзамовлення у ВО [14]. Вибір часового інтервалу надає цьому дослідженню значущості не лише з огляду на прийняття управлінських рішень, а й з огляду підтвердження явищ, які залишаються злободенними і сьогодні.

Викладення основного матеріалу. На ринку ОП_{код}^{оп} Полтавщини визначено три сегменти: молодші спеціалісти (мс), бакалаври (б), магістри (м). У сегменті мс ринку ОП_{код}^{мс} Полтавщини діяли 22 ЗВО першого і другого рівнів акредитації (назви закладів скорочено): Політехнічний коледж КрНУ (КПК), Коледж КрНУ (ККрНУ), Полтавський коледж нафти і газу (ПКНГ), Миргородський художньо-промисловий коледж (МХПК), Аграрний коледж управління і права (АКУП), Аграрно-економічний коледж (АЕК), Лубенський фінансово-економічний коледж (ЛубФЕК), Хорольський агропромисловий коледж (ХорАПК), Хомутецький ветеринарно-технологічний коледж (ХомВТК), Березоворудський технікум (БерТ), Лохвицький технологічний технікум (ЛохТТ), Кременчуцький льотний коледж (КЛК), Полтавський коледж харчових технологій (КХТ), Полтавський політехнічний коледж (ПолтПК), Полтавський кооперативний технікум (ПолтКТ), Пирятинська філія ПВНЗ «Європейський університет» (ПирФСУ), Полтавський коледж університету «Україна» (ПолтКВМУ), Кременчуцький коледж транспортної інфраструктури (КрКТІ), Гадяцький коледж культури і мистецтв (ГККМ), Полтавське музичне училище (ПолтМУ), Кременчуцький медичний коледж (КрМК), Полтавський базовий медичний коледж (ПБМК), Лохвицьке медичне училище (ЛохМУ), Лубенське медичне училище (ЛубМУ), Кременчуцький педагогічний коледж (КрПК), Лубенський лісотехнічний коледж (ЛЛТК), Полтавський будівельний технікум транспортного будівництва (ПБТТБ), Полтавський комерційний технікум (ПКЖТ), У табл. 1 подано параметри ЗВО у сегменті мс щодо зіставлення $f_{ЗВО}^{мс}$ і $q_{ЗВО}^{мс}$.

За наявності чималої кількості бюджетних місць десять ЗВО були не спроможні виконати держзамовлення за усією номенклатурою послуг ($f_{ЗВО}^{мс} > q_{ЗВО}^{мс}$). Окремі заклади, не впоравшись з держзамовленням, здійснили прийом студентів на спеціальності, на які не було виділено бюджетних місць. Тому подана у табл. 1 величина $q_{ЗВО}^{мс}$ у пропорції $f_{ЗВО}^{мс}/q_{ЗВО}^{мс}$ завищена на обсяг набору студентів на зазначені спеціальності. Отже, держава доклала чимало зусиль, щоб вплинути на попит у сегменті мс, проте споживчі переваги не завжди збігалися з державним фінансуванням окремих спеціальностей. Невиконання держзамовлення викликає сумнів не стільки щодо політики державного фінансування сегмента мс, скільки щодо механізму розподілу коштів. Подвійна адресність держзамовлення щодо споживача, з одного боку, і закладу освіти, з іншого, передбачає наявність ризиків, пов'язаних з остаточним вибором споживачем як ЗВО, так і спеціальності.

Таблиця 1. Параметри ЗВО у сегменті мс щодо зіставлення $f_{ЗВО}^{мс}$ і $q_{ЗВО}^{мс}$

ЗВО	Співвідношення $f_{ЗВО}^{мс}$ і $q_{ЗВО}^{мс}$ у ЗВО				ЗВО	Співвідношення $f_{ЗВО}^{мс}$ і $q_{ЗВО}^{мс}$ у ЗВО			
	$f_{ЗВО}^{мс}/q_{ЗВО}^{мс}$ міст/осіб	$f_{код}^{мс} < q_{код}^{мс}$	$f_{код}^{мс} = q_{код}^{мс}$	$f_{код}^{мс} > q_{код}^{мс}$		$f_{ЗВО}^{мс}/q_{ЗВО}^{мс}$ міст/осіб	$f_{код}^{мс} > q_{код}^{мс}$	$f_{код}^{мс} = q_{код}^{мс}$	$f_{код}^{мс} < q_{код}^{мс}$
		Кількість ОП _{код} ^{мс}					Кількість ОП _{код} ^{мс}		
КПК	101/101		5		КрКТІ	81/85	1		
ККрНУ	127/163	5	1		ГККМ	52/51		2	1
ПКНГ	155/204	3			ПолтМУ	68/68		2	
МХПК	100/104	3	5		КрМК	78/120	1		
ХомВТК	45/48	2			ПБМК	60/90	1		
БерТ	103/106	2	1		ЛохМУ	42/42		1	
ЛохТТ	73/72		1	1	ЛубМУ	100/133	1		
КЛК	124/132	3		1	КрПК	150/134	1	2	
ПКХТ	110/117	2	1	2	ЛЛТК	61/74	2		
ПолтПК	140/208	4			ПБТТБ	60/63	1		2
ПолтКТ	0/128				ПКЖТ	80/80		2	
					Усього	2404/2823	41	29	14

Джерело: складено авторами.

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

Завдяки $f_{\text{код}}^{\text{MC}} / q_{\text{код}}^{\text{MC}}$ у ЗВО за $G3_{\text{шифр}}^{\text{MC}}$ і $OP_{\text{код}}^{\text{MC}}$ вдалося з'ясувати дієвість держзамовлення на мікрорівні. Так, маємо 27 випадків, коли $f_{\text{код}}^{\text{MC}} = q_{\text{код}}^{\text{MC}}$, тобто особи погодилися на державні інвестиції у власну професійну освіту. Увагу привертає діапазон обсягу держзамовлення у ЗВО. Найменший обсяг – п'ять місць – опанував МХПК. Шість місць держзамовлення опанував ГККМ та ПолтМУ. КПК опанував дев'ять місць. Співвідношення $f_{\text{код}}^{\text{MC}} = q_{\text{код}}^{\text{MC}}$ не передбачає інших джерел фінансування за спеціальністю. Витрати ЗВО на навчання п'ятох, шістох, дев'ятох і навіть десятох студентів (п'ять епізодів) за спеціальністю економічно невиправдані. Очевидне існування межі рентабельності для кожної $OP_{\text{код}}^{\text{MC}}$ у кожному ЗВО. Наявність малочисельних груп є підставою вважати, що, за умови $f_{\text{код}}^{\text{MC}} = q_{\text{код}}^{\text{MC}}$, державну політику реалізовано чисельно формально.

У 34 випадках існувало зіставлення $f_{\text{код}}^{\text{MC}} < q_{\text{код}}^{\text{MC}}$, тобто, окрім студентів, які навчалися за державні кошти, були студенти, які знайшли інші джерела фінансування. Зіставлення демонстрували чималий інтервал різниць між $f_{\text{код}}^{\text{MC}}$ і $q_{\text{код}}^{\text{MC}}$. Так, різниця у МХПК складала одну особу. Аналогічною була різниця у ЛубФЕК, АКУП і ЛЛТК та у шести ЗВО за шістьма послугами. Різниця дві особи теж була непоодиноким випадком у МХПК, ПКХТ, КПК, БерТ, ЛЛТК, ХомВТК. Поширеність випадків наявності незначної різниці між $f_{\text{код}}^{\text{MC}}$ і $q_{\text{код}}^{\text{MC}}$ на користь $q_{\text{код}}^{\text{MC}}$ дозволяє припустити, що ця обставина характеризує зіставлення $f_{\text{код}}^{\text{MC}} = q_{\text{код}}^{\text{MC}}$ як явище у сегменті *мс*, а наявність різниці – як його прояв.

Малочисельний прийом до ЗВО, як у випадку ЛЛТК за OP_{071}^{MC} , також є ознакою сучасної фінансової політики держави у СВО. Але водночас існують непоодинокі випадки, коли $q_{\text{код}}^{\text{MC}}$ набагато перевищує $f_{\text{код}}^{\text{MC}}$, наприклад, у АКУП $f_{81}^{\text{MC}} < q_{81}^{\text{MC}}$ більш ніж у три рази, а у ПолтПК $f_{121}^{\text{MC}} < q_{121}^{\text{MC}}$ і $f_{123}^{\text{MC}} < q_{123}^{\text{MC}}$ більш ніж у два рази. У $G3_{12}^{\text{MC}}$; $G3_{22}^{\text{MC}}$ обсяги держзамовлення у всіх ЗВО були значними, але не покривали попит на послуги. Отже, держзамовлення у сегменті *мс* стимулювало попит на окремі спеціальності.

У 12 випадках за відсутності держзамовлення ($f_{\text{код}}^{\text{MC}} = 0$) існував попит на $OP_{\text{код}}^{\text{MC}}$. У половині епізодів попит був незначний, наприклад у ПирФЕУ за трьома $OP_{\text{код}}^{\text{MC}}$ попит складав одну особу, а за однією $OP_{\text{код}}^{\text{MC}}$ – дві особи. За OP_{81}^{MC} відсутність держзамовлення не завадила ККрНУ і ПолтКТ здійснити набір студентів, як і ПолтКТ за OP_{072}^{MC} . Водночас у дев'яти випадках відсутність держзамовлення цілком могла спровокувати відсутність попиту. Наприклад, за OP_{181}^{MC} усі ЗВО, окрім ПолтКТ, мали держзамовлення та здійснили набір студентів.

У 15 випадках $f_{\text{код}}^{\text{MC}} > q_{\text{код}}^{\text{MC}}$, тобто держзамовленню не вдалося повною мірою заохотити потенційних споживачів $OP_{\text{код}}^{\text{MC}}$. За OP_{028}^{MC} у ГККМ, OP_{071}^{MC} у АЕК і OP_{181}^{MC} у ЛохТТ різниця на користь $f_{\text{код}}^{\text{MC}}$ складала одну особу. Більш ніж на одну особу складала різниця у ХорАПК за OP_{073}^{MC} і у ККрНУ за OP_{133}^{MC} . Ці випадки підтверджують, що відхилення від $f_{\text{код}}^{\text{MC}} = q_{\text{код}}^{\text{MC}}$ у будь-який бік на одну-дві особи слід сприймати як явище, суть якого полягає у прагненні споживачів отримати ВО за державні кошти. Деякі ЗВО не опанували держзамовлення за кількома $OP_{\text{код}}^{\text{MC}}$: ХорАПК; АЕК; ПБТТБ, КрПК. Ахновська І. зауважує на низькій ефективності використання державних видатків на освіту [1, с. 38].

Отже, серед 20 послуг, які надавав ЗВО, у шести $OP_{\text{код}}^{\text{MC}}$ – співвідношення $f_{\text{код}}^{\text{MC}} = q_{\text{код}}^{\text{MC}}$, у шести $OP_{\text{код}}^{\text{MC}}$ – співвідношення $f_{\text{код}}^{\text{MC}} < q_{\text{код}}^{\text{MC}}$ і $f_{\text{код}}^{\text{MC}} > q_{\text{код}}^{\text{MC}}$, а у двох $OP_{\text{код}}^{\text{MC}}$ немає держзамовлення і прийому студентів. Виконання держзамовлення не залежить від ступеня конкуренції. Серед послуг, які надають кілька закладів, є такі, у яких домінує один варіант $f_{\text{код}}^{\text{MC}} / q_{\text{код}}^{\text{MC}}$. Наприклад, за OP_{208}^{MC} обидва заклади мали співвідношення $f_{\text{код}}^{\text{MC}} < q_{\text{код}}^{\text{MC}}$, за OP_{123}^{MC} і OP_{223}^{MC} , із чотирьох у трьох ЗВО – $f_{\text{код}}^{\text{MC}} < q_{\text{код}}^{\text{MC}}$, за OP_{81}^{MC} , з п'яти ЗВО чотири не мали держзамовлення, але здійснили набір студентів, за OP_{072}^{MC} , із шести ЗВО четверо мали співвідношення $f_{\text{код}}^{\text{MC}} < q_{\text{код}}^{\text{MC}}$. У більшості $OP_{\text{код}}^{\text{MC}}$, які надають кілька закладів, відсутній домінуючий тип співвідношення $f_{\text{код}}^{\text{MC}} / q_{\text{код}}^{\text{MC}}$. Умовно рівномірний розподіл типів співвідношення $f_{\text{код}}^{\text{MC}} / q_{\text{код}}^{\text{MC}}$ за $OP_{\text{код}}^{\text{MC}}$ і $G3_{\text{шифр}}^{\text{MC}}$ переконує у помірному впливі державної політики на всіх постачальників і споживачів освітніх послуг.

У сегменті *б* діяли 10 ЗВО (назву скорочено): Кременчуцький національний університет (КрНУ), Полтавський національний технічний університет (ПолтНТУ), Полтавський національний педагогічний університет (ПНПУ), ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (ПУЕТ), Полтавська державна аграрна академія (ПДАА), Полтавський юридичний інститут (ПЮІ), Кременчуцький льотний коледж (КрЛК). Наявність попиту у сегменті *б* передбачає наявність видів держзамовлення. Шість з десяти ЗВО у сегменті отримали держзамовлення, обсяг якого складав 1450 місць. У табл. 2 подано параметри ЗВО щодо зіставлення $f_{\text{ЗВО}}^{\text{б}}$ і $q_{\text{ЗВО}}^{\text{б}}$ у ЗВО.

Таблиця 2. Параметри ЗВО щодо зіставлення $q_{\text{ЗВО}}^{\text{б}}$ і $f_{\text{ЗВО}}^{\text{б}}$

Показник	Одиниця вимірювання	ЗВО						Усього
		КрНУ	ПолтНТУ	ПНПУ	ПДАА	ПЮІ	КЛК	
$f_{\text{ЗВО}}^{\text{б}}$	Місць	378	282	455	279	46	10	1450
$q_{\text{ЗВО}}^{\text{б}}$	Осіб	476	624	731	446	126	4	2407
$f_{\text{ЗВО}}^{\text{б}} < q_{\text{ЗВО}}^{\text{б}}$		17	19	9	11	1		57
$f_{\text{ЗВО}}^{\text{б}} = q_{\text{ЗВО}}^{\text{б}}$	Кількість $OP_{\text{код}}^{\text{б}}$	1		1				2
$f_{\text{ЗВО}}^{\text{б}} > q_{\text{ЗВО}}^{\text{б}}$		15	6	2			1	24

Джерело: складено авторами.

За даними табл. 2, у сегменті б шість ЗВО мали місця держзамовлення. Окрім КЛК, у всіх ЗВО існувало $f_{ЗВО}^6 < q_{ЗВО}^6$. Зіставлення обсягів $f_{ЗВО}^6$ і $q_{ЗВО}^6$ доводить відсутність прямої залежності. Наприклад, ПНПУ мав найбільший у сегменті обсяг держзамовлення, який на 20,37 % перевищував обсяг держзамовлення КрНУ.

Наразі $q_{ПНПУ}^6 > q_{КрНУ}^6$ на 53,57 %, тобто у закладах відсутня пропорція між $f_{ЗВО}^6$ і $q_{ЗВО}^6$. Якщо $f_{КрНУ}^6 > f_{ПолтНТУ}^6$ на 34,04 %, то $q_{КрНУ}^6 < q_{ПолтНТУ}^6$ на 31,09 %. ПолтНТУ був комерційно успішніший за КрНУ, оскільки, якщо $q_{КрНУ}^6 > f_{КрНУ}^6$ на 25,92 %, то $q_{ПолтНТУ}^6 > f_{ПолтНТУ}^6$ на 121,27 %. Зіставлення $f_{ПЮІ}^6$ і $q_{ПЮІ}^6$ є прикладом посилення комерційної складової завдяки держзамовленню. Отже, наявність держзамовлення не передбачає, а сприяє збільшенню попиту на освітні послуги ЗВО.

Кожен із шести ЗВО мав оригінальну структуру зіставлення $f_{ЗВО}^6$ і $q_{ЗВО}^6$. КрНУ за 15 ОП_{код}⁶ не був здатен реалізувати держзамовлення. Споживачі, які мали змогу отримати ВО за державні кошти, не вибрали університет для реалізації наданих державою можливостей. За однією ОП_{код}⁶ КрНУ мав паритет $f_{КрНУ}^6$ і $q_{КрНУ}^6$, а за 17 ОП_{код}⁶ зарахував студентів більше, ніж було місць держзамовлення. Згідно з умовами прийому 2016 р., величина $f_{ЗВО}^6$ є граничною для осіб, які претендували на місця держзамовлення [15]. По суті, $f_{ЗВО}^6$ демонструє готовність держави фінансувати освіту за ОП_{код}⁶ визначеної чисельності осіб у певному ЗВО. Інформаційна система «Конкурс» 2016 р. містила граничні обсяги держзамовлення [14]. Саме цим частково пояснюється чисельність ОП_{код}⁶, за якими КрНУ мав зіставлення $f_{КрНУ}^6 > q_{КрНУ}^6$. Якщо ПолтНТУ і ПНПУ за деякими ОП_{код}⁶ не виправдали довіри держави на отримання держзамовлення, то ПДАА і ПЮІ повною мірою реалізували наміри держави. Отже, не всі ЗВО Полтавщини у сегменті б ринку ОП оволоділи вмінням отримати місця держзамовлення.

Невиконання окремими ЗВО держзамовлення за окремими спеціальностями пояснюється невмінням закладів реагувати на зміну правил прийому (умов продажу послуг) та інерцією поведінки споживачів, які не розуміють і не вміють отримувати вигоду від держзамовлення. Виконання держзамовлення за одними спеціальностями і невиконання за іншими потребує з'ясування причин, оскільки одні ЗВО в умовах конкуренції реалізували держзамовлення, а інші, за її відсутності, не впоралися з ним.

Зіставлення $f_{код}^6$ і $q_{код}^6$ у ЗВО за ГЗ_{шифр}⁶ і ОП_{код}⁶ дозволило поділити ОП_{код}⁶ на чотири групи, залежно від впливу держзамовлення на обсяг попиту ЗВО. До першої групи належать послуги, за якими обсяг держзамовлення сприяв реалізації освітнього потенціалу ЗВО ($f_{код}^6 = l_{код}^6$) або наближав до реалізації. Цю групу у КрНУ складали дві послуги, за якими потенціал було реалізовано повністю (ОП₀₁₄⁶, ОП₀₃₅⁶), і дві послуги, за якими обсяг попиту максимально наближений до ліцензійного попиту (ОП₀₂₂⁶, ОП₂₄₂⁶). Обсяг держзамовлення за цими послугами сприяв реалізації потенціалу ЗВО. ПолтНТУ за жодною послугою, за наявності держзамовлення, не наблизився до реалізації потенціалу. За ОП₀₃₅⁶ ПолтНТУ реалізував потенціал, але не мав держзамовлення. Цей факт переконує у тому, що держзамовлення не визначає, а сприяє попиту на освітні послуги. Відсутність у ПНПУ, ПУЕТ і ПДАА послуг, за якими $f_{код}^6 = l_{код}^6$, доводить справедливність цього твердження.

Другу групу складають ОП_{код}⁶, за якими величина $f_{код}^6$ детермінувала $q_{код}^6$. Так, у КрНУ за ОП₀₇₂⁶ обсяг держзамовлення (10 місць) майже дорівнював попиту (11 осіб), а за ОП₁₄₁⁶ різниця між f_{141}^6 (25) і q_{141}^6 (28) незначна. Обсяг держзамовлення (20 місць) у ПолтНТУ за ОП₁₂₂⁶ складав більше половини обсягу попиту (39 осіб), а за ОП₁₂₃⁶ 20 місць держзамовлення обумовили вступ 34 осіб. Типовими ОП_{код}⁶ групи у ПНПУ були ОП₀₁₃⁶ ($f_{013}^6/q_{013}^6 = 35/49$) і ОП₀₁₄⁶ (313/386). Серед ОП_{код}⁶ у ПДАА слід виокремити ОП₂₀₁⁶ ($f_{201}^6/q_{201}^6 = 67/81$), ОП₂₀₄⁶ (63/64) і ОП₂₀₈⁶ (64/80). Якщо держава мала намір за допомогою держзамовлення збільшити попит на окремі послуги, то належність до другої групи багатьох послуг у всіх ЗВО переконує, що бажання держави здійснилися повною мірою.

До третьої групи увійшли ОП_{код}⁶, за якими держзамовлення не впливало на обсяг попиту. Наприклад, у КрНУ за ОП₀₂₂⁶ ($f_{022}^6/q_{022}^6 = 5/29$) і за ОП₂₄₂⁶ (5/24). У ПолтНТУ за окремими послугами $f_{код}^6/q_{код}^6$, подібно до КрНУ, як-от за ОП₂₄₂⁶ (5/25) і за ОП₂₂₇⁶ (5/29). У ПНПУ типовими для групи були ОП₀₁₇⁶ (5/33) і ОП₀₅₃⁶ (9/89). У монопрофільному ПЮІ за ОП₀₈₁⁶ – 46/122. За кількістю ОП_{код}⁶ у ЗВО ця група була найчисельнішою у сегменті. Цей факт переконує у тому, що як ЗВО, так і споживачі освітніх послуг, реально оцінюють ситуацію, тобто не сподіваються на держзамовлення. Кожна сторона відносин реалізувала свої інтереси, при цьому інтереси держави обмежені обсягом держзамовлення. Держава підтвердила підтримку осіб, підготовка яких була на гідному рівні. Отже, держзамовлення сприймається як інструмент популяризації потреби знань.

До четвертої групи належить ОП_{код}⁶, за якими обсяг держзамовлення перевищував обсяг попиту ($f_{ЗВО}^6 > q_{ЗВО}^6$). У номенклатурі КрНУ такі ОП_{код}⁶ були у 10 з 25 ГЗ_{шифр}⁶ у сегменті. Серед 10 галузей деякі мали дві послуги, наприклад, ГЗ₀₇⁶, ГЗ₁₉⁶, ГЗ₂₇⁶. У п'яти ОП_{код}⁶ цієї групи у ПолтНТУ різниця між $f_{ЗВО}^6$ і $q_{ЗВО}^6$ на користь $f_{ЗВО}^6$ значно менша, ніж у КрНУ, наприклад, за ОП₁₃₁⁶ зіставлення у КрНУ склало 10/4, а у ПолтНТУ – 10/8. ПНПУ за двома ОП_{код}⁶, а КЛК за однією послугою не повною мірою скористалися державними коштами. Нереалізація закладами держзамовлення за окремими спеціальностями гіпотетично знижує рівень фінансування ВО, якщо інше не передбачено механізмом перерозподілу бюджетних коштів. Належність ОП_{код}⁶ до цієї групи констатує достатню результативність державної політики у СВО.

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

Отже, у сегменті *б* немає послуг, за якими повторюються однакові комбінації $f_{ЗВО}^6/q_{ЗВО}^6$ у ЗВО. Автентичність ситуації щодо кожної ОП_{код}⁶ виявляється як у поєднанні різних груп $f_{ЗВО}^6$ і $q_{ЗВО}^6$ у ЗВО, так і у значеннях показників. Неможливо ідентифікувати послуги за ознакою «успішність реалізації держзамовлення усіма ЗВО». Реалізація держзамовлення залежить як від репутації закладу, так і від уподобань споживача. Аналіз розподілу держзамовлення за галузями знань і спеціальностями у сегменті не сприяв виявленню лінійних зв'язків між обсягами держзамовлення і вибором послуг споживачами. Суб'єктивність вибору не завжди збігається з державною програмою фінансування послуг, що обумовлює різноманіття поєднання інтересів держави, особистості і ЗВО у сегменті. Мартинюк В. указує на необхідність ефективного використання державних коштів чи модернізації формування обсягів держзамовлення на підготовку фахівців з ВО [2, с. 25]. Бучковська Я. і Баранецька О. теж вважають, що проблема ефективності використання ресурсів, спрямованих на освітню галузь, загострюється [4, с. 265].

Окрім ЗВО, що діяли у сегменті *б*, у сегменті *м* діяла Українська медична стоматологічна академія (УМСА). Згідно з відомостями у табл. 3, у сегменті *м*, на відміну від інших сегментів, немає зіставлення $f_{ЗВО}^M > q_{ЗВО}^M$, тобто усі ЗВО за усіма ОП_{код}^M виконали держзамовлення. Причини абсолютного заповнення бюджетних місць насамперед полягають у стосунках студентів і професорсько-викладацького колективу, які сформувалися протягом навчання у бакалавраті. Цьому також сприяв механізм надання закладам бюджетних місць у магістратурі за спеціальністю, який ґрунтувався на чисельності студентів бакалаврату, які навчалися за державні кошти. Загалом цьому сприяла суспільна думка щодо необхідності завершити повний цикл навчання до початку професійної кар'єри.

Таблиця 3. Параметри ЗВО щодо зіставлення $f_{ЗВО}^M$ і $q_{ЗВО}^M$

Показник	Одиниця вимірювання	Абревіатура ЗВО						Усього
		КрНУ	ПолтНТУ	ПНПУ	ПДАА	УМСА	ПЮІ	
$f_{ЗВО}^M$	Місце	237	339	83	179	280	20	1138
$q_{ЗВО}^M$	Осіб	488	1021	266	709	612	50	3146
Кількість ОП _{код} ^M взагалі	Одиниць	30	25	17	11	2	1	86
$f_{ЗВО}^M < q_{ЗВО}^M$	Одиниць ОП _{код} ^M	25	23	8	11	2	1	70
$f_{ЗВО}^M = q_{ЗВО}^M$		4		1				5

Джерело: складено авторами.

Якщо держзамовлення є стимулятором попиту на ОП_{код}^M, то найкраще ним скористалася ПДАА, оскільки $q_{ПДАА}^M > f_{ПДАА}^M$ у 3,96 раза. Розташування ЗВО, залежно від перевищення $q_{ЗВО}^M$ над $f_{ЗВО}^M$, було послідовним: ПНПУ (у 3,20 раза), ПолтНТУ (у 3,01 раза), ПЮІ (у 2,50 раза), УМСА (у 2,18 раза), КрНУ (у 2,06 раза). Отже, на одного «бюджетного» студента магістратури у середньому припадало як мінімум два, а як максимум – майже чотири контрактні студенти. Ранжування ЗВО щодо кількості бюджетних місць на одну спеціальність виявило суттєву різницю між закладами: УМСА – 140 місць/ОП_{код}^M, ПЮІ – 20 місць/ОП_{код}^M, ПДАА – 16 місць/ОП_{код}^M, ПолтНТУ – 15 місць/ОП_{код}^M, ПНПУ – 9 місць/ОП_{код}^M, КрНУ – 8 місць/ОП_{код}^M. З огляду на те, що навчання за спеціальністю зазвичай здійснюється кафедрою, ранжування в усередненому вигляді дозволяє продемонструвати приблизний бюджетний потенціал кафедр. Ця обставина ускладнюється ситуацією, коли за окремими спеціальностями ЗВО не мали бюджетних місць, наприклад, ПНПУ не мав бюджетних місць за шістьма ОП_{код}^M. Отже, обсяги держзамовлення суттєво впливають на реалізацію освітнього потенціалу ЗВО за ГЗ_{шифр}^M і ОП_{код}^M.

Зіставлення $f_{ЗВО}^M$ і $q_{ЗВО}^M$ у ЗВО за ГЗ_{шифр}^M і ОП_{код}^M дозволило виокремити три групи ОП_{код}^M, залежно від ступеня впливу держзамовлення на обсяг попиту. До першої групи належать послуги ЗВО, за якими $f_{ЗВО}^M = l_{код}^M$, тобто обсяг держзамовлення дозволяв реалізувати освітній потенціал. Наприклад, обсяг держзамовлення КрНУ за ОП₁₆₃^M дорівнював обсягу прийому, а за ОП₀₁₄^M і ОП₀₇₆^M обсяги держзамовлення дещо поступалися l_{014}^M .

Другу групу складали ОП_{код}^M, попит на які залежав від обсягу держзамовлення. Номінальною ознакою належності до групи є домінування держзамовлення у обсязі попиту. У КрНУ такі послуги складали більшість, наприклад, ОП₁₄₁^M, за якою частка f_{141}^M у q_{141}^M склала 62,50 %, або ОП₁₃₃^M, ОП₀₂₉^M та інші. У ПолтНТУ також було чимало послуг цієї групи, наприклад, ОП₁₄₁^M або ОП₁₄₄^M. Тільки ОП₀₁₄^M складала другу групу у ПНПУ (частка f_{014}^M у $q_{141}^M = 69,44$ %.) До цієї групи у ПДАА належать ОП₂₀₄^M і ОП₂₀₈^M, за якими частка держзамовлення в обсязі попиту була значною. Отже, ця група найчисельніша у номенклатурі КрНУ, ПолтНТУ.

Третю групу склали ОП_{код}^M, обсяг попиту на які не залежав від обсягу держзамовлення. У КрНУ до таких послуг належали ОП₁₉₃^M ($q_{193}^M > f_{193}^M$ у 25 разів) і ОП₀₈₁^M ($q_{081}^M > f_{081}^M$ у 5 разів), а також ОП₀₇₂^M і ОП₀₇₃^M тощо. У ПолтНТУ належали ОП₁₉₁^M ($q_{191}^M > f_{191}^M$ у 8 разів), і ОП₀₇₂^M ($q_{072}^M > f_{072}^M$ майже у 8 разів), а також ОП₀₇₆^M, ОП₀₅₆^M тощо. У ПНПУ припадала ОП₂₃₁^M, ($q_{231}^M > f_{231}^M$ більш ніж у 5 разів), і ОП₀₁₇^M, за якою різниця складала 5 разів. У ПолтНТУ, за відсутності держзамовлення, $q_{017}^M = 32$, що підтверджує доцільність виокремлення цієї групи. Сім з одинадцяти послуг ПДАА належать до цієї групи. Найтиповішою у третій групі є ОП₂₂₁^M в УМСА, за якою $q_{221}^M > f_{221}^M$ більш ніж у 34 рази.

Величина $f_{код}^M$ похідна від величини $f_{код}^6$, тобто гіпотетично відсутність держзамовлення у бакалавраті передбачає його відсутність і в магістратурі. Відсутність держзамовлення не сприймається державними ЗВО

як драма, адже для таких закладів, як ПУЕТ, відсутність держзамовлення не означає припинення діяльності. Так, ПНПУ за відсутності бюджетних місць здійснив набір студентів за двома спеціальностями ГЗ₀₃^М і за трьома спеціальностями ГЗ₁₀^М.

Висновки відповідно до статті. По-перше, у сегменті *мс* багато потенційних споживачів знехтували держзамовленням. Так, у межах попиту за 14 ОП_{код}^{МС} у семи ЗВО: АЕК – 36 місць, ХорАПК – 28 місць, ЛохТТ – 1 місце, КЛК – 5 місць, ПКХТ – 8 місць, ГКМ – 1 місце, ПБТБ – 9 місць. Слід також зауважити, що за ОП₁₄^{МС} КрПК не заповнив жодного з 25 місць держзамовлення. Загалом споживачі не вибрали 113 місць держзамовлення. Кількість послуг, ЗВО і місць держзамовлення доводять, що відмова споживачів була масовою. Дії держави у сегменті *мс* локального ринку не можна вважати прагматичними.

По-друге, у сегменті *б* потенційні споживачі не вибрали місця держзамовлення у чотирьох ЗВО за 23 ОП_{код}^б: **КрНУ – 73 місця**, ПолтНТУ – 13 місць, ПНПУ – 6 місць, КЛК – 6 місць. Загалом споживачі не вибрали 98 місць держзамовлення. Отже, дії держави у цьому сегменті локального ринку не можна вважати абсолютно прагматичними.

По-третє, у сегменті *м* держзамовлення реалізовано у повному обсязі. Водночас за абсолютною більшістю ОП_{код}^м ліцензійний обсяг не відповідав обсягу держзамовлення. Так, ліцензійний обсяг КрНУ у три рази перевищував обсяг держзамовлення. Лише за чотирьома ОП_{код}^м ці обсяги дорівнювали обсягам попиту, тобто інтереси ЗВО, держави і споживачів були рівноцінні. У ПолтНТУ ліцензійний обсяг у п'ять разів перевищував обсяг держзамовлення. За жодною ОП_{код}^м ці обсяги не збіглися. У ПНПУ ліцензійний обсяг теж у п'ять разів перевищував обсяг держзамовлення і за жодною ОП_{код}^м ці обсяги не збіглися. У ПДАА ліцензійний обсяг у дев'ять разів перевищував обсяг держзамовлення і за жодною ОП_{код}^м ці обсяги не збіглися. У УМСА ліцензійний обсяг (1240 місць) у п'ять разів перевищував обсяг держзамовлення. У ДЮІ виникла унікальна ситуація, коли ліцензійний обсяг більш ніж удвічі перевищував обсяг держзамовлення і дорівнював обсягу попиту на ОП₀₈₁^м. Аналогічна ситуація виникла і в інших сегментах локального ринку, де за рідкісним винятком ліцензійний обсяг дорівнював обсягу держзамовлення. Отже, держава не фінансувала реалізацію освітнього потенціалу ЗВО, спонукаючи заклади комерціалізувати освітні програми. Оскільки право вибирати місця держзамовлення залишається за споживачем, то сучасній системі державного фінансування закладів іманентна суперечливість інтересів зацікавлених сторін.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Підґрунтям наступного дослідження є наміри держави фінансувати ЗВО, а не реальна чисельність осіб, зарахованих на місця державного бюджету.

Список використаних джерел

1. Ахновська І. О. Аналіз потенціалу освітнього ринку України. *Фінанси, облік, банки*. 2017. № 1(22). С. 34–45.
2. Мартинюк В. Особливості контролю за реалізацією окремих напрямів фінансової політики у вищій освіті. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2016. Вип. 35. Ч. 2. С. 23–28.
3. Олексин А. Г. Ефективність фінансування освітніх інновацій в системі вищої освіти України: дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: 08.00.08. Чернівці, 2011. 254 с.
4. Бучковська Я. Г., Баранецька О. В. Фінансування освіти в Україні: стан і перспективи. *Університетські наукові записки*. 2017. № 64. С. 259–271.
5. Ящук Т. А. Аналіз сучасного стану фінансового забезпечення вищої освіти в Україні. *Молодий вчений*. 2018. № 1 (53). С. 1026–1030.
6. Білінець М. Ю. Система фінансування вищої освіти: теоретичний аспект. *Підприємництво та інновації*. 2019. № 9. С. 136–141.
7. Луговий В. І. Модернізація фінансування вищої освіти України: баланс досконалості механізмів, можливостей і мережі. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. № 2(2). С. 1–3.
8. Рибак М. П. Оцінка ефективності фінансового забезпечення діяльності вищих навчальних закладів. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2014. № 1. С. 172–179.
9. Терещенко Г., Олейнікова Л. Державне фінансування вищої освіти як чинник розвитку економіки знань. *Схід*. 2017. № 4 (150), С. 25–31.
10. Вітренко Л. О., Коваленко Ю. М. Фінансування закладів вищої освіти в Україні: монограф. Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. 238 с.
11. Павлушенко Т. О. Сутність формування та використання фінансових ресурсів бюджетних вищих навчальних закладів. *Науковий вісник ХДУ. Серія Економічні науки*. Вип. 11. Ч. 4. Херсон: ХДУ, 2015. С. 134–138.
12. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 266. Офіційний вісник України. 2015. № 38. Ст. 1147. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/248149695>
13. Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів у 2016 році: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.07.2016 № 408. Офіційний вісник України. 2016. № 54. Ст. 1898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408-2016-%D0%BF#Text>

14. Інформаційна система Конкурс. URL сайту: www.vstup.info

15. Про затвердження Умов прийому на навчання до вищих навчальних закладів України в 2016 році: Наказ МОН України від 15.10.2015 № 1085. Офіційний вісник України. 2015. № 89. Ст. 3009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1351-15#Text>

References

1. Akhnovska, I. O. (2017). Analiz potentsialu osvitnoho rynku Ukrainy [Analysis of the potential of the educational market of Ukraine]. *Finansy, oblik, banky – Finance accounting banks*, 1(22), 34–45.
2. Martyniuk, V. (2016). Osoblyvosti kontroliu za realizatsiieiu okremykh napriamiv finansovoi polityky u vyshchii osviti [Special features in control over certain areas of financial policy in higher education]. *Formuvannia rynkovoї ekonomiky v Ukraini – Formation of market economy in Ukraine*, 35(2), 23–28.
3. Oleksyn, A. H. (2011). *Efektivnist finansuvannia osvitnikh innovatsii v systemi vyshchoi osvity Ukrainy [Effectiveness of financing educational innovations in the system of higher education of Ukraine]: dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekonom. nauk: 08.00.08. Chernivtsi*, 254 s.
4. Buchkovska, Ya. H., Baranetska, O. V. (2017). *Finansuvannia osvity v Ukraini: stan i perspektyvy [Financing of education in Ukraine: current state and prospects]. Universytetski naukovy zapysky – University scientific notes*, 64, 259–271.
5. Yashchuk, T. A. (2018). *Analiz suchasnoho stanu finansovoho zabezpechennia vyshchoi osvity v Ukraini [Analysis of the current state of financial support for higher education in Ukraine]. Molodyi vchenyi – Young scientist*, 1(53), 1026–1030.
6. Bilinets, M. Yu. (2019). *Systema finansuvannia vyshchoi osvity: teoretychnyi aspekt [Higher education financing system: theoretical aspect]. Pidpriemnytstvo ta innovatsii – Entrepreneurship and innovation*, 9, 136–141.
7. Luhovyi, V. I. (2020). *Modernizatsiia finansuvannia vyshchoi osvity Ukrainy: balans doskonalnosti mekhanizmiv, mozhlyvostei i merezhi [Modernisation of higher funding in Ukraine: the balance of mechanisms, opportunities and network excellence]. Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Herald of the National Academy of educational sciences of Ukraine*, 2(2), 1–3.
8. Rybak, M. P. (2014). *Otsinka efektyvnosti finansovoho zabezpechennia diialnosti vyshchykh navchalnykh zakladiv [Evaluating efficiency of financial support of activity of higher education institutions]. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy – Collection of scientific papers of National University of State Tax Service*, 1, 172–179.
9. Tereshchenko, H., Oleinikova, L. (2017). *Derzhavne finansuvannia vyshchoi osvity yak chynnyk rozvytku ekonomiky znan [State financing of higher education as a factor of development of economics knowledge]. Skhid – East*, 4 (150), 25–31.
10. Vitrenko, L. O., Kovalenko, Yu. M. (2020). *Finansuvannia zakladiv vyshchoi osvity v Ukraini: mohrafiia [Financing of higher education institutions in Ukraine]. Irpin: Universytet DFS Ukrainy*, 238 s.
11. Pavlushenko, T. O. (2015). *Sutnist formuvannia ta vykorystannia finansovykh resursiv biudzhetykh vyshchykh navchalnykh zakladiv [The essence of the formation and use of financial resources of budgetary higher education institutions]. Naukovyi visnyk KhDU. Serii Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series «Economic sciences»*, 11(4), 134–138.
12. *Pro zatverdzhennia pereliku haluzei znan i spetsialnostei, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity [About the statement of the list of branches of knowledge and specialties on which preparation of applicants of higher education is carried out]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.04.2015 № 266. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2015. № 38. St. 1147. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/248149695>*
13. *Pro derzhavne zamovlennia na pidhotovku fakhivtsiv, naukovykh, naukovo-pedahohichnykh ta robitnychykh kadrov, na pidvyshchennia kvalifikatsii ta perepidhotovku kadrov u 2016 rotsi [About the state order for training of specialists, scientific, scientific-pedagogical and working personnel, advanced training and retraining in 2016]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 06.07.2016 № 408. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2016. № 54. St. 1898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408-2016-%D0%BF#Text>*
14. *Informatsiina systema Konkurs [Information system «Competition»]. URL: www.vstup.info*
15. *Pro zatverdzhennia Umov pryomu na navchannia do vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrainy v 2016 rotsi [On approval of the Terms of admission to higher educational institutions of Ukraine in 2016]: Nakaz MON Ukrainy vid 15.10.2015 № 1085. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2015. № 89. St. 3009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1351-15#Text>*

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Загірняк Денис Михайлович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри обліку та фінансів Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
вул. Першотравнева, 20, м. Кременчук, 39600, Україна

e-mail: deniszagirniak@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7009-8635

Research ID: H-6452-2018

Кратт Олег Адольфович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри бізнес адміністрування, маркетингу і туризму

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

e-mail: kratt1960@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3738-2239

Загірняк Михайло Васильович, доктор технічних наук, професор, дійсний член (академік) Національної академії педагогічних наук України, ректор

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

вул. Першотравнева, 20, м. Кременчук, 39600, Україна

e-mail: mzagirn@kdu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0003-4700-0967

Research ID: F-3416-2017

Данные об авторах

Загірняк Денис Михайлович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри учёта и финансов Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского

e-mail: deniszagirniak@gmail.com

Кратт Олег Адольфович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри бизнес администрирования, маркетинга и туризма

Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского

e-mail: kratt1960@gmail.com

Загірняк Михаил Васильевич, доктор технических наук, профессор, ректор, действительный член (академик) Национальной академии педагогических наук Украины

Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского

e-mail: mzagirn@kdu.edu.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Zagirniak Denys, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Accounting and Finance

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

e-mail: deniszagirniak@gmail.com

Kratt Oleg, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Business Administration, Marketing and Tourism

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

e-mail: kratt1960@gmail.com

Zagirnyak Mykhaylo, Doctor of Technical Sciences, Professor, Rector, Full Member (academician) of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

e-mail: mzagirn@kdu.edu.ua

УДК 336.025

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-47-164-169>

ОЦІНКА ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ В РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ

Герасенко В. П.

Ходоренко О. О.

Одним з необхідних умов ефективного розвитку економіки є формування чіткого механізму грошово-кредитного регулювання, що дозволяє Національному банку Республіки Білорусь впливати на ділову активність, контролювати діяльність комерційних банків, домагатися стабілізації грошового обігу.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і практичних питань, спрямованих на модернізацію грошово-кредитної політики.

Мета дослідження – розглянути теоретичні основи грошово-кредитної політики, досліджувати її вплив на розвиток національної економіки, позначити проблеми і запропонувати напрямки модернізації.

Методи дослідження. В ході дослідження застосовано загальнонаукові та формалізовані методи дослідження: аналіз і синтез, індукція і дедукція, опис, систематизація і класифікація, графічний, угруповання, регресія, трендова модель.

Результати дослідження: визначені та сформульовані основні проблеми грошово-кредитної політики, запропоновані конкретні способи її модернізації в Республіці Білорусь; проведений регресійний аналіз, за результатами якого виявлено тісний зв'язок між обсягом широкої грошової маси і обсягом депозитів.

Область застосування результатів роботи. Науково-дослідні організації, органи державного управління, установи освіти.

Ключові слова: грошово-кредитна політика, грошові агрегати, інфляція, монетарне таргетування, прогнозування інфляції, режим монетарної політики.

ОЦЕНКА ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Герасенко В. П.
Ходоренко О. А.

Одним из необходимых условий эффективного развития экономики является формирование четкого механизма денежно-кредитного регулирования, позволяющего Национальному банку Республики Беларусь воздействовать на деловую активность, контролировать деятельность коммерческих банков, добиваться стабилизации денежного обращения.

Предметом исследования является совокупность теоретических, методических и практических вопросов, направленных на модернизацию денежно-кредитной политики.

Цель исследования – рассмотреть теоретические основы денежно-кредитной политики, исследовать ее влияние на развитие национальной экономики, обозначить проблемы и предложить направления модернизации.

Методы исследования. В ходе исследования применены общенаучные и формализованные методы исследования: анализ и синтез, индукция и дедукция, описание, систематизация и классификация, графический, группировка, регрессия, трендовая модель.

Результаты исследования: определены и сформулированы основные проблемы денежно-кредитной политики, предложены конкретные способы ее модернизации в Республике Беларусь; проведен регрессионный анализ, по результатам которого выявлена тесная связь между объемом широкой денежной массы и объемом депозитов.

Область применения результатов работы. Научно-исследовательские организации, органы государственного управления, учреждения образования.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, денежные агрегаты, инфляция, монетарное таргетирование, прогнозирование инфляции, режим монетарной политики.

ASSESSMENT OF THE MONETARY POLICY OF THE REPUBLIC OF BELARUS

Gerasenko Vladimir,
Khodorenko Olga

One of the prerequisites for the effective development of the economy is the formation of a clear mechanism of monetary regulation, allowing the National Bank of the Republic of Belarus to influence business activity, control the activities of commercial banks, and achieve stabilization of money circulation.

The subject of this research is a set of theoretical, methodological and practical issues aimed at modernizing monetary policy.

The purpose of the research is to consider the theoretical foundations of monetary policy, to study its impact on the development of the national economy, to identify problems and propose directions for modernization.

Methods of the research. In the course of the study, general scientific and formalized research methods were applied: analysis and synthesis, induction and deduction, description, systematization and classification, graphic, grouping, regression, trend model.

Results of the work: the main problems of monetary policy were identified and formulated, specific ways of its modernization in the Republic of Belarus were proposed, a regression analysis was carried out, the results of which revealed a close relationship between the volume of broad money and the volume of deposits.

The field of the results application. Scientific research organizations, government bodies, educational institutions.

Key words: monetary policy, monetary aggregates, inflation, monetary targeting, inflation forecasting, monetary policy regime.

JEL Classification: E31, E51, E52

Одним из необходимых условий эффективного развития экономики является формирование четкого механизма денежно-кредитного регулирования, позволяющего Национальному банку Республики Беларусь воздействовать на деловую активность, контролировать деятельность коммерческих банков, добиваться стабилизации денежного обращения.

Предметом исследования является совокупность теоретических, методических и практических вопросов, направленных на модернизацию денежно-кредитной политики.

Цель исследования – рассмотреть теоретические основы денежно-кредитной политики, исследовать ее влияние на развитие национальной экономики, обозначить проблемы и предложить направления модернизации.

В настоящее время тема денежно-кредитной (монетарной) политики является актуальной, так как она направлена на поддержание финансово-экономической стабильности в стране, достижение оптимальных темпов инфляции и девальвации. Проведение монетарной политики подразумевает отсутствие резких скачков в уровнях процентных ставок и обменном курсе национальной валюты.

В современном мире денежно-кредитная политика любого государства является одним из наиболее мощных рычагов макроэкономического регулирования национальной экономики.

Конечной (основной) целью монетарной политики является обеспечение ценовой стабильности. Это связано с тем, что в долгосрочном периоде темпы изменения цен в экономике (инфляция) полностью определяются темпами изменения денежного предложения. В этом смысле инфляция представляет собой денежный феномен. Воздействие монетарной политики на долгосрочный рост экономики проявляется не напрямую, а косвенно через формирование благоприятной ценовой среды для инвестиционной деятельности.

Денежно-кредитная (монетарная) политика, в нашем понимании, представляется как совокупность мероприятий, предпринимаемых Национальным банком, на поддержание ценовой стабильности и содействие устойчивому, сбалансированному развитию экономики. Субъектами денежно-кредитной политики выступают, прежде всего, Национальный банк, а также коммерческие банки и небанковские кредитно-финансовые организации. Объектами денежно-кредитной политики называются показатели денежного оборота, изменяющиеся под воздействием Национального банка. Это могут быть объем и структура денежной массы, налично-денежный оборот, денежная база, уровень и структура процентных ставок, скорость оборота денег, коэффициент монетизации экономики, денежный мультипликатор и т.д.

Выделяют два типа монетарной политики:

1. Денежно-кредитная рестрикция (политики «дорогих» денег) направлена на ограничение денежной эмиссии, т.е. на ужесточение условий роста денежной массы, ограничение объемов кредитов банков, а также повышение уровня процентных ставок. Целями проведения рестрикционной денежно-кредитной политики являются сдерживание инфляции, улучшение сальдо платежного баланса, некоторое снижение деловой активности в периоды экономических подъемов.

2. Денежно-кредитная экспансия (политика «дешевых» денег) означает расширение масштабов кредитования экономики, ослабление контроля со стороны Национального банка за приростом количества денег в обращении, снижением уровня процентных ставок. Цель – стимулирование деловой активности и экономического роста, сокращение безработицы [1].

В настоящее время в Беларуси проводят денежно-кредитную экспансию. Эффективность реализации монетарной политики, прежде всего, зависит от уровня инфляции. Реализация монетарной политики в 2014 г. в значительной мере определялась влиянием внешних условий на экономическое развитие Республики Беларусь. Несмотря на небольшое замедление инфляционных процессов в 2014 г. относительно 2013 г. (16,2 и 16,5% соответственно) (таблица 1), принятый прогнозный параметр по уровню инфляции 11% был превышен вследствие ускорения темпов роста базовой инфляции и принятых административных мер в области ценового регулирования. В 2015 г. было введено монетарное таргетирование, целевым ориентиром являлась инфляция, а промежуточной целью – широкая денежная масса. Оценивая эффективность монетарной политики, следует отметить достижение цели по инфляции – не более 12%. Инфляция снизилась с 16,2% в 2014 г. до 12% в 2015 г., широкая денежная масса увеличилась на 8749,6 млн руб. (таблица 1).

Таблица 1. Значения инфляции и широкой денежной массы за 2014-2020 гг.

Показатель	Год						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Инфляция, %	16,2	12	10,6	4,6	5,6	4,7	5,2
Прогнозный уровень инфляции, %	11	12	12	9	7	5	5
Широкая денежная масса, млн руб.	23944,3	32693,9	33935,0	39848,5	43232,9	48509,7	51186,8
Прирост широкой денежной массы, %	23,9	36,5	3,8	17,4	8,5	12,2	5,5

Источник: собственная разработка на основе [2, 3].

В августе 2016 года в Республике Беларусь впервые за много лет была зафиксирована дефляция, которую обеспечило сезонное снижение цен на фрукты и овощи. Инфляция по прогнозным показателям за 2016 год не должна была превысить 12%. По итогам года инфляция не превысила прогнозируемых показателей и составила 10,6%. По сравнению с 2015 г. инфляция снизилась на 1,4 п. п., широкая денежная масса увеличилась на 3,8% и составила 33935,0 млн руб. Дальнейшее снижение инфляции наблюдалось в 2017 году. Правительство планировало, что уровень инфляции составит не более 9%. Однако, 2017 год завершился с показателем инфляции – 4,6%, по сравнению с 2016 г. инфляция уменьшилась на 6 п. п., в то время как денежная масса выросла на 17,4% и составила 39848,5 млн руб. В 2018 г. инфляция составила 5,6%, широкая денежная масса выросла на 8,5% и составила 43232,9 млн руб. В 2019 г. инфляция составила 4,7%, что не превышает прогнозного уровня, широкая денежная масса выросла на 12,2% и составила 48509,7 млн руб.

В 2020 году инфляция составляет 5,2%, увеличившись на 0,5 п. п., широкая денежная масса увеличилась на 5,5% и составляет 51186,8 млн руб. (таблица 1). В сентябре 2019 г. на замедление темпов роста потребительских цен оказала влияние более сдержанная динамика базовой инфляции и регулируемых цен и тарифов. Основной целью монетарной политики в 2020 г. является замедление инфляционных процессов. Реализация денежно-кредитной политики продолжается в режиме монетарного таргетирования. К концу 2020 года прогнозируется снижение инфляции до 5% [4].

С помощью введения монетарного таргетирования и эффективного регулирования инфляции и денежной массы, с 2014 по 2020 гг. инфляция снизилась на 11 п. п. (в 2014 г. составила 16,2%, а в 2020 г. – 5,2%), что свидетельствует о выполнении программы социально-экономического развития на текущую пятилетку, и к концу

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

2020 г. инфляция не должна превышать 5%. Денежная масса за данное время увеличилась на 113,8%, темп роста составил 213,8%. Снижение инфляционных ожиданий до уровня фактической инфляции и их стабилизация является ключевым фактором стабилизации монетарной политики.

Инфляционные изменения сказываются на многих аспектах финансовой деятельности предприятия и определяют необходимость учета влияния этого фактора в процессе прогнозирования финансово-экономического развития.

Проведенный прогноз инфляции показывает снижения ее уровня. В 2021 г. прогнозируется снижение уровня инфляции на 0,6 п. п. по сравнению с 2020 г., в 2022 г. – снижение на 0,5 п. п. по сравнению с 2021 г.

Для наглядного изображения прогнозируемой динамики уровня инфляции составим график (рисунок 1).

Рисунок 1. Прогноз инфляции на 2021-2022 гг., %

Источник: собственная разработка на основе [2].

Исходя из проведенного исследования, можно сделать вывод, что прогнозные данные Министерства финансов Республики Беларусь схожи с результатами проведенного исследования, однако возможны незначительные расхождения с реальным будущим уровнем инфляции.

Для анализа эффективности проведения монетарной политики экономики Республики Беларусь проведен регрессионный анализ взаимосвязи объема депозитов и денежной массы за 2010-2020 гг. Для этого применено математическое уравнение, которое наилучшим образом отражает характер изучаемой связи. Коэффициент детерминации больше при степенной функции и составляет $R^2 = 0,9992$ (рисунок 2), данное значение близко к 1, поэтому можно утверждать о том, что связь между исследуемыми факторами достаточно тесная.

Вывод итогов									
Регрессионная статистика									
Множественный R	0,999590815								
R-квадрат	0,999181798								
Нормированный R-квадрат	0,999079523								
Стандартная ошибка	0,009222095								
Наблюдения	10								
Дисперсионный анализ									
	df	SS	MS	F	Значимость F				
Регрессия	1	0,830870456	0,830870456	9769,541215	1,22586E-13				
Остаток	8	0,000680376	8,5047E-05						
Итого	9	0,831550832							
	Коэффициенты	Стандартная ошибка	t-статистика	P-Значение	Нижние 95%	Верхние 95%	Нижние 95,0%	Верхние 95,0%	
Y-пересечение	-0,04813392	0,044064428	-1,092353241	0,306478403	-0,149746673	0,053478832	-0,149746673	0,053478832	
$\log_{10}(x)=X$	0,997763708	0,010094635	98,84098955	1,22586E-13	0,974485438	1,021041977	0,974485438	1,021041977	

Рисунок 2. Протокол регрессионного анализа объема широкой денежной массы и объема депозитов

Источник: собственная разработка.

Уравнение множественной регрессии в степенной форме за счет значимого фактора имеет вид: $Y = 0,8951 \cdot x^{0,9978}$. Также необходимо оценить статистическую значимость полученного уравнения регрессии с помощью статистики Фишера. Проведя соответствующие расчеты, получаем значения: $F_{кр} = 5,3177$, а $F_{расч} = 9992$, $F_{кр} < F_{расч}$, следовательно, уравнение регрессии признается статистически значимым. Кроме этого, необходимо рассчитать и сравнить критическое и расчетное значение статистики Стьюдента. В результате мы получаем значения: $t_{кр} = 2,306$ и $t_{расч} = 98,841$. Поскольку $|t_{расч}(x)| > t_{кр}$, то можно говорить о том, что фактор объема депозитов является значимым, следовательно, именно этот фактор можно использовать при составлении прогнозов.

Таким образом, можно утверждать, что широкая денежная масса является определяющим и значимым фактором финансового состояния страны. Высокое значение коэффициента детерминации свидетельствует о тесной связи между объемом широкой денежной массой и объемом депозитов. С помощью статистики Фишера и Стьюдента была доказана возможность и необходимость использования такого фактора, как объем депозитов, при составлении прогнозного значения денежных доходов населения.

Основными проблемами, снижающими эффективность регулирования денежно-кредитного рынка, являются: низкий внешний спрос на белорусские товары, изменчивость обменных курсов иностранных валют, а также финансирование нерентабельных предприятий за счет средств республиканского бюджета. Процесс снижения роста цен идет недостаточно интенсивно. Одним из сдерживающих факторов является повышение административно регулируемых цен и тарифов [5].

Монетарная политика в 2020 году направлена на стабилизацию инфляции, измеряемой индексом потребительских цен, на уровне не более 5%. Обеспечение ценовой стабильности будет достигаться Национальным банком в режиме монетарного таргетирования посредством контроля над объемом денежного предложения. В рамках перехода в среднесрочном периоде к режиму инфляционного таргетирования предусмотрены мероприятия, направленные на снижение степени участия Национального банка в торгах на внутреннем валютном рынке.

В качестве основных направлений модернизации денежно-кредитной политики в Республике Беларусь можно выделить комплекс мер различной направленности: переход денежно-кредитной политики к режиму инфляционного таргетирования, снижение инфляции, наращивание золотовалютных резервов, повышение эффективности механизма аккумуляции свободных денежных средств и их инвестирования в реальный сектор экономики, создание эффективно функционирующего финансового рынка и др.

Список использованных источников

1. Румянцева, О. И. *Монетарная политика и банковский надзор: моногр.* Минск: Изд. центр БГЭУ, 2014. 103 с. URL: <http://edoc.bseu.by:8080/handle/edoc/68357> (Дата доступа: 15.09.2020)
2. *Инфляция в Беларуси. 2020.* URL: <https://myfin.by/info/inflyaciya> (Дата доступа: 15.09.2020).
3. *Широкая денежная масса. 2020.* URL: <https://www.nbrb.by/statistics/monetarystat/broadmoney> (Дата доступа: 15.09.2020).
4. Указ Президента Респ. Беларусь «Об утверждении Основных направлений денежно-кредитной политики Республики Беларусь на 2020 год» от 31.10.2019 №402. URL: <https://www.nbrb.by/legislation/documents/ondkp2020.pdf> (Дата доступа: 15.09.2020)
5. Готто, Я.В., Павлова, Е.Л. *Проблемы реализации и основные направления совершенствования денежно-кредитной политики Республики Беларусь.* Минск: Изд. центр БГЭУ, 2017. URL: http://edoc.bseu.by:8080/bitstream/edoc/67871/1/Ya.V._Gotto%2c_EL._Pavlova.pdf (Дата доступа: 15.09.2020)

References

1. Rumyantseva, O. I. (2014). *Monetarnaya politika i bankovskiy nadzor: monogr. [Monetary policy and banking supervision: monograph.]* Minsk: Ed. Center BSEU. URL: <http://edoc.bseu.by:8080/handle/edoc/68357> (Date accessed: 15.09.2020)
2. *Inflyatsiya v Belarusi [Inflation in Belarus].* 2019. URL: <https://myfin.by/info/inflyaciya> (Access date: 15.09.2020).
3. *Shirokaya denezhnaya massa [Broad money supply].* 2020. URL: <https://www.nbrb.by/statistics/monetarystat/broadmoney> (Accessed: 15.09.2020).
4. *Ukaz Prezidenta Resp. Belarus' «Ob utverzhdanii Osnovnykh napravleniy denezhno-kreditnoy politiki Respubliki Belarus' na 2020 god» ot 31.10.2019 №402 [Decree of the President of the Republic. Belarus "On Approval of the Main Directions of the Monetary Policy of the Republic of Belarus for 2020" dated 31.10.2019 No. 402].* URL: <https://www.nbrb.by/legislation/documents/ondkp2020.pdf> (Access date: 15.09.2020)
5. Gotto, Ya. V., Pavlova, E. L. (2017). *Problemy realizatsii i osnovnye napravleniya sovershenstvovaniya denezhno-kreditnoy politiki Respubliki Belarus' [Implementation problems and main directions of improving the monetary policy of the Republic of Belarus].* Minsk: Ed. Center BSEU. URL: http://edoc.bseu.by:8080/bitstream/edoc/67871/1/Ya.V._Gotto%2c_EL._Pavlova.pdf (Access date: 15.09.2020)

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Герасенко Володимир Петрович, доктор економічних наук, професор кафедри фінансів
Установа освіти «Білоруський державний економічний університет»
Партизанський пр-т, 26, м. Мінськ, 220070, Білорусь
e-mail: gerasenko_v@mail.ru

Ходоренко Ольга Олександрівна, студентка

Установа освіти «Білоруський державний економічний університет»
Партизанський пр-т, 26, м. Мінськ, 220070, Білорусь
e-mail: hodorenkoolya@mail.ru

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Герасенко Владимир Петрович, доктор экономических наук, профессор кафедры финансов

Учреждение образования «Белорусский государственный экономический университет»
Партизанский пр-т, 26, г. Минск, 220070, Беларусь
e-mail: gerasenko_v@mail.ru
Ходоренко Ольга Александровна, студентка
Учреждение образования «Белорусский государственный экономический университет»
Партизанский пр-т, 26, г. Минск, 220070, Беларусь
e-mail: hodorenkoolya@mail.ru

ABOUT THE AUTHOR

Gerasenko Vladimir, Doctor of Economics, Professor of the Department of Finance
Institution of education « Belarusian state economic University»
Partizansky ave,26, Minsk, 220070, Belarus
e-mail: gerasenko_v@mail.ru
Khodorenko Olga, student
Institution of education « Belarusian state economic University»
Partizansky ave,26, Minsk, 220070, Belarus
e-mail: hodorenkoolya@mail.ru

УДК 336.142.3

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-47-169-176>

НАПРЯМИ АДАПТАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ ДО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Макогон В. Д.
Адаменко І. П.

Актуальність теми дослідження. В умовах трансформаційних перетворень бюджетна політика виступає найважливішим економічним важелем впливу держави на соціально-економічні процеси. Основними причинами, що перешкоджають ефективній реалізації бюджетної політики є політичні ризики, пов'язані з пошуками шляхів її оптимізації. Відповідно оцінка ризиків є необхідною умовою для своєчасного прийняття рішень та забезпечення макроекономічної стабільності, довгострокової збалансованості та стійкості бюджетної системи.

Постановка проблеми. Виходячи із особливостей соціально-економічного розвитку країни вагомими завданнями в умовах трансформаційних перетворень є обґрунтування напрямів бюджетної політики та шляхів їх реалізації, оптимізація архітектури дохідної та видаткової частини бюджету. При цьому вибір бюджетного інструментарію має здійснюватись з врахуванням рівня економічного зростання країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування і реалізації бюджетної політики, її адаптації до соціально-економічних процесів доволі поширена в наукових дослідженнях. Це роботи відомих вітчизняних та зарубіжних науковців: Дж. Кейнса, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, В. Танзі, О. Василюка, І. Запатріної, С. Кучеренко, Л. Лисяк, Л. Леваєвої, І. Лук'яненко, М. Пасічного, А. Соколовської, І. Чугунова та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Зазначені вище питання актуалізуються у зв'язку з поглибленням трансформаційних процесів, несприятливим впливом пандемії covid-19 на бюджетну рівновагу, що вимагає розв'язання низки конкретних завдань, пов'язаних з формуванням та реалізацією бюджетної політики.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданнями дослідження є: розкрити сутність та взаємозв'язок бюджетної політики з соціально-економічними процесами, обґрунтувати особливості формування дохідної та видаткової частини бюджету на даному етапі розвитку бюджетної системи. Метою дослідження є розкриття напрямів адаптації бюджетної політики до соціально-економічних процесів в умовах трансформаційних перетворень.

Метод або методологія проведення дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження: системного підходу, статистичного аналізу, структурування, аналізу, синтезу та ін.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Розкрито сутність та взаємозв'язок бюджетної політики з соціально-економічними процесами, обґрунтовано особливості формування дохідної та видаткової частини бюджету на даному етапі розвитку бюджетної системи. Обґрунтовано напрями адаптації бюджетної політики до соціально-економічних процесів в умовах трансформаційних перетворень.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в процесі формування і реалізації бюджетної політики України, реформування системи державних фінансів.

Висновки відповідно до статті. Якісний рівень формування та реалізації бюджетної політики визначається системою фінансових інститутів, станом їх розвитку в певній країні спрямованих на забезпечення економічного зростання та добробуту громадян. Вагомою умовою динамічного зростання вітчизняної економіки є комплексне вирішення соціальних та економічних проблем шляхом забезпечення збалансованого розвитку економіки і соціальної сфери, посилення децентралізаційних процесів.

Ключові слова: система державних фінансів, бюджетна політика, бюджет, бюджетна система, бюджетне регулювання, доходи бюджету, видатки бюджету.

НАПРАВЛЕНИЯ АДАПТАЦИИ БЮДЖЕТНОЙ ПОЛИТИКИ К СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИМ ПРОЦЕССАМ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ

Макогон В. Д.
Адаменко И. П.

Актуальность темы исследования. В условиях трансформационных преобразований бюджетная политика выступает важнейшим экономическим рычагом влияния государства на социально-экономические процессы. Основными причинами, которые препятствуют эффективной реализации бюджетной политики есть политические риски, связанные с поисками путей ее оптимизации. Соответственно оценка рисков является необходимым условием для своевременного принятия решений и обеспечения макроэкономической стабильности, долгосрочной сбалансированности и устойчивости бюджетной системы.

Постановка проблемы. Исходя из особенностей социально-экономического развития страны весомыми заданиями в условиях трансформационных преобразований есть обоснование направлений бюджетной политики и путей их реализации, оптимизация архитектоники доходной и расходной части бюджета. При этом выбор бюджетного инструментария должно осуществляться с учетом уровня экономического роста страны.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблематика формирования и реализации бюджетной политики, ее адаптации к социально-экономическим процессам достаточно распространена в научных исследованиях. Это работы известных отечественных и зарубежных ученых: Дж. Кейнса, П. Самуэльсона, Дж. Стиглица, В. Танзи, О. Васылыка, И. Запатриной, С. Кучеренко, Л. Лысяк, Л. Леваевой, И. Лукьяненко, Н. Пасечного, А. Соколовской, И. Чугунова и других.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Указанные выше вопросы актуализируются в связи с углублением трансформационных процессов, неблагоприятным влиянием пандемии covid-19 на бюджетное равновесие, которое требует решения ряда конкретных задач, связанных с формированием и реализацией бюджетной политики.

Постановка задачи, цели исследования. Задачами исследования являются: раскрыть сущность и взаимосвязь бюджетной политики с социально-экономическими процессами, обосновать особенности формирования доходной и расходной части бюджета на данном этапе развития бюджетной системы. Целью исследования является раскрытие направлений адаптации бюджетной политики к социально-экономическим процессам в условиях трансформационных преобразований.

Метод или методология проведения исследования. В статье применена совокупность методов научного исследования: системного подхода, статистического анализа, структурирования, анализа, синтеза и др.

Изложение основного материала (результаты работы). Раскрыта сущность и взаимосвязь бюджетной политики с социально-экономическими процессами, обоснованы особенности формирования доходной и расходной части бюджета на данном этапе развития бюджетной системы. Обоснованы направления адаптации бюджетной политики к социально-экономическим процессам в условиях трансформационных преобразований.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в процессе формирования и реализации бюджетной политики Украины, реформирования системы государственных финансов.

Выводы соответствию со статьей. Качественный уровень формирования и реализации бюджетной политики определяется системой финансовых институтов, состоянием их развития в определенной стране направленных на обеспечение экономического роста и благосостояния граждан. Важным условием динамичного роста отечественной экономики является комплексное решение социальных и экономических проблем путем обеспечения сбалансированного развития экономики и социальной сферы, усиления децентрализованных процессов.

Ключевые слова: система государственных финансов, бюджетная политика, бюджет, бюджетная система, бюджетное регулирование, доходы бюджета, расходы бюджета.

DIRECTIONS OF BUDGETARY POLICY ADAPTATION TO SOCIO-ECONOMIC PROCESSES UNDER THE TRANSFORMATION CONDITIONS

Makohon Valentyna,
Adamenko Iryna

Relevance of the research topic. In the conditions of transformations, the budget policy is the most crucial government economic lever of influence on social and economic processes. The main reasons that hinder the

effective implementation of fiscal policy are the political risks associated with finding ways to optimize it. Accordingly, risk assessment is a necessary condition for timely decision-making and ensuring macroeconomic stability, long-term balance, and stability of the budget system.

Formulation of the problem. *Based on the peculiarities of socio-economic development, important tasks in the conditions of transformations are substantiation of directions of budget policy, optimization of budget revenues and expenditures architecture. At the same time, the choice of budget tools should be made, taking into account the level of economic growth of the country.*

Analysis of recent research and publications. *Problems of formation and implementation of budget policy, its adaptation to socio-economic processes are quite common in research. These are the works of well-known domestic and foreign scientists: J. Keynes, P. Samuelson, J. Stiglitz, V. Tanzi, O. Vasilika, I. Zapatrina, S. Kucherenko, L. Lysyak, L. Levaieva, I. Luk'yanenko, M. Pasichnyi, A. Sokolovsko, I. Chugunov, and others.*

Highlighting unexplored parts of a common problem. *The above issues are relevant in connection with the deepening of transformation processes, the adverse impact of the COVID-19 pandemic on the budget balance, which requires several specific tasks related to the formation and implementation of fiscal policy.*

Goal setting, research goals. *The objectives of the study are: to reveal the essence and relationship of budget policy with socio-economic processes. Also, to justify the peculiarities of the budget revenues and expenditures formation at the current stage of the budget system development. The purpose of the study is to reveal the directions of adaptation of budget policy to socio-economic processes in the conditions of transformational transformations.*

Research method or methodology. *The set of methods of scientific research is applied in the article: a systematic approach, statistical analysis, structuring, analysis, synthesis, etc.*

Basic material presentation (results of work). *The essence and interrelation of budget policy with socio-economic processes are revealed, the peculiarities of budget revenues and expenditures formation are substantiated. The directions of adaptation of budgetary policy to social and economic processes in the conditions of transformational transformations are substantiated.*

Area of application of results. *The results of the study can be used in the process of forming and implementing the budgetary policy of Ukraine, reforming the public finance system.*

Conclusions according to article. *The qualitative level of formation and implementation of budget policy is determined by the system of financial institutions, the state of their development in a particular country aimed at ensuring economic growth and welfare of citizens. An essential condition for the dynamic growth of the domestic economy is a comprehensive solution to social and economic problems by ensuring the balanced development of the economy and the social sphere, strengthening decentralization processes.*

Key words: *public finance system, budget policy, budget, budget system, budget revenues, budget expenditures.*

JEL classification: *E62, H60, H70.*

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах бюджетна політика виступає найважливішим економічним важелем впливу держави на соціально-економічні процеси. Основними причинами, що перешкоджають ефективній реалізації бюджетної політики є політичні ризики, пов'язані з пошуками шляхів її оптимізації. Відповідно оцінка ризиків є необхідною умовою для своєчасного прийняття рішень та забезпечення макроекономічної стабільності, довгострокової збалансованості та стійкості бюджетної системи. Особлива роль належить удосконаленню формування дохідної частини бюджету. Необхідною є зміна структури податкового навантаження з метою стимулювання інноваційної активності з одночасним забезпеченням достатнього рівня надходжень до бюджету.

Важливим є підвищення надійності економічних прогнозів та консервативності передумов, покладених в основу бюджетного планування, формування бюджетів з урахуванням довгострокового прогнозу основних параметрів бюджетної системи заснованих на реалістичних оцінках, прийняття нових витратних зобов'язань за наявності чіткої оцінки необхідних для їх виконання бюджетних асигнувань з урахуванням строків та механізмів їх реалізації, дотримання встановлених бюджетних обмежень при прийнятті нових витратних зобов'язань, у тому числі за умови та в межах скорочення раніше прийнятих зобов'язань, проведення систематичного аналізу та оцінки ризиків для бюджетної системи. Відповідно вагомими постають завдання щодо обґрунтування напрямів адаптації бюджетної політики до соціально-економічних процесів в умовах трансформаційних перетворень.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Серед вагомих досліджень зарубіжних вчених щодо формування та реалізації бюджетної політики слід назвати праці: Дж. Кейнса, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, В. Танзі [3, 8, 9-10]. Питанням розробки бюджетної політики за сучасних умов, її адаптації до соціально-економічних процесів присвячено праці вітчизняних вчених: О. Василика, І. Запатріної, С. Кучеренко [4], Л. Лисяк [5], Л. Леваєвої [4], І. Лук'яненко [6], М. Пасічного [7], А. Соколовської, І. Чугунова [11-12] та інших. Разом з тим, в умовах трансформаційних перетворень важливим є подальше удосконалення інституційних засад бюджетної політики.

Метою дослідження є обґрунтування напрямів адаптації бюджетної політики до соціально-економічних процесів в умовах трансформаційних перетворень.

Завдання дослідження. Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: розкрити сутність та взаємозв'язок бюджетної політики з соціально-економічними процесами; обґрунтувати особливості

формування дохідної та видаткової частини бюджету на даному етапі розвитку бюджетної системи; здійснити аналіз та оцінку змін показників Державного бюджету України в умовах пандемії covid-19; розкрити положення щодо подальшого удосконалення бюджетної політики, які повинні бути спрямовані на оптимізацію архітектури доходів та видатків бюджету.

Методи дослідження. У даному дослідженні використано системний метод: при розкритті сутності бюджетної політики та її взаємозв'язку з соціально-економічними процесами. Порівняльний метод застосовано з метою узагальнення та систематизації особливостей формування і реалізації бюджетної політики в умовах трансформаційних перетворень. Факторний метод та наукового абстрагування використано при розкритті напрямів адаптації бюджетної політики до соціально-економічних процесів.

Результати дослідження. З метою забезпечення дієвого процесу розвитку системи державних фінансів в умовах трансформаційних перетворень важливим завданням є розробка бюджетної політики, яка надасть можливість узгодити фінансово-бюджетний інструментарій в єдиному стратегічному баченні пріоритетів соціально-економічного розвитку країни та шляхів їх реалізації.

На даний час в Україні відбувається впровадження важливих реформ, зокрема медична, освітня, пенсійна. Значна увага приділяється питанням підвищення ефективності управління державним сектором економіки та його оптимізації, децентралізації та реформування міжбюджетних відносин, адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу. Ухвалені нормативно-правові документи, що закладають основу для формування дієвої системи державних фінансів. Підвищено кредитні рейтинги країни провідними рейтинговими агентствами, що свідчить про покращення інвестиційної привабливості країни. За рейтингом легкості ведення бізнесу «Doing Business», Україна покращила свої позиції з 112 місця у 2013 році до 64 місця у 2020 році. Найнижчу позицію Україна мала у 2012 році – 152 місце.

Пріоритетними завданнями бюджетної політики України є модернізація бюджетного сектору економіки, переорієнтація державних видатків у напрямі економії, ефективності і результативності. [4] При розробці бюджетної політики важливим є встановлення стійкого взаємозв'язку між обсягом виділених асигнувань з одержаними результатами. [7]

Разом з цим, в умовах пандемії covid-19 необхідним є створення умов для підвищення ефективності діяльності публічно-правових утворень щодо забезпечення потреб громадян і суспільства в послугах, збільшення їх доступності та якості, що вимагає: забезпечення чіткого та стабільного розмежування повноважень і сфер відповідальності публічно-правових утворень; координації стратегічного та бюджетного планування; формування державних програм виходячи з чітко визначених стратегічних цілей соціально-економічного розвитку, індикаторів їх досягнення і діючих довгострокових бюджетних обмежень; охоплення державними програмами всіх сфер діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування і відповідно більшої частини бюджетних асигнувань, інших матеріальних ресурсів, які знаходяться в їх розпорядженні, а також інтеграції регуляторних і фінансових інструментів для досягнення цілей державних програм соціально-економічного розвитку країни; розвитку нових форм надання та фінансового забезпечення державних послуг; чіткого визначення повноважень та відповідальності учасників бюджетного процесу зі створенням для них стійких стимулів до підвищення ефективності бюджетних витрат; підвищення прозорості бюджетної системи, розширення доступу до інформації про фінансову діяльність органів влади, результати використання бюджетних коштів, державного і комунального майна.

Необхідним є створення умов для підвищення якості бюджетного менеджменту головних розпорядників бюджетних коштів за рахунок: розвитку методології бюджетного менеджменту, критеріїв оцінки його якості; проведення експертизи та моніторингу реалізації відомчих планів підвищення ефективності бюджетних витрат; нормативного правового і методичного забезпечення розвитку внутрішнього бюджетного контролю та аудиту ефективності використання бюджетних коштів. Розвиток системи бюджетного контролю необхідно здійснювати шляхом: упорядкування форм і методів бюджетного контролю; посилення контролю над ефективністю використання бюджетних коштів, державного та комунального майна, достовірністю звітності про результати реалізації бюджетних програм; встановлення вичерпного переліку порушень бюджетного законодавства та відповідних заходів бюджетної та адміністративної відповідальності.

В умовах пандемії covid-19 значно зменшився рівень доходів як державного, так і місцевих бюджетів. Враховуючи зазначене внесено зміни до Закону України «Про Державний бюджет України» (табл. 1).

Невирішеними залишаються питання щодо дотримання загальної бюджетно-податкової дисципліни; забезпечення ефективності розподілу ресурсів на рівні формування державної політики; ефективного виконання державного бюджету; достатнього рівня прозорості та підзвітності в системі управлінні державними фінансами.

Доцільним є продовження проведення реформи податкової системи; розроблення комплексної стратегії розвитку державних банків; забезпечення створення ефективної системи моніторингу та контролю державної допомоги суб'єктам господарювання; створення належних умов для ведення бізнесу; удосконалення корпоративного управління юридичних осіб, акціонером яких є держава; продовження розвитку електронної системи закупівель; удосконалення законодавства у сфері інтелектуальної власності та розвитку інновацій; створення умов для стабільного та передбачуваного фінансування програм і проектів регіонального розвитку; стимулювання розвитку агропромислового комплексу; визначення стратегічних орієнтирів розвитку паливно-енергетичного комплексу України.

Таблиця 1. Доходи та видатки Державного бюджету України на 2020 рік, млрд. грн.

	Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік»	Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік»
Податкові надходження	925,75	781,13
Неподаткові надходження	141,08	183,33
Доходи від операцій з капіталом	0,65	0,66
Офіційні трансферти	3,06	1,76
Цільові фонди	0,19	-
Разом доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів)	1070,73	967,07
Всього доходів	1079,49	975,83
Міністерство внутрішніх справ України	92,97	93,16
Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України	17,95	17,07
Міністерство закордонних справ України	4,68	4,54
Міністерство освіти і науки України	44,51	42,76
Міністерство охорони здоров'я України	98,18	114,55
Міністерство соціальної політики України	293,40	312,91
Міністерство інфраструктури України	4,95	3,98
Міністерство фінансів України	18,89	19,88
Міністерство юстиції України	14,34	13,88
Всього видатків	1180,10	1266,42

Джерело: розраховано авторами на основі даних [1-2].

Інноваційний шлях розвитку вітчизняної економіки базується насамперед на людському потенціалі, що вимагає створення умов для ефективного та всебічного розвитку всіх його складових. Разом з тим, динамічність розвитку вітчизняної економіки залежить від підприємницької ініціативи та стимулювання ділової активності. Формування умов для повноцінного партнерства приватної та державної форм власності. Створення без бар'єрного ділового середовища дозволить підприємству стати основою розвитку економіки, забезпечить її гнучкість, інноваційну активність, швидке реагування на зміну екзогенних та ендемогенних факторів.

Концентрація економічної політики на нарощуванні експортного потенціалу країни дозволить змінити структуру експорту в бік збільшення частки високотехнологічних товарів та послуг, зниження її енергетичної складової, а також забезпечити розширення традиційних і завоювання нових ринків збуту. Зазначене є обов'язковою умовою зниження вразливості економіки при зміні зовнішньоекономічної кон'юнктури та сприятиме досягненню позитивного сальдо зовнішньої торгівлі.

Важливим завданням є забезпечення зниження залежності від імпорту товарів і послуг за рахунок випуску високоякісної продукції власного виробництва, підвищення ефективності використання енергетичних і сировинних ресурсів, збільшення частки власних комплектуючих для виробництва машин, устаткування і транспортних засобів.

Найважливішими напрямками імпортозаміщення повинні стати збільшення випуску вітчизняної конкурентоспроможної продукції, створення виробництв, які забезпечують належний рівень ефективності інвестицій, орієнтація на експорт створюваних імпортозамінних виробництв.

Метою посилення децентралізаційних процесів є відхід від централізованої моделі управління та забезпечення фінансово спроможних територіальних громад. З цією метою внесено зміни до Бюджетного кодексу України, зокрема змінено склад міжбюджетних трансфертів до яких включено: базову дотацію (трансферт, що надається з державного бюджету місцевим бюджетам для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій); субвенції; реверсну дотацію (кошти, що передаються до державного бюджету з місцевих бюджетів для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій); додаткові дотації. Обґрунтовано необхідність здійснення фінансового вирівнювання з метою забезпечення зацікавленості органів місцевого самоврядування у нарощенні власної дохідної бази виходячи із індексу податкоспроможності відповідного бюджету. Визначено, що якщо значення індексу податкоспроможності знаходиться в межах 0,9-1,1 – вирівнювання не здійснюється; менше 0,9 – надається базова дотація відповідному бюджету в обсязі 80 відсотків суми, необхідної для досягнення значення такого індексу забезпеченості відповідного бюджету 0,9; більше 1,1 – передається реверсна дотація з відповідного обласного бюджету в обсязі 50 відсотків суми, що перевищує значення такого індексу 1,1. Зазначене надасть змогу для забезпечення реалізації принципів Європейської хартії місцевого самоврядування.

Доцільно відмітити, що в умовах трансформаційних економічних перетворень результативність системи фіскального регулювання доходів сектору державного управління є ваговою передумовою прискорення темпів

економічного зростання, пожвавлення інноваційно-інвестиційних процесів, активізації ділового середовища. Прийняття рішень про доцільність застосування відповідного інструментарію системи фіскального регулювання доходів сектору державного управління повинно визначатися виходячи із рівня розвитку та наповнюваності інституційного середовища фінансово-бюджетного простору. Кризові процеси в фінансово-економічній сфері активізують завдання адаптації складових даної системи до інституційних трансформацій національної економіки. У зв'язку з цим реалізація дієвої фіскальної політики формування доходів сектору державного управління передбачає здійснення обґрунтованої та своєчасної оцінки впливу екзогенних та ендогенних чинників з однієї сторони на формування доходів з іншої на конкурентоздатність платників податків. Відповідно, вагомим завданням системи фіскального регулювання формування доходів сектору державного управління є забезпечення синергії між її фіскальною, регулюючою та стимулюючою функції принципами фіскальної достатності та нейтральності оподаткування; фіскальною, регулюючою та стимулюючою функції.

Немає жодної країни, яка не використовує фіскальні інструменти, проте, не зважаючи на зазначене, дискусії щодо їх дієвості тривають. Розробляються нові наукові підходи та висувуються гіпотези щодо реалізації фіскального менеджменту формування доходів сектору державного управління, зокрема з урахуванням циклічності економічних процесів. Актуалізація вирішення поставлених завдань зумовлена фінансово-економічною кризою, яка негативно позначилася на макроекономічній стабільності як країн з трансформаційною, так і розвинутою економікою. Вагомими постають завдання щодо пошуку альтернативних джерел формування доходів сектору державного управління, оптимізації їх структури, ефективного та результативного використання державних фінансових ресурсів, вибору фіскальних інструментів та важелів. Поряд з цим, важливо відмітити, що структура доходів сектору державного управління має суттєві відмінності у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою. В розвинутих країнах переважають прямі податки тоді як в країнах з трансформаційною економікою непрямі.

Необхідність удосконалення системи фіскального регулювання формування доходів сектору державного управління також обумовлюється зміною фіскального менеджменту у даній сфері та посиленням впливу екзогенних та ендогенних чинників на процес формування доходів сектору державного управління в умовах пожвавлення процесів глобалізації.

У числі ризиків недоотримання запланованого рівня доходів сектору державного управління, зокрема в частині податків доцільно відзначити: ризики, зумовлені пандемією covid-19, які вплинули на зменшення темпів економічного зростання. Важливо відмітити, що важливість оцінки ризиків недоотримання запланованого рівня доходів в повній мірі усвідомлена в країнах ЄС. Обґрунтовуються критерії та індикатори оцінки рівня впливу потенційних нерівноваг на доходи сектору державного управління. Якщо вони вказують на ймовірність виникнення нерівноваг, здійснюється поглиблена оцінка макроекономічних показників, у тому числі сектору державного управління та надаються пропозиції щодо вирішення виявлених проблем. Крім того, оцінка ризиків недоотримання запланованого рівня доходів здійснюється на основі фіскальних проєктів: досліджується динаміка доходів сектору державного управління і проводиться оцінка їх впливу на фіскальну стійкість країни; розглядається специфіка формування доходів сектору державного управління та розробляється прогноз їх частки у ВВП.

З метою вирішення даних проблем, доцільним є: розробка та законодавче закріплення методології кількісної та якісної оцінки податкових витрат, здійснення постійного моніторингу оцінювання податкових витрат; визначення податкових витрат із формування «еталонної податкової системи» з урахуванням провідного зарубіжного досвіду; застосування методів оцінювання податкових витрат у розрізі типів податків і типів пільг згідно з міжнародною практикою; розробка підходу до реформування прямих податків, що забезпечить уникнення несправедливого розподілу податкових пільг на користь груп із вищим рівнем доходу; моделювання альтернативних шляхів розвитку спрощеної системи оподаткування; уніфікація процесу подання податкової звітності, що сприятиме більш точній оцінці фіскальних інструментів спрямованих на пожвавлення ділової активності та забезпечення рівних умов діяльності для всіх платників податків.

Висновки. Якісний рівень формування та реалізації бюджетної політики визначається системою фінансових інститутів, станом їх розвитку в певній країні спрямованих на забезпечення економічного зростання та добробуту громадян. Вагомою умовою динамічного зростання вітчизняної економіки є комплексне вирішення соціальних та економічних проблем шляхом забезпечення збалансованого розвитку економіки і соціальної сфери, посилення децентралізаційних процесів. З метою досягнення зазначеного необхідним є створення умов для розвитку людського потенціалу на основі зростання реальних доходів населення, підвищення рівня охорони здоров'я, якості освіти; модернізація організаційно-економічних механізмів та інститутів, створення сприятливих умов для реалізації підприємницької ініціативи суб'єктів господарювання; формування ефективної інноваційної системи; удосконалення структури економіки на основі пріоритетного розвитку ресурсозберігаючих, наукомістких і високотехнологічних виробництв; активізація інвестиційних процесів; розвиток інтеграційних зв'язків; підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності та забезпечення збалансованості економіки та позитивного сальдо зовнішньої торгівлі товарами і послугами, енергетичної безпеки країни.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 14.11.2019 № 294-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20/ed20200403#Text>.

2. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 13.04.2020 № 553-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/553-20/ed20200413#Text>.
3. Кейнс Дж. М. *Общая теория занятости, процента и денег*; пер. с англ. М.: Либроком, 2017. 352 с.
4. Кучеренко С. Ю., Леваева Л. Ю. Аналіз доходів та видатків державного бюджету України. *Економічний вісник університету*. 2016. № 31/1. С. 252–262.
5. Лисяк Л. Бюджетна політика як інструмент забезпечення фінансової безпеки України. *Modern Economics*. 2018. № 9. С. 53–59.
6. Лук'яненко І. Г. Моделирование влияния изменений фискальной политики на экономику Украины. *Бізнес Інформ*. 2012. № 4. С. 201–204.
7. Пасічний М. Д. Бюджетна політика та економічний розвиток. *Економічний вісник університету*. 2020. № 44. С. 153–164.
8. Самуэльсон П. Э., Нордхаус В. Д. *Экономика*. 19-е изд.; пер. с англ. М.: Вильямс, 2015. 1360 с.
9. Стиглиц Дж. *Цена неравенства. Чем расслоение общества грозит нашему будущему*; пер. с англ. М.: Эксмо, 2016. 512 с.
10. Танзи Вито. *Правительство и рынки: меняющаяся экономическая роль государства*; пер. с англ. М.: Изд-во Института Гайдара, 2018. 584 с.
11. Чугунов І. Я., Макогон В. Д. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень. *Економічний часопис-XXI*. 2016. № 3-4(2). С. 66–69.
12. Chugunov I., Koroviy V. *Fiscal policy in the system of society development. Theoretical and scientific approaches to the problems of modern economy: monograph*. Primedia eLaunch. Boston, USA. 2020. pp.139–160.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2020 rik» vid 14.11.2019 № 294-IX [Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine for 2020" dated 14.11.2019 № 294-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20/ed20200403#Text> [in Ukr.]
2. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2020 rik» vid 13.04.2020 № 553-IX [Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine" On the State Budget of Ukraine for 2020 "of 13.04.2020 № 553-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/553-20/ed20200413#Text> [in Ukr.]
3. Kejns, Dzh. M. (2017). *Obshhaya teorya zanyatosti, procenta y' deneg* [The general theory of employment, interest and money]. (Trans.). Moscow: Ly'brokom. 352 p. [in Rus.]
4. Kucherenko S. Yu., Levaieva L. Yu. (2016). *Analiz dokhodiv ta vydatkiv derzhavnogo biudzhetu Ukrainy* [Analysis of receipts and expenditures of the state budget of Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu – University Economic Bulletin*, 31/1. 252-262. [in Ukr.]
5. Lysyak, L. V. (2018). *Biudzhethna polityka yak instrument zabezpechennia finansovoi bezpeky Ukrainy* [Budget policy as a tool to ensure financial security of Ukraine]. *Modern Economics*, 1. 294–299. [in Ukr.]
6. Lukianenko I. H. (2012). *Modeliuvannia vplyvu zmin fiskalnoi polityky na ekonomiku Ukrainy* [Modeling the impact of changes in fiscal policy on the economy of Ukraine]. *Bizness Inform – Business Inform*, 4. 201–204. [in Ukr.]
7. Pasichnyi, M. (2020). *Biudzhethna polityka ta ekonomichnyi rozvytok* [Fiscal policy and economic development]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu – University Economic Bulletin*, 44. 153-164. [in Ukr.]
8. Samuel'son, P. E., Nordkhaus, V. D. (2015). *Ekonomyka* [Economics]. 19nd ed. (Trans.). Moscow: Vyl'yams [in Rus.]
9. Sty'gly'cz, Dzh. (2016). *Cena neravenstva. Chem rassloeny'e obshhestva grozy't nashemu budushhemu* [The price of inequality. How does the stratification of society threaten our future]. (Trans.). Moscow: Éksmo. 512 p [in Rus.]
10. Tancy, V'y'to. (2018). *Pravy'tel'stvo y' rynky': menyayushhayasya ekonomy'cheskaya rol' gosudarstva* [Government and markets: the changing economic role of the state]. (Trans.). Moscow: Y'zd-vo Y'nsty'tuta Gajdara. 584 p. [in Rus.]
11. Chugunov, I. Ya., Makohon V. D. (2016). *Biudzhethna polityka v umovakh ekonomichnykh peretvoren* [Budget policy in the context of economic transformation], *Ekonomichnyj chasopys-XXI – Economic Annals-XXI*, 3-4(2). 66–69. [in Eng.]
12. Chugunov I., Koroviy V. (2020). *Fiscal policy in the system of society development. Theoretical and scientific approaches to the problems of modern economy: monograph*. Primedia eLaunch. Boston, USA. 2020. pp.139-160. [in Eng.]

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Макогон Валентина Дмитрівна, доктор економічних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри фінансів Київського національного торговельно-економічного університету
 e-mail: makvknteu@gmail.com
 ORCID ID: 0000-0002-2331-8455
 Researcher ID: P-3053-2017

Адаменко Ірина Петрівна, кандидат економічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник Науково-дослідного фінансового інституту Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: irynadamenko@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5951-2145
Researcher ID: B-3587-2018

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Макогон Валентина Дмитриевна, доктор экономических наук, старший научный сотрудник, профессор кафедры финансов Киевского национального торгово-экономического университета
e-mail: makvknteu@gmail.com

Адаменко Ирина Петровна, кандидат экономических наук, старший исследователь, старший научный сотрудник Научно-исследовательского финансового института Киевского национального торгово-экономического университета
e-mail: irynadamenko@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Makohon Valentyna, Doctor of Economics, Senior Researcher, Professor, Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics
e-mail: makvknteu@gmail.com

Adamenko Iryna, Candidate of Economic Sciences (Ph. D.), Senior Researcher, Senior Research Officer, Scientific Research Financial Institute, Kyiv National University of Trade and Economics
e-mail: irynadamenko@gmail.com

ЗМІСТ

Аграрна економіка

АНТОНОВ О. І. Організаційно-економічний механізм розвитку малих підприємств сільського зеленого туризму на засадах конкурентоспроможності	7
БУТКО М. П. Державна підтримка розвитку сільського зеленого туризму на регіональному рівні	13
ІГНАТЕНКО М. М. Зовнішньоекономічна діяльність аграрних підприємств України як чинник прискорення модернізації виробництва та здійснення інноваційно-інвестиційних процесів їх розвитку	17
МАРМУЛЬ Л. О., КУЧЕРЕНКО С. Ю., ЛЕВАЄВА Л. Ю. Протиріччя відтворення ресурсного потенціалу підприємств агропромислового виробництва та умови його подолання	23
ПЛЕВАКО Я. А. Використання європейського досвіду підтримки розвитку малих підприємств сільського зеленого туризму в Україні.....	28
РОМАНЮК І. А. Напрями впровадження інноваційно-інвестиційних й маркетингових стратегій ефективного розвитку підприємств сільського зеленого туризму	35

Економіка знань, інноваційна економіка

СТУДІНСЬКИЙ В. А. Soft Skills педагога професійної школи як чинник його конкурентоспроможності.....	41
ГАРАГА А. В. Формування «Soft Skills» студентів університету – перспективний напрямок підвищення якості вищої освіти	46
ЗЛЕНКО А. М., ІСАЙКІНА О. Д. Тімбілдинг як управлінський інструмент для побудови професійної команди	52
МАКАРЧУК І. М., МАЛИШКО В. В., ГОРДА О. О. Застосування новітніх освітніх технологій та методів для впровадження компетентнісного підходу при підготовці майбутніх фахівців	60

Економіка та управління

ГОРОДНІЧЕНКО Ю. В. Діяльність інститутів спільного інвестування в Україні.....	69
КОЦУПАТРИЙ М. М., ПИЛИПЕНКО К. А., КУЧЕРЕНКО М. А. Організаційні та методичні засади здійснення й удосконалення внутрішньогосподарського контролю розрахунків з дебіторами за нетоварними операціями	75
СЛЮСАР С. Т. Вплив децентралізації на формування місцевих бюджетів України	81
ЧАБАН Г. В., ТІРБАХ Л. В. Визнання міжнародних стандартів аудиторської діяльності в Україні	92
ПУЗІРЬОВА П. В. Характеристика загального сучасного стану галузі легкої промисловості в Україні	97
СУБОТА М. В., ДЕМИДОВА М. М. Моделювання процесів надання якісних санаторно-курортних послуг як передумова сталого розвитку підприємств.....	105

Економічна теорія

ГЕРАСЕНКО В. П., ЗИКОВА А. А. Особливості реалізації інвестиційної політики Республіки Білорусь	112
ОРЛИК М. В. Еволюція економічної думки в контексті проблеми кредитування у другій половині XVII – середині XIX ст.	121
РИБАКОВА Т. О. Інструменти валютного регулювання зовнішньоекономічної діяльності	127
СТАДНИК В. В., СОКОЛЮК Г. О., ХОМИЧ Л. В. Домінанти інституційного середовища і особливості структурної динаміки економіки України	136

Фінанси, грошовий обіг та кредит

КОРОВІЙ В. В. Податкове регулювання соціально-економічного розвитку	147
ЗАГІРНЯК Д. М., КРАТТ О. А., ЗАГІРНЯК М. В. Результативність державного фінансування вищої освіти	155
ГЕРАСЕНКО В. П., ХОДОРЕНКО О. О. Оцінка грошово-кредитної політики в Республіці Білорусь.....	164
МАКОГОН В. Д., АДАМЕНКО І. П. Напрями адаптації бюджетної політики до соціально-економічних процесів в умовах трансформаційних перетворень	169

СОДЕРЖАНИЕ

Аграрная экономика

АНТОНОВ А. И. Организационно-экономический механизм развития малых предприятий сельского зеленого туризма на принципах конкурентоспособности	7
БУТКО Н. П. Государственная поддержка развития сельского зеленого туризма на региональном уровне	13
ИГНАТЕНКО Н. Н. Внешнеэкономическая деятельность аграрных предприятий Украины как фактор ускорения модернизации производства и осуществления инновационно-инвестиционных процессов их развития	17
МАРМУЛЬ Л. А., КУЧЕРЕНКО С. Ю., ЛЕБАЕВА Л. Ю. Противоречия воспроизводства ресурсного потенциала предприятий агропромышленного производства и условия его преодоления	23
ПЛЕВАКО Я. А. Использование европейского опыта поддержки развития малых предприятий сельского зеленого туризма в Украине	28
РОМАНЮК И. А. Направления внедрения инновационно-инвестиционных и маркетинговых стратегий эффективного развития предприятий сельского зеленого туризма	35

Экономика знаний, инновационная экономика

СТУДИНСКИЙ В. А. Soft Skills педагога профессиональной школы как фактор его конкурентоспособности	41
ГАРАГА А. В. Формирование «Soft Skills» студентов университета – перспективное направление повышения качества высшего образования	46
ЗЛЕНКО А. Н., ИСАЙКИНА Е. Д. Тимбилдинг как управленческий инструмент для построения профессиональной команды	52
МАКАРЧУК И. Н., МАЛЫШКО В. В., ГОРДА Е. А. Применение новейших образовательных технологий и методов для внедрения компетентностного подхода при подготовке будущих специалистов	60

Экономика и управление

ГОРОДНИЧЕНКО Ю. В. Деятельность институтов совместного инвестирования в Украине	69
КОЦУПАТРЫЙ М. Н., ПИЛИПЕНКО Е. А., КУЧЕРЕНКО Н. А. Организационные и методические основы осуществления и совершенствования внутреннего контроля расчетов с дебиторами по нетоварным операциям	75
СЛЮСАР С. Т. Влияние децентрализации на формирование местных бюджетов Украины	81
ЧАБАН Г. В., ТИРБАХ Л. В. Признание международных стандартов аудиторской деятельности в Украине ..	92
ПУЗЫРЁВА П. В. Характеристика общего современного состояния отрасли легкой промышленности в Украине	97
СУББОТА Н. В., ДЕМИДОВА М. М. Моделирование процессов предоставления качественных санаторно-курортных услуг как предпосылка устойчивого развития предприятий	105

Экономическая теория

ГЕРАСЕНКО В. П., ЗЫКОВА А. А. Особенности реализации инвестиционной политики Республики Беларусь	112
ОРЛИК М. В. Эволюция экономической мысли в контексте проблемы кредитования во второй половине XVII – середине XIX в.	121
РЫБАКОВА Т. А. Инструменты валютного регулирования внешнеэкономической деятельности	127
СТАДНЫЙ В. В., СОКОЛЮК Г. О., ХОМЫЧ Л. В. Доминанты институциональной среды и особенности структурной динамики экономики Украины	136

Финансы, денежное обращение и кредит

КОРОВИЙ В. В. Налоговое регулирование социально-экономического развития	147
ЗАГИРНЯК Д. М., КРАТТ О. А., ЗАГИРНЯК М. В. Результативность государственного финансирования высшего образования	155
ГЕРАСЕНКО В. П., ХОДОРЕНКО О. А. Оценка денежно-кредитной политики Республики Беларусь	164
МАКОГОН В. Д., АДАМЕНКО И. П. Направления адаптации бюджетной политики к социально-экономическим процессам в условиях трансформационных преобразований	169

CONTENTS

Agrarian Economy

ANTONOV OLEKSANDR. The organizational and economic mechanism of development of small enterprises of rural green tourism on the principles of competitiveness	7
BUTKO MYKOLA. State support for the development of rural green tourism at the regional level	13
IHNATENKO NIKOLAY. Foreign economic activity of ukrainian agrarian enterprises as a factor of accelerating their production modernization and implementing the innovation and investment processes of their development.....	17
MARMUL LARISA, KUCHERENKO SVITLANA, LEVAIEVA LIUDMYLA. Contradictions in the reproduction of the resource potential of agricultural enterprises and the conditions for overcoming it	23
PLEVAKO YAROSLAV. Use of the European experience of supporting the development of small enterprises of rural green tourism in Ukraine	28
ROMANIUK IRYNA. Directions of introduction of innovation-investment and marketing strategies for effective development of rural green tourism enterprises	35

Knowledge Economy, Innovative Economy

STUDINSKI VOLODYMYR. Soft Skills of a vocational school teacher as a factor of its competitiveness	41
HARAHALONA. Formation of "Soft Skills" of university students as a prospective direction of improving the quality of higher education	46
ZLENKO ALLA, ISAIKINA OLENA. Team building as a management tool for building a professional team	52
MAKARCHUK INNA, MALYSHKO VITALINA, GORDA OLENA. Application of the latest educational technologies and methods for implementation of competence approach in future specialists training	60

Economy and Management

HORODNICHENKO YULIYA. Activities of joint investment institutions in Ukraine	69
KOTSUPATRYI MIKHAIL, PYLYPENKO KATERYNA, KUCHERENKO MYKOLA. Organizational and methodological basis of implementation and improvement of internal economic control of accounts receivable for non-commodity transactions	75
SLIUSAR SVITLANA. Impact of decentralization on Ukraine local budgets formation	81
TIRBAKH LESIA, CHABAN GALINA. Recognition of international standards of audit activity in Ukraine.....	92
PUZYROVA POLINA. The characteristics of the general modern state of the light industry in Ukraine	97
SUBOTA MYKOLA, DEMYDOVA MARIJA. Modeling of processes of providing high-quality sanatorium and resort services as a precondition for sustainable development of enterprises.....	105

Economic Theory

GERASENKO VLADIMIR, ZYKAVA HANNA. Features of investment policy realization in the Republic of Belarus	112
ORLYK MYKHAILO. Evolution of economic thought in the context of the lending problem in the second half of 17th - middle 19th century	121
RYBAKOVA TETIANA. The instruments of currency regulation of foreign economic activity	127
STADNYK VALENTYNA, SOKOLYUK GALYNA, KHOMYCH LILIA. The institutional environment dominants and Ukraine's economy structural dynamics features	136

Finance, Monetary Circulation and Credit

KOROVYI VALERIY. Tax regulation of socio-economic development	147
ZAGIRNIAK DENYS, KRATT OLEG, ZAGIRNYAK MYKHAYLO. The effectiveness of state financing of higher education	155
GERASENKO VLADIMIR, KHODORENKO OLGA. Assessment of the monetary policy of the Republic of Belarus	164
MAKOHON VALENTYNA, ADAMENKO IRYNA. Directions of budgetary policy adaptation to socio-economic processes under the transformation conditions.....	169

До авторів збірника Шановні автори!

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди приймає до друку у науковому збірнику «Економічний вісник університету» статті з економічної тематики

Для того, щоб мати можливість подавати статті до збірника та перевіряти поточний статус своїх подань, необхідно увійти на сайт <https://economic-bulletin.com> або Зареєструватись.

1. Стаття подається мовою оригіналу (українською, або російською, або англійською) в онлайн-поданні на веб-сайті Збірника. Якщо стаття написана англійською мовою, необхідно надіслати до Редакції її переклад (українською або російською мовами)!

2. Файл статті рекомендується називати латиницею за прізвищем автора чи першого автора, якщо авторів декілька (наприклад: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопис статті супроводжується зовнішньою рецензією із зазначенням наукового ступеня рецензента, вченого звання, посади, місця роботи (без скорочень), засвідченою печаткою. Статті авторів, що мають вчений ступінь доктора економічних наук, зовнішньої рецензії не потребують.

4. Рукописи проходять двостороннє «сліпе» рецензування.

5. Форма подання статті:

- обсяг рукопису – 15-40 тис. знаків, включаючи рисунки та таблиці;
- кількість співавторів – не більше трьох.
- стаття повинна бути підготовлена за допомогою редактора Word for Windows® або сумісного редактора;
- нумерація сторінок не ведеться;
- формат аркуша – А4 (210×297), орієнтація сторінки – «книжна»; поля: ліворуч – 2 см; праворуч – 2 см; зверху – 2 см; знизу – 2 см; переплетіння – 0 см; інтервал між рядками – 1 пт.; інтервал між абзацами «до», «після» – 0 пт; відступи «праворуч», «ліворуч» – 0 пт; відступ абзац – 1 см;

- рисунки, фотографії, графіки слід вставляти в текст статті як об'єкт. Положення об'єкта – «в тексті»;

- рисунки, створені у вбудованому у WinWord редакторі рисунків, слід подавати як згруповані об'єкти.

- рисунки та таблиці не повинні розривати речення в абзаці, тобто вони мають бути розташовані після того абзацу, в якому на них робиться перше покликання в тексті.

6. Фізичні величини повинні подаватися в одиницях системи СІ.

7. Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою українською, російською та англійською мовами:

- індекс УДК у верхньому лівому кутку листа (Arial, 12 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру українською мовою (Arial, 12 пт., жирний). Назва статті має бути коротка, але максимально точно відображати досліджувану проблему. Назва статті подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа українською (Arial, 12 пт., жирний).

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- анотація структурована (1800-2000 знаків) українською мовою (Arial, 11 пт., курсив); анотацію не потрібно розмішувати на окремому листі. Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити:

- актуальність теми дослідження;
- постановка проблеми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій;
- виділення недосліджених частин загальної проблеми;
- постановка завдання, мети дослідження;
- метод або методологію проведення дослідження;
- викладення основного матеріалу (результати роботи);
- галузь застосування результатів;
- висновки відповідно до статті.
- ключові слова (5-10 слів) українською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);
- порожній рядок (Arial, 11 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру російською мовою (Arial, 12 пт., жирний);
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа російською мовою (Arial, 12 пт., жирний).
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- анотація структурована (1800-2000 знаків) російською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;

- ключові слова (5-10 слів) російською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- назва статті – великими літерами, по центру англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний);

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- прізвища та імена у верхньому правому кутку листа англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний).

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- анотація структурована (1800-2000 знаків) англійською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;

- ключові слова (5-10 слів) англійською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);
- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc

- порожній рядок (Arial, 12 пт.).

Текст статті (Arial, 12 пт.). Текст статті повинен бути уважно вчитаним, зрозумілим і лаконічним. Загальна структура статті повинна містити:

- актуальність теми дослідження;
- постановка проблеми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій;
- виділення недосліджених частин загальної проблеми;
- постановка завдання, мети дослідження;
- метод або методологію проведення дослідження;
- викладення основного матеріалу (можливий розподіл на підрозділи);
- висновки відповідно до статті;
- перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- список використаних джерел (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 8;

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- references (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 9.

- дані про автора українською мовою: прізвище, ім'я, по-батькові, посада, вчене звання, науковий ступінь, адресні дані, організація, де працює (навчається) автор, електронна пошта, ORCID, Researcher ID (додатково: домашній/мобільний телефон);

- дані про автора в тій же послідовності російською та англійською мовами.

8. Оформлення покликань і формування у кінці статті списку використаних джерел:

Кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело. Покликання на використані джерела слід здійснювати за стилем APA за наскрізною нумерацією (тобто за порядком згадування джерел, а не в алфавітному порядку) відповідно до вимог і стандартів «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», що вступив в дію 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Приклад: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитуючи літературу, у міру згадування джерел водночас формує «Список використаних джерел», який подає в кінці статті.

Якщо цитована праця в оригіналі не є українськомовною, то в покликанні її автор (автори), назва та місце видання подаються мовою оригіналу і на українську не перекладаються). Цитати з іншомовних джерел (у тому числі й з російськомовних) наводяться автором в українському перекладі (або з офіційного україномовного видання, або ж у випадку відсутності останнього автор здійснює переклад сам). Покликання наводити у відповідності до існуючого стандарту.

Загальні вимоги до цитування такі:

- текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;

- цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться в будь-якому місці цитати (на початку, всередині, на кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;

- кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело;

- при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), слід давати відповідні покликання на джерело;

- якщо виявляється ставлення автора статті до окремих слів або думок із цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання.

9. Транслітерований список літератури оформляється за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Якщо наукова праця написана мовою, що використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами. Після назви праці латинськими літерами надається переклад англійською мовою в дужках.

Для транслітерації українського тексту на латиницю використовується безкоштовний сайт <http://www.slovyuk.ua/services/translit.php> (вибираємо варіант «американська»); для транслітерації російського тексту використовується безкоштовний сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

Обов'язковими є рецензії фахівця у відповідній галузі науки, для аспірантів та здобувачів – віза наукового керівника.

У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Відповідальність за достовірність даних, наведених у статті, несе її автор та науковий керівник.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р. відповідно до рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 15 жовтня 2019 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесений до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б».

Довідки за телефонами: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com> Електронна адреса: ekon.dek@ukr.net

Редакційна колегія

К авторам сборника Уважаемые авторы!

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» принимает к печати в научном сборнике «Экономический вестник университета» статьи по экономической тематике

Для того, чтобы иметь возможность подавать статьи в сборник и проверять текущий статус своих представлений, необходимо Войти в систему <https://economic-bulletin.com> или Зарегистрироваться.

1. Статья подается на языке оригинала (на украинском, русском или английском) путем онлайн-подачи на сайте Сборника. Если статья написана на английском языке, необходимо подать в Редакцию ее перевод (на украинском или русском языках)!

2. Файл статьи рекомендуется называть латиницей по фамилии автора или первого автора, если авторов несколько (например: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопись статьи сопровождается внешней рецензией с указанием ученой степени рецензента, ученого звания, должности, места работы (без сокращений), заверенной печатью. Для статей авторов, имеющих ученую степень доктора экономических наук, внешняя рецензия не требуется.

4. Рукописи проходят двустороннее «слепое» рецензирование.

5. Форма представления статьи:

- объем рукописи – 15-40 тыс. знаков, включая рисунки и таблицы;
- количество соавторов – не более трех.
- статья должна быть подготовлена с помощью редактора Word for Windows® или совместимого редактора;
- нумерация страниц не ведется;
- формат листа - А4 (210 × 297), ориентация страницы - «книжная»; поля: слева - 2 см; справа - 2 см; сверху - 2 см; снизу - 2 см; переплет - 0 см; интервал между строками - 1 пт.; интервал между абзацами «до», «после» - 0 пт.; отступления «вправо», «влево» - 0 пт.; отступление первой строки - 1 см;
- рисунки, фотографии, графики следует вставлять в текст статьи как объект. Положение объекта - «в тексте»;
- рисунки, созданные во встроенном в WinWord редакторе рисунков, следует подавать как сгруппированные объекты.
- рисунки и таблицы не должны разрывать предложения в абзаце, то есть они должны быть расположены после того абзаца, в котором на них делается первая ссылка в тексте.

6. Физические величины должны подаваться в единицах системы СИ.

7. Текст рукописи должен быть построен по общепринятой схеме на украинском, русском и английском языках:

- индекс УДК в верхнем левом углу листа (Arial, 12 пт.);
- название статьи – большими буквами, по центру на украинском языке (Arial, 12 пт., жирный). Название статьи должно быть коротким, но очень точно отражать изучаемую проблему. Название статьи подается без использования узкоспециализированных сокращений, точка в конце названия не ставится;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- фамилии и инициалы авторов в верхнем правом углу листа на украинском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на украинском языке (Arial, 11 пт., курсив) аннотацию не нужно размещать на отдельном листе. Аннотация должна содержать краткую формулировку содержания статьи, не повторять название статьи. Общая структура аннотации должна содержать:
- актуальность темы исследования;
- постановку проблемы;
- анализ последних исследований и публикаций;
- выделение неисследованных частей общей проблемы;
- постановку задачи, цели исследования;
- метод или методологию проведения исследования;
- изложение основного материала (результаты работы);
- область применения результатов;
- выводы согласно статье.
- ключевые слова (5-10 слов) на украинском языке (Arial, 11 пт., курсив);
- пустая строка (Arial, 11 пт.);
- название статьи – большими буквами, по центру на русском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- фамилии и инициалы авторов в верхнем правом углу листа на русском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на русском языке (Arial, 11 пт., курсив). Структура аннотации аналогична той, что изложена на украинском языке;
- ключевые слова (5-10 слов) на русском языке (Arial, 11 пт., курсив);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- название статьи - большими буквами, по центру на английском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- фамилии и имена в верхнем правом углу листа на английском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на английском языке (Arial, 11 пт., курсив) структура аннотации аналогична той, что изложена на украинском языке;
- ключевые слова (5-10 слов) на английском языке (Arial, 11 пт., курсив);
- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);

Текст статьи (Arial, 12 пт.). Текст статьи должен быть внимательно вычитанным, понятным и лаконичным.

Общая структура статьи должна содержать:

- актуальность темы исследования;
 - постановку проблемы;
 - анализ последних исследований и публикаций;
 - выделение неисследованных частей общей проблемы;
 - постановку задачи, цели исследования;
 - метод или методологию проведения исследования;
 - изложение основного материала (возможно деление на подразделы);
 - выводы согласно статье;
 - перспективы дальнейших исследований в этом направлении.
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- список использованных источников (Arial, 12 пт., жирный, по центру), подробная информация по оформлению - п. 8;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- references (Arial, 12 пт., жирный, по центру), подробная информация по оформлению - п. 9.
- данные об авторе на украинском языке: фамилия, имя, отчество, должность, ученое звание, ученая степень, адресные данные, организация, где работает (учится) автор, электронная почта, ORCID, Researcher ID (дополнительно: домашний / мобильный телефон);
- данные об авторе в той же последовательности на русском и английском языках.

8. Оформление ссылок и формирование списка литературы в конце статьи:

Каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник. Ссылки на использованные источники следует осуществлять по стилю APA по сквозной нумерации (то есть по порядку упоминания источников, а не в алфавитном порядке) в соответствии с требованиями и стандартами «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», вступившего в силу 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>. Пример: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитируя литературу, по мере упоминания источников одновременно формирует «Список использованных источников», который подает в конце статьи.

Если цитируемая работа в оригинале не является украиноязычной, то в ссылке ее автор (авторы), название и место издания подаются на языке оригинала и на украинский язык не переводятся. Цитаты из иностранных источников (в том числе и из русскоязычных) приводятся автором в украинском переводе (или с официального русскоязычного издания, или же в случае отсутствия последнего автор осуществляет перевод сам). Ссылка приводится в соответствии с существующим стандартом.

Общие требования к цитированию следующие:

- текст цитаты начинается и заканчивается кавычками и приводится в той грамматической форме, в которой он представлен в источнике, с сохранением особенностей авторского написания. Научные термины, предложенные другими авторами, не выделяются кавычками, за исключением тех, что вызвали общую полемику. В этих случаях используется выражение «так называемый»;

- цитирование должно быть полным, без произвольного сокращения авторского текста и без искажений мысли автора. Пропуск слов, предложений, абзацев при цитировании допускается без искажения авторского текста и обозначается многоточием. Они ставятся в любом месте цитаты (в начале, середине, на конце). Если перед выпущенным текстом или за ним стоял знак препинания, то он не сохраняется;

- каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник;

- при косвенном цитировании (пересказе, изложении мыслей других авторов своими словами), следует давать соответствующие ссылки на источник;

- если выражается отношение автора статьи к отдельным словам или мыслям из цитируемого текста, то после них в круглых скобках ставят восклицательный знак или знак вопроса.

9. Транслитерированный список литературы оформляется по международным библиографическим стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Если научная работа написана на языке, который использует кириллический алфавит, то ее библиографическое описание необходимо транслитерировать латинскими буквами. После названия работы латинскими буквами предоставляется перевод на английский язык в скобках.

Для транслитерации украинского текста на латиницу используется бесплатный сайт <http://www.slovyuk.ua/services/translit.php> (выбираем вариант «американская»); для транслитерации русского текста используется бесплатный сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать

Ответственность за достоверность данных, приведенных в статье, несет ее автор и научный руководитель.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1301 от 15 октября 2019 г. в соответствии с решением Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 15 октября 2019 г. сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в Перечень научных профессиональных изданий Украины, категория «Б».

Справки по телефонам: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068) 3558320

Сайт сборника научных трудов: <https://economic-bulletin.com>. Электронный адрес: ekon.dek@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of Bulletin
Dear authors!

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University accepts economic articles
for printing in the scientific collection «University Economic Bulletin»

In order to be able to submit articles to the Collection and check the current status of your submissions, you must login <https://economic-bulletin.com> or register.

1. The article is submitted in the original language (in Ukrainian, Russian or English) by online submission on the website of the Collection. If the article is written in English, you must submit to the Editorial office its translation (in Ukrainian or in Russian)!

2. The file of the article is recommended to be called in Latin letters by the name of the author or the first author, if there are several authors (for example: «Ivanenko_article.doc»).

3. The manuscript of the article is accompanied by an external review, indicating the academic degree of the reviewer, his/her academic title, position, affiliation (without abbreviations). The review must be certified by a seal. For articles of authors who are the doctors of economics, an external review is not required.

4. All manuscripts go through double blind reviewing.

5. Form of the article presentation:

- the volume of the manuscript is 15-40 thousand characters, including figures and tables;
- number of co-authors – no more than three.
- the article should be prepared using the Word for Windows® editor or a compatible editor;
- no page numeration;
- sheet format – A4 (210 × 297), page orientation – «book»; margins: bottom, top, left, right – 2 cm; binding - 0 cm; interval between lines – 1 pt; the interval between paragraphs «before», «after» – 0 pt; indents «to the right», «to the left» - 0 pt; indent of the first line - 1 cm;

- drawings, photographs, graphics should be inserted into the text of the article as an object. The position of the object is «in the text»;

- drawings created in the built-in WinWord drawing editor, should be submitted as grouped objects.

- drawings and tables should not break sentences in a paragraph, therefore they should be located after the paragraph where the first link on them in the text is made.

6. Physical quantities must be submitted in SI system units.

7. The text of the manuscript should be built according to the standard scheme in Ukrainian, Russian and English:

- UDC index in the upper left corner of the sheet (Arial, 12 pt);

- the title of the article - uppercase letters, centered, in Ukrainian (Arial, 12 pt, fat). The title of the article should be short, but very accurately reflect the problem under investigation. The title of the article is submitted without using highly specialized abbreviations. No dot at the end of the title;

- the empty line (Arial, 12 pt);

- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Ukrainian (Arial, 12 pt, bold);

- the empty line (Arial, 12 pt);

- structured abstract (1800-2000 characters) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics), the abstract should not be placed on a separate sheet. The abstract should contain a brief statement of the article's content, but should not repeat the article's title.

The general structure of the abstract should contain:

- actuality of the research topic;

- a problem statement;

- analysis of recent research and publications;

- extraction of unexplored parts of a common problem;

- statement of the research purpose and tasks;

- method or methodology of the research;

- presentation of the main material (research results);

- the field of the results application;

- conclusions according to the article.

- keywords (5-10 words) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics);

- the empty line (Arial, 12 pt);

- the title of the article – in uppercase letters, centered, in Russian (Arial, 12 pt, bold);

- the empty line (Arial, 12 pt);

- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Russian (Arial, 12 pt, bold);

- the empty line (Arial, 12 pt);

- structured abstract (1800-2000 characters) in Russian (Arial, 11 pt, italics). The structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;

- keywords (5-10 words) in Russian (Arial, 11 pt, italics);

- the empty line (Arial, 12 pt);

- the title of the article – in uppercase letters, centered, in English (Arial, 12 pt, bold);

- the empty line (Arial, 12 pt);

- last names and first names in the upper right corner of the sheet in English (Arial, 12 pt, bold);

- the empty line (Arial, 12 pt);

- structured abstract (1800-2000 characters) in English (Arial, 11 pt, italics) the structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;

- keywords (5-10 words) in English (Arial, 11 pt, italics);

- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;

- the empty line (Arial, 12 pt);
The text of the article (Arial, 12 pt). The text of the article should be carefully read, understandable and concise. The general structure of the article should contain:

- actuality of the research topic;
- a problem statement;
- analysis of recent research and publications;
- extraction of unexplored parts of a common problem;
- statement of the research purpose and tasks;
- method or methodology of the research;
- presentation of the main material (division into subsections is possible)
- conclusions according to the article;
- prospects for further research in this direction.
- the empty line (Arial, 12 pt);
- list of bibliography sources used (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 8;
- the empty line (Arial, 12 pt);
- references (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 9.
- information about the author in Ukrainian: surname, name, patronymic, position, academic title, academic degree, address data, organization where the author (s) are working (studying), e-mail, ORCID, Researcher ID (additionally: home / mobile phone);
- data about the author in the same sequence – in Russian and in English.

8. Execution of bibliography links and formation of bibliography sources list at the end of the article:

Each citation is obligatory accompanied by a link to the source. References to the sources used should be based on the APA style with continuous numbering (in the order of sources mentioning, not in alphabetical order) in accordance with the requirements and standards of «DSTU 8302: 2015 «Bibliographic reference. General provisions and rules of compilation», which came into the force on 01.07.2016 (<http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Example: [2, p. 56], [4, p. 34-35; 5]. The author, citing literature as sources are mentioned, forms a «List of bibliography sources» simultaneously. The list is submitted at the end of the article.

If the work cited is not Ukrainian-language in the original, then its author (authors), title and place of publication are submitted in the references in the original language and are not translated into the Ukrainian. Citations from foreign sources (including those from Russian-language ones) should be given by the author in the Ukrainian translation (or from the official Russian-language publication, or in the case of its absence the author makes the translation himself). The reference is given in accordance with the existing standard.

The general requirements for citing are as follows:

- the text of the quotation begins and ends with quotation marks and is given in the grammatical form in which it is presented in the source, preserving the features of the author's writing. Scientific terms proposed by other authors are not separated with quotation marks, except for those that caused a general polemics. In these cases, the expression «so-called» is used;
- the citation should be complete, without arbitrary reduction of the author's text and without distortion of the author's thoughts. Skipping of words, sentences, paragraphs when quoting is allowed without distortion of the author's text and is denoted by an ellipsis. They are placed anywhere in the quotation (in the beginning, in the middle, in the end). If there is a punctuation mark before the quotation text or after it, it not retained;
- each quotation is necessarily accompanied by a reference to the source;
- in case of indirect citation (retelling, presentation of the other author's thoughts in one's own words), the appropriate references to the source should be given;
- if the author's attitude to individual words or thoughts from the quoted text is expressed, an exclamation mark or question mark must be put in parentheses.

9. The transliterated list of bibliography sources is prepared according to the international bibliographic standard APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). If the scientific work is written in a language that uses the Cyrillic alphabet, its bibliographic description must be transliterated in Latin letters. After the title of the work in Latin letters its translation into English is provided in brackets.

For the transliteration of the Ukrainian text into the Latin letters, a free site <http://www.slovyk.ua/services/translit.php> is used (choose the option «American»); for the transliteration of the Russian text a free site <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx> is used.

In case of incompliance with the above mentioned requirements, the Editorial Board does not accept the articles for printing.

Validity of the data presented in the article is the responsibility of the author and his scientific supervisor.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1301 from October 15, 2019 and according to the resolution of the Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from October 15, 2019, the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students "University Economic Bulletin" is included to the List of scientific professional publications of Ukraine, category "B".

Міністерство освіти і науки України

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 47

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-47>

Головний редактор Л.О. Мармуль

Переяслав
2020

Підписано до друку 17 грудня 2020 року. Формат 60x84/8.
Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 10,75.
Ум.др. арк. 21,86. Наклад 100 примірників.

Министерство образования и науки Украины

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический
университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 47

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-47>

Главный редактор Л. А. Мармуть

Переяслав
2020

Подписан к печати 17 декабря 2020. Формат 60x84/8.
Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Обл.-изд. л. 10,75.
Ус.п.л. 21,86. Тираж 100 экземпляров.

Ministry of Education and Science of Ukraine

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 47

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-47>

Chief editor L. O. Marmul

Pereyaslav
2020

Signed for print on December 17, 2020. Format 60x84/8.
Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet 10,75.
Issued sheets 21,86.100 copies.